

ЗДРАВЕ И БОЛЕСТ

Лекции
за
строителите
на
Гьотеанума
от

Рудолф Щайнер

Поредица „Просветление“

В *Поредица „Просветление“* досега:

1. Рудолф Щайнер, „Същност на музикалното“
2. Рудолф Щайнер, „Прераждане и карма“
3. Рудолф Щайнер, „За мистериите драми“
4. Рудолф Щайнер, „За инициацията“
5. Рудолф Щайнер, „Проблеми на модерната психоанализа“
6. Рудолф Щайнер, „Стихове и медитации“
7. Рудолф Щайнер, „Смъртта като преобразуване на живота“
8. Рудолф Щайнер, „Окултна история“
9. Рудолф Щайнер, „Индивидуални духовни същества
и тяхното въздействие в душата на човека“
10. Рудолф Щайнер, „Моят жизнен път“
11. Олаф Кооб, „Азът и неговият двойник“
12. Рудолф Щайнер, „История на човечеството“
13. Рудолф Щайнер, „Фридрих Ницше, борец срещу своето време“
14. Рудолф Щайнер, „Четири мистериини драми“
15. Рудолф Щайнер, „Мистериини центрове“
16. Рудолф Щайнер, „Първоначални импулси на духовната наука“
17. Рудолф Щайнер, „Тайните на прага“
18. Рудолф Щайнер, „Сътворението на света и човека“
19. Рудолф Щайнер, „Човекът и светът. Действието на духа
в природата. За същността на пчелите“
20. Рудолф Щайнер, „Природата и човекът от гледна точка на духовната наука“
21. Рудолф Щайнер, „Природни и духовни същества
и тяхното въздействие в нашия сетивен свят“
22. Рудолф Щайнер, „Връзката между живите и мъртвите“
23. Рудолф Щайнер, „Животът на човека и животът на Земята.
Същност на християнството“
24. Йохан Валентин Андре, „Химичната сватба на Християн Розенкройц“
25. Олаф Кооб, „Болната кожа“
26. Олаф Кооб, „Ако органите можеха да говорят“
27. Рудолф Щайнер, „Терапията от гледната точка на духовната наука“
28. Рудолф Щайнер, „Свърхсетивният човек от антропософска гледна точка“
29. Рудолф Щайнер, „Духовните скрити причини
за Първата световна война“
30. Рудолф Щайнер, „Здраве и болест“

Рудолф Щайнер

ЗДРАВЕ И БОЛЕСТ

ОСНОВИ НА ТЕОРИЯТА ЗА СЕТИВНОТО ВЪЗПРИЯТИЕ

Осемнадесет лекции,
изнесени за работниците на Гьотеанума
в Дорнах от 18 октомври 1922 г. до 10 февруари 1923 г.
GA 348

превод от руски
Евгени Мангуров

Аб
*Издателско
Ателие*

София, 2016 г.

© Рудолф Щайнер, автор
© Евгени Мангуров, преводач
© Христо Маринов, технически редактор
© Издателско ателие А^б, 2016

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ от Мария Щайнер	11
ПЪРВА ЛЕКЦИЯ, 19 октомври 1922 г.	13
<i>За положението в света. Причини за заболяванията</i>	
За съвременното положение в света; хаосът в голямата политика. Последната реч на Уилям Уиндъмс преди да го поразят инсулт. Лекарят Лудвиг Шлайх и човекът, поразен от трудно диагностируем инсулт. За заболяванията в детска възраст, за детските болести.	
ВТОРА ЛЕКЦИЯ, 24 октомври 1922 г.	36
<i>Заболявания в течение на различните възрастови периоди от живота</i>	
Особеният характер на детските болести; сепсис при новородените, жълтеница, диспепсия, кандидоза, така наречените детски гърчове, спазми, полиомиелит, скарлатина. Духовните болести винаги се проявяват като соматични (телесни) заболявания. Първоизточник и значение на духовните сили, които в детския организъм изхождат от главата. За заболяванията, възникващи поради това, че при работа на духовно-душевните сили, осъществяващата се по направление от главата, възникват соматични нарушения; за заболяванията, възникващи вследствие на прекомерна слабост на тялото.	
ТРЕТА ЛЕКЦИЯ, 29 ноември 1922 г.	59
<i>За образуването на човешките органи на слуха. Орел, Лъв, Бик, Човек</i>	
За строежа на ухото; лабиринт, чукче, наковалня, стреме (слухова костичка), евстахиева тръба и три полукръгли каналчета. В ухото ние сякаш носим малко човече. Орел, Лъв и Бик като представители на трите съставляващи части на човешката природа и Човекът, обединяващ тези три члена. Символите на четиримата евангелисти.	
ЧЕТВЪРТА ЛЕКЦИЯ, 2 декември 1922 г.	76
<i>За щитовидната жлеза и за хормоните. Експериментите на Щайнах.</i>	
<i>Курс за духовно и материално подмладяване</i>	
Щитовидната жлеза и значението ѝ за общия организъм на човека. Действие на хормоните на щитовидната жлеза. Жизненият процес в човека се състои в това, че човек вътрешно постоянно отравя себе си, докато дейността на жлезите с вътрешна секреция способства в него за отделяне на отровата. Теорията на Щайнах за жлезите с вътрешна секреция. Възгледите на Мечников за остаряването. Сенчестата страна на курса за подмладяване. Вътрешната пронизаност с духовна дейност като източник за подмладяване.	

- ПЕТА ЛЕКЦИЯ, 13 декември 1922 г. 94
Очи. Цвет на косите
 Подробно описание на строежа на окото. Окото всъщност е малък свят. Късогледство и далекогледство. Защо имаме две очи. Езикът на очите. Ирисовата обвивка и цветът на очите. Измиране на блондините. Телесни и душевни сили.
- ШЕСТА ЛЕКЦИЯ, 16 декември 1922 г. 113
Нос, обоняние и вкус
 Обонятелното сетиво при дивите народи. Обоняние при кучетата. Защо слонът е най-разумен сред животните? Носни половини, носна преграда, слизеста обвивка и решетъчна кост. Решетъчната кост и обонятелният нерв. Хора, вътрешните органи на които са изместени от обичайните места. Професор Бенедикт и изследванията му на черепи на престъпници. Убийците и престъпниците имат скъсени части на тилната кост. Помирисваме само това, което се е изпарило. За махането с опашка при кучето. За трансформация на силата на махането при човека. Смисълът на съчувствието и разбирането при човека. Куче, хванало следа. Разумността, способността за различаване при човека се получава поради това, че той е преодолял обонятелното сетиво. Сравнение между обоняние и вкус. Строежът на човека зависи от нервите.
- СЕДМА ЛЕКЦИЯ, 20 декември 1922 г. 132
Духовнонаучни основи на учението за органите на сетивно възприятие
 За разпространеното по цялото тяло на човека осезателно сетиво, за вкусовото усещане, за обонянето, за сетивото за топлина. Състав на кожата; за различните слоеве на кожата. Така нареченият пикнически (от гръцки *рукнос* – плътен, здрав – бел. пр.) строеж на тялото. Кожните нерви са трансформирани вкусови нерви. Не можем да усетим вкуса на това, което първо не е преобразувано във вода. Осъзнаване на вкусовото начало. Миграцията на пресноводните риби. За полета на птиците. Всички мисли са всъщност трансформирани миризми. Воден човек, въздушен човек и топлинен човек. Водният човек усеща вкуса, газообразният човек усеща миризмата. Само благодарение на това, че ние също сме част от мировата топлина, при това по-топла от нашето обкръжение, ние чувстваме своята обособеност от света. Човек възприема топлината като цяло, това означава, че няма специфични органи за възприемане на топлината.
- ОСМА ЛЕКЦИЯ, 23 декември 1922 г. 150
За живота на душата в процеса на дишане
 Човек живее благодарение на своя дихателен процес. Нашият живот се поддържа от това, че ние вдишваме кислород и издишваме въглена кисели-

на. Кислород, въглерод и въглероден двуокис. Бактериите трябва да бъдат защитени от Земята; те живеят преди всичко благодарение на влиянията на Луната. Благодарение на оплождането човешката яйцеклетка се защитава от унищожението, предизвикано от силите на Земята. Нашият душевен живот се извършва във въздуха; така ние се защитаваме от силите на Земята. Душевният живот идва без посредничеството на Земята. Опитът на Плато. За подагратата. Човек е здрав именно защото той постоянно е защитен от земното влияние. Всяко лечение на болест се основава на това, да се отдели човек от земното влияние.

ДЕВЕТА ЛЕКЦИЯ, 27 декември 1922 г. 170
От какво се разболяваме? Грип, сenna хрема, душевни болести

Поява на вътрешните болести. Постоянното унищожение на хранителните вещества от астралното тяло. Астралното тяло разпределя хранителните вещества по отделните органи. В какво се състои слушането. За заразяването с инфекциозни заболявания. За сennата хрема и за средствата, действащи срещу нея. В какво е причината за така наречените соматични заболявания, обусловени вътрешно, и в какво е причината за така наречените психични заболявания. Самият дух не се разболява. Предразположение към физически болести и предразположение към така наречените психически болести. *Dementia praecox* или така нареченото юношеско слабоумие.

ДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 30 декември 1922 г. 188
Треска, колапс. Бременност

Повишената температура на тялото и колапсът като два противоположни симптома, появяващи се предимно в хода на болестта. За отровата на бляна (попадийка, буника – бел. пр.), *Hyoscyamus L.* Съпринадлежност на долната част на тялото и предния мозък, сърцето и средния мозък, дишането и крайната тилна част на мозъка. Бременност; изключително усилване на дейността на долната част на тялото. Настъпване на бременността. Хидроцефали и деца с така наречения удължен череп (оксифеалия – бел. пр.). На душевно ниво предният мозък е свързан с волята, средният – с чувството, а задният мозък – с мисленето. За прегледа на бременността. За преекзистенцията, предземното съществуване на човека.

ЕДИНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 5 януари 1923 г. 208
Мозък и мислене

Слово към работниците след пожара на зданието на Гьотеанума. За враждебността. Доказателство за безсмислеността на предположението, че самият мозък мисли; мъдрите действия на бръмбарите-гробари и осите-ездачи. Осите са създали хартията доста по-рано от човека. Разумът е разпространен навсякъде. Посредством главния мозък човек може да из-

ползва този разум, който се намира във всички неща, обаче самият човек не създава разум. Духовно-душевното начало използва мозъка, за да акумулира разум. Експериментите на госпожа Колиско с далака като своеобразен регулатор на ритъма на храненето. Изказванията по темата на един мюнхенски професор.

ДВНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 8 януари 1923 г. 226
Действието на алкохола в човека

Въздействие на алкохола върху душевната структура като цяло. Поява на махмурлук. За така нареченият *Delirium tremens*. Макар алкохолът да нахлува предимно в кръвта, последната въпреки това е достатъчно силно защитена от такова нахлуване. Червените кръвни телца са по-важни за жената, докато белите кръвни телца са по-важни за мъжа. Женските менопаузи и мъжкото семе. Ако жената пие, се разрушават вътрешните органи на детето вследствие на тежестта; ако мъжът пие, се разрушава нервната система на детето. Вредата от въздействието на фосфора, когато постъпва в тялото отвън. При хронична употреба на спиртни напитки алкохолът действа сам по себе си като алкохол; прекалено много се консервира от него. При така наречения хроничен алкохолизъм костният мозък с времето отслабва и кръвта малко по малко се разрушава. Забраната за употреба на спиртни напитки и разпространението вследствие на това на кокаин.

ТРИНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 10 януари 1923 г. 245
Силата на разсъдъка като резултат от въздействието на Слънцето. За постройките на бобрите и осите

Канадският бобър е флегматично същество. Уединените летни жилища и зимното жилище на бобрите. Как бобърът строи своята зимна къщичка. Как се осъществява нормалното мислене. За изкусно построените гнезда на осите. За размножението на осите и зависимостта му от годишния кръгооборот. Това, което става на Земята, създава половите сили; това, което идва от Космоса, създава разум и убива половите сили. Строителството на гнездата на осите и селищата на бобрите пряко зависи от Слънцето. Човек всъщност е слънчево същество, той само е изоставен на Земята. В природата има сили, които, действайки от една страна, са благотворни; действайки от друга, са като отрова.

ЧЕТИРИНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 13 януари 1923 г. 267
Действие на никотина. Храната на растенията и хранителните средства на животните. Употреба на абсент, настойка от пелин. Раждането на близнаци

Благодарение на никотина се предизвиква по-силна дейност на сърцето. Вследствие на отравянето с никотин всичко вътре в човека бавно загива,

сърцето е подложено на пристъпи на страх. Лечение на отслабено кръвообращение с помощта на пушене. За растителната и животинска храна. Войнствените народи употребяват месна храна. Благотворното действие на вегетарианството. Диабет: соматичните нарушения при човека възникват вследствие на прекомерното производство на захар. Предписанието на Мойсей за храненето. Последствия от употребата на абсент. Как се появяват близнаци.

ПЕТНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 20 януари 1923 г. 285

Дифтерит и грип. Кривогледство

Най-важните симптоми при дифтерит. Балнеологично лечение на дифтерит; необходимост от възбуждане на нормалното функциониране на кожата. За прекалено твърдата и прекалено меката кожа. Грипът всъщност е мозъчно заболяване. Правилната грижа за болния има голямо значение. Розмаринови вани при дифтерит. Оперативно лечение на кривогледство и заболявания на мозъка.

ШЕСТНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 27 януари 1923 г. 304

Връзка между дишане и кръвообращение. Жълтеница, шарка, бяс

Как се отнася дишането към кръвообращението; движението на кръвта при човека става доста по-бързо, отколкото дишането. Функцията на черния дроб като противоположност на дейността на кожата и белите дробове. Прекомерната дейност на черния дроб; жълтеницата като прекалено слаба дейност на черния дроб. Шарка. За бяса и ваксините за бяс. Каквото и да мислим, човек трябва постоянно да има в себе си отрова; на нервната система е необходим умъртвяващият въглероден двуокис. Дишането днес и древното дишане на азот. Голямата Платонова година.

СЕДЕМНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 3 февруари 1923 г. 324

Действие на абсента. Заболявания на кръвта. Умиращата култура на Изтока и възходът на европейската култура. За пчелите

Човек като течно същество и като въздушно същество. За така нареченото отравяне с олово, заболявания на кръвта и профилактиката им. Социална медицина. В течността проявява активност етерното, в газообразното – само душевното. Още за действието на абсента. Наименованието на дните на седмицата. Отмиращата източна култура; жителите на Азия постепенно натрупали огромни познания, но те вече не знаят какво да правят с тях. Ледниковият период преди четири-пет хиляди години. За раковините-фораминефери. За падането на Римската Империя и първоначалното разпространение на християнството. Тайната на пчелния кошер.

ОСЕМНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 10 февруари 1923 г.	344
<i>Лечебното въздействие на металите и връзката им с планетите</i>	
Меркуротерапия при сифилистични заболявания. За това, как в древността хората постепенно са съпоставяли въздействието върху човека на планетите с въздействието на металите. Причини за възникване на сифилистичните заболявания. За трудовете на Василий Валентин. Църквата е преследвала науката, която е правела изследвания, излизайки извън пределите на Земята; примерът на патер Магер. Метали от растенията. Лечебните инстинкти на животното. Цветовете като лечебно средство за долната част на тялото; корените като лекарствено средство за всичко, свързано с главата. Зимните и летни сили на Земята и света на планетите. Кремъчната киселина и силите на човешката глава.	
Бележки	363

ВЪВЕДЕНИЕ

*към изданието на лекциите на Рудолф Щайнер
за строителите на Гьотеанума
от август 1922 г. до септември 1924 г.*

Бихме могли да наречем тези лекции диалог, доколкото съдържанието им, по настояване на Рудолф Щайнер, се определяше от самите работници. На тях им се разрешаваше сами да избират темите, той ги стимулираше да задават въпроси и да се изказват, поощряваше ги да се изявяват и да възразяват. Разглеждаше се и далечното, и близкото. Особено интересни се оказаха терапевтичните и хигиенни страни от живота, защото за тези неща на работниците се налагаше да се грижат всеки ден. Но също така се засягаха и всички явления в природата, битието на минералите, растенията и животните, при това разглеждането се извеждаше в Космоса към първоизточника на нещата и съществата. Накрая работниците молеха да им се даде въведение в духовното познание, в познавателната основа за разбирането на Мистериите на християнството.

Общата духовна работа се появи на основата на няколко курса, които доктор Роман Бос проведе при приключване на работата на строежа за интересуващите се. По-късно тези курсове се провеждаха и по-нататък от други членове на Антропософското общество. След това работниците помолиха Рудолф Щайнер да ги приеме и утоли жаждата им за знания и ако е възможно, да посвети на това един час нормално работно време, докато те са още бодри и могат да запазят възприемчивостта си. Това е ставало в сутрешните часове, след прекъсване на работата. Можели са да присъстват също и някои служители на строителната кантора и още двама-трима от тесния работен кръг около доктор Щайнер. Обсъждали са се практически неща, например развъждане на пчели за тези, които се интересуваха от отглеждане на пчели. Когато Рудолф Щайнер вече не беше между нас, експерименталната агро-гру-

па публикува за своите членове конспект на тези лекции във вид на брошури.

Мнозина проявяват голямо желание да се запознаят с тези лекции. Обаче те бяха съобразени със специфичната аудитория и в тази специфична ситуация се провеждаха под формата на импровизации по теми, продиктувани от обстоятелствата и настроенията на работниците слушатели. Поради това те не бяха предназначени за печат. Именно формата, в която те бяха изнесени, позволи да се съхрани свежестта и непосредствеността, които не бих искала да се изгубят. Беше създадена особена атмосфера между душата на питащия и душата на даващия отговор. Не би ми се искало този колорит да се изпусне, да се изгуби тази окраска в хода на педантичната редакторска преработка. Затова се постаряхме да я ограничим, доколкото е възможно. Дори и не всичко тук да съответства на стилистичните литературни канони, важното е да се запази истинският живот в цялата си непосредственост.

Мария Щайнер

ПЪРВА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 19 октомври 1922 г.

Добро утро, господа! Искате ли нещо да попитате?

Въпрос за политическото положение: Имат ли англичаните намерение да постъпят честно с Германия или искат да водят двойна игра, защото фактически Франция и Англия вървят ръка за ръка, за да унищожат Германия. От една страна – французите, опитващи се да задушат Германия посредством репарации, от друга страна – едрите капиталисти. По същия начин сега стои работата в Русия. От една страна, известно е, че между Германия и Русия е сключено търговско-икономическо споразумение; сега може да се прочете, че и Франция също трябва да сключи търговско-икономическо споразумение с Русия, за да противодейства по този начин на споразумението с Германия. Германия има и други проблеми. Не може ли господин докторът да ни даде някои разяснения?

Д-р Щайнер: Знаете ли, възможно е в това да е причината, защо ние в последно време – бих казал, по взаимно съгласие – обсъждаме повече научни теми. Това в настояще време е доста по-умно, отколкото разговорите за политика; причината е в това, че всички тези отношения, всички тези обстоятелства, които засегнахте, всъщност до нищо не водят. От всички назовани неща нищо реално не се осъществява. Помислете за следното. Работата стои така, че в настоящо време никой не знае какво трябва да прави в бъдеще по отношение на другия. Всичко, което става, е продукт на страха, истински продукт на страха.

Много по-важно от всички тези неща, които в частност са свързани с това, че Англия в настоящия момент просто не знае какво да предприеме, защото тя не може да скъса с Франция, тъй като в Англия господства мнението, че договореностите трябва да се спазват, а обещанията да се изпълняват, много по-важно за хората е съвсем друго. Там господства общото мнение, че обещанията трябва да се изпълняват. За ис-

креност или неискреност в отношения от такъв род не става дума; само за отделни хора би могло да се твърди, дали те са правдиви или лъжливи. Ако работата засяга обществени отношения, едно може да се каже: тук господства принципът, съгласно който обещанията трябва да се изпълняват, трябва да се води честна игра, иначе казано, в играта да се спазва порядъчност. Позицията на Англия се състои в това, че не следва да се подкопават отношенията от страна на Антантата. Но от друга страна, такава позиция влиза в противоречие с идеите, заради които от самото начало беше предприета тази война. Защото войната беше предприета с намерението да се премести постепенно производството на продукция на Запад, като се потиснат при това производствените мощности на Европа – Източна Европа и Централна Европа, – така че последните да станат предимно само потребители. Ето какво е било първоначалното намерение. Работата е била проста: според мнението на хората на Запад, производството на продукция в Централна, а също и в източна Европа разцъфтяло прекалено пишно. А те съвсем не желяели това.

Сега в Англия има и такава мнение: ако Германия окончателно се отслаби, може да бъде загубена като пазар. Искат да запазят нейната дееспособност. Обаче французите изпитват преди всичко постоянен недостиг на пари, на финансови ресурси, на тях изобщо не им достига финансова мощ. Затова те искат, използвайки насилие, да измъкнат от Германия всичко, което може. Така че на Англия ѝ се налага да седи между два стола. Налага им се да се люшкат ту насам, ту натам. При това нищо особено не става. Щом само се появи мисълта, че Германия е прекалено притисната, тук-там се предприема нещо, за да се вдигне малко настроението. Подобна ситуация възниква и на Изток, където Франция и Англия здраво си противостоят една на друга. Там Англия в настоящия момент трябва да удържа турците, тъй като иска с един удар да овладее света. При това тя взема под закрила християните; тя не прави това за пръв път, обаче не може да се определи, доколко намерения-

та ѝ в това отношение са искрени. Но Франция съвсем не отдава значение на това, тъй като тя иска преди всичко да осигури за себе си финансови изгоди и затова поддържа турците. Така тези две сили противостоят една на друга на Изток.

Към това се присъединява и нещо друго, което в настоящо време се проявява именно в Англия. Трябва да се установи кое от какво зависи. Много е важно болшинството от хората да видят това. Затова се обсъждат именно такива неща, от които нищо не зависи. Виждате ли, това, което постулира Лойд Джордж или обсъжда някой друг, не показва такава зависимост; всички те говорят, пренебрегвайки фактите, макар и неосъзнато; тези хора предполагат, че говорят, основавайки се на фактите, но всъщност това не е така, те говорят, минавайки покрай фактите.

Има и друго, доста по-важно нещо. Виждате ли, сега в Англия се разгаря голяма борба около Лойд Джордж¹: ще остане ли той изобщо, или ще бъде принуден да си отиде. Защо може да не се задържи този човек, който в настоящо време има какво още да каже на света и може да го каже добре? Той може да не се задържи по причина, че зад него вече няма достатъчно голяма партия. Стоящата зад него партия е прекалено малка. Той може да не се задържи, защото зад него вече няма достатъчно голяма партия. Ако искат да заменят Лойд Джордж сега, това е несправедливо. Може да се постави друг премиер-министър, но и него скоро също ще се наложи да го сменят. Невъзможно е на мястото на Лойд Джордж да се постави някой друг. Следователно трябва да бъде запазен! На това се основава всичко като цяло. В настоящо време няма кой да го замени. Могат да се намерят хора, за които е известно, че някога са заемали отговорни постове. Но при това не се обръща внимание на факта дали разбират те нещо, дали могат нещо да направят, да вникнат във всички обстоятелства – а това май никога вече не може. В социалдемократическата партия това също вече го няма. Там остават само старите и водачи, а нови не пробиват нагоре. Следователно повсеместно хората са изгубили въз-

можност да видят дали човек разбира нещо или не разбира. Ето защо навсякъде са принудени да предоставят длъжности на стари хора, които почти съвсем не се ориентират в проблемите на съвременността. Разбира се, поради това нищо ясно не може да се развие! Днес е безразлично дали кандидатът за вакантната длъжност принадлежи към една или друга партия; тук всичко зависи от това, какво ние ще успеем да дадем на нашето време, ще се намерят ли хора, които разбират обстановката, които говорят и действат, основавайки се на фактите, а не, както често става, пренебрегвайки тези факти. С всеки ден хората все по-малко съзнават какво всъщност трябва да се случи. Тук с всеки ден работата става все по-лоша. Така че днес всъщност е безсмислено да се говори: ще е по-умно, ако англичаните постъпят така и така, или французите направят това и това, или немците или турците направят едно или друго. Всичко, което се прави на базата на стари гледни точки, е обречено на неуспех, нали така?

Вземете събитията от последните дни. Това са фактите: Германия в последно време силно страда от така наречените валутни спекулации. Даже учениците купуват валута, «работят с валута». Ако някой има 50 марки, купувайки валута, в близките дни той ще има 75 марки. С валутни спекулации може да се заработи изключително много. Какво прави германското правителство? То издава закон; вие знаете за въвеждането на изключителния закон, насочен срещу валутните спекулации, – и така, правителството въвежда закон: валутните спекулации трябва да бъдат поставени под контрол. Да допуснем, че правителството и неговите органи действат разумно, впрочем аз не вярвам в това, но да допуснем, че вие бихте могли да се занимавате с валутни спекулации, и да допуснем, че правите това доста успешно. И ето, през последните седмици обемът на валутните операции в Германия се снижи. Казано без преувеличение, даже тринадесет-четиринадесетгодишните ученици спекулираха с валута. Сега да допуснем, че в течение на няколко седмици с това ще бъде приключено. Какво ще стане?

Ще се появи огромен разрыв между стойността на хранителните продукти, на предметите от първа необходимост и покупателната способност. Например цигарите струват в Германия седем марки. Но тях ги купуват. Защо? Защото е имало спекулации с валута. Възрастният човек не може днес да си купи цигари, но младите хора, които са успели да заработят много пари благодарение на валутните спекулации, ги купуват, нали така? Да допуснем, че вече няма да могат да заработват, тогава в близките дни и седмици никой няма да купува скъпите цигари. Това е само пример. Оттук произтича друго: от само себе си се разбира, че фабрикантите, произвеждащи цигари, ще бъдат поставени пред необходимостта да понижат работната заплата на работниците. И тогава се получава, че нещата струват толкова, колкото и преди, но никой не може да ги купи. Така възниква нова криза. Поредната от всички, които още ще настъпят.

Всичко това, което ще настъпи, се създава в настоящия момент. Хората виждат само това, което е най-близко, и грижата им е насочена към преодоляването на кризата от най-близкото бъдеще. Обаче този път е неефективен. От това положение, от този хаос не можем да се измъкнем, освен с помощта на сериозните, трудолюбиви момчета; само те ще могат да постигнат успех. Но работата стои така и това е видно в настоящо време, че действително деловите хора не се привличат. А с помощта само на едните стари фрази по-нататък няма да се придвижим. Тези стари фрази ги произнасят всички наред. Но в тях няма никаква ценност. Ако днес вземете в ръка вестник на партията, към която принадлежите самите вие, ще прочетете всевъзможни неща – даже може и да ви харесат, нали вестникът говори с гласа на партията, към която принадлежите и вие, – обаче това, което тук ви поднасят, няма ни най-малка стойност. Това е непродуктивно. Така че може да се каже: заниманието с всички тези неща, съставляващи днес световната политика, означава просто загуба на време. Това е непродуктивно! И ако си струва с нещо да се занимаваме, това е само

отново да се възпитават способни, трудолюбиви момчета. Това е единственото, към което можем да се стремим; впрочем днес никой не знае за това.

В края на краищата излиза, че най-много знаят тези, които противостоят на европейците. Турците, например, съвсем точно знаят какво искат. Японците също знаят какво искат. Но всички те искат да съдействат за придвижването на собствената си култура, именно на своята собствена култура! Европейците сякаш нарочно проявяват пълно безразличие към своята собствена култура! Това води до там, че те нищо ясно не могат да кажат относно политиката. Работата тук стои така, че ако попаднете в общество и се заслушате известно време какво се говори там, ще разберете, че присъстващите се занимават с празнословие, нали така? Тогава ще решите: тук нямам какво да кажа. Почти така стои работата в съвременната политика.

Виждате ли, преди няколко дни Лойд Джордж произнесе реч. Ако поискахте да изобразите тази реч като недоовършан сноп, от който стърчат още няколко класа пшеница, то даже такъв образ едва ли би бил подходящ; само напълно, до последното зрънце овършан сноп би могъл да стане образен израз на речта, с която Лойд Джордж се представи тези дни. Но въпреки това, без нито за миг да се съмнявам, ще кажа, че това беше най-впечатляващата реч от всички, произнесени от държавни деятели през последните седмици. Въпреки своята безсъдържателност, в нея все пак имаше нещо – това беше юмрукът. Чувстваше се – макар реално той да не правеше това, – че ораторът всеки миг блъска по масата с юмрук. Той умее да прави това. В юмука още има нещо. А в самите думи вече нищо няма.

Така стои работата навсякъде. Изказвания по икономически теми вече изобщо не чета, достатъчни са ми два реда от заглавията в «Базелски новини». Това е напълно достатъчно, за да се види безсъдържателността на това, което се казва там. Всички тези напъни изглеждат абсолютно неутешително. Работата стои така, че все едно, въодушевявате ли се или падате

духом, всичко това няма значение. Този, който днес честно и искрено мисли за човечеството, трябва да каже: сега всичко зависи от това, ще се намерят ли трудолюбиви и способни хора, поне малко разбиращи какво става в света, способни да мислят, да мислят истински.

Ако вземем Лойд Джордж, той може би е най-трудолюбивият и способен човек от всички, които са там, но той никога не е имал никакви идеи. Той и се задържа само защото няма никакви идеи. На него му се удава да лавира ту в едно, ту в друго направление, и при това дрънка глупости. Обаче трябва само да обнародва макар и една идея – и юнионистската партия, партията на консерваторите, или работническата, лейбъристката партия ще видят какво може да се очаква от него. Щом само изкаже поне една мисъл, ще стане известно какво може да се очаква от него. Тогава от само себе си се разбира, че него просто ще го отстранят, ако стане известно какво очакват от него. Цялото му изкуство се състои в това, никой да не знае какво може да очаква от него. Но ако някой постоянно изрича безсъдържателни дрънканици, никой няма да узнае какво може да се очаква от него – нито един човек няма да научи това. Така че неговото изкуство се крепи на това, че у него всъщност няма никакви идеи. Той може да се усъвършенства в това изкуство, защото и сам не знае какво може да се очаква от него.

Именно така стои работата днес. Само преди няколко години не беше така. Преди две-три години можеше да се каже: трябва нещо да стане, докато още не е късно. Днес вече е прекалено късно. Не трябва нищо да се говори. Вече е много късно, прекалено късно. Днес всичко зависи от това, ще се появят ли отново на повърхността способни, трудолюбиви хора. Това е всичко, което мога да ви кажа. Можете да сключите колкото искате договори между Русия и Германия; нищо няма да излезе от това. Работата не е в това, да се сключват договори, работата е в развитието на стопанския живот.

Да вземем за пример концерна Щинес². Можете ли поне

за миг да повярвате, че Щинес би могъл да действа заедно с работническата класа? Не, вие никога няма да повярвате в това. Това е изключено. Той е крупен предприемач, който се е издигнал благодарение на това, че дълго време ловко е оперирал със своите валутни активи и ценни книжа. Той и не знае как това би могло да се направи по друг начин. Сега изключително много хора виждат, че съвместно с правителството изобщо нищо не може да се направи, нали така? То може да сключва колкото си иска съглашения, но в стопанския живот от това нищо няма да се подобри. Тези хора казват: ако Щинес прави всичко без участието на правителството, може би то е умно. Обаче те се основават само на факта, че Щинес действа умело както в Германия, така и във Франция. Това е единственото основание. Но, господа, ако изучите съглашенията на Щинес, ще трябва да видите, че за реализацията им е необходимо те да бъдат финансирани. Това, което Щинес има намерение да направи, трябва да бъде финансирано. Днес работите вървят така, че заради финансирането на подобни проекти могат да се изсекат почти всички гори в Австрия! Могат да се заявяват намерения, но не и да се изпълняват. Щом само се започне разглеждане, доколко са изпълними подобен род проекти, се оказва, че нищо не може да се осъществи. Хората вече се убедили, че с тези съглашения, които сключва самото правителство, нищо не се получава; стопанският живот не се развива. Щинес действа без правителството. И всички негови методи също не стават. Щинес действа заедно с едрите капиталисти. Но и това е безперспективно, тъй като отсъстват възможности за осъществяване; защото даже на Щинес не му се удава да намери финансово обезпечение за осъществяване на своите намерения. Следователно и тук нищо не се получава.

Много е интересно да се понаблюдава поведението на тези, които пишат сега фейлетони или просто статии за вестниците, манипулирайки посредством различни числа. Да, господа, тези, които пишат днес уводни статии или фейлетони, не носят никаква отговорност и не притежават чувство за дълг.

Всичко това се прави така мило; предлагам ви да прочетете днес – може би не си изхвърляте вестниците, – да прочетете статия, написана през 1912 година, и да я сравните със статия, написана в същия този вестник днес; ще откриете любопитна картина. Защото вестникът е временна работа, нали така, и след известно време никой не го е грижа за него. Именно затова тук могат да се публикуват всякакви занимателни съобщения. Но този, който отговаря за своите думи, този, който не фабрикува вестникарски статии-еднодневки, който иска да говори отговорно, той не може, разбира се, да говори заради временни интереси, интереси на деня, той знае, че всичко това е безсмислица. Този маниер веднъж появил се, по такъв начин може да се говори за всичко наред. И най-неутешителното е, че у хората няма никакви нови мисли. Това, от което ние се нуждаем на първо място, това са нови мисли, нови идеи. Ако ние не получаваме нови идеи, всичко отива на вятъра – не знам, тук казва ли се така – «отива на вятъра». Четката за зъби в Германия сега струва 215 марки. Да, но какво представляват тези 215 марки? Това е по-малко от един франк, така че това е евтина четка за зъби. Но в края на краищата откъде могат да се вземат тези 215 марки? Нали така? И всички останали неща стават съответно по-скъпи. Днес вече ни един човек не може да си позволи да си купи чадър. Тук нищо не можеш да направиш.

Виждате ли, когато бях във Виена, наложи ми се веднъж да пътувам с автомобил, защото бързах. Това беше в предпразничен ден и трябваше да стигна навреме до някъде. Това беше приблизително толкова, колкото е оттук до Дорнах, не повече. Но, господа, когато попитах колко струва, оказа се, че струва 3600 крони! А днес това струва десет пъти повече; днес би се наложило да се плати за такова возене 36 хиляди крони. С този пример виждате цялото безумие, с което се срещаме ежедневно. Това безумие се проявява също и във всички останали работи; само че тези хора не забелязват това. Какво правят те? В края на краищата, когато стойността на кратък превоз е

36 хиляди крони, тези хора са принудени да отпечатат емисия от 500 хиляди крони, когато стойността достигне 360 хиляди крони, ще се наложи да печатат емисия от милион крони! Но от това положението не става по-добро! Нищо не се изменя, освен това, че отново хората, на които в джоба им днес е имало поне малко пари, утре нищо няма да имат, а тези, които ловко спекулират, утре ще получат двойно. Но човек всъщност нищо не създава, когато спекулира с парите. В света така нищо не се произвежда. С цялата тази търговия с валутни активи нищо не се постига, освен това, че всеки може да получи пари без да мисли, да получи пари без да работи. Разбира се, ако в света се прекрати трудовата дейност, а се разрасне бурно валутната спекулация, ще настъпи пълен крах. Следователно такъв път е крайно нежелателен. Всичко зависи от това, ще се появят ли отново хора, които поне малко разбират света, които действително разбират нещо в света. Иначе работата няма да потръгне.

Трябва да се започне именно от училището. Има належаща необходимост да се започне от училището. Действително е необходимо, човек да се ориентира в тези неща. Неотдавна прегледах училищен учебник; там имаше аритметична задача, която се предлага да използват учителите. Искам да ви покажа тази аритметична задача. Вероятно ще кажете, че това е дреболия, това е просто. Обаче тази аритметична задача от училищния учебник представлява един от най-важните проблеми на света. Ето я:

Един човек е на $85 \frac{2}{12}$ години;

друг човек е на $18 \frac{7}{12}$ години;

трети на $36 \frac{4}{12}$ години;

и още един на $33 \frac{5}{12}$ години.

На колко години са всички тези хора заедно?

Ето какво трябва да изчисляват децата! Това се препоръчва от школските учебници. Питам ви, господа: когато де-

цата сметнат всичко това – а децата бойко пресмятат, че като цяло това прави 173 и шест дванадесети години, – какво ще означават тези 173 и шест дванадесети години? Игрят ли те в света някаква роля? Нима на някого му се налага да прави подобни сметки? Пробвайте да добавите: ако такава задача би имала поне малко смисъл, тя би трябвало да изглежда така: първият човек умира в момента на раждане на втория, вторият умира, когато се ражда третият, и така нататък. Тогава в отговора би се изяснил въпросът: колко години са изминали от раждането на първия човек до смъртта на последния. Обаче никъде в света не правят такива изчисления, каквито се предлагат в тази задача. И така, представете си: на децата се предлага да правят това, което е съвсем безсъдържателно пресмятане, което може да въведе децата в заблуда. Това е съвсем безсъдържателно пресмятане! И децата трябва да напрягат ума си, за да пресмятат някаква безсъдържателна, чужда на действителността глупост!

Разбира се, човекът, който е измислил всичко това, е чувал, че съществува събиране. Но дайте да допуснем други условия за задачата: нека някой да се е родил в определено време, до 14 и половина години той е ходил на училище, след това отново е учил 5 години и половина, след това 3 години е пътешествал; след това се жени и след четири години му се ражда син, и накрая, човекът умира, когато синът му става на 22 години. Ако всичко това се събере, ще се получи продължителността на живота на този човека – 49 години. Това е реалност, действителност. Такива задачи за изчисляване трябва да се дават на децата. Това ги въвежда в реалния живот, докато гореописаните изчисления извеждат от живота. И това се пренася върху всички отношения.

В противен случай детето през целия урок прави изчисления, които всъщност съвсем до нищо не довеждат в живота. Ако днес кажете за това на кой да е човек, той няма да бъде шокиран! Той ще каже: все едно е какво децата се учат да смятат. Той ще предполага, че това не е много важно. Но на първо

място е важно именно това! Защото ако в школските учебници е поместена такава плява и хората, на които са преподавали по такива учебници, ще носят тези глупости в света. Оттук можете да видите, че ако днес се говори за обновяване на системата на възпитание, това не са само дрънканици. В системата за възпитание, за която аз говоря, се опитваме да правим всичко, изхождайки от реалността, започвайки от най-простото, така че хората да вращават в тази реалност. От това зависи цялата работа. Затова трябва да се каже: можем да сме сигурни, че ако хората и по-нататък продължат да правят това, което правят сега, ще се повтори старата история. Те могат да правят това, което им се иска; да основават например множество нови вестници, но ако тези вестници бъдат написани в този дух, всичко ще се превърне в хаос. Ето защо днес е много важно да се способства за това, да се формират мислещи хора, за да няма повече в училището такива учебници и такива учители, както в случая със задачката от споменатия учебник.

Това се отнася и до други предмети. Така се изучава родната реч, така се изучава природознанието и накрая, обществознанието. Всичко, всичко се оказва откъснато от реалността!

Разказвал съм ви: в Англия, при получаване на степен магистър по изкуството, човек получава от университета средновековно облекло – това е средновековен обичай. Най-малкото преди стотина години това още е било реалност, това още нещо е означавало. Но днес това вече нищо не значи, без значение в учреждение ли работи или нещо друго. Ето в какво е разликата. В страните, където се извърши революция (по отношение на остатъците от миналото), също не стана по-добре, съвсем не стана по-добре.

Трябва да ви бъде ясно, че всичко зависи от това, ще се изменят ли коренно и възпитанието, и образованието. Това е, което е необходимо.

Може би някой от вас има още въпроси на социална тема?

Въпрос по отношение на операция по отстраняване на апендикс: Твърди се, че здравето на човек няма да се увреди от отстраняването на орган при операция, ако органът бъде просто отстранен. Видно е, че днес органите при операция често просто ги отстраняват. Става дума за важноста на вътрешните органи. Авторът на въпроса би искал да узнае как стои работата в случай, че органът е отстранен.

Доктор Щайнер: На този въпрос ще мога да отговаря, след като обсъдим още нещо. С удоволствие ще направя това.

Следващ въпрос: В последните лекции се говореше за действието на планетите върху човека; би ли могло да чуем още нещо по темата?

Доктор Щайнер: До всичко това ще стигнем после. Днес ще започна да отговарям на тези въпроси и ще се види колко далеч ще стигнем. Но отначало искам да ви разкажа една история, която може да привлече вниманието ви към сведенията, към познанията, с които ще се заемем по-нататък. Това станало в началото на деветдесетте години на миналото столетие – оттогава са изминали около тридесет години, или може би тридесет и една години. Тогава северноамериканското Търговско-транспортно общество организира конгрес и на този конгрес освен другите беше поканен и един голям финансист, той се казваше Уилям Уиндъм³. Това беше истински умен човек, в духа на събралите се там хора, така че всеки от намиращите се там го смяташе за много голям специалист. Очаквах, че той ще произнесе реч на този Търговско-транспортен конгрес. И той я произнесе. В началото на речта си той казал: в сферата на търговско-транспортните отношения е належащо да се проведе реформа, защото в тези търговско-транспортни отношения, във вида, в който сега съществуват, има нещо нездраво. Тук той преминал към обяснение какво са парите, какво означават парите – това, разбира се, било само кратко разяснение на тема, какво означават парите. Той казал: да, господа, току-що ви изложих някои положения от националната

икономика. Но без това не може да се види, че системата като цяло не работи. Парите се въртят чрез транспортните мрежи и преминават от ръка в ръка, но при това не се постига оздравяване на националната икономика. Защото да направят националната икономика по-здрава могат само моралните понятия, които притежават хората. Ние няма да успеем да се придвижим по-нататък, ако не съумеем да свържем транспортната система и циркулацията на парите с моралните понятия. Ето какво казал той. И продължил така: ако сферата на транспорта и стопанският живот са пронизани от аморални понятия, това е все едно в кръвоносната система на човека да циркулира отрова, отравяща кръвта. Всичко това, което под формата на пари циркулира в транспортната система и в икономиката като цяло, ако не е съпътствано от морални понятия, а е съпътствано от аморални понятия, е подобно на отрова, течаща по съдовете и предизвикваща заболяване в човека като своего рода възмездие. Икономическият организъм заболява, защото отровата, тоест аморалните понятия, тече по неговите вени.

Хората, слушали речта на Уиндъм, забелязали, че той станал сив, когато използвал този образ на кръвоносните съдове за икономическия живот. И освен това слушателите били удивени от това, че човек, който по-рано говорил само за икономиката и за финансите – с това той започнал, – изведнъж използвал този, в общи линии доста удачен образ, като освен това го и детайлизирал. Той описал как всичко това пронизва кръвта. Това неочаквано обръщане към описание на моралните понятия било отклонение от темата. Когато той произнасял фразата: «В икономическия живот става това, че вените на транспортната икономика са пълни с отрова», той изведнъж паднал. Поразил го апоплектичен удар. И той умрял.

Виждате ли, тук пред нас е един от тези природни експерименти, за които често съм ви говорил и с техния пример на много можем да се научим; тук е възможно сякаш с ръка да пипнеш това, което е станало. Човекът, разбира се, е умрял не от речта, защото при произнасянето ѝ не бил прекалено раз-

вълнуван. От само себе си се разбира, че ударът все пак би настигнал този човек в този момент, даже ако беше зает с нещо друго. Причините са в него самия. Следователно аз в никакъв случай не твърдя, че той е получил удар, защото е произнесъл тази реч. Това в никакъв случай не е така. Възможно е това да е станало поради вълнението, изпитано от него час преди това. Това е могло да стане. Но във всеки случай предпоставките отдавна вече са били в него самия. Те са били заложени в него. Този удар е можел да го покоси където и да е. Обаче е имало нещо друго; той внезапно се отклонил от своята тема, макар и по напълно логичен начин, и описал своето собствено състояние, описал това, което ставало в него самия в този момент, отклонявайки се при това от зададената тема. И така, представете си: човек стои пред своите слушатели и произнася отговорна реч на специфична икономическа тема. Изведнъж той се отклонява от темата, и в момента, когато става сив, описва това, което става в него самия!

Само че той смята, че речта му е посветена на икономиката. Това, което той е описал тук, е било неговото собствено състояние преди смъртта; от това е било предизвикано отклонението. Това, че той е построил своята реч именно така, е било следствие от неговото състояние. От такива примери много можем да научим. Такива неща стават ежедневно, макар и по не толкова поразителен начин.

Сега да допуснем, че човекът просто е изтървал нишката. Неведнъж ми се е случвало да наблюдавам как оратори са губели нишката на речта си. И ако преди това стояха гордо, в момента на «изтърването» те обикновено правеха движение, шареха долу – преди представянето поставяха цилиндъра си пред себе си, а в него написаната реч! Тук те отново намираха нишката. Именно така ставаше това. Виждал съм обаче и някакъв кмет, който се запъна след първите десетина думи; тогава той просто взе шапката си и бодро продължи да чете речта по-нататък! Разбира се, умееше все пак да чете. Ако по време на четенето той искаше да добави нещо от себе си, нищо не се

получаваше, получаваше се някаква глупост.

Та какво е станало с Уилям Уиндъм? Апоплектичният удар е «седал» в него, той е бил в него, нали така? По отношение на общото състояние на човека не е прекалено голяма разликата, удар ли получава и изпитва състоянието, предшестващо удара, или, както гореописаният кмет, остава напълно с ума си, макар и попадайки в положение, при което друг би могъл да получи удар. Е, кметът все пак е в състояние да чете. А този, другият, когото в това положение веднага го поразява удар, също може да чете. Но къде чете той? Той чете в своето собствено тяло. Той прочита това, което става в неговото собствено тяло.

Оттук можете да Виждате колко правилно е това, което се достига благодарение на антропософската духовна наука; че винаги, когато говорим, прочитаме нещо от своето собствено тяло. Разбира се, ние говорим в съответствие с нашия външен опит. Но към него примесваме и това, което прочитаме в нас самите. Това не винаги е толкова трагично, както в случай, че веднага ни поразява удар след това. Но въпреки всичко това, което ние произнасяме, го прочитаме в нашите собствени, ставащи вътре в тялото ни процеси. Всеки път, даже ако произнасяте пет думи, това се прочита, прочита се от вашите собствени телесни процеси. Ако сте записали нещо преди пет дни, а днес сте намерили бележника си и сте го прочели, такава прочитане носи външен характер. Ако сте записали нещо в своята памет, това е записано във вас посредством тази писменост, която се съдържа вътре – сега малко по малко ще се запознаваме с това, – вие го прочитате отвътре. Същото е дали прочитате нещо от книга или го прочитате отвътре; различни са само направленията, в които насочвате погледа си. Фактически не е важно дали сте записали в бележника си, да кажем: «5 игли, 7 топлийки», или сте го записали в своя мозък. Ако сте записали това на книга, можете да го прочетете на страницата, на която сте го записали. Но ако във вас, благодарение на това, че преди пет дена сте направили запис в своята мозъчна

кутия, една клетка, която предизвиква петицата, идва във връзка с друга клетка, а тази последната, с тази, която предизвиква седмицата, тя на свой ред идва във връзка с друга клетка, съответстваща на топлийката, така във вас, вследствие от вашето преживяване, възниква цяло сплитане. И безсъзнателно, без да го осъзнавате, вие се вглеждате в това сплитане, което е възникнало във вас, и го прочитате. Следователно ето къде ви довежда такъв сензационен пример като случаят с този господин Уилям Уиндъм.

Веднъж вече ви дадох друг пример. Нека накратко да възстановим в паметта си това, което лекарят Лудвиг Шлайх⁴ разказвал за преживяното от него самия. Веднъж при него стремително влетял един човек и казал: днес си убодох ръката с перото. Виждате, че там вътре остана мастило. Трябва да ми ампутирате цялата ръка, иначе ще умра от заразяване на кръвта. Шлайх, когото много добре познавах – неотдавна той почина, – сам ми разказа всичко това. Той казал на човека: «Какво сте си наумили? Като хирург не мога да поема такава отговорност и да ви ампутирам ръката! Тук е напълно достатъчно изсмукването, това е дреболия. Би било безумие да ви отрежа ръката!» Човекът възразил: «Но тогава ще умра! Вие трябва да ми отрежете ръката, иначе ще умра!» Тогава Шлайх казал: «Не мога да направя това, не мога по нищожен повод да отрежа ръка!» «Е, какво пък – казал пациентът, – тогава ще умра». Шлайх му предложил да си отиде. Обаче този човек хукнал към друг лекар и поискал той да му ампутира ръката. Той, разбира се, също му отказал и не го направил. Този човек търчал наоколо и цяла вечер говорил, че през нощта ще умре. Същото казвал и на Шлайх.

Шлайх, естествено, бил обезпокоен от състоянието на този човек; той, разбира се, не можел да му ампутира ръката, тъй като за това нямало никаква причина, но на сутринта незабавно се осведомил за състоянието на човека, на когото изсмукал малката раничка. Разбира се, че е дреболия, ако някой се убодне с перо: с помощта на изсмукване всичко се изкар-

ва навън. Но когато на следващата сутрин Шлайх дошъл тук, този човек бил мъртъв, той умрял! Какво казал Шлайх? Човек умрял от автосугестия, той сам си внушил смъртта, той умрял поради собствените си мисли. Това го наричат самохипноза, автосугестия.

Аз казах на Шлайх: в състояние на самохипноза може, разбира се, нещо да стане, но такава смърт не би могла да настъпи поради автосугестия, това са глупости. Но Шлайх не повярва.

Какво стана в действителност? Знаете ли, да види това, което е станало в този случай, може само този, който е способен да вижда през човека. Лекарите, естествено, го отворили и не намерили никакво заразяване на кръвта. С това се и задоволили: смърт от автосугестия, защото там нямало нищо повече. Обаче всъщност станало така, че този човек също получил апоплектичен удар във форма, която е много трудно да се диагностицира. Този удар се подготвял в продължение на дни, тъй като такива неща не стават веднага; в продължение на няколко дни този удар се подготвял във фините органи. И ето човекът вижда вътре в себе си – по същия начин, както Уиндъм видял в последния момент, как по вените му преминава отрова, навлязла с някакъв хранителен продукт, – така и в този случай човекът видял: моето тяло умира. Външно човек още може да се придвижва, нищо не се е променило, но вътрешно вече се подготвя смъртта. Той видял това, поради което започнал да нервничи. Това, че си убол ръката, било следствие от нервното състояние. Той никога не би се убол, ако не беше станал вътрешно толкова нервен. Но понеже нямал вътрешна яснота по въпроса, до убеждането той не осъзнавал своето състояние. Но сега, когато се убол, той започнал да говори това, което дотогава не можел да каже – пък и никой не би могъл да го каже. Той казал: усещам вътре в себе си приближаването на смъртта, макар и да се чувствам все още здрав човек. Обаче това, което казвал сега, той го приписвал на съвсем несъответстваща на истината причина, казвайки: аз умирам от убеждане

с перо! Това не е било самохипноза, защото във всички случаи той е щял да умре в предстоящата нощ. Щом само започнал да нервнич и се убол с перото, появилата се в съзнанието мисъл приела съвсем неправилна форма. Той се консултирал с лекар; но самият Шлайх, който бил доста разумен човек, не повярвал на това и решил, че е случай на автосугестия, на самовнушение. Следователно той вярвал в това, че човекът сам си внушил смъртта. Но това са глупости. Причината за смъртта била друга, а убождането с перото било само следствие от нервното състояние.

Оттук виждате, че вътре стават много неща. И ако тези неща не бъдат систематично изучени, никога няма да може да се изясни въпросът за произхода на човека, за това, в какви форми е протичал животът на човека в древните епохи, когато ихтиозаври, плезиозаври и мегатерии са плували в уплътнената, подобна на сос течност. Никога няма да се стигне до това, как всичко е свързано заедно, ако не започне да се разглежда миналото и систематично да се изучава човекът. Необходимо е систематично да се изучава човекът.

При това трябва много неща да се вземат предвид. На каква възраст хората умират най-често? Известно е, че бебетата умират най-често в първите месеци, и постепенно смъртността намалява. Детските болести поразяват децата приблизително до смяната на зъбите. А след това, когато човек става по-разумен, в периода на ученето в училище детските болести се появяват доста по-рядко; нещо, разбира се, може да се появи поради неправилно поведение и така нататък. Но между седмата и четиринадесетата година от живота има по-малко от всички болести. След това те започват отново. Обаче има голяма разлика между болестите, появяващи се в най-ранна възраст, и появяващите се в периода на половото съзряване. Ако вземем болестите, погубващи деца в най-ранна възраст, първа сред тях е определена форма на сепсис при новородените. Става заразяване на кръвта. Бебето, чиито жизнени сили са така слаби, често загива толкова бързо, че не може даже

да се установи, че причината е бил сепсис. При бебето може да се появи също и жълтеница. Ако при възрастния човек се появи такова заболяване, каквото и при детето, то достига до стадий на жълтеница и в болшинството случаи протича гладко и се излекува. Обаче при бебето заболяването не успява да достигне до стадий на жълтеница и детето умира преди то да се прояви.

При изключително много бебета се появява диария. Важно е да се отчете, че ако подобна диария при кърмачето се лекува със средствата, прилагащи се при лечение на възрастните, това няма да донесе успех. В последния случай следва да се използват средства на външно въздействие: да се правят клизми; вътрешният прием на лекарства не се препоръчва. При бебето всичко това не води до успех. Понякога при детето се появяват петна по лигавицата на устата, мехури по езика. В по-късна възраст се появяват известните детски болести, за които са характерни избиващи отвътре обриви: скарлатина, шарка и така нататък. Такива заболявания могат да се появят и при възрастни хора, но предимно те са детски. Предразположеността към тези детски заболявания се прекратява, когато на човек му се сменят зъбите. Тогава тези болести, които следва да се лекуват предимно с външни средства при съблюдаването, ако са деца, на най-строга диета, вече не се проявяват в такава форма.

Ако при новороденото се появи сепсис, в този случай никога не може да се каже с увереност, откъде се е появил той. Появява се от дълбините на вътрешния организъм на детето. Още една често срещаща се детска болест са гърчове, така наречените детски гърчове.

Съвсем иначе изглеждат болестите, появяващи се при хората в периода на половото съзряване. Спомнете си за болестта, която може да се развие в периода на половото съзряване при девойките: това е хлорозата. Непосредствената причина тук е кръвта. Известно е, че в такъв случай кръвта по неправилен начин храни тялото. Ако при детето се е появил

сепсис на новороденото, влошаването на кръвта става опосредствано, от някакво огнище, огнище, поразяващо кръвта, намиращо се някъде вътре. Ако се появява хлороза при девойката, заболява непосредствено самата кръв. Това са различни неща: когато вътре е разположено някакво огнище, посредством което кръвта става болна, или когато кръвта заболява непосредствено, когато при юношата или девойката кръвта се сгъстява, след което при тях могат да се появят хеморoidни възли.

Фактически човек в своя живот два пъти става особено предразположен към заболявания; отначало в течение на първото седемлетие на своя живот, а след това в третото седемлетие на своя живот. В междината между тези два периода човек е предразположен да бъде здрав. Важно е, че човек не винаги има една и съща предразположеност към здраве и болести; тя е доста различна в различното време и самите болести в различно време вземат съвсем различен характер. Посоченото обстоятелство позволява да се проникне в организма на човека още по-дълбоко, отколкото проникнахме посредством това, което току-що се обсъждаше. Благодарение на такова разглеждане можем да се запознаем с органите.

Виждате ли, от една страна, имаме случая с господин Уилям Уиндъм; този човек, предвид приближаващата смърт, внезапно започнал да говори за своите органи. От друга страна, разглеждайки болести, присъщи на най-ранната и по-късната детска възраст, ние откриваме, че в следващите един след друг периоди от живота те протичат различно. Ние трябва да се научим да четем това, което става в човека. Трябва да се научим да четем. Ако например в устата на детето се появят петна по лигавицата или ако на тялото на детето се появяват на различни места червени петна, ние трябва да се учим да четем какво става вътре в него. Само ако се научим да четем, ще може да се развие истинско знание за човека. Работата тук стои така: ако сте положили умрял човек на маса за дисекции и разглеждате отделен орган, изрязан от вас, и нямаш особено

значение, например далака – това е такъв орган, който може да бъде отстранен при операция, ако той има патология; подобна операция може да бъде от полза за болния и той в продължение на дълго време ще бъде по-здрав, отколкото ако остане с болен далак, – да, господа, ако вие разгледате този далак, след като е бил отделен посредством операция, няма да откриете особена външна разлика между този далак и, да кажем, стомаха. Но ако на човек му отстранят целия стомах, за него ще стане много лошо. От това почти нищо няма да излезе. Такъв човек с изкуствен стомах не може да се излекува задълго. Има и такива органи, които изобщо не могат да се отстранят, например белите дробове и така нататък; най-малко от всичко това е възможно по отношение на мозъка. Там има една точка; ако просто вкарате там игла и попаднете в тази точка, човек тукатяси ще умре.

Този орган го има също например при слона. Ако го убодете и попаднете там, в този орган – тук съвсем няма необходимост да го отстранявате, – това огромно животно ще падне мъртво. В същото време на слона би могло при желание да се отстрани далакът; той ще живее с години. Така ще установите разликата. Съвсем не е безразлично апендикс ли отстранявате на човека, далак или нещо друго. За да се определи това, е необходимо щателно да се изучава човекът. Спомнете си какво съм ви казвал: тези «животни», намиращи се в мозъка – тези клетки, които ви рисувах тук, говорейки за паметта, – при детето те още са меки, живи и само постепенно се втвърдяват; тези мозъчни клетки трябва да се втвърдят в течение на първите години на детството, до седмата година. Те придобиват нормална степен на твърдост, когато човек достигне до смяна на зъбите. Когато човек достига полова зрелост, тогава другите клетки⁵, за които съм ви казвал, клетките, движещи се в кръвта, благодарение на настъпването на половата зрелост стават значително по-подвижни; дотогава те са били доставяли, много вяло са се движели в кръвта до половото съзряване. Болестта може да настъпи в един от двата случая. В първия

случай, когато тялото – собствено, душата в тялото – трябва да приложи усилия, за да се уплътнят мозъчните клетки по нормален начин до седмата година от живота. Във втория случай, когато душата и тялото трябва да приложат усилия в периода на полово съзряване, за да направят по-подвижни тези звероподобни телца, плуващи в кръвта.

Желаейки да се опише всичко това от външна страна, може да се каже: представете си, че строите дом и използвате разтвор, който не се втвърдява добре – работата няма да ви тръгне. Така става и в случая, когато мозъчните клетки не се втвърдяват по правилен начин. Това се отнася за всяко дете, при което е възникнало едно или друго заболяване. Причините за такива заболявания ще опишем по-подробно следващия път. След половото съзряване се налага да имаме работа с цяло стадо от милиони бели кръвни телца. До този момент те са били вяли; ако това беше истинско стадо, стадо, състоящо се от милиони, биха били нужни изключително много пастири, които да го водят, за да пасе то както трябва. Да, такива пастири трябва да има. А ако ги няма, възниква хлороза. Причината е, че някои форми на заболявания имат своя първи изходен пункт в ранната детска възраст, а втория изходен пункт в най-късна детска възраст, тоест в периода на настъпването на половата зрелост.

Трябва да се изучава човекът и тогава постепенно ще настъпи разбиране на това, как всички тези неща са взаимосвързани. Няма да успеете нищо да предприемете в социалния живот, ако не се запознаете с тези естественонаучни факти.

ВТОРА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 24 октомври 1922 г.

В съответствие с желанията, господа, ще побеседваме малко за вътрешните органи на човека, за което вече започнах да говоря последния път. За такива неща може да се говори, разбира се, само, бих казал, пристъпвайки към тях отдалеч. Казвал съм ви по какъв начин може да стане така, че човек – в дадения случай това беше описаният от мен Уилям Уиндъм, макар да има и други подобни примери – се появява пред публика и като Уиндъм, умира по време на своята изява, като почти точно описва със своите думи собственото си състояние. Говорил съм ви не само за това, но и за някои неща, възникващи в хода на човешкия живот, за това, че в най-ранното време от живота, в бебешката възраст и в първите детски години има най-висока смъртност. На тази възраст хората умират най-често. И макар в по-късно време, на третата, четвъртата, петата година смъртността да намалява, въпреки това може да се каже, че чак до смяната на зъбите, до седмата година смъртността остава доста голяма.

След това, започвайки от смяната на зъбите, до половото съзряване здравето на човека се проявява в най-голяма степен. Фактически това е така. Ако ние сами не лишаваме децата от здраве в училище, което се проявява в изкривяване на гръбнака или в заболявания, предизвикани от лошия въздух, ако се отнасяме към децата внимателно, можем да констатираме, че във възрастта на така нареченото задължително училищно обучение, по време на общообразователното училищно обучение на здравето на децата е най-добро. Случаите на заболяемост на дадения етап са обусловени от външни причини. Обаче след това, започвайки от петнадесета, шестнадесета година, отново възниква голяма опасност от заболявания, обусловена от вътрешни причини. Тогава се появяват заболявания, различни от тези, които са се проявявали в детска възраст.

Виждате ли, работата стои така: при съвсем малките деца – вече отчасти съм говорил за това – ние откриваме, в частност, че при тях може доста лесно да се развие сепсис при новородените. Кръвта загнойва. Това може да отиде толкова далеч, че се появяват симптоми на жълтеница. Много често при децата възникват нарушения на храносмилането под формата на диспепсия. При детето също може да се появят на различни места малки гнойни мехурчета. Също могат да се проявят заболявания от малко по-различен вид: така наречените гърчове – това са прояви на детски гърчове, на спазми. В настоящо време особено силно детската заболяемост се проявява под формата на така наречения детски паралич, полиомиелит, който може да възникне и в по-късна възраст, и който е заболяване със страшно тежки последици. Например децата губят възможност да движат краката си. Краката им напълно се парализират; може да има и други подобни прояви. Тази болест в настоящо време се разпространява все по-силно. Може би сте чели, че в Тюрингия са били принудени да закриват училища във връзка с епидемия от полиомиелит.

На тази основа, а също и на базата на други материали може да се види, че детските болести носят съвсем специфичен характер. Детските болести се проявяват по-различно, отколкото тези болести, които човек получава по-късно. Непосредствено детски болести са скарлатината и шарката, макар шарката да е такава болест, от която човек може да заболее и по-късно; би следвало да се запитаме: защо те се появяват преди всичко при децата?

Виждате ли, да се разберат тези неща е възможно само тогава, когато се знае как действат силите в човешкото тяло. Ако се изследва детето в ембрионалния стадий, още преди раждането, особено ако се изследва то на първия, втория, третия месец, ще се открие, че детето – ембрионът – изглежда по същество съвсем различно, отколкото човек на по-късен стадий. На първия, а също и на втория месец детето представлява всъщност само глава, а останалите органи са само придатъци

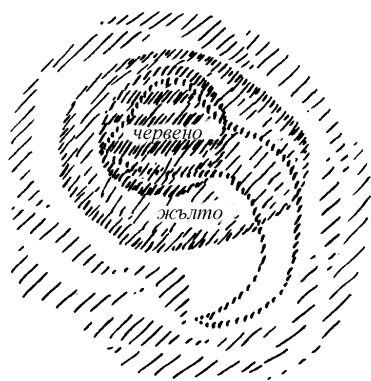
към главата. Всичко, което по-късно става членове на тялото, ръце, крака, е мъничко, подобно на израстъци: гръдната област и областта на корема още не функционират, те засега бездействат. Ето вижте, ако имаме работа с ембрион, с детски зародиш, той изглежда така: тук е разположена своето рода торбичка, вътре в която се намира той. През тази торбичка минават кръвоносните съдове, идващи от майчиното тяло. Тези съдове влизат след това в детето и го изпълват. Детето получава кръвта от майката така, както и хранителните вещества. Това са допълнителни органи, които по-късно отпадат. Всичко това отпада. Главата в сравнение с тялото на ембриона е много голяма. Това е главата (виж рис. 1). Всичко останало е само незначителен придатък, който още не функционира. По-късно възникват сърцето и храносмилателният апарат. Кръвообращението се осигурява отвън благодарение на кръвообращението на майката. Ръцете и краката са само малки, подобни на израстъци; те ще бъдат развити по-късно. Така че трябва да се каже: всичко това е глава, а останало е незначителни органи, доколкото всичко, както храненето, така и постъпването на въздух, се осигурява при детето-ембрион от страна на майката. Следователно детето в първите месеци от намирането си в тялото на майката е като цяло глава.

Виждате ли, господа, хората се учудват на това, че психичните заболявания – както е прието да се наричат – се предават по наследство. Психичните заболявания обаче винаги са соматични заболявания, те се проявяват именно като следствие на соматични функционални нарушения. Духът не боледува, душата също не боледува; психичното заболяване винаги представлява нещо телесно. И така, хората се учудват, че при всички така наречени психично болни играе роля наследствеността. Вярно е, че човек получава психическото заболяване по наследство. Ако родителите, особено майката е страдала от туберкулоза или ако е страдала от някаква друга болест, да кажем, например калциране на артериите – при младежите това е рядкост, но все пак го има при някои хора, – и

така, ако родителите са страдали от туберкулоза или калциране на артериите, децата им няма да боледуват също от туберкулоза и калциране на артериите, а при тях могат да се появят психични заболявания. Това удивява хората.

Но струва ли си да се удивяваме, господа? Това, което човек може да наследява, той трябва да го наследява преди всичко при посредничеството на главата. Следователно ако майката има туберкулоза на белите дробове, не следва да се удивяваме, че това не преминава при плода към белите дробове – защото те още не функционират, – а преминава именно към главата, проявява се в главата. Следователно не трябва да се удивяваме на това, че като резултат от процеса на наследяване се появяват съвсем други заболявания, а не тези, които са имали родителите и които те са предали по наследство.

Виждате ли, ако родителите са имали например някакви венерически заболявания, при децата им могат да се появят очни болести. Не трябва да се учудваме. В случай на венерически заболявания при родителите, главичката на детето и неговите очи в най-голяма степен са подложени на влиянието на поразената от венерическото заболяване среда! Така че в тези неща няма нищо удивително.

червено:

главата във вида,
в който се образува
от зодиака

жълто:

духовно-душевното,
което образува
хората

Рисушка 1

И ето детето се ражда. Всеки от вас знае, че при родило се дете главата е формирана по най-добрия начин. Цялото ос-

танало тяло при детето израства основно едва в по-късно време. Главата е формирана най-пълно, тя не израства след това така силно, както останалите органи, тя расте доста по-малко. На основата на всичко това може да се види как всъщност работят вътрешните органи на човека. На материалистичната наука не ѝ се удава да си състави за това поне донякъде правилна представа. Това е съвсем невъзможно, доколкото тя не е в състояние по правилен начин да установи, че при детето целият ръст изхожда от главата. Всичко се регулира от главата. При ембриона най-забележимото е, че целият процес се контролира от главата, тъй като ембрионът има само глава. Но и по-късно всичко, което става в човешкото тяло, се организира от главата. Изхождайки от главата, всичко в човешкия организъм се контролира. Стомахът, дейността на червата, кръвообращението – всичко се организира от главата.

Рисунка 2

Нека сега да допуснем, че се е родило дете и при него по някаква причина кръвообращението е забавено. Това се случва. Може да стане така, че детето е наследило забавеното кръвообращение; това става. И така, представете си, ето детето – искам сега да нарисувам съдовете, – тук са кръвоносните съдове на детето и кръвта в тях се движи прекалено бавно; тук е разположено сърцето и тук кръвта се движи прекалено бавно.

Сърцето обаче получава своята организация от главата. Главата може да се намира в пълен порядък, но цялата циркулация на кръвта е прекалено забавена. Може да бъде и така, че сърцето е организирано напълно нормално и въпреки това кръвта се втича в сърцето неправилно. При децата от най-ранна кърмаческа възраст, при новородените, са доста чести случаите, главата да е в нормите, а кръвообращението да е нарушено. Това може да става по простата причина, че детето живее в спарен, в лош въздух; тогава то не е в състояние правилно да диша и кръвообращението е затруднено, нарушава се. Или ако то не получава правилно хранене, кръвта също не може по правилен начин да циркулира в тялото; кръвообращението може да се затормози. Главата се намира в пълен порядък, сърцето е формирано нормално, но кръвообращението е затормозено. Вместо шлаките по нормален начин да се извеждат през сърцето и бъбреците, те остават в тялото, те остават в кръвта. Ако веществата, които не трябва да присъстват в тялото, а трябва да бъдат отделени, се намират въпреки това в кръвта, то кръвта се възпалява, загноява.

Виждате ли, малко по-късно, да кажем, на осмата, деветата година тази опасност не се проявява така силно, както се проявява в най-ранна детска възраст. Защо? Ако при детето по нормален начин е минала смяната на зъбите, това е доказателство, че тялото му е достатъчно укрепнало. Иначе смяната на зъбите не става по нормален начин. Защо? Виждате ли, вторите зъби израстват посредством цялото тяло, от цялото тяло. Това, което се намира в един зъб, се произвежда от цялото тяло; тук работата не касае само едната челюст, не, при получаването на вторите зъби се оказва задействано цялото тяло. Но така стои работата само с вторите зъби. При млечните зъби, първите зъби, работата стои иначе. Първите зъби, които получава детето, така наречените млечни зъби, представляват нещо съвсем различно от вторите зъби. Първите зъби детето получава по наследство, понеже майка му и баща му също са имали зъби. В течение на първите седем години от живота те падат и едва то-

гава детето получава свои собствени зъби, вторите зъби, които трябва да се произведат от самото тяло.

Изобщо, ако разглеждате детето, което вече е навършило девет или десет години, по същество то има свое второ тяло. Тъй като първото, получено по наследство тяло, детето вече съвсем го е изхвърлило от себе си. Детето всъщност получава свое собствено тяло, започвайки едва от седмата година. В течение на цялото предшестващо време чак до седмата година се открива, че детето се е родило достатъчно силно, за да се адаптира към въздуха и храната. Ако стане видно, че при него започва смяната на зъбите, опасността от заболявания става не толкова силна, защото то вече е формирало свое собствено тяло; именно тогава то получава тези зъби. Ето защо най-голяма опасност заплашва кърмачето. То трябва да се адаптира към всичко, докато преди това е било под защитата на майчиното тяло. С главата на първия стадий работата обикновено стои добре; лошо може да стане едва по-късно. Когато човек остарява, дейността на главата става по-неподредена. Главата трябва да мисли, тя трябва да контактува с външния свят. Тук също е необходима адаптация. При това също често възникват грешки! Но в най-първите години от живота на детето още не са нужни навици за работа, то не трябва да ходи на училище, не трябва още да се учи. Главата работи само над собственото тяло. Това като правило е по силите ѝ. Но цялото останало тяло в нежната детска възраст се намира в най-лошо състояние, тъй като то трябва първо да се адаптира към света. Не съвсем както аз го разказвам – аз много точно се придържам към фактите, – но по подобен начин разказва за това и външната наука. Обаче тази външна наука не разбира процеса като цяло. За цялата външна наука остава загадка, защо човек именно в най-първите години от живота в най-голяма степен е подложен на заболявания.

Причината за такова неразбиране се крие в това, че външната наука не признава съществуването на това, което се нарича душа и дух.

В действителност работата стои така: когато детето още се намира в тялото на майката, а след това се роди, неговото душевно-духовно начало е свързано предимно с главата. Това, което работи тогава, силите които се намират там, са недостъпни за външно наблюдение, невидими са. Именно тези сили, душевно-духовните сили работят в детето.

Ще кажете: това е гледна точка, към която можеш да се придържаш или да не се придържаш. Обаче ако смятате, че това е само гледна точка, към която можеш да се придържаш или не, вие правите такава грешка, каквато се прави например в следния случай: един човек сочи към парче желязо, друг идва и казва: става, с него ще подкова коня си! Първият обаче му възразява: глупак си, ако искаш да подковеш с това коня си. Това е магнит, вътре в него има особена сила. Това е магнит, с него не се подковават коне, а се използва по съвсем друг начин! Един мисли, че това е просто подкова; друг знае, че това е магнит, който притежава невидима сила. И тази сила вие не можете да видите. По аналогичен начин постъпва и този, който, съгласувайки се с материалистичната наука, казва: главата е просто парче месо. Подобен човек не се отличава от този, който казва: това е подкова! Главата на детето не е просто парче месо. Там вътре работят невидими сили, които, подобно на скулптор, формират и градят целия човешки организъм. В първите седем години от живота те извършват този градеж много бодро и интензивно. Обаче първоначално човек наследява своята форма, своя облик от родителите. Силите, които доста интензивно градят човека, са излизащи от главата душевно-духовни сили: те съграждат човека, изхождайки вече от нещо друго, а не от това, което идва от родителите.

Получава ли детето тези сили от родителите? Нима някога сте виждали на гений да му се раждат гениални деца? Или ако детето е гениално, и родителите му също да са гении? Не става така! Вземете например Гьоте, който несъмнено е бил гений; баща му е бил филистерски ограничен, майка му също не е била гениална – тя е била мила и нежна жена, умееща да

разказва прекрасни истории. Синът на Гьоте е бил просто глупав и съвсем не е бил гений. Следователно това, което е духовно-душевното начало, не може да бъде наследено – това човек донася със себе си от съвсем други светове. То се съединява с това, което е било наследено. Освен битието в майчиното тяло и преди него, човек има битие в качеството си на духовно-душевен човек.

Виждате ли, причината, че днес хората отричат това, е, че в продължение на цялото средновековие Католическата църква е твърдяла: не може да се приписва на човека никакво духовно-душевно битие до раждането. Католическата църква е смятала, че душата трябва да се създава при раждането от някакво Божество, това е бил постулатът на Католическата църква. И забраната, на която в продължение на цялото средновековие Католическата църква е подлагала убеждението, че човек притежава преекзистенция – както са наричали това тогава, – иначе казано, предсъществуване, тази забрана днес съблюдава и материалистичната наука, като тя се чувства при това страшно умна. Работата е в това, че тези хора просто не знаят посредством каква дълга дресировка са били доведени те до този възглед; те предполагат, че именно такъв възглед е най-разумен.

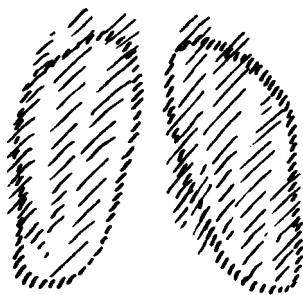
В действителност работата стои така, че фактически човек, имащ основата на физическото битие в своите родители, прародители и така нататък, има и духовно-душевно битие, което той носи със себе си. То работи в него. Това е духовно-душевното начало. И този, който не разбира, че това духовно-душевно начало е съществувало преди тялото, той не може да стигне и до това, че духовно-душевното се съхранява след смъртта; в това той, в най-добрия случай, може само да вярва. Знанието за безсмъртието на човешката душа може да се добие само ако се знае: тя е съществувала и преди. Разбира се, ако Божественият Творец е нагласял създаването ѝ към създаването на човека, тази душа би трябвало да изчезва, когато човек умре; но ако душата е налична, за да може да бъде

построено тялото, тя естествено трябва да се запазва и тогава, когато тялото умре.

Следователно вие можете да си кажете: ако наблюдаваме тези неща по правилен начин, от тях безусловно следва съществуването на човешката душа. Тя не може да бъде подложена на смърт, защото именно тя изгражда това, което е смъртно! Би трябвало да се проникне в съвсем други светове, за да се разбере в какъв смисъл душата може да бъде смъртна. Ще поговорим в следващите лекции за това, че и там тя също не може да умре. И, разбира се, тя не може да умре поради смъртта на тялото, защото именно тя изгражда това тяло.

Запознахме се с такива заболявания, които се появяват поради причината, че при работа на духовно-душевното, осъществявано от главата, тялото се оказва не наред. Но може да настъпи и нещо друго. Може да се получи така, че кръвообращението е прекалено забавено, възниква запушване, тромбоза, за което съм ви казвал; това води до сепсис. Но може да настъпи и още нещо. Може да стане така, че макар детето и да получава храна, се оказва прекалено слабо, за да усвоява тази храна с червата и да я вкара в кръвта. Храната не преминава през стените на червата. Тялото е прекалено слабо. Какво става при това? Преди всичко при детето започва диария. Естествено че всичко неусвоено се изхвърля навън, докато би трябвало да остава в тялото и да се усвоява. Вместо това поради диарията то се изхвърля навън в непреработен вид. Това обаче е свързано и с още нещо. При детето се появява слаба диария, постепенно се усилва и може да премине в изключително силна. Често това представлява само първия стадий на заболяването. Ако при детето в течение на дълго време хранителните вещества не могат да се усвояват, да се преработват, не могат да се формират и вътрешните органи. Главата постоянно се стреми да ги формира. Но вътрешните органи не могат да се образуват, доколкото веществото не достига до тях. Това е все едно, да кажем, да работите над някаква скулптура, но, като нямате материал, от който бихте могли да я направите, започвате

за махате из въздуха. Така и главата работи нахалост, маха из въздуха, ако например детето не получава никакви вещества, от които би могло да си формира органи. То се стреми да формира сърце, да си формира стомах. То маха из въздуха, защото не получава вещества, които поради диарията изхвърля навън.

Рисунка 3

Ако човек си остане учен-материалист, той изобщо не може нищо да разбере. Той разсъждава така: аз изследвам детето, то има диария. Ще му дадем някакво средство, за да се прекрати диарията. Като следствие ще бъде само това, че хранителните вещества ще започнат да се натрупват в червата, защото няма да се усвояват и при детето ще се подуе коремът, но подобрене няма да настъпи. Правейки по-нататъшни изследвания, ще се открие, че белите дробове например ще представляват нещо като празни джобове, като кухини. Те искат да се формират, но за това вещества няма. Няма да намерим нищо, освен празни кухини, вместо бели дробове.

Този, който, разглеждайки белите дробове, намира там само празни кухини, трябва да знае, че в тези бели дробове по най-непосредствен начин проникват сили, изходящи от главата. Това, което изхожда от главата, отива в белите дробове, върви през белите дробове. И тук силите, идващи от главата, искат да имат материал, над който те биха могли да работят. Но те се натъкват на това, в което не могат да намерят опора. Сега това стои така: ако клатя стола, аз имам опора в този стол. Ако извършвам махателни движения, но нямам стол под ръка-

та, тогава нямам опора. Виждате, че тогава махам с ръце като глупак. Но ако главата по такъв начин извършва махателни движения в белите дробове, но не получава опора, се появяват спазми.

Виждате ли, ако някой иска по разумен начин да обясни спазмите, той трябва да знае, че при това главата извършва махателни движения, но не получава опора. Явлението диспепсия (диария) още може да се обясни от позицията на материализма; спазмите не могат да се обяснят по материалистичен начин.

Това ни показва, че именно при детето духовната дейност се осъществява в най-голяма степен. По-късно тя се прекратява. При детето духовната дейност се осъществява в толкова значителни мащаби, че от всичко това, което то изяжда чак до шестата, седмата година, се отбират, отделят се съвсем малки, миниатюрни частички, от които се създават вторите зъби. Представете си, господа, ако на вас ви се налагаше да правите всичко това! Първо, вие би трябвало да сте достатъчно разумни, за да знаете, че в хранителните продукти се съдържат соли на магнезия и карбонати. При необходимост това би могло да се изучи, но такова изучаване – предварителен химичен анализ на зъбите – би могло да бъде проведено само с материал от самите зъби. Защото нито един човек днес не може да каже как да се създадат такива зъби, а изкуствените зъби, които се създават сега, са отливки, това не са зъби, това не са живи зъби. И така, от всичко, което детето яде чак до седмата си година, на неголеми порции в неговото тяло се доставя това, което впоследствие става втори зъби.

Но трябва да се знае не само какви вещества се съдържат там, вътре, трябва да се знае и какво се прави в стомаха, за да се подберат необходимите вещества, трябва да се знае какво правят миниатюрните частици, които вие сте сортирали през втората, третата година от живота. Ако сте ги подбрали, как ви се е удавало в течение на достатъчно дълго време да ги удържате в кръвообращението, за да отиват по-нататък, и

именно на шестата, седмата, осмата година да постъпят в челюстта и там да се превърнат в зъби? Всичко това трябва да бъде направено и тази дейност осъществява духовно-душевното начало на детето, макар и безсъзнателно. Въпреки това то го прави. Надявам се, че няма да се обидите, ако ви кажа: при вас нищо няма да се получи, ако ви помоля да отгледате някъде по себе си поне един косъм – вие не сте в състояние да си отгледате някъде дори един косъм! А детето е способно да го прави; при това то подкарва необходимите вещества в мястото, където се вкоренява коренът на косъма, за да се подложат там тези вещества на насрещното въздействие на светлината – защото косата расте и се появява от светлината.

И така, всичко това става в детето. Виждате ли, за всичко това съвременната наука не иска да говори. Тя не дава на хората ясна представа за тези неща. Тя нищо не знае за тях и не желае да каже, че в гореописаните процеси се извършва вътрешна работа от духовно-душевното начало, че това духовно-душевно начало не се наследява, че това духовно-душевно идва от духовния свят.

Дадох ви пример с косата. Виждате ли, човек, като правило, не е покрит изцяло с косми в течение на целия си обикновен живот, той има косми само на отделни места, останалото тяло не е покрито с тях. Но някога на Земята човек целият е бил покрит с косми. Той е изгубил своите косми. Човек е бил изцяло покрит с косми, бил е космат. Някога, в много древни времена човек е бил космат, космите са го покривали, той е бил съвсем космат. Той е изгубил тези косми. Защо човек е изгубил космите си? Не искам да спекулирам по въпроса с никакви теории, защото теорията може просто да се измисли, искам да ви посоча факти. Другите същества, имащи козина на свобода, също я губят, ако ги опитомят, ако ги одомашнят; такива са например свинете. Вижте какви са в диво състояние. Те имат козина; ако ги опитомят, с други думи, ако им се наложи да живеят в други условия, в които първоначално не са живели, те губят козината си. Човекът също първоначално е

живял в по-различни условия, отколкото днес. Човекът също е подобен на такова опитомено животно. Обаче процесът на поява на косми, протичащ под въздействието на светлината и топлината, и днес се открива при детето-ембрион; в първите месеци от бременността, когато ембрионът представлява почти само глава, целият този ембрион се покрива с косми – и така, в майчиното тяло детето в първите месеци е покрито с косми! То след това губи тези косми, те изчезват. Но отначало то е изцяло покрито с косми. По същия начин – вече ви обяснявах това – както растенията в първия стадий от развитието си получават светлина и топлина от миналата година, така и детето получава светлина и топлина от майката; то получава светлина. Едва по-късно то губи тези косми. От това вие също можете да Виждате как работи над тялото духовно-душевното начало.

Казвал съм ви: в периода на училищната възраст човек природно е най-здрав. Това е така. Защо? Това е именно така, защото оцеляват само хората, развили силите, благодарение на които могат да се появят вторите зъби, защото това са много мощни сили. Тези много мощни сили човек изкарва от себе си навън. Тези сили се удава да се овладеят в детска възраст само благодарение на изключително силното привикване. И така, в първите години от живота на детето се развива най-силно всичко това, което главата извършва вътре в човека. Работата стои така, че може да се каже – самият човек, разбира се, не знае за това: главата трябва да се напряга, да прилага усилия, тя трябва да бъде някакъв свършен, велик майстор, художник. А тялото постоянно ѝ оказва съпротива. На свой ред главата трябва постоянно да преодолява тази съпротива. Тялото не помага на главата. В първите седем години от живота главата няма нищо, което би могло по правилен начин да ѝ помогне. На човек му се налага страшно да напряга сили. И именно в резултат на такова напрягане на силите възникват всички тези болести, за които ви разказах.

Но да допуснем, че нарушенията на кръвообращението

възникват не от недостатъчна скорост, а от прекалено висока интензивност. Това също може да стане. Случва се така, че родителите не проявяват мъдростта, свойствена на човешкия организъм. Често родителите мислят така: колкото повече се натъпче детето, толкова по-добре. Разбира се, не би следвало никого да упрекваме за това, защото, като правило, е много трудно да се узнае колко е нужно на детето. То самото знае това в основни линии само благодарение на своя собствен инстинкт, благодарение на своята собствена мъдрост, която притежава. Ако детето получава прекалено много мляко поради това, че майката има излишък от него, инстинктът на детето губи надеждност и то самото яде прекалено много. Тогава в него се оказва натъпкано толкова много, че главата престава да се справя; тя е прекалено бавна, за да се справи с такава изобилие. Тогава на нея ѝ се налага да се отбранява, за да отхвърли това, да отдели този излишък. Но той вече е преминал от червата в кръвта; излишъкът вече не може да бъде отделен по естествен път в процеса на отделяне или на храносмилане, защото вече е проникнал в кръвта. Какво става с последната? Тя трябва да изхвърли излишъка през кожата. Появява се скарлатина, морбили! Скарлатината и морбили са различен тип заболявания от диспепсията или спазмите. Диарията и спазмите са такива заболявания, които бебето получава поради това, че вътре в него се извършва гореописаната «махателна» дейност на фона на твърде малкото получаване на храна. Ако последната постъпва в прекалено големи количества, тя трябва да бъде изхвърлена – тогава и възникват подобни неща, като, ако излишъците са големи, изхвърлянето може да става даже чрез белите дробове. Дифтерита и пневмонията се предизвикват от това, че тялото иска по такъв начин да си помогне и да изхвърли през кожата това, което иначе вече не може да изхвърли. Ако разбираме човека, ние разбираме как всъщност става това. Така че напълно естествено е, че при детето могат да възникнат такива заболявания.

При детето могат да се появят и други заболявания.

Представете си, че детето е прекалено слабо, за да формира вторите зъби. То е получило първите, млечни зъби, тях то ги е наследило; за това на него не му се е наложило да напряга своите сили. Но сега то е прекалено слабо, за да образува и изкара вторите зъби. Сега силите, които не намират тук приложение, се насочват в белите дробове, и при детето се открива пневмония, възпаление на белите дробове. Това също може да стане. Човешкото тяло е страшно сложно нещо. Следователно, ако при детето се появи пневмония, трябва да се гледа не само как стои работата при него с дробовете, но и как са нещата с бъбреците, със стомаха и така нататък. Следователно, в случай на специфично заболяване, трябва да се изследва цялото тяло на човека, а не само тази негова част, където непосредствено се проявява болестта.

Обаче ако детето е навършило седем години, неговите дихателни органи са толкова развити, че тялото вече не трябва да поддържа дишането с помощта на главата. При съвсем малкото дете главата още трябва постоянно да привежда в порядък органите за дишане. Така както тя трябва да изгражда зъби, трябва да изгражда и дихателните органи. С настъпването на седмата, осмата година детето се развива толкова, че дихателните органи стигат до нормата. Сега детето може да диша по нормален начин. Най-важното, което трябва да се разбере, се състои в следното: когато при детето става смяна на зъбите, когато то получава вторите зъби, неговата дихателна система също влиза в ред; то получава свои втори бели дробове, свои втори бронхи – всичко това се изгражда. То вече не диша с помощта на слабата, получена по наследство дихателна система, не, то диша с помощта на втория, изграден дихателен организъм. Благодарение на това положението му съвсем се изменя. Сега е налице помощ. Такива са нещата. Защото е съвсем различно, дали притежавам дихателна система, получена от слаб баща или от слаба майка, система, която аз съм принуден да дирижирам, изхождайки от главата, система, която впрочем е прекалено слаба, или аз, тоест детето си е построило нормал-

на втора дихателна система, и то такава, каквато му е нужна, тъй като главата формира тази дихателна система по правилен начин. И благодарение на това, че тази втора дихателна система се намира в ред при деца, достигнали посочената възраст – другите просто умират по-рано, – благодарение на казаното тези деца между седем и четиринадесет години притежават най-добро здраве; защото при тези деца дихателната система предимно е съвсем здрава. Най-доброто на този втори възрастов период от живота се състои в това, че дихателната система става най-здрава.

Обаче когато настъпи периодът на половото съзряване, последното взема за себе си част от хранителните субстанции. Когато детето още не е полово зряло, това не става. Тогава процесът на полово съзряване още не е прибирал за себе си част от хранителните вещества. Сега трябва да възникне съвсем различна форма на храносмилане. Можете лесно да го разберете, защото настъпва нещо съвсем различно: хранителните вещества се насочват към друго. Новата форма, новият вид дишане води до това, че от началото на периода на половото съзряване органите на храносмилане трябва отново да се организират, да се преустройват: от стомаха, от червата трябва да дойде равностойна компенсация на това, което се е оказало взето. Сега трябва по правилен начин да се създаде компенсация, своего рода натиск в обратна посока. Не е чудно, че в тази възраст се появява ранна хлороза при девойките, а също и други заболявания; защото организмът трябва отново да се преустрои.

И така, в периода от седмата до четиринадесетата година детето е защитено по най-добрия начин. В първите години от живота на главата ѝ се налага да прилага страшни усилия, сработвайки се с организма. Главата трябва отначало да свикне с него. Когато настъпи периодът от седмата до четиринадесетата година, тоест възрастта на задължителното училищно обучение, детето е най-здрavo. Втория дихателен организъм вече нищо не го заплашва, той може напълно свободно да се

занимава с доставката на кислород. Той въздейства благоприятно, от една страна, на главата, а от друга – на храносмилането. Обаче, както вече беше казано, в този период здравето може да бъде повредено от външното въздействие на процеса на училищното обучение.

Сега стигаме до периода на половото съзряване. Да разгледаме момчето. До периода на половото съзряване то е формирало своя организъм под въздействието на най-здравите сили, които притежава човек. И ето че предприема усилия за първи път да преустрои своя организъм по новому. Нищо не би му попречило, ако си остане в предишното състояние. Но сега е настъпил периодът на половото съзряване. Погледнете момчето: цялата дихателна система, дихателният организъм е подложен на вредното въздействие от страна на храносмилателната система. Даже гласът не остава предишния. Гласът става по-нисък. Изменението на гласа показва, че въздействието на процеса на храносмилане стига нагоре чак до дихателната система. Следователно втория път, когато човек трябва да преустройва своя организъм, неговата храносмилателна система му създава пречки. Тези пречки намират своя израз в изменението на гласа. Тук, както се казва, на организма му се налага да дърпа съвсем други струни. Ето тук отново го атакуват различни болести.

Виждате ли, само в случай, ако подхождаме към човека именно по такъв начин, получаваме възможност да се занимаваме с общо разглеждане на тези въпроси, които бяха поставени последния път от един от присъстващите господа. Преди това изобщо не можеше да се обсъждат такива въпроси, това не би довело до нищо. Ако човек знае, че именно главата работи най-много в първите седем години от живота, какво може да каже той при това?

В майчиното тяло се е формирало, образувало се е всичко това, нали така? (сочи рис. 1), обаче главата, изграждаща се в майчиното тяло, се е появила не само благодарение на оплождането, не само благодарение на веществото, не, тази

глава се е образувала тук от Космоса като цяло. Субстанциите на майчиното тяло са създали само основата, фундамента на това, което се е градило тук. Но главата на човека се е образувала от целия Космос, от цялата Вселена. Тя е отражение, образ на Космоса. Тя има кръгла форма отгоре, защото главата подражава в своя строеж на Космоса. Тук горе, върху този череп – който понякога прикрива човешката глупост, – върху този череп въздейства целият звезден свят. Тук в прекия смисъл на думата действа целият звезден свят. Това съвсем не е фантастика. Това е толкова вярно, както и примерът, който вече ви приведох: представете си намиращата се тук магнитна стрелка. Не можете по ваша воля да успокоите тази магнитна стрелка. Тя винаги е насочена от север на юг. На никого няма да му хрумне да твърди, че силите, ориентиращи магнитната стрелка от север на юг, се намират само в самата магнитна стрелка. Всеки знае, че самата Земя е магнит и че именно тя насочва магнитната стрелка. Това е разбираемо за всеки. Обаче по отношение на ембриона, развиващ се в майчината утроба, хората проявяват глупост и казват: това се получава в резултат на оплождането. Но това е все едно някой да каже: това, че магнитната стрелка винаги е насочена от юг на север, зависи само от силите на самата магнитна стрелка! Фактът, че главата се формира като отражение на целия свят, потвърждава, че целият свят въздейства върху главата на човека. И силите, посредством които главата, на свой ред, оказва по-нататъшно въздействие върху детето, тези сили човек получава от целия Космос. Следователно, когато се образуват моите бели дробове, тогава главата ползва силите, получени от Космоса. Ако например се образуват бъбреците, значи, човек е получил сили от дълбините на Космоса, от намиращите се там небесни тела, например от Юпитер. Следователно тук няма никакви фантазии. Това е необходимо да се изследва така, както се изследват другите неща от физическия свят. Така че човек, имащ при раждането си глава, действително носи вътре в своята глава силите на целия свят.

Разбира се, безсмислено би било да се твърди, че Луната, Слънцето или Юпитер въздействат (непосредствено) върху някакъв човешки орган. Така че ако хората се ръководят от подобни неща и съставят хороскопи, вярвайки, че Луната, Слънцето, Юпитер и така нататък (непосредствено) въздействат, това е глупост! Но главата се създава от целия Космос. И силите, които целият Космос предава на главата, действат след това в първите седем години от живота на човека. А в течение на второто седемлетие човек повече усвоява и привиква към това, което непосредствено обкръжава Земята, към земната среда, той сякаш прораста тук от Космоса. Ако преди той е бил човек на звездите, сега той в по-голяма степен става човек на въздуха.

Какво встъпва в действие след като веществата, намиращи се в храносмилателния тракт, започват да играят в организма на човека толкова особена роля, изразяваща се даже в изменение на гласа? В действие встъпва това, което се привнася от Земята. Това, което вземаме от Земята, след това трябва да се преработи. Вече ви показах, че отначало всичко това трябва да го умъртвим в червата и така нататък. В периода на половото съзряване на човека именно това става най-актуално. Тук човек става зависим основно от Земята.

Ние, ако става дума за мъжете, първо получаваме гласа благодарение на въздуха; това, че впоследствие гласът става по-груб, е свързано с оказваното въздействие на по-късен етап на земните субстанции и земните вещества.

На първия етап ние встъпваме в света, бидейки звездни хора, хора на звездите, като предоставяме възможност да оказват последствие на тези сили от нашата глава, които преди това сме поели от звездния свят. След това ние ставаме хора на въздуха. И едва с настъпването на периода на половото съзряване ние ставаме земни хора, започваме за пръв път да съучастваме в земното битие, в земното начало. Едва по-късно ние за пръв път ставаме съпричастни към тези неща, които все повече ни приковават към Земята. И така, виждате, че човек се

премества от Вселената на Земята.

Ако не сме прекалено упорити – което нерядко се случва с материалистите, фантазиращи по темата, как расте човекът и така нататък, – може да се види как човек вярства в Земята. И ако вече е достатъчно възрастен, той сякаш вярства в старостта. Какво например става на старини? Силите, които притежаваме на старини, се намират в нас от юношеството; тези сили правят нашата костна система много, много твърда; докато другите части си остават меки. Ако на старини силите, намиращи се в костите, преминават в останалото тяло, първо се втвърдяват кръвоносните съдове и тогава настъпва това, което се нарича атеросклероза. Мозъкът също може да бъде подложен на калциране. Впрочем мозъкът винаги трябва едва-едва да се подлага на действието на това, в резултат на което настъпва калцирането. Виждате ли, ако детето нямаше поне малко варовиков пясък в главата, разпространяващ се, разпределящ се от епифизата, от шишарковидната жлеза, ако в главата то нямаше малко варовиков пясък, то би останало глупаво; тогава душата му нямаше да има за какво да се захване, защото последната се вгражда във варовика. Но ако в по-късна възраст се отлага прекалено много варовик, получава се калциране и тогава душата отново няма за какво да се захване, тя няма да може да приложи действие към каквото и да е, тъй като всичко е станало прекалено твърдо. Тогава се появява парализа, мозъчен инсулт или нещо подобно. Или човек изпада в старческо слабоумие, защото не може да овладява мозъка, не може повече да използва мозъка по предназначение. Ако калциране възникне в цялото останало тяло, работата върви по същия начин. Човек трябва да бъде отново извлечен от силите на Земята. И така, може да се види как човек чак до периода на половото съзряване вярства в силите на Земята и как след това отново се откъсва, освобождава се от Земята, как слой отлагания става все по-дебел и по-дебел, вследствие от което душата не може повече да се внедрява в тях, да идва в сцепление с тях. Фактически виждате как е необходимо да се изучава това, кое-

то човек има от Космоса. Обаче тук не би следвало да изпадаме в суеверия, предполагайки, че на белите дробове на някой човек на тридесет и пет години непосредствено и произволно въздейства някаква звезда! Въпреки това тези бели дробове са построени в съответствие с тези сили, които преди са влезли в главата на детето от звездите.

Ако се разглеждат такива неща строго научно, тогава това ще бъде духовна наука. Тогава тя се появява и може да се изучава като всяка друга наука. Работата стои така, че колкото и силно да ругаем древните епохи – разбира се, не можем да възкресим отминалото време, – всички те са подходжали за хората, които са живели преди. За нас те вече не подходжат. Само времето, в което ние живеем, е подходящо за нас. Ако тук отново се появят хора, знаещи нещо за света, хора, които не предполагат примитивно, че човешката глава е само малко топче в майчиното тяло, а действително знаещи нещо за тези неща, в това число биха се появили и по-достойни политици. Ако човек нищо не знае, нима може да стане порядъчен, достоен политик? Този, който нищо не знае за човека, не знае също и какво трябва да правят хората. Ето защо е толкова необходимо да се появят хора, знаещи нещо за света. Това е, към което безусловно следва да се стремим.

На свой ред и училищата трябва да учат хората на това, което има ценност. Днес най-голяма ценност се придава на това, с помощта на което могат да се правят машини. За духовната наука, напротив, нищо не се говори, макар тя също да има немалка ценност; обаче на каква основа могат да се регулират човешките отношения, ако не се изучава духовната наука, а се изучава някаква абстрактна социология, изобретена без познанието за човека? Първо трябва да се изучи именно човекът, и то така, както ние го правим тук. Обаче това, което ви говоря тук, никой, за съжаление, не изучава. Спомнете си вашите собствени школки години! Изучавахте ли нещо подобно? А именно това е, което не достига днес на хората. Това, което изучава човек днес, действа върху него така, сякаш му слагате

камъни в стомаха. Гъската все още може да понесе това, но не и човек. Ако вкарате камъни в стомаха на човека, той заедно с храносмилателната си система ще се разруши. Ако човек се обучава така, както го обучават днес, всъщност вие разрушавате неговата глава. Ако не използвам ръката си, тя ще отслабне, нали така? Ако неправилно използвам главата си, тя също ще отслабне. Обаче главата още в периода на вътреутробното развитие в тялото на майката вече получава звездните сили. Ако не ѝ съобщите нищо, ако не може да има никакви мисли за звездите, тя остава слаба, по същия начин, както мускулите, които не се използват. Ако не развивате в детето представи за света, главата му ще остане слаба. И най-лошото в съвременното състояние е това – не го смятайте за обида, – че хората имат слаби глави, те не се разбират един друг, те се делят на класи и съвсем не се разбират помежду си. Това е все едно, ако искам да направя от един човек атлет, да допусна мускулите му да останат съвсем слаби. Така стои работата и с хората, на които давам образование, но допускам главата им да остане слаба, ако тя не знае именно това, което ѝ е необходимо да знае. Ето как стои работата.

Ако децата, притежаващи безсъзнателна мъдрост, благодарение на която те градят своето тяло, са дораснали до смяната на зъбите и са получили вторите зъби, особено важно е да се доведе до съзнанието им нещо от това, което те по-рано са използвали безсъзнателно. Тогава те ще станат истински хора, такива хора, които, за разлика от сегашните, няма да имат извратено мислене, такива хора, които ще имат правилни представи за здравата духовна наука.

Погубвайки цялото социално мислене, ние няма да успеем да развием разумни мисли за това, какво трябва да се прави. Ако приложим истинската духовна наука, много в това отношение ще се подобри.

ТРЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 29 ноември 1922 г.

Въпрос за материала, изложен в списанието «Антропософия, вести от Австрия, насочени от човешкия дух към човешкия дух», и за изображенията там на глави на Орел, Лъв, Бик и Човек.

Доктор Щайнер: Предполагам, господа, че ще е по-добре да направим така. Отначало ще завърша вече започнатите обяснения относно човека, защото това е необходимо, а следващия път ще проведе разглеждане на човека от гледна точка на отразяването му в тези четири символа. Не може да се говори за всичко без предварителна подготовка, нали така? И днес ще се опитам да направя такава предварителна подготовка, да създам предпоставки. Виждате ли, тези изображения на четирите животни, едното от които е човек, води към много древно знание, съществувало някога в човечеството. Днес не могат да се обяснят тези четири животни така, както това са правели например древните египтяни, днес всичко това е необходимо да се обяснява съвсем иначе. Разбира се, това трябва да бъде обяснено по надлежния начин, но днес е необходимо да се изхожда от други предпоставки.

Иска ми се още веднъж да обърна вниманието ви върху това, как аз отново и отново ви показвах произхода на човека от зародиша, развиващ се отначало в тялото на майката. Вече съм ви съобщавал много за човешкия ембрион. Днес би ми се искало още един път да се върнем към най-началния стадий, да започнем от най-първото време от развитието на човешкия ембрион в тялото на майката след оплождането. Виждате ли, зародишът на човека представлява тук една-единствена клетка, клетка, вътре в която се намират белтъчните вещества и ядрото (изобразява го на рисунка). Тя е толкова малка, че е възможно да се разглежда само под микроскоп. И човек в своя физически живот води началото си всъщност от една-единствена такава клетка, която се опложда.

Сега трябва да разгледаме следния процес. Виждате ли, най-близкото от това, което се разиграва с намиращото се в тялото на майката малко яйце, е делението на последното; от една клетка възникват две, от всяка от тях – отново две, те се намират редом една до друга, и така, посредством деление, възникват все повече и повече такива клетки. Цялото наше тяло се оказва съставено впоследствие от такива клетки. Обаче те не остават такива кръгли, а вземат разнообразни форми. Тези клетки получават най-различни форми.

Трябва също да приемем за сведение и това, което веднъж вече казах: когато тази малка клетка се намира в тялото на майката, върху нея въздейства светът като цяло – въздейства целият свят. Днес към подобни неща още не може, разбира се, да се отнасят с подobaващо разбиране. Но въпреки това: светът като цяло въздейства върху такава клетка. Съвсем не е безразлично, дели ли се това яйце, когато, да кажем, Луната там, горе, стои пред Слънцето, или когато тя стои от другата страна на Слънцето. Във всеки случай става нещо различно. Следователно цялото звездно небе оказва влияние върху тази клетка. И под влияние на звездното небе се образува това, което се намира вътре в клетката.

Виждате ли, детето в първите месеци на развитие – вече съм ви говорил за това – се формира изключително като глава (изобразява го на рисунка). Образува се главата, а цялото останало тяло е всъщност само придатък; тук се намира малък израстък – ръцете, друг малък израстък – краката. Все повече и повече това малко същество формира своите ръце, рамене, а този израстък се превръща в крака и така нататък.

Защо се получава така? Ние трябва да си зададем въпроса: защо става това? Свързано е със следното. Колкото по-ранен е ембрионалният стадий, на който се намира човек, толкова повече той е подложен на въздействието на звездния свят; но колкото повече той се развива, колкото повече месеци прекарва в майчината утроба, толкова повече е подложен на силата на тежестта на Земята. Доколкото върху човека действа

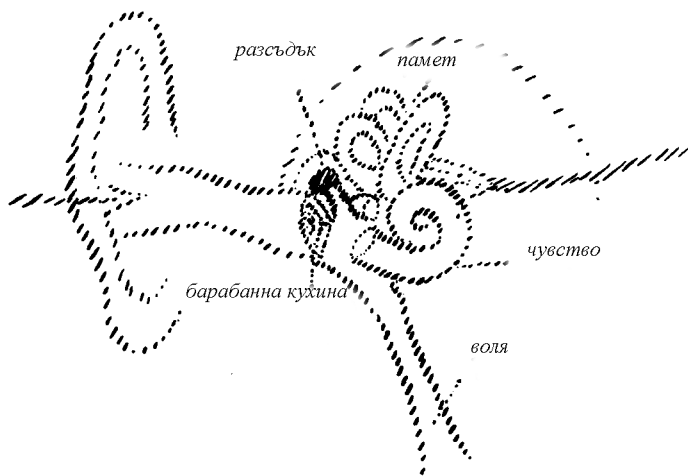
звездното небе, редът на изграждането му е такъв, че той представлява основно глава. И само силата на гравитацията изтегля навън всичко останало. Работата стои така, че всъщност колкото по-назад се връщаме към първия, втория месец на бременността, толкова повече откриваме, че всички тези клетки, появяващи се тук – милиони такива клетки се образуват тук една след друга, – са подложени на въздействието на звездите; докато след това те стават все по-зависими от Земята.

Виждате ли, от тези примери можем да се убедим колко удивително е устроено човешкото тяло. Искане ми се нагледно да ви покажа това с пример за един сетивен орган. Бих могъл със същия успех нагледно да ви демонстрирам това с очите, обаче днес искам да ви го демонстрирам с ухото. Защото, виждате ли, само една от тези клетки става ухо. Ухото се помещава в кухината на черепа. Една такава клетка става ухо. Обаче ако по правилен начин разгледате това ухо, това човешко ухо, ще откриете колко удивително е това образувание. За да си съставите представа за това, ми се иска да ви го изобразя, за да видите как една такава клетка постепенно по удивителен начин се развива, частично под влияние на звездите, частично под влияние на Земята, така че органът става пригоден за използване от човека.

Нека да преминем от външното ухо към вътрешното ухо. Всеки от вас може да се хване за мекото на ухото; тук имаме външното ухо. Външното ухо, нарисувано от страни, се състои от хрущял и опъната кожа. Предназначението му се състои в това, да улавя тона, да улавя звука, който идва насам. Ако тук имаме просто дупка, щяхме да улавяме прекалено малко от звука. Той трябва да се хване в ухото; оттук външният слухов канал води навътре, в така наречената барабанна кухина, вътре в костната система. Този външен слухов канал вътре се покрива от така наречената барабанна мембрана (тъпанчето). В този външен слухов канал е опъната тънка мембрана, наподобяваща кожата на барабан: затова се и нарича «тъпанче». Представете си само барабан с кожата отгоре, по който удрят; и ухото също

е закрито отвътре с такава барабанна мембрана.

Продължаваме по-нататък. Искане ми се да ви посоча кухнята, която е видна на скелета. Виждате ли, тук навсякъде се намират черепните кости, тук са костите на челюстта; тук вътре се намира кухня, и в тази костна кухня на черепа влиза външният слухов канал, преграден с тъпанчето. Зад ушната ви мида вътре има кухня; искам да ви разкажа за всичко, което се намира там. Тук преминава не само този външен слухов канал, в който бихте могли да вкарате малкото си пръстче, от устата също има проход, водещ пак в тази кухня. Така че тук се намира устата (виж рис. 4), и насам също влиза такъв канал. В тази кухня влизат два канала: единият – отвън (външният слухов канал), другият – през устата. Каналът, който идва от устата, се нарича евстахиева тръба, слухова тръба. Но работата, разбира се, не е в името.

Рисунка 4

Тук има едно забележително нещо. Тук отново трябва да се обърнем към костите. Ето това отвърстие в костите води в главата⁶. Цялото ухо е разположено тук, в тази костна кухня (барабанната кухня и костния лабиринт). Именно тук

е разположено едно забележително нещо, направо истинска къщичка на охлюв (виж рис. 4).

Като цяло този охлюв се състои от две части: тук е разположена мембрана (спирална пластинка), а тук известно пространство (стълба към преддверието, *scala vestibuli*), тук се намира друго пространство (стълба към барабанната кухня *scala tympani*). Всичко това като цяло е изпълнено с течност, с вода, изпълнено е с оживена вода, което вече съм ви описвал. И тук, вътре в костния охлюв, е разположено нещо като подобие на къщичката на охлюв (охлювът на ушния лабиринт), не от кожа, а от ципа. И в този охлюв на ушния лабиринт се намират ресни, истински ресни (кортиев орган). Това е много интересно. Ако бихте проникнали през тъпанчето и се придвижите по-нататък, ще откриете там охлюва на ушния лабиринт, подобен на мека къщичка на охлюв, която е запълнена вътре с ципести ресни. Какво представлява тази охлювена къщичка, разположена тук вътре? Да, господа, ако се изследват тези неща на основата на истинската наука, тогава може да се определи какво е това. Това не е нещо друго, а малко парченце черво, което, сякаш заблудило се, се е оказало в ухото. По същия начин, както в корема ни са разположени червата, така и в ухото имаме малко парченце черво. Ухото следователно е устроено така, че то има малко черво, както и самият човек има големи черва. Това малко черво е изпълнено отвътре с оживена вода (ендолимфа); такава оживена вода (перилимфа) го обкръжава и отвън. Това е изключително интересно. Целият този охлюв на ушния лабиринт е закрит ето тук (виж рис.) – той целият е запълнен с вода (ендолимфа, перилимфа), затворен е с кожичка, с мембрана (овален прозорец). Тук, на свой ред, отгоре също има мембрана (кръгъл прозорец). Както при удар по барабан кожата на барабана се привежда в движение, по същия начин и в момента на идването на звук от двете страни се привежда в движение разположената тук мембрана.

Тук, в средата, както ви казах, се намира мембрана (*membrana tympani secundaria*). Тази мембрана затваря това,

което е запълнено с плътна оживена вода (ендолимфа), а тук водата е по-малко плътна (перилимфа); между това и другите пространства (*т.е. между средното и вътрешното ухо – бел. пр.*) също се намира мембрана. И тук става нещо особено интересно. Тук вътре се намира нещо такова, което бих могъл да нарека просто чудесно. Над тази кожичка на овалния прозорец е разположено едно нещо: това са две съвсем тънички, мънички костици; те са разположени отгоре и изглеждат като стреме. Затова и хората са нарекли това нещо стреме, макар всъщност това да е нещо съвсем друго; после ще ви кажа какво е това. Тук се намира кожицата (овалният прозорец), а над нея е сложено това стреме, към което ето тук е присъединен костен израстък. И този костен израстък, намиращ се тук, прилича на раменната кост (humerus) и предмишницата. Следователно ако си представите, че това е своеобразна ръка, където ето тук се намира рамото, тук – предмишницата, а тук по своеобразен начин е разположена още една кост, тази «ръка» запазва свободата на придвижване. Тези кости са свързани една с друга с връзки, свободно разположени ето тук (връзката на чукчето и наковалнята). Това са много мънички кости⁷. Материалистичният начин на мислене, който обръща внимание основно на външното, нарича тази, разположена тук костица, която е закрепена за тъпанчето и почуква, чукче, а това парченце кост, разположено тук, наричат наковалня. А тази част се нарича стреме. Трите малки костици следователно съвременната наука обозначава като чукче, наковалня и стреме.

Обаче обикновената наука не знае какво е това. Това, което тук е образувано под формата на стреме, е по същество същото, което се намира тук в рамото. Виждате, че както тук има става, така и тук на ципата има става. Тук се намира лакътят: следователно всичко това представлява своеобразна ръка. А тук, горе, има свободна костица. Такава ние намираме даже не в ръката, а в коленната капачка. Със същия успех бихме могли да кажем, че това е долен крайник, крак: тогава ето тази част би съответствала на бедрото, на бедрената кост, femur,

тази част – на коляното (виж рис. 4), насам би се прикрепвало стъпалото, а тук би се разполагало коляното.

Както виждате, това е много интересно; в нашето вътрешно ухо имаме отначало своего рода черво, и след това истинска ръка, или предмишница, или истински крак. За какво е предназначено всичко това? Представете си, че се раздава звук. Звукът удря в тъпанчето. Цялата намираща се тук конструкция се разтриса, извършва колебателни движения. Така, без изобщо да съзнава това, човек поема в своето вътрешно ухо раздалите се навън вибрации. Представете си, че стоите на улицата, а зад вас се раздава гръм – предполагам, че ви се е случвало да изпитате нещо подобно, – вашите черва, вашите вътрешности реагират на това! Може даже да стане така, че от такъв стрес да се появи разстройство на червата. Но по-фините вибрации, преминаващи през тази «ръка», предават колебанията на водата (перилимфата и ендолимфата), намираща се в охлюва на ципестия лабиринт, в къщичката на охлюва. Тази течност (ендолимфата) в охлювения лабиринт извършва синхронни колебания, разпознаваеми от човека благодарение на това, че с помощта на «ръката» той е свързан с тъпанчевата мембрана. Разбирате ли това? (Да!)

Сега искам да ви кажа още нещо. За какво е предназначена ето тази тръба (евстахиевата), водеща от устата в ухото?

Ако насам идва обикновен звук, необходимост от тази тръба няма (*с изключение на прекалено силните звуци, които биха могли да повредят тъпанчето; в последния случай евстахиевата тръба служи за изравняване на налягането в барабанната кухина: известно е, че при взрив трябва по-силно да се отваря устата, за да не оглушеем – бел. пр.*). Но ето, да допуснем, че слушаме друг човек, един човек говори на друг, и ние искаме да го разберем, защото някога сме се учили да говорим – ако ние самите не сме се учили да говорим, не бихме могли добре да разбираме другите. Благодарение на това, че ние сме се учили да говорим, речевите фонемни минават през евстахиевата тръба, слуховата тръба, насам, нагоре (в бара-

банната кухня); ако друг ни говори, колебанията постъпват насам и горе преминават в течността. Благодарение на това, че насам, в ухото (в средното ухо) през евстахиевата тръба попада въздух, и аз се приучавам да привеждам този въздух в движение посредством собствената си реч – благодарение на това аз мога да разбирам другия. Тук, вътре в ухото, се срещат едно с друго и това, което съм свикнал да получавам в резултат на моя собствен говор, и това, което постъпва като говор на другия. Тук става срещата (*т.е. в средното ухо: тъпанчето и слуховите костици се колебаят както от звуците, постъпващи отвън от събеседника чрез външния слухов проход, така и от звуците, постъпващи отвътре, от устата и гръкляна, през евстахиевата тръба; за да се убедим в това е достатъчно да запушим ушите си и да заговорим: ще чуем собствения си говор – бел. пр.*).

Знаете ли, ако казвам «къща», аз съм привикнал в моята евстахиева тръба да стават определени колебания; ако кажа «прах», стават други колебания. Аз познавам тези колебания. Ако аз казвам «къща», отвън постъпват колебания, и аз съм привикнал, казвайки «къща», да ги възприемам. При това се срещат едно с друго и това, и другото: моята познавателна способност и колебанието, идващо отвън; така аз разбирам какво означава «къща». Това е разбираемо, нали така? Моята евстахиева тръба, водеща от устата в средното ухо, вече е налична, когато ние самите, бидейки деца, се учим да говорим, а по този начин и да разбираме другите. Тези неща са изключително интересни.

Но тук има още едно обстоятелство: представете си, че в ухото би съществувало всичко това, което ви нарисовах, но освен него нищо друго няма. Вие бихте успели, да кажем, да разберете друг човек, вие бихте могли да чуете музикална пиееса; но вие не бихте успели да запомните това, което сте чули. Вие няма да имате нито речева, нито музикална памет. Ако ухото беше само такава, нямаше да имате никаква памет за реч и звуци. За да я има тази памет, в ухото съществува нещо

друго. За да можете да задържите в паметта си това, което чувате, съществува още едно съоръжение. Тук се намират три ето такива полудъги, те се намират тук горе (рисунка) (*тук авторът описва взаимноперпендикулярните костни и ципестни полуокръжни канали на лабиринта на вътрешното ухо – canales semicirculars ossei, ductus semicirculares, на които традиционната физиология правомерно приписва функцията на статокинетичен анализатор, т.е. на вестибуларен апарат; авторът говори за тяхната допълнителна функция – запомнянето – бел. пр.*). Вие следователно трябва да си представите такива полудъги, вътре те са кухи. Тук се намира втората, разположена в плоскост, перпендикулярна на първата полудъга, и тук се намира третата полудъга, също разположена в плоскост, перпендикулярна на двете предходни. Те са разположени в три взаимноперпендикулярни направления. Това е още едно удивително образувание, разположено във вътрешното ухо. Посочените канали тук горе сами по себе си са кухи, затова са и канали (*имат се предвид външният слухов канал и евстасиевата тръба – бел. пр.*). А тук, вътре (*в костния и ципест лабиринт на вътрешното ухо – бел. пр.*) се намира течност, оживена вода. Тя се намира тук, вътре.

Но достойно за внимание в тази оживена вода, ендо- и перилимфата, е това, че в нея постоянно се образуват и изпадат малки кристали. Ако вие например чувате «къща» или просто звукът С, тук, вътре, се образуват такива малки кристали; ако вие чувате «човек» – се образуват кристали от друг вид. В тези три мънички канала се образуват миниатюрни кристали и тези миниатюрни кристали ни дават възможност не само да разбирате, но и да запазваме в паметта си разбраното. Защото какво прави човек безсъзнателно?

Трябва само да си представите, че, да кажем, чувате «пет франка» и желаете да запомните чутото, вие записвате това в бележник. Това, което сте записали с молив в бележника си, няма никакво отношение към тези пет франка, но благодарение на записа вие помните за тях.

По същия начин в тези тънки канали благодарение на миниатюрните кристали, явяващи се своего рода букви, се записва това, което човек чува. И благодарение на безсъзнателния разсъдък ние прочитаме това отново, когато ни е нужно. Така че можем да кажем: тук вътре (в трите полуокръжни канала) се намира фонетичната и музикална памет. Тук, в това подобие на ръка или крак (виж рис., слуховите костици), се намира способността за разбиране. Тук вътре, в този охлюв, се намира това, което е свързано с преживяванията на човека, намира се частица от неговото чувство. Ние чувстваме звука с охлюва на ушния лабиринт. Тук ние преживяваме звука. Когато говорим и сами произвеждаме звук, през нашата евстахиева тръба преминава воля за говор. Тук, вътре в ухото, се намира цялото душевно начало на човека; в тази тръба (евстахиевата тръба), тук живее волята; тук вътре (в охлюва на ушния лабиринт) живее чувството. Тук вътре (в тази «ръка» или «крак», тоест в слуховите костици, чукче – наковалня – стреме) живее разсъдъкът, разбирането; а тук, в тези канали (в трите малки полуокръжни канали на ушния лабиринт) живее паметта. За да може човек, като завършек на процеса, да доведе чутото до своето съзнание, оттук, през тази кухня (виж рис.), през намиращото се тук отвърстие преминава нерв. Нервът върви все по-нататък, преминавайки в разни отдели. Чрез този нерв всичко като цяло се довежда до нашето съзнание тук, в мозъка.

Виждате ли, господа, това е нещо във висша степен своеобразно. В нашия череп, в костите на нашия череп има вътрешна кухня; още една такава кухня води насам. В тази кухня ние попадаме от външното ухо, прониквайки през външния слухов канал и тъпанчето. В тази кухня се намира това, което вече ви показах (*имат се предвид барабанната кухня и костният лабиринт на вътрешното ухо – бел. пр.*). Отначало човек с помощта на тази «ръка» (т.е. слуховите костици) сондира идващите звуци и така получава възможност да ги разбира. След това звукът преминава в този охлюв, в тази жива вода; благодарение на това ние чувстваме звука. Посред-

ством волята ние проникваме през нашата евстахиева тръба. И благодарение на малките кристални знаци, намиращи се в тези три, така наречени полуокръжни канала, ние запомняме това, което се говори или пее, или това, което идва като звук.

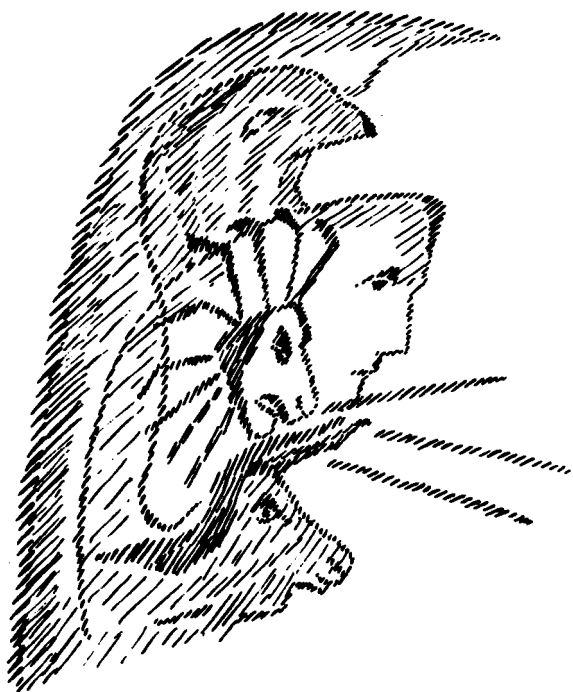
Следователно можем да кажем: тук вътре ние всъщност носим някакъв малък «човек», истински малък човек. Защото човек има воля, чувство, способност за разбиране и памет. Вътре в тази малка кухня ние носим мъничък човек. Ние наистина се състоим от такива изключително малки човечета. Големият човек като цяло е само съвкупност от такива малки човечета. Скоро ще ви покажа, че и окото също е малко човече. Носът – също е малко човече. И тези малки «човечета» се обединяват посредством нервната система и съставляват тогава целия, общ човек. Тези малки човечета възникват благодарение на това, че всичко образуващо се вътре, в ембрионалния период, когато човек се намира в тялото на майката, всичко това още се намира под въздействието на звездите. Защото всички тези чудесни образувания тук, тоест тези каналчета, в които се образуват кристали, тази «ръка», не могат да бъдат построени от силата на притегляне на Земята и всичко, което го има на Земята. Те се образуват като зачатъци още в майчиното тяло благодарение на идващите от звездите сили. Малко по-късно се образува това, което принадлежи на човека в качеството на ето тази част – охлювът и евстахиевата тръба (*ductus cochlearis* (лат.), *охлювът се образува на петата седмица от ембрионалния живот, а костният лабиринт – на шестия месец – бел. пр.*). Върху тях вече действа и това, което изхожда от Земята. Благодарение на земната тежест получаваме нашия цялостен облик, облика на човека като цяло; бидейки дете, ние се изправяме едва тогава, когато след раждането премине достатъчно дълъг срок.

Виждате ли, ако ние знаем как целият човек произлиза от една малка клетка, и една клетка се превръща в око, друга клетка – на този етап те наистина наброяват вече десетки и десетки, те интензивно се развиват, но няма да има съществе-

на разлика, ако си представим, че клетката е една, – и така, от една клетка се развива око, от друга – ухо, от трета – нос. Ако знаем това, ние виждаме как постепенно човек се изгражда посредством това, че първо той се състои само от една-единствена клетка, произвеждаща втората; благодарение на това, че тя попада на друго място, тя попада и под различно влияние от първата, тя става друга, превръща се в ухо, другата се превръща в нос, третата – в око и така нататък. Но далеч не всичко става под въздействието на силите на Земята. Земните сили могат да градят само това, което в гореприведения смисъл е кръгло; така в нашия корем земните сили формират червата ни. Но всичко останало се образува още и под въздействието на звездите.

Днес ние узнаваме за всичко това благодарение на наличието на микроскопа, чрез който можем да наблюдаваме подобни неща, нали така? Тези костици (слуховите) са съвсем малки. Обаче достойно за внимание е, че и в древните времена също са знаели нещо за това, макар такива познания да са се добивали със съвсем други способности, отколкото сега. В частност такъв род познания са притежавали древните египтяни преди три хиляди години, те също на свой ред са осъзнавали колко чудесно е устроено човешкото ухо отвътре. Те тогава казвали: човек има на главата си уши, очи и други органи. Ако искаме да получим обяснение по повод на тези органи, трябва да си зададем само един въпрос: по каква причина това ухо, това око – както беше вече казано, ще говорим и за него в близко време, – по каква причина те са станали толкова съвсем различни от останалите органи на тялото? Египтяните казвали: тези органи на главата, ухото, окото, са станали такива, доколкото върху тези органи действа това, което идва в земната сфера отвън, идва от горе надолу. Те се взирали нагоре и казвали: там горе лети орелът, той се формира нависоко, във въздуха; там нагоре трябва да гледаш, ако искаш да видиш силите, формиращи тези органи в главата на човека. Ето защо те, желаяйки да изобразят човека, са го рисували с глава на орел.

Ако разгледаме сърцето и белите дробове, ще открием, че те изглеждат съвсем иначе, отколкото окото и ухото. Ако разглеждаме белите дробове, не следва прекалено да се позоваваме на звездите; в случая със сърцето също не следва прекалено много да се обръщаме към звездите. Макар силите на звездите по съвсем особен начин да действат в сърцето, неговата форма, неговия облик не трябва да ги свързваме с такова действие на звездите. Това са знаели древните египтяни преди три хиляди години: сърцето и белите дробове ние не трябва да съотнасяме към звездите така, както органите на главата. Те разсъждавали така: къде има животно, което по специфичен начин формира у себе си органите, които приличат на човешкото сърце и човешките бели дробове, и така нататък? Орелът по особен начин е формирал тези органи, които са били свързани с главата на човека. И древните откривали, че животното, което основно изгражда сърце и затова самото е много мъжествено, самото представлява това сърце, такова животно е лъвът. Ето защо тази част от органите – сърце, бели дробове и така нататък – те наричали «лъв». Следователно казвали: главата – това е Орел. След това Лъвът, създаващ средната част на човека. А след това казвали така: червата на човека изглеждат съвсем различно. Виждате ли, при лъва червата са много къси, при него червата се оказват прекалено къси. И така, червата изглеждат много по-различно. В ухото също има черво, само че много малко, то е формирано фино и изящно. Нашите основни черва съвсем не са формирани така изящно. При разглеждане на червата следва да сравняваме тяхното образуване с това животно, в което именно червата играят изключителна роля. Лъвът се намира под влияние на сърцето. Орелът се намира под влияние на силите от горната част. Под влияние на червата – виждали сте как яде кравата, обръщали сте внимание на кравите и биковете – се намират напълно именно тези животни. Те са страшно доволни, когато преработват храната. Затова древните хора наричали това, което при човека се отнася към червата, човек-бик или човек-крава.

Рисунка 5

Сега имаме три съставлящи члена на човешката природа:

Орел = глава

Лъв = гърди

Бик = това, което се отнася към храносмилателната система.

Тези древни хора са знаели, разбира се, и следното: ако срещна човек, главата му няма да изглежда като орел, средната част не изглежда като лъв, а долната – като телец или бик. Те са знаели това. Затова казвали така: да, ако тук не действаше нищо друго, всички ние бихме ходили, имайки отгоре глава на орел, след това тяло на лъв, и след това тялото би преминавало в бик. Ние всички бихме съществували в такъв вид. Но има още едно влияние, преобразуващо намиращата се отгоре глава и правещо я човешка глава, влияние, непозволяващо ни да станем лъв, и така нататък; това влияние е всъщност чове-

кът. Той обединява всичко заедно (виж рис. 5). Действително забележително е как тези древни хора са формирали образи за изразяване на тези истини, някои от които днес ние отново узнаваме. Във всеки случай формирането на образи е било за тях доста по-лесно, отколкото за нас. Виждате ли, ние, съвременните хора, можем на много да се научим, обаче не можем да кажем, че приемаме прекалено присърце всички тези идеи, които днес, като нещо ежедневно, изучаваме по външен начин в училище. При тези древни хора работата е стояла съвсем иначе. От тези идеи тях ги е обземало истинско чувство и затова те са могли да мечтаят, да виждат видения на тази тема. Техните видения са носили обективен характер; те са виждали в образа на единния човек как от челото избива Орелът, от сърцето – Лъвът, а от корема – Телеца. Рисувайки тогава, те свеждали всичко това в едно, в цялостен човек, в един прекрасен образ. Така че може да се каже: древните просто съставяли човека от Човек, Телец, Орел и Лъв.

Тази традиция продължила и в евангелските писания, в много неща опиращи се на тези неща. Така например казвали: има Евангелие от Матей, то описва на хората Исус като Човек и затова автора на Евангелието от Матей са го наричали «Човек». Но ако вземем Йоан, тук древните казвали: той описва Исус така, сякаш той се е реел над Земята, сякаш той е летял високо над Земята, Йоан описва това, което става в човешката глава. Това е «Орелът». Четейки Евангелието от Марко, ще видите, че в него Исус се изобразява като борец, като сражаващ се, като «Лъв». Такова описание дава този, който отразява предимно системата на гърдите. А Лука, какво описва той? Лука ни се представя като лекар, винаги ориентиращ се към изцелението. Това е видно от съответстващото Евангелие. Става дума за необходимостта от изцеление, за което е необходимо да се използват органите на храносмилането. Затова този евангелист описва Исус като «Телец», предимно използващ храносмилането.

Така може да се състави обща представа за четиримата

евангелисти:

Матей – Човек

Марко – Лъв

Лука – Телец

Йоан – Орел

Във връзка с този вестник (където бяха изобразени главите на тези четири образа и по повод на който беше зададен въпросът) бях поставен пред задачата, формулирана там като «обръщение от един човешки дух към друг»; какво най-значително може да каже един човек на другите хора. Необходимо беше да се даде отражение на човека. Това отражение е възпроизведено в дадените фигури: горе Орел, след това Лъв, след това Телец или Крава, а след това самият Човек, обединяващ ги заедно. Тук, във вестника, това е символ, че такъв вестник трябва да носи нещо чисто човешко. Разберете, господа, че тук е изразено намерение да се съобщи на хората нещо, действително отнасящо се към човека. Защото в това, за което постоянно пишат днес във вестниците, чисто човешкото е много малко.

Приведеният символ следователно е израз на това, че в настоящото си издание човек трябва да прояви себе си в пълнотата на всички свои вътрешни органи; той не трябва да говори глупости – това е качеството на Орела, той не трябва да бъде страхлив – това е Лъвът; но той не трябва също и да строи въздушни кули, той трябва здраво да стои на Земята, да бъде практичен – това е качество на Телеца или Кравата. Цялото това нещо трябва да съобщи на човек нещо такова, за което си струва да се говори на другите хора. Днес ми се искаше всичко без изключение да върви от човека към човека.

Ето така се върнах на изходния пункт, т. е. към зададения от вас въпрос, и се надявам, че въпросът е разяснен.

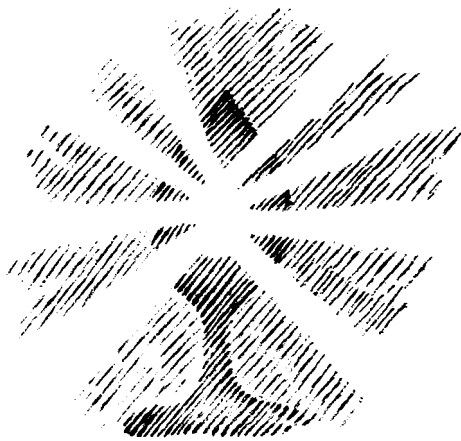
Интересен ли ви беше разказът за ухото? Трябва да знаете какво носим в себе си!

Въпрос: Относно лотосовите цветове, за които понякога се

споменава; не може ли да поговорим за това още малко?

Доктор Щайнер: Ще стигна до това, когато ви обясня отделните органи.

Следващото ни занятие ще се състои в събота, в десет часа.

Рисунка 6

ЧЕТВЪРТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 2 декември 1922 г.

Господа, тук някой е записал въпрос, касаещ щитовидната жлеза.

Въпрос: Щитовидната жлеза може да се увеличи и тогава се появява гуша. Доколкото при това може да възникне притискане на трахеята (дихателната тръба) и отокът предизвиква нарушения, се прибъгва до оперативна намеса, макар функционалното предназначение на щитовидната жлеза да е неизвестно. Хората, подложили се на отстраняване на цялата щитовидна жлеза, променят облика си и се променят духовно, умствено. Растежът се прекратява, крайниците се покриват с влага, но потоотделяне няма, появява се частична деменция. Откривайки причината и искайки да отстранят вредните последствия, на тези нещастни хора започнали да дават щитовидна жлеза от току-що заклани телета или овни. Успехът бил зашеметяващ. Всички вредни последствия отстъпили; обаче този успех се оказал само привиден. След няколко седмици пациентът ставал бледен и нежизнеспособен. Освен това се появявало разстройство на стомаха. Опитали част от щитовидната жлеза да я вкарват в шията. Също имало зашеметяващ ефект; обаче след това отново настъпвала деградация. Не по-добре повлияли и инжекциите със секрет на щитовидна жлеза. Една английска фабрика постигнала потресаващи успехи с помощта на таблетки, използвани за лечение на кретинизъм. Краткото спиране на таблетките преустановявало процеса на излекуване. Какво следва да се очаква при продължаване на лечението с таблетките?

Доктор Щайнер: С помощта на това, което обсъждахме досега, господа, можем да разберем и нещата, за които става дума в дадения случай. Виждате ли, примерно до седемдесетте години, в четиридесетте, петдесетте години на XIX век на щитовидната жлеза (*glandula thyreoidea*), тоест на жлезата, намираща се тук, на предната страна на шията, не са придавали никакво значение. Мислели, че тази жлеза има такова значение, като сляпото черво, или нещо подобно, имало значение

сякаш само в миналото, при предците на човека и така ната-тък. Накратко, на щитовидната жлеза не са приписвали никакво особено значение, докато не било забелязано, че нарушенията на щитовидната жлеза, водещи до образуването на гуша, оказват влияние на духовните, на умствените способности на човека. Изучавало се значението на щитовидната жлеза, увеличението и бурният растеж на щитовидната жлеза при кретените, при умствено изостаналите хора. Виждате ли, такива явления, като умствената изостаналост на човека, съпроводжана от силно увеличение, от разрастване на щитовидната жлеза, особено често се наблюдавали в някои местности. На цял свят е известно, че слабоумните от Халберщат (*град в Германия – бл. пр.*) имат такива огромни щитовидни жлези, че тях можеш даже да ги сложиш на рамото.

Става дума за това, че отначало хората са мислели по следния начин: ако нарушенията на щитовидната жлеза, разрастването на щитовидната жлеза оказва такова влияние на умствените способности на човека, не би било лошо да се помисли за отстраняването ѝ. Така обикновено се мисли в наше време, когато любим метод стана оперативната намеса; хирургията достигна голям прогрес в XIX век и стана всъщност най-значителния раздел в медицината, получил истинско признание. Отначало действително са мислели за отстраняването на такива органи, на които не се е приписвало никакво особено значение. Такова отношение се е формирало по отношение на функциите на сляпото черво; ако в него се отбелязвали някакви нарушения, него просто са го отстранявали при оперативно вмешателство.

Всички тези неща произтичат поради това, че не се придържат към обстоятелството, на което нееднократно съм обръщал внимание тук. Спомнете си за него: този, който наблюдава човека като цяло, вижда, че последствията от някои процеси при детето се проявяват едва в най-късна възраст. Но традиционната медицина изхожда в своите възгледи от изискванията на момента. Следователно прилага се това, кое-

то е благоприятно за настоящия момент, без да се забелязват по-отдалечените последствия. Трудно е обаче да се изнасят по темата радикални съждения, понеже ако се отмени операцията на пациент със заплашителните симптоми на апандисит, вследствие на патологията на сляпото черво той може просто да умре, и за него ще се наложи да се носи отговорност, нали така? Разбира се, може да става дума само за разработка на други методи на лечение в подобни случаи, методи, изключващи оперативно вмешателство. В наше време стана модно например, както знаете, да се водят децата на разходка с крака, оголени над коленете. А това води до патология на сляпото черво! И когато заболяването на сляпото черво вече е налице, не остава, разбира се, нищо друго освен операция. Обаче този, който вижда по-обширните връзки между нещата, знае и как следва да се постъпва, за да не вземат събитията такъв обрат.

По отношение на щитовидната жлеза трябва да се каже следното. Вярно е, че щитовидната жлеза съвсем не е нищо незначещ орган – за това се знае, както беше казано, започвайки от втората половина на миналия век, – напротив, тя притежава толкова голямо значение за целия човешки организъм, че при нарушения на щитовидната жлеза при човека, тялото престава да служи като инструмент за духовна дейност и човек вече не е в състояние да се държи нормално.

Всичко това, което е описано тук, във въпроса, е станало така: отначало са се опитали да отстраняват щитовидната жлеза по оперативен път. Ако при това част от щитовидната жлеза оставала, при пациента се наблюдавало фактическо подобрене на състоянието. Последствията от нарушението на функциите на щитовидната жлеза при пациента отстъпвали и той, най-малкото, не ставал по-глупав, отколкото бил дотогава. Ако щитовидната жлеза я отстранявали без остатък, изцяло, така че от нея повече нищо не оставало, пациентът ставал още по-слабоумен, отколкото преди. Оттук изводът бил, че даже поразената от заболяване щитовидна жлеза оказва влияние на проявите на душевните и духовни свойства на човека.

След това опитвали по един или друг начин да вкарат в човека секрет от щитовидна жлеза – така се нарича течността, намираща се вътре в жлезата. Отчасти благодарение на това, че в човешкото тяло, бих казал, се привнасяла субстанция от щитовидна жлеза, отново се достигало разпространение на дадената секреция по цялото тяло. Обаче при това се открило, че трайно подобрене не настъпва, доколкото тялото като цяло проявява несъвместимост с това, което се вкарва. Най-добър ефект се наблюдавал в случай на прилагане на сока от щитовидна жлеза във формата, когато той се вкарвал в стомаха, тоест във вид на гореспоменатите таблетки. Благодарение на това, че сокът от щитовидна жлеза се вкарва в стомаха и така постъпва в кръвоносната система, цялото тяло се пронизва от секрет, съдържащ се в сока на щитовидната жлеза. Това свидетелства, че на организма е необходим сок от щитовидна жлеза, то сочи, че ако щитовидната жлеза при човека е в норма, секретът ѝ преминава в кръвта и след това по кръвта в много незначителна концентрация се разпространява по цялото тяло. Ако секретът на щитовидната жлеза не се отделя непосредствено в тялото, а се вкарва в стомаха, така той се разпространява по кръвта. Обаче виждате ли, ако вкарам секрет от щитовидна жлеза чрез стомаха, действието му продължава само дотогава, докато той циркулира в кръвта. Щом прекратя приема на таблетки, и в кръвта няма да има секрет. Така че хората, получаващи по такъв начин секрет от щитовидна жлеза, трябва да го получават постоянно. Само тогава той ще действа.

Може да се каже: а не е ли това най-доброто доказателство за правотата на материализма; защото виждаме, че си струва човек да приеме едно или друго вещество, и неговите душевно-духовни способности се подобряват. Даже ако той в самия себе си изработва такова вещество, което има място в случая с щитовидната жлеза, доказателството остава в сила. Обаче работата стои така: подлагайки всички предприемани в това направление опити на по-щателна проверка, се забелязва наличието на нещо съвсем друго. Щитовидната жлеза е дос-

татъчно голяма; знаете, че тя е достатъчно голяма. Но в тази голяма щитовидна жлеза, разположена отпред на шията, има и още съвсем малки, дребнички жлези, разположени вътре вдясно и вляво (*имат се предвид околощитовидните жлези, glandulae parathy reoideae – неголеми телца, разположени на задната повърхност на страничните части на щитовидната жлеза – бел. пр.*). Съвсем мънички жлези се намират тук вътре; те не са по-големи от главичката на карфица. Тези дребни околощитовидни жлези отделят вещества, отделящи се въобще и в други части на тялото.

Не същите тези вещества, но приличащи на тях, се отделят в различни места на тялото от съвсем малки жлези. Например в така наречените надбъбречни жлези, *glandula superarenalis* – вътре в които пак се намират малки жлези, – също се отделя подобно вещество, но това е различно вещество, от това, което отделя щитовидната жлеза. И на други места на тялото също има мънички жлези. Накратко казано, човешкото тяло носи в себе си доста фини вещества, отделящи се на различни места. Тези вещества, които притежава човек, се наричат хормони; едни от тези хормони, от тези вещества, разпространени в малки концентрации по цялото тяло, се намират и вътре в околощитовидните жлези.

Можете да си представите това така: ако имате риба, приспособена да живее във вода, а вие я изкарате оттам, тя няма да може да живее на въздух и ще трябва да загине. Тези хормонални жлези⁸ представляват нещо като малки живи същества; те могат да живеят само в щитовидната жлеза, както рибата може да живее само във вода. И така, предназначението на щитовидната жлеза се състои в това, в нея да могат да живеят тези малки, дребнички (околощитовидни) жлези, които ви нарисовах тук във вид на жълти точки.

Ако при операция се отдели щитовидната жлеза, тялото повече не получава хормоните на щитовидната жлеза. Ако заедно с щитовидната жлеза при операцията се отделят и тези малки околощитовидни жлези, тогава, като ги няма, човек из-

общо загива; ако бъде отделена определена част, а тези жлези все пак останат, тогава човек се подобрява. При това обаче трябва да останат достатъчно тъкани от щитовидната жлеза, за да могат тези малки околощитовидни жлези да живеят вътре в тях. Следователно, ако отделите щитовидната жлеза изцяло, вие ще отделите и тези хормонални жлези: тогава приключвате; ако отделите не прекалено много и оставите хормоналните жлези, тогава, ако ми позволите да се изразя така, ще спрете смъртта. И така, най-добър ефект при операция може да се достигне в случай, когато се отдели само част от щитовидната жлеза, за да останат хормоналните жлези. Ако това, от което се нуждаят хормоналните (околощитовидните) жлези и което не може да им обезпечи останалата малка част от тъканите на щитовидната жлеза – ако това се замени от таблетки, при което и хормоналните жлези, благодарение на циркулиращата в тях кръв, също получават необходимото вещество, тогава се постига подобрене. Тези неща са достатъчно сложни и много зависи от това, как изобщо се произвежда секретът на щитовидната жлеза.

хормонални (околощитовидни) жлези

щитовидна жлеза

Рисушка 7

Ако се вземе овен и частично му се отдели щитовидната жлеза, така че хормоналните жлези си останат по местата, полученият секрет се оказва не толкова добър, както в случай, когато му се отдели цялата щитовидна жлеза. В момента, когато на овена му се отдели цялата щитовидна жлеза, сокът, на-

миращ се вътре в хормоналните жлези, попада в секрета и така го подобрява; с това се постига циркулация на хормона в кръвта. Ако щитовидната жлеза се изреже така, че хормоналните жлези се окажат вън от нея, секретът от щитовидната жлеза се оказва по-лош, и таблетките не помагат толкова добре.

И така, виждате, че работата тук не е само в щитовидната жлеза; щитовидната жлеза подхранва тези малки жлези. Можете ли да си представите, че тези малки, като главички на карфици околощитовидни жлези, дълго време оставали неизвестни. На тези дребнички жлези просто не се обръщало внимание.

Обаче оттук можете да видите, че човек е същество, изключително нуждаещо се от някои вещества. Най-малкото си спомнете, че духовно-душевните способности на човека се изменят, когато той пие например вино. Ако пие вино, той отначало става по-весел; по-късно настъпва нещо друго. На следващия ден духовно-душевните способности стават противоположни. По същия начин стои работата и с това вещество, от което обаче човек се нуждае в доста по-малка концентрация, тоест от веществото, намиращо се вътре в хормоналните (околощитовидни) жлези на щитовидната жлеза. Човек се ползва от това вещество. Той се нуждае от него. Животните също се нуждаят от него. И, разбира се, може да се направи много, научавайки се да се манипулира човешкия организъм с помощта на тези вещества.

Виждате ли, това е причината в наше време да почнат да обръщат внимание на тези субтилни вещества. На какво е основано действието на такива вещества, когато те произлизат от хормонални жлези? Това, господа, ще разберете само в случай, ако ви стане понятно, че човешкото тяло всъщност постоянно е подложено на разрушение. Човешкото тяло постоянно е подложено на разрушение и в него постоянно се образуват отрови. Човешкото тяло има такова качество.

А това, което идва от тези малки жлези, обезврежда действието на отровите, образуващи се в човешкото тяло. Това

е много интересно нещо. Жизненият процес при човека се състои собствено в това, че човек вътрешно постоянно се самоотравя, но тези малки жлези му доставят това, което постоянно премахва действието на отровата. Например в надбъбречните жлези също се намират хормонални жлези. Ако те функционират нормално, човек остава като другите. Ако тези малки жлези престанат да функционират, кожата на човека става кафеникава, жълто-кафеникава. Има такава болест. Нарича се болест на Адисон, тъй като Адисон⁹ първи я е наблюдавал. Веднъж тук имаше такъв пациент, той беше от нашето Общество и искаше да се лекува. Този кафеникав цвят на кожата, това все по-голямо потъмняване на кожата се появява поради това, че в тялото се съдържат някои отрови, докато противоотровата, образуваща се в хормоналните надбъбречни жлези, не достига. По същия начин явленията на слабоумие се появяват поради това, че в тялото не постъпва противоотрова от хормоналните (околощитовидни) жлези на щитовидната жлеза.

Следователно ако приемате таблетки, съдържащи такава хормонална противоотрова, те просто изпълняват ролята на противоотрова в човешкото тяло. Всичко това доведе до резултата, че на такива неща изобщо започнаха повече да обръщат внимание. Интересното е, че този въпрос изплува също и във връзка с теорията на Щейнах¹⁰. Това е родствена теория и би било правилно тя да се разглежда едновременно с дадения въпрос. Виждате ли, теорията на Щейнах тези дни, в началото на декември 1922 година, може да се каже, че навършва десет години. Преди десет години Щейнах, професор от Виена, изпрати в Академията на науките съобщение за своите опити. Теорията на Щейнах също изхожда от това, че на човешкото тяло постоянно действат хормони, че то се намира под въздействието на съвсем малки, дребнички жлези.

Виждате ли, ето кое е интересното: вие, бидейки хора, вървите към края си, тъй като всички органи постоянно ви тровят отвътре. Но навсякъде тук има такива нищожно малки жлези, които постоянно действат като противоотрова. В об-

ластта на шията ви се намират шийните хормонални жлези на щитовидната жлеза, действащи така, че да не дрънкате безсмислено, а да говорите нормално, да можете да обвързвате речта си със своите мисли и така нататък. Имате хормонални жлези в областта на надбъбречните жлези; те действат така, че да не почернявате, а да оставате красиви бели хора и така нататък. Такова малко количество от тези субтилни, силно разредени сокове, произвеждани от хормоналните жлези, излиза от половите органи на човека и животните. Половият апарат на животните и човека, както мъжкият, така и женският, притежава това, което се нарича пубертетни жлези. Те се намират вътре в тялото. При децата те са още съвсем слабо формирани. Ако човек достигне полова зрелост на четиринадесет, петнадесет години, тогава тези пубертетни жлези напълно се формират както при мъжете, така и при жените. Те са разположени вътре в тялото, при мъжете – над тестисите. И тези пубертетни жлези също имат в себе си такива малки хормонални жлези, тук по същия начин се отделя хормон, преминаващ в много силно разредено състояние в кръвта. Този хормон, циркулиращ в кръвта, притежава свойството – както показали експериментите на Щейнах – да насочат процесите на стареене в обратна посока.

Виждате ли, с въпросите на геронтологията се занимават вече доста отдавна; крайно интересни геронтологични възгледи публикува преди много години един лекар и естествоизпитател Мечников¹¹; тези възгледи получиха известност доста преди появата на теорията на Щейнах. Мечников тогава изхождал от това, че човешкото тяло постоянно се отравя. Той особено акцентирал на това, че в резултат на храносмилателния процес в червата постоянно се натрупват отрови; а именно микроскопично малки отровни растения и животни, и че човек старее именно под влиянието на тези отрови.

Щейнах стигнал до това, че на този процес на стареене, на този процес на вътрешно отравяне, по естествен начин протичащ в човека, може да се противодейства. Той провеждал

опитите си предимно с плъхове. Говорейки за такива неща, следва да се отбележи: опитите с животни не винаги могат да бъдат използвани в случая с човека. Не всичко от това, което става при животните, особено при такива животни, като плъховете, може безусловно да се пренесе върху човека, защото организъмът на животното е все пак нещо различно от човешкия организъм. Трябва да се каже, че даже ако някой има съвсем невысоко мнение за човека, при сравняването му с великолепието на Вселената, въпреки това съществува дори и незначителна разлика във физическата организация на човека и плъха.

И така, ако се иска нещо да се установи научно, се прибягва до експерименти с плъхове. Именно за такива експерименти плъховете са най-подходящи. Виждате ли, нормално развиващ се плъх достига примерно две и половина години, след което при него, преди да умре, се проявяват горепосочените възрастови явления, явленията на стареене. Тези явления на стареене при плъха се проявяват в това, че той, на първо място, става по-малко весел от преди. Плъховете са много подвижни животни, те са много агресивни, атакуващи животни. Когато остаряят, те се превръщат в плъхове-старчета, те стават невесели и вяли. След това на някои места губят растителността си, така че се появяват оголени участъци от кожата; на други места козината им става проскубана, разчорлена. След това те губят нормален апетит; настъпването на старостта при плъховете се проявява още и в това, че те, намирайки се в една клетка с други самци-плъхове, не се бият вече, а отстъпват. Ако са затворени заедно със самки, може да се открие, че те вече не се интересуват от тях, даже ако не са още стари. Разбира се, при тези експерименти е необходимо да се съблюдава крайна предпазливост. Плъховете са подложени на различни заболявания. Те много лесно заболяват от туберкулоза, тении, глисти, а също всевъзможни инфекциозни заболявания, както е прието да се наричат. Така че ако имате работа с плъх, при който се проявяват описаните от мен признаци на стареене,

е необходимо да се отдели внимание на това, тези признаци проява на естествено стареене ли са или причина за тях е заболяване.

Предприемайки такъв експеримент, трябва първо да се съберат достатъчно много плъхове. Тези плъхове трябва постоянно да се подлагат на проверка, дали някой няма глисти; необходимо е да се отделят тези, на които козината им се проскубва или космите им изобщо опадат вследствие на заболяване. Обикновено остават съвсем малко от първоначалния брой; останалите плъхове са стари плъхове.

Щейнах първоначално провеждал опити предимно с плъхове-самци. Това са били стари плъхове, те били вяли и с частично оголена кожа, с опадали косми и вече не се интересували от самките. Именно такива стари плъхове станали обект на експеримента. Самият експеримент се състоял в следното: виждате ли, тук плъховете имат пубертетни жлези. Тези пубертетни жлези са разположени в тялото над тестисите. По фини каналчета сокът от тези пубертетни жлези постоянно постъпва в тялото. Това може да се изобрази така: ако тук се намират пубертетните жлези, тук фините каналчета влизат в така наречената семенна връв, по която се изпуска семето. Следователно хормонът на пубертетната жлеза върви през тези каналчета и се смесва с изпусканата семенна течност, така че семенната течност, семето, се прониква от тези хормони. Ако животното е още младо, пубертетните жлези отделят този хормон. Той върви през този канал, наричан *Vasa deferentia*; през този канал хормонът преминава в семенния канал. Семето, оплодяващо самката и изпускано от органа на самца, съдържа този хормон. Обаче този хормон, произвеждан тук, в пубертетната жлеза – на рисунката аз защриховах това място с червено – преминава в цялото тяло. Следователно, макар плъхът да изпуска този хормон предимно в семенния канал, въпреки това хормонът в силно разреден вид върви в цялото останало тяло, така че цялото тяло на плъха в своята кръвоносна система има този хормон на пубертетната жлеза.

Рисунка 8

Представете си, че плъховете са станали стари и отслабени. Отслабеността на тялото се изразява вътрешно в това, че тялото не може вече да удържа в себе си своите изпражнения; то не е в състояние да ги удържа в себе си. Чували сте, че когато екзекутират хора, те изпускат своите изпражнения. Когато тялото се разслаби, то не може вече да удържа в себе си тези отделяния. И ако организъмът на плъховете остарее, прекалено много от посочения хормон преминава в семенния канал и прекалено малко върви в обратно направление, тоест в тялото; по такъв начин, този хормон, произвеждан от пубертетната жлеза, в прекалено малка степен изпълнява роля на противоотрова по отношение на съдържащите се в тялото на възрастните отрови. Поради това организъмът на плъха избобщо и старее. Той остарява поради отровите, произвеждани от него в самия себе си. Тези отрови проникват в тялото като цяло; по тази причина и човек губи младостта.

Когато детето става полово зряло, в тялото като цяло преминават много хормонални вещества. Но тогава това даже не е така важно. Тялото е бодро, то удържа в себе си тази част от пубертетния хормон, която му е необходима; то позволява да излиза само такова количество хормон, което му е нужно.

Когато плъховете, върху които се провеждал експери-

ментът, остарявали, те започвали да изпускат прекалено много хормон от пубертетните жлези. Виждате ли, тогава Щейнах направил така: той превързал този канал; каналът бил превързан тук с тънка нишка, така че при плъховете бил затворен пътят от пубертетната жлеза към семенния канал. Сега хормонът от пубертетната жлеза не можел да излиза навън и се връщал обратно в тялото. Разбирате ли как е ставало това? Много е просто, така, все едно запушвате тръба: тогава всичко върви обратно. И тук също се запушва Vas deferens, прави се така наречената лигатура¹², така че всичият хормон се връща назад в тялото; плъховете отново стават весели, при тях се появяват косми, а ако те са заедно със самки, макар и да не могат да ги оплодят, въпреки това при тях се възобновява половото влечение и те отново общуват със самките. Ето така стои работата.

Следователно виждате: тук цялата работа е в това, че механически се препятства разслабеното тяло да изпуска навън от себе си прекалено много; нещо се връща назад в тялото и то достига макар и временно, мимолетно, но все пак връщане на младостта. Много е интересно да се види как тези плъхове-самци отново стават бодри и подвижни, след като са им направили лигатура на това място, което ви показах на рисунката.

Такива неща като тук, такова превързване, може да се прави по различни способности. Може да се изпълни така, както току-що ви показах. Това е доста трудно, защото тук е необходима операция, за да можем да се доберем до това място. Трябва да направите разрез от външната страна, за да се доближите до необходимото място, след това да прекарате нишката тук, за да изпълните лигатурата. Но такива експерименти може да се правят и по други способности, например облъчвайки тестисите с рентгенови лъчи. Вследствие от това те умират и тогава хормонът на пубертетната жлеза се връща обратно. Такива неща са се правели и с хора.

Накратко, всичко казано се основава на това, че сокът, хормоналната секреция, отново се връща в тялото. Виждате

тук родството с щитовидната жлеза, в случай, когато също става дума за вкарване на хормон по един или друг начин в кръвоносната система. Тук става дума за това, да се вкара в кръвоносната система хормонът на пубертетната жлеза посредством просто запушване на пътя му при стар, отслабен човек. От научна гледна точка всичко тук е абсолютно точно.

Щейнах с успех продължавал своите експерименти в течение на десет години; днес вече може да се каже, че установеното върху плъховете може да бъде в известен смисъл препроверено върху човека. Експериментът се провел и с хора и довел до целта или по горепосочения способ, или посредством пряко вкарване в пубертетната жлеза на секрет, взет от пубертетна жлеза на млад човек. Вкарването може да бъде осъществено като ваксинация или могат да се подложат на ваксинация тестисите, вкарвайки в тестисите на човека секрет от тестиси на младо животно – накратко казано, може да се опитаме с помощта на различни способности да върнем посочения хормон обратно в тялото.

Всъщност ефектът, постиган при човека, както винаги, се оказва малко преувеличен, но все пак не трябва напълно да се отрича. Работата стои така, че фактически опитите са се провеждали не само с плъхове, но също и със стари, отслабени хора, които вследствие на това отново частично се подмладявали.

От само себе си се разбира, че подобен ефект не може да продължава дълго, защото възрастта на човешкото тяло е ограничена до известни граници. Днес засега е невъзможно по такъв начин да се увеличи продължителността на живота. Може отчасти да се възвърне младостта, но няма да може да се увеличи продължителността на живота. Въпреки това вероятно е продължителността на живота при това все пак да може да бъде увеличена.

Обаче виждате ли, всички тези неща имат и своята сенчеста страна, за което съм ви споменавал; има хора, които лошо заспиват, нали така? Ако пациентът е млад човек, който

лошо заспива, му предписват сънотворни: опиум или морфин, и тогава, разбира се, той спи по-добре. Безспорно сънят се подобрява. Тук не може да се възрази. Но въпреки това работата стои така, че ако на младия човек отново и отново му дават като сънотворно морфин или изобщо някакво вещество, тялото му с времето отслабва. От сънотворното му трябва все повече и повече. Той вече не може да се справя без това сънотворно; при него възниква зависимост от това сънотворно и по-късно такъв намиращ се в разцвета на силите си човек става негоден за нищо. Ето защо би било по-добре да се замислим над това, как да се преодолее безсъницата, използвайки повече вътрешни ресурси. С нея можем да се борим по вътрешен начин. Ако се стимулира човекът да се напрегне и да мисли през цялото време само за една дума, тогава у него ще се появи сила, способстваща заспиването. Това би било по-добре. От това човек няма да отслабне.

И така, може да се каже: действието на сънотворните е безспорно. Изключено е под действието на сънотворното човек да не започне да спи по-добре. Но може да се постигне резултат по съвсем друг начин. Трябва да се стараем да приспиваме човека по вътрешен начин. Разбира се, това е по-трудно и е свързано с методиката на възпитание. Ако децата се възпитават, съблюдавайки реда, може лесно да се постигне това, че и със съня при тях също всичко да бъде наред; по-късно на хората няма да са им необходими никакви сънотворни, ако са спазвали порядък още в училище.

Методите за подмладяване могат да се сравнят с приемането на сънотворно. Да, господа, тук има нещо много интересно: вече съм ви казвал, че още дълго преди опитите на Щейнах по въпросите на геронтологията, с възрастовите явления се е занимавал Мечников, а той предлагаше на хората друго средство. Възможно е да бъдете много учудени от това: лекар-материалист предлага на хората те да четат предимно такива неща, като «Фауст» на Гьоте!¹³ Фактически на тях им се предписвало не нещо друго, а гьотевия «Фауст»; по такъв

начин те преминавали своего рода курс на подмладяване.

Именно това е много близо до истината. Ако на старини в човека има нещо такова, което изисква вътрешни духовни усилия, което го довежда до одухотворяване – одухотворяване не като духовна затормозеност, а обратно, то означава подвижност на духа, иначе то би звучало не като «одухотворяване», а като «овеществяване»; защото даже материалистът в своята публична реч няма да каже: ние искаме да се «овеществим», не, макар и да не вярва в духа, той все пак ще каже: ние искаме да се одухотворим, – и така, ако човек действително се одухотворява, това става за него източник на подмладяване. Това, разбира се, не може да се провери върху плъхове! И въпреки това то е източник на подмладяване за човека. Наблюдавайки как става това в живота, може да се открие, че изобщо човекът може да се подмлади според силите си, като много повече полза ще му донесе възможността да има време за пронизването си с духовна дейност. Защото духовната дейност притежава свойството да укрепва стените на жлезите и да ги запазва здрави.

Ако някой в течение на целия си живот се е интересува само от повърхностни глупости, жлезите му и стените на всичките му кръвоносни съдове стават доста по-вяли, отколкото в случай на проява на интерес към духовното. Човек, който, първо, е бил приучен на ред от детството си и, второ, при когото има време по правилен начин да се проникне с духа, такъв човек няма необходимост впоследствие да прибегва до подобен род лигатура, защото при него този канал здраво задържа съдържимото и сам дава възможност да се върне обратно в тялото на всичко, от което това тяло се нуждае.

Тук работата стои различно, отколкото в случая на щитовидната жлеза. При щитовидната жлеза понякога може да бъде необходимо оперативно вмешателство, тъй като е изключително трудно да се подобри състоянието ѝ с помощта на духовното начало; но даже и в този случай могат да се постигнат резултати. Те са достижими. Ако човек пак и пак, по напълно

определен начин всеки ден повтаря някаква подобна на пеене реч, деградацията на щитовидната жлеза може да се обърне назад.

Следователно, основавайки се на фактите, можем да кажем така: гореказаните мероприятия носят такъв характер, както и въздействието на сънотворните. Би било добре, ако хората накрая се замислят, че не всичко следва да се прави по такъв материалистичен начин. Ако човечеството най-накрая се замисли за това, как да даде на цивилизацията възможност, всеки, според своите способности, да може да осъществява духовна дейност, тогава изобщо не биха придавали голямо значение на горепосочените неща, тогава би се видяло, че старческата немощ е предизвикана на първо място от вредните условия на нашата цивилизация.

Всички подобни операции на хората са предизвикани всъщност от това, че провинявайки се пред тях, на последните във вид на компенсация искат да им предоставят за няколко месеца подмладяване на старини. От медицинска гледна точка тези неща, разбира се, са гениални, даже величествени; но би следвало те да се виждат и в по-широк културен контекст. Тогава би се открила и обратната им страна.

Разбира се, към този проблем има отношение и нещо друго. Току-що казах, че ако на млад човек се дадат сънотворни, по този начин той отслабва. Разбира се, ако със стари, сбръчкани, изгубили способност нормално да се придвижват хора, се проведе такъв курс за подмладяване, за тях това е голяма радост. Животът им става малко по-весел. Никого не го е грижа, че за старците това може да се окаже вредно, защото този така наречен курс за подмладяване се използва в такава възраст, когато е невъзможно истински да се проконтролира, вреден ли е той за тях или не. Материалистичният мироглед носи днес големи резултати, но те би следвало да се разглеждат в по-широк културен контекст. Тогава те биха изглеждали по-иначе. Ето защо винаги повтарям, че хората трябва да се замислят над това, как да се защитят децата в

училище и в по-късна възраст от симптомите на ранното стареене. Този въпрос не се ограничава само с това, което касае училищната възраст; защото още на тридесет години хората, които виждаме наоколо, имат порядъчна плешивина, особено при достигането от тях на високо социално положение. Това се получава, защото даже във висшето училище възпитанието се осъществява въпреки изискванията на природата. Би било доста по-умно да се възпитава така, че човешкото тяло само да удържа всичко, докато още има жизнени сили.

Това мога да ви кажа по тази тема. Винаги е интересно именно такива неща да се разглеждат от двете страни, които те имат.

Това, което следва да се добави, искам да ви го кажа следващия път. В течение на осем дена ще ми се наложи да пътувам; след това дълго ще бъда тук и ще успеем тогава да говорим за тези неща по-нататък.

ПЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 13 декември 1922 г.¹⁴

Имате ли някакви специални желания, господа? Дойде ли ви нещо наум, за което бихте искали да попитате?

Въпрос: Искане ми се да знам, с какво е свързано това, че блондините стават все по-малко и по-малко? В родината ми по-рано имаше много блондини, а сега те са все по-малко. В каква връзка става това?

Доктор Щайнер: Това много подхожда за нашето разглеждане. Мога достатъчно добре да обясня това, ако отначало ви опиша окото. Ухото вече разгледахме; сега ще ви дам пояснения във връзка с окото. Вероятно сте забелязали, че светлият цвят на косите много често се съпътства от сини очи. Болшинството блондини имат, като правило, сини очи. Това е свързано с вашия въпрос. Много добре ще разберете това, ако разгледаме окото. Фактически за човека окото е нещо изключително важно. Виждате ли, може например да се сметне, че ако хората се родят слепи, то и очите при тях не играят никаква роля. Разбира се, очите на слепородените не дават възможност да се вижда. Слепородените не могат да виждат, тъй като това е вроден дефект. Но въпреки това цялата организация на очите при тях е налична. Защото значението на очите се състои не само в това, да виждат; значението на очите е още и в това, да оказват влияние на цялата наша нервна система, доколкото тази нервна система се базира на главния мозък. Окото на слепородения не може да вижда, но то все пак се намира вътре в очната кухина и има само вътрешни нарушения, особено в очния нерв. Обаче мускулите, отиващи при всеки човек към окото, ги има и при слепите; тези мускули постоянно оказват влияние на нервната система също и при слепите. Затова окото е един от най-важните органи в нашето тяло, в нашия организъм.

Очите са разположени вътре в очните орбити (orbitaes),

образувани от костите на главата, на черепа, и представляват някакво подобие на малък свят. Това е изключително интересна мисъл: окото е подобие на малък свят. Виждате ли, разглеждайки очите, ние преди всичко обръщаме внимание на зрителния нерв, *nervus opticus*, намиращ се вътре във веществото на главния мозък. И така, искам да обознача тук веществото на главния мозък (изобразява го на рисунка); тук главният мозък преминава в гръбначния мозък; тук гръбначният мозък се спуска надолу. Тук вътре е разположен зрителният нерв. Той обслужва окото, влизайки в него. Самото око искам да го изобразя малко по-голямо. Ако окото изглежда така, тук е разположен каналът (*canalis opticus*), през който преминава зрителният нерв. Това, което обозначавам тук с червено, преминава напъряко; след това е разположено окото, него изобразявам отстрани, то се намира вътре в очната кухина. Тук навсякъде се намира мазнинна тъкан, *corpus adipo-sum orbitae*, тук са очните мускули¹⁵; те са разположени ето тук, влизат насам, а тук се намират костите на очната кухина. Те са до това, което се намира тук, зад горната челюст. Окото е разположено тук вътре.

Ако погледнем окото отпред, вие преди всичко ще гледате през съвсем прозрачна, подобна на стъкло роговица, *cornea*. Това, което тук обозначих със зелен цвят, е роговицата; тя преминава до тук, а тук вече се намира непрозрачната обвивка, склерата. Тук роговицата е съвсем прозрачна, така че на това място светлината може да попадне в окото. Това става така, сякаш надниквате в зеницата. Зеницата, *pupilla*, представлява отвърстие, там няма нищо. В самата зеница няма нищо, но през нея вие поглеждате през цялото око до очното дъно, което е тъмно. Така че вие гледате през прозрачната роговица до задната стена на окото, до очното дъно; поради тази причина и това, което се нарича зеница, ви се струва черно. По същия начин, ако погледнете в прозорец и задната стена е черна, вие се поддавате на илюзията, че това, което е разположено напред, е черно. Вътре окото е съвсем прозрачно¹⁶. Тук е разположена твърдата (бялото на окото) обвивка, а тук – прозрачната

роговица. Вътре в тази твърда обвивка, в склерата се намира мрежа, състояща се от много фини кръвоносни съдове. Тук се намират много тънички кръвоносни съдове, а тук тези кръвоносни съдове образуват своего рода топченце¹⁷. Ако погледнем отпред, ще видим това, което е изобразено тук, на рисунката (*рисунките са изгубени – бел. пр.*). Това, което виждаме тук, около черното кръгче (зеницата), е така наречената дъгова обвивка, ирисът; той – ще говоря за това по-подробно – при едни хора е син, при други сив, при някои съвсем черен, нали така? Следователно това е, което е разположено около зеницата¹⁸. Между тази прозрачна фиброзна обвивка, тоест роговицата, и тази дъгова обвивка, ириса, вътре се намира плътна течност. Тя също е съвсем прозрачна. Следователно там, където виждате зеницата, отначало има прозрачна фиброзна обвивка, тоест роговица, а след тази прозрачна роговица се намира плътна течност; това е все едно надничате в прозорец, зад който се намира течност. Всичко това се нарича предна камера на окото, *camera anterior bulbi*. След това тук е разположена оживена втвърдена течност, тя прилича на неголяма стъклена леща, това е очната леща, *lens*. Тя изглежда като малка леща, ако се изкара оттам, макар и да не прилича съвсем на леща. Лещата изглежда ето така (изобразява го на рисунка), докато очната леща е по-плоска от едната страна и по-изпъкнала от другата. А ето насам влизат тези фини съдове и образуват дъговата обвивка; очната леща се намира тук. Влагата, съдържаща се в очната леща, бих могъл да я нарека жива. Това е очната леща. Външната капсула, торбичката на тази очна леща, *Capsula lentis*, капсулата на тази «леща» също е съвсем прозрачна, така че, гледайки през нея, можете да Виждате това, което е разположено зад зеницата.

Тази очна леща е поместена в кръвоснабдено ресничесто тяло, *corpus ciliare*; при това тя не е неподвижно твърда като стъклена леща, а е гъвкава и подвижна. Ако гледате на близко разстояние, съвсем наблизо, тази очна леща се извива ето така (по-силна извивка). Ако гледате надалеч, тогава очната леща е

огъната ето така (по-плоска извивка). Следователно тя става в средата по-дебела, когато гледате наблизко, и става по-тънка в средата, ако гледате надалеч. И така, очната леща в средата е по-дебела, когато разглеждате нещо наблизко, и по-тънка, когато гледате надалеч.

Тук, около дъговата обвивка на окото, се намира много фин мускул, *musculus ciliaris*. Благодарение на този фин мускул вие правите очната леща в средата по-дебела, ако разглеждате нещо наблизко, или, охлаждайки този мускул, я правите по-тънка. Човек привиква към това в зависимост от начина си на живот. Ако е бюрократ, който постоянно пише, постоянно насочва очи към това, което се намира наблизко, тогава очната му леща постепенно става по-дебела в средата: човекът става късоглед. Ако е ловец, който винаги трябва да гледа надалеч, очната му леща в средата става по-тънка и той става далекоглед.

Обаче нещата са и така, че този мускул (*musculus ciliaris*), този неголям, разположен в областта на дъговата обвивка мускул, на младини е още здрав. Ние можем да се приспособяваме към това, което гледаме. На старини той отслабва. Затова, като остареем, ние почти всички ставаме далекогледни. На това обстоятелство се основава помощта, която може да се окаже. Ако един човек има очна леща, прекалено удебелена в средата, му даваме очила, изглеждащи в разрез ето така (изобразява го на рисунка): тук те са по-дебели, а тук – по-тънки. За сметка на това се компенсират удебелената очна леща. Някои носят двойни очила: ако искат да разгледат нещо надалеч, в пространството, използват очила за далече; ако искат да гледат нещо наблизко, нужни са им очила за близко. Ако при човек очната леща изглежда така (изобразява го на рисунка), ще са ни необходими такива очила (за далекогледни). По такъв начин се постига компенсация. Това става, защото тук стъклата на очилата са по-дебели и тази дебелина на очилата се сумира с дебелината на очната леща в окото и така се осигурява компенсация.

Тук може да се каже така: ако се удаде да се компенсират недостатъците на очната леща на окото, човек може да вижда. Очната леща в окото представлява леща, както и нашите очила. Всеки от нас има «очила», с помощта на които може да гледа надалеч или наблизко. Те постепенно са израснали при всеки от нас. Обикновените очила, разбира се, си остават, каквито са били, докато лещата в окото, очната леща – това е жива леща, тя е способна да се приспособява.

Тук, зад очната леща, отново е разположена нещо подобно на оживена влага, тя е съвсем прозрачна, така че светлината може навсякъде да прониква в нея (*става дума за стъкловидното тяло, corpus vitreum; това е прозрачна, приличаща на желе маса, стояща зад очната леща, която заема кухината на очната ябълка от очната леща до ретината, и диаметърът и е около 20 мм.– бел. пр.*). Тя запълва вътрешната част на окото, така че то вътре е съвсем прозрачно. Тук (в предната камера на окото) се намира нещо като плътна прозрачна течност; и така, очната леща е прозрачна, стъкловидното тяло също е съвсем прозрачно.

Зрителният нерв влиза в окото тук¹⁹. Този нерв стига примерно дотук (до ретината), той представлява страшно сложно нещо. Тук ви го нарисувах така, сякаш основното нервно влакно просто се разделя на това място (тоест в ретината) на съставни части; това обаче не е съвсем така: ако се изследват тези нерви, би трябвало да ви нарисувам тук поне четири слоя²⁰. И така, четири нервни слоя обличат нашето стъкловидно тяло; то самото е подобно на стъклен съд, стените на които съставляват тези четири слоя²¹. Сега ще нарисувам участък от тази нервна тъкан (ретината); това е външният слой, този външен слой действа като силен отражател, като огледало. И така, светлината идва насам, попада след това на този слой и се отразява от него обратно. Светлината не преминава насам, а остава в окото.

Този слой действа като огледална стена. Светлината се отхвърля обратно. Това е най-външният слой (мембрана).

Вътре в него, под него се намира още един слой, той усилва отразяващия ефект. Така че тези нервни окончания, тази мрежеста обвивка, ретината, която облича нашето око като мехур, самата се състои от четири слоя. Най-външният слой заедно с втория слой отблъскват светлината обратно в окото, така че тук вътре, в това стъкловидно тяло, имаме отразена светлина. След това има трети слой, ето този (изобразява го на рисунка); той се състои от същата субстанция, както и нашият сив мозък. Казвал съм ви, че външният слой на мозъка е сив, а не бял. Следователно тук като трети слой се извява парче мозък. А като четвърти слой имаме допълнително още една вътрешна обвивка²². Следователно стъкловидното тяло се намира вътре в много сложна торбичка. Цялата светлина, попадаща в стъкловидното тяло през зеницата, се отхвърля обратно в това стъкловидно тяло и живее там вътре.

Виждате, че окото представлява преди всичко нещо такова, което изглежда като страшно сложен физически прибор, физически апарат. За какво е предназначено всичко това? Да допуснем, че ето тук стои човек. Благодарение на това, което се намира в окото, благодарение на стъкловидното тяло и очната леща, тук, отзад, вследствие на отражението се създава обърнато изображение на човека. Следователно ако тук (отвън) стои човек, при посредничеството на този апарат (очите) в другия човек възниква малко човече, малко изображение на човек, но последният стои надолу с главата; това изображение получавате тук, отзад, както това става във фотографския апарат. Това действително става, както във фотографския апарат; обектът се фотографира, а изображението се оказва обърнато надолу с главата. Ето какво имаме в нашето око. Това става, защото окото е огледално отразяващ апарат. Светлината преминава насам и се отразява тук. Ето така получаваме малко човече в окото си.

Виждате ли, може да се каже така: нещо подобно на човешкото око, с всичките ни най-сложни апарати, не бихме могли, разбира се, да създадем. Човешките очи изобщо предста-

вляват нещо във висша степен удивително. Ако си представите целия небесен свод със звездите, излъчващи своята светлина към Земята, представите си някакво, както се казва, изпълнено със светлина пространство, но в силно намален вид, това ще бъде съдържанието на човешкото око. Това всъщност е целият свят в миниатюра. И това отражение тук действа всъщност така, сякаш тук се намират истински звезди; защото тези външни стени (мембрани) не са такива, че да отразяват равномерно, – би трябвало да ги нарисувам така: тук навсякъде се намират малки точкови телца, подобни на малки звезди, и от тях това отражение се излъчва вътре в тялото. Следователно ако ние самите бяхме такива мънички човечета, като на тази картинка, и бихме могли да разглеждаме вътрешността на окото – ако бяхме такива мънички гномчета, ако не бяхме привикнали да бъдем такива големи, каквито сме, – тази вътрешност на окото би ни се сторила огромна. Ние бихме смятали всичко това за огромно, ако самите бяхме малки човечета и се намирахме тук вътре; би ни се струвало, че през нощта стоим на Земята и виждаме сияещи звезди. Това действително е така. Страшно интересно би било да се разбере с цялата очевидност, че окото, по същество е своеобразен малък свят. И ако тази малка, получена в резултат на отражението картинка притежаваше съзнание, щеше да ѝ се струва същото, каквото и на нас в ярка звездна нощ. Всичко това е много интересно.

Казах: ако тя (картинката) притежаваше съзнание. Но ако няхме очи, също не бихме успели да видим ярката звездна нощ. Ние виждаме ярките звезди през нощта само защото имаме очи. Ако ги затворим, няма да има ярка звездна нощ. Това, че виждаме цялото звездно небе, зависи всъщност от очите; от това, че тук вътре се намира този мъничък свят. И ние си казваме: този малък свят е всъщност този голям свят. Ето какво трябва ясно да разберете.

Представете си, че ви показват съвсем малка фотография на вас самия или на друг човек. Ще кажете: тя е много малка, макар че се е получила при снимането на голям човек. Но по-

следният го няма пред вас. Всъщност вие винаги имате в себе си само това мъничко звездно небе и си казвате: това, което имам тук пред себе си, е фотография на голямото звездно небе. Вие правите това винаги, постоянно. Така че в действителност имате в себе си това малко звездно небе на очите и можете да си кажете: това е фотография на голямото звездно небе. Вие постоянно си представяте истинското звездно небе по малката фотография, намираща се в окото. Следователно това е само представа, която сами си създавате. А това, което действително преживявате, е само малкото звездно небе в окото.

Можете да кажете: всичко това би имало място в случай, ако имахме само едно око, като при циклопа; но имаме две очи. За какво всъщност имаме две очи? Виждате ли, можете да направите опит и да се убедите: ако гледате някъде с едно око, ви се струва, че всичко това сякаш е нарисувано на задната стена. Вие не виждате телата от двете страни. Можете да виждате обемно тялото само благодарение на това, че имате две очи. Ако гледате с две очи, това е все едно ако с лявата ръка се хванете за дясната. Благодарение на това, че като деца привикваме да се докосваме, ние казваме за себе си «аз». Това става, защото се възприемаме. Ако дясната ни страна никога не е възприемала нашата лява страна, нямаше да имаме в речта си думичката «аз». Нямаше да знаем за себе си нищо. В тези най-важни неща се налага да се вживяваме, да привикваме към тях, макар и да ги считаме за самопонятни.

Някой съвременен ограничен филистер ще каже: няма какво толкова да размишлявам, защо казвам на себе си «аз». От само себе си се разбира, че се казва «аз»! В това се и проявява неговата филистерска ограниченост. Той не знае, че тези тънки неща имат много сложна основа. Той не знае, че още като дете се е приучвал да хваща самия себе си, а именно да хваща с дясната ръка лявата и вследствие от това да казва за себе си «аз».

Виждате ли, това явление прониква в културата. Потайки се в най-древните периоди от историята на човечество-

то, чак във времената на Стария Завет, ние намираме там свещеници, които още в това древно време са били често доста по-разумни, отколкото – да ми бъде простено това еретично изказване, – отколкото свещениците от ново време; те казвали: ние искаме да доведем човека до самосъзнание. При това те давали възможност на хората да кръстосват ръце. Изначалният смисъл на кръстосването на ръцете бил докосването на самия себе си, за да се намери в себе си здравият «аз» и да се развие воля. Всичко това днес не се казва, доколкото подобни неща не се разбират. Днес свещениците казват на хората, че те трябва да скръстват ръце за молитва, но те не им казват какво означава това. Това действително е така.

Така стои работата и с очите. Ако гледаме с две очи, имаме представа, че осветеният обект е обемен, че той носи пространствен характер, а не само силов. Ако имахме само едно око, винаги щяхме да виждаме само небосвода, на който е нарисувано всичко останало. Притежаваните от нас пространствени, обемни представи, е следствие от това, че имаме две очи. И ние сами се чувстваме тогава поставени в центъра на света. Всеки се чувства център на света; един – в лошия, друг – в добрия смисъл. Следователно фактът, че имаме две очи, също има голямо значение.

Виждате ли, това, че виждаме с помощта на очите, има въпреки всичко такава важност, че ние сме склонни да го разглеждаме като единствената им функция.

В случая с ухото ние не постъпваме така. Стана така, че на предпоследното занятие ви разказах, че не само слушаме, но и говорим, тоест възпроизвеждаме това, което сме чули. И ние разбираме чутото само благодарение на това, че от областта на устата в ухото влиза свързваща тръбичка – евстасиевата тръба. Известно ви е, че деца, които не чуват, не могат и да говорят. Хора, които не са се научили да говорят, не могат също и да разберат чутото. Тук е необходимо да се прилагат изкуствени методи, за да може чутото да бъде разбрано.

При окото работата стои така, че ни се струва, сякаш зре-

нието е единствената му функция. Но детето с помощта на очите се учи не само да вижда; детето – макар на това почти да не се обръща внимание – се учи да говори с очите. Само че речта на очите не се използва така, както речта, предназначена за ушите. Обаче с помощта на езика на очите може да се открие разликата между това, лъже ли ви някой или казва истината. Ако макар и в известна степен притежавате фино чувство, даже по погледа на човека ще успеете да разберете, истината ли ви казва, или безсрамно лъже. Очите също говорят. И детето се учи да говори с очи по същия начин, както се учи да говори с устата.

Обаче ако при звуковата, при тоновата реч гръклянт е отделен от ухото, това са два различни органа, в случая с очите работата стои така, че тук вътре се намира виждащото око, а около него мускули (мускулите на очната ябълка, цилиарните мускули). Тези мускули представляват това, което прави от очите своего рода видим орган на речта. Дали гледаме така (честно) или гледаме лъжливо, зависи от тези мускули, които нарисувах тук жълти, влизаци насам отвсякъде, намиращи се навсякъде в окото. Работата тук стои така, сякаш сме устроени по такъв начин – при рибите това съществува, – че ухото да ни е разположено в самия гръклян, и така да говорим. Ухото е отделено от гръкляна, нали така? Само при някои риби те още съставляват единно цяло. Затова говорим така, че говоренето е отделено от слушането. В случая с очите работата стои така, сякаш глътката със своите мускули обхваща ухото. Окото е поставено вътре като своеобразен орган на речта, както ако ухото би било поместено в гръкляна. При човека това е така, при рибите – иначе. Ето тук се намира гръклянт: тук – неговото продължение (трахеята, бронхите) влиза в белите дробове; тук е гръклянт, тук – небцето, и с помощта на всичко това ние говорим. Говорът се издига в устата нагоре (по евстахиевата тръба – бел. пр.), чак до ухото.

Представете си, че всичко това беше устроено не както при човека, а бихме имали тук широк гръклян, както той

е изобразен в моята дървена скулптурна група²³ при Луцифер; гръклянът тук върви нагоре, така че ухото се оказва вътре. Такъв орган би бил орган за образуване на звук и ние с помощта на един и същи орган бихме започнали и да говорим, и да чуваме. При очите работата стои така, че ние «говорим» с помощта на мускулите, разположени кръгово; при това ние виждаме посредством очите намиращото се по средата. Следователно строежът на окото прилича по нещо на строежа на ухото, макар, разбира се, радикално да се различава от него. И така, ето за какво служат тези мускули, които изобразих тук в жълто.

По повод на речта може да се каже следното: ние изричаме това, което знаем. Има впрочем такива хора, които говорят за неща, които не знаят, но на такива се гледа като на глупащи. В последния случай се казва: «дрънка като празна тенекия». Но, като правило, разумните хора, мислещите хора, говорят само за това, което знаят.

Обаче в случая с очите ние говорим безсъзнателно. Трябва да бъдем прекалено рафинирани, ако можем да водим съзнателен разговор с помощта на очите. Обикновено такъв разговор става безсъзнателно, той съпровожда нашите постъпки. Впрочем представите за това понякога отиват толкова далеч, че ако вие например посетите Южна Италия, там хората и до днес говорят за «лоши очи». Тук хората знаят, че човек, имащ такъв поглед, е лош. И хората в Южна Италия още повсеместно говорят за такива «лоши очи», тъй като те усещат: посредством очите се изказва цялата човешка натура, даже това, за което човек не знае. Суеверията в Южна Италия отиват още по-далеч: там хората имат малки амулети, такива нещица, които закачат на себе си и които трябва да ги защитят от лоши очи, защото хората се боят от лошите очи на някои други хора.

И така, виждате по какъв удивителен начин е изградено окото. Но този, който действително изучава окото, никога няма да каже, че вътре в него няма никакво душевно начало. Би било просто филистерска глупост, ако някой кажеше: в око-

то няма никакво душевно начало. Хората казват: тук отвън има светлина. Тази светлина попада в окото през зеницата, преминава през очната леща в стъкловидното тяло; стъкловидното тяло създава тук някаква картина, а след това светлината отива по-нататък, в мозъка. Дотук съвременната наука спира²⁴. науката казва: в мозъка светлината се превръща в мисъл, превръща се в представа. И после, описвайки как става това, изсипват всевъзможни глупости. Това е безсъдържателно.

На практика не става така, че светлината отива чак до мозъка. Вече ви обяснявах, че тук навсякъде светлината се отразява като в огледало. Светлината остава в окото. Тя остава; и е важно, господа, да се знае за това, че тя остава в окото. Вътрешно окото е подобно на осветено звездно пространство. Светлината остава вътре в очите, тя не влиза в мозъка непосредствено като светлина. Ние можем да виждаме само благодарение на това, че светлината не влиза в мозъка. Представете си, господа, че стоите тук, в помещението, съвсем сами сте, няма нито столове, няма нищо, само стени, обаче помещението е добре осветено отвътре. Нищо не виждате вътре. Само знаете, че тук е светло, но нищо не виждате вътре. Ако мозъкът беше запълнен само със светлина, ние нищо нямаше да виждаме. Светлината сама по себе си не създава това, че ние виждаме. При това светлината се задържа в окото, но осветява само окото. И какво? Представете си, че тук има ето такава кутия. Заставам тук. Преди не я виждах. След това трябва да опипам зад себе си и тогава ще ми стане известно, че тук се намира кутия. Ако окото е вътрешно осветено, първо трябва да почувствам тази светлина, за да ми стане известно, че тази светлина я има там. Отначало трябва да почувствам светлината. Човек прави това посредством своята душа. Следователно този очен апарат създава това, което ние можем да почувстваме. Душата върви тогава през мускулите и нататък и чувства, чувства този малък човек вътре (изобразява го на рисунка).

При разглеждане на кой да е орган на човека се изявява това, което ни принуждава да кажем: възприема душата, ду-

шата чувства това, което става там вътре. Именно при точно изучаване навсякъде откриваш душевното и духовно начало, особено в случая с очите, по отношение на което постепенно започваш да се чувстваш така, сякаш седиш пред калейдоскоп. Човек гледа в него. И ако имам тук този калейдоскоп (*лекторът има предвид собственото си око – бел. пр.*), вътре в него се намира малко изображение на всички вас. Ако други погледнат насам (в окото), то и това аз виждам тук вътре. Но аз изграждам представа; това, което се намира вътре, се явява голямо тук, отвън. Така стои работата с нашето око. Да допуснем, че това е малък калейдоскоп, а душата си представя, че всичко това е големият свят. Ако нещата се разглеждат в съответствие с истинското им съдържание, не може да не се види душевното начало.

Казвал съм ви: тук, където рисувах с лилаво, започва съдовицата, лежаща под зрителния нерв. Самият зрителен нерв не отива толкова далеко, докато съдовицата (образуваща ресничестото тяло) заедно с (цилиарния) мускул стига до очната леща и удържа тази очна леща. А това, както ви казах, е дъговата обвивка, ирисът. Ние го виждаме около зеницата, представляваща отворстие. Тази дъгова обвивка е изключително сложно нещо.

Искам да я нарисувам още един път – малко по-голяма и отстрани. Тук се намира дъговата обвивка, отделяща се от съдовицата (*ирисът е част от съдовицата – бел. пр.*); тук е разположена очната леща, нея я държи ирисът. Ирисът – ако погледнете човека отпред, ирисът има предна и задна стена, – тази дъгова обвивка на своята задна стена, *fascies posterior*, има оцветени частици (пигмент). Това са малки, съвсем мънички торбички. Те са пълни с пигмент със син оттенък. При всеки човек те са пълни с пигмент със син оттенък. Този син пигмент се вижда, когато се гледа синеок човек. Доколкото това, което е отпред, е прозрачно, се вижда намиращият се отзад син пигмент на дъговата обвивка, ако имаме пред себе си синеок човек. Вижда се задната страна на дъговата обвив-

ка, *fascies posterior*, тъй като предната страна, *fascies anterior*, е прозрачна. Ако човек е с кафяви очи, то и тогава на задната страна на дъговата обвивка у него се намира тази синева, но покрай това тук отпред се намират кафеникави телца, зрънца, които покриват намиращата се отзад синева, така че вие гледате кафеникавите телца. А ако това е черноок човек, при него тези торбички са черни. Тогава вие пак не виждате синева, а виждате тези черни торбички. И така, това, което прави човека синеок, с кафяви очи или черноок – това е неговата дъгова обвивка, на задната страна винаги синя, а на предната ѝ страна синеоките хора нямат торбички; при чернооките или тези с кафяви очи предната страна има такива торбички, вследствие от което торбичките със син пигмент, разположени на задната страна, не се виждат.

Защо става това? Виждате ли, тези торбички постоянно ту се напълват с кръв, ту се изпразват. Кръвта влиза тук по фини кръвоносни съдчета. Така че при синеоките тези торбички се напълват с кръв малко, тя отново се оттича назад и така нататък. По същия начин и при тези с кафяви очи и чернооките: кръвта попада в торбичките, утаява синия или черен пигмент, връща се назад и изнася, забира този пигмент със себе си. Така става постоянно, цял живот.

Представете си, има хора, имащи в своята кръв много мощни сили, такива сили, които са способни да доставят, да добутат хранителни вещества до самите очи. Тогава в очите се образуват кафяви или черни торбички. Тези, на които торбичките са черни, могат най-силно да придвижват своята кръв до самите очи, така че хранителните вещества достигат до самите очи по нормален начин; при хората с кафяви очи това е изразено в по-малка степен. Тези, на които очите са кафяви, не се хранят така добре. Ако очите са сини, това означава, че хранителните сокове изобщо не постъпват в очите с такава интензивност, за да проникнат също и в предната страна на дъговата обвивка. Благодарение на това предната повърхност на ириса остава прозрачна и ние виждаме през нея задната страна. Това,

че човек е синеок, зависи от факта, с каква интензивност той придвижва своите сокове по цялото тяло. Следователно, ако виждате синеок човек, можете да кажете: движещата сила на неговите сокове е по-малка, отколкото при черноокия човек.

Истинският северен човек изразходва значителна част от своите хранителни вещества, за да преодолява обкръжаващия го студ. Те са му нужни за противодействие на студа. Той става синеок. Южният човек, постоянно живеещ на топло, напротив, има в своята кръв движеща сила, достатъчна, за да доведе хранителни вещества до самите очи. В зоните с умерен климат от самата природа на човека зависи, повече или по-малко такива движещи, изтласкващи сили има той.

Обаче всичко това е свързано също и с косата. Този, който има движеща, ударна сила с голяма интензивност, той довежда хранителните вещества до самата коса и има черни или кестеняви коси. При когото движещата ударна сила е с по-малка интензивност, не може да докара хранителните вещества до косата и косата остава светла, тя не потъмнява. Така синият цвят на очите и светлият цвят на косата са взаимосвързани. Работата стои така, че изобщо този, който с голяма интензивност придвижва хранителните вещества по своето тяло, получава черна коса и тъмни очи; този, който придвижва тези вещества с по-малка интензивност, получава светли очи и светла коса. Това може да се разбере на основата на това, което съм ви казвал.

Виждате ли, хората обикновено не се замислят за най-важните неща. Но ако за тях се размишлява както следва, се стига до разбирането, как живее всичко. Земята, на която ние живеем – бихте могли да изведете това от даденото от мен по-рано описание, – Земята е била някога съвсем млада, по времето, когато тя е произвеждала гигантските мегатерии и ихтиозаврите. Тя е била млада. Но сега Земята е в границите на старческата възраст, тя старее и загива поради старческа слабост, а не поради това, за което говорят съвременните материалисти. Но и ние, господа, в известен смисъл споделяме

тази старческа слабост на Земята. Затова при целия човешки род стават по-слаби тези движещи, ударни сили, които придвижват хранителните вещества по цялото тяло. Кой най-напред ще изчезне от лицето на Земята поради това? Хората с черна пигментация, brunетите, ще се задържат по-дълго, тъй като те имат повече изтласкващи сили; при хората със светла пигментация, при блондините, тази ударна сила е по-малко, те ще измрат по-рано. Защото ние споделяме тази старческа слабост на Земята! Господинът (задаващ въпроса) също каза, че в настоящо време вече блондините не са толкова много, както по време на неговата младост. Доколкото Земята няма повече мощни движещи, ударни сили, само чернокосите и кестенявите още владеят ударни сили с голяма интензивност; блондините и синеоките се намират всъщност на стадий на отмиране, тъй като при тях вече няма достатъчно ударни сили, стимулиращи всички такива сили за движение в тялото.

Следователно може да се каже: блондините са били винаги по същество в телесно отношение по-слаби, само душевно те са били най-здрави. В миналите времена много хора са били блондини, но в душевно отношение те са били по-силни, на душевно ниво те са знаели много неща, за които днес мнозина вече не могат да научат. Затова съм ви обръщал внимание, колко много е било известно на хората.

Вземете например Древна Индия, пет, шест хилядолетия преди Рождество Христово. Първоначално там е имало тъмнокожи народности, аборигени, те са били много тъмни. А след това там се преселили хора със светли коси, тези хора дошли от Север. Те станали брахмани, които били особено почитани, брахмани със светли коси. Но с времето светлокосите започнали да изчезват, защото човешкият род ставал по-слаб. В края на краищата, тук могат да съществуват само чернокоси и тъмнокоси, обаче без специална поддръжка те ще отслабнат ментално. Защото колкото по-интензивни са телесните сили, толкова по-малко интензивни са душевните сили. Ако измрат блондините, земното човечество би се оказало в опасност;

земното човечество като цяло би станало по-глупаво, ако не дойде духовната наука, антропософията, която повече не се ориентира към тялото, а – ако ми бъде позволено да се изразя така – благодарение на духовните изследвания отново ни връща разума.

Следователно виждате, че изучавайки истински естествена история, може да се каже: Боже! Хората на Земята изглупяват, ако стават по-силни! Ако светлокосите и синеоките почнат да измират, хората ще стават все по-глупави и по-глупави, ако не им се удаде да стигнат до разумност от такъв род, която не зависи от това, блондин ли си или не. Всъщност светлите коси донасят разума. Очите, както и косите, при постъпване в тях на малко количество хранителни вещества, предоставят тези хранителни вещества на мозъка и му дават по този начин разумност. Тъмнооките и тъмнокосите, а също чернооките и чернокосите насочват в очите и косите това, което блондините насочват в мозъка. Затова първите стават материалисти и имат работа само с това, което може да се види; това качество е необходимо да се компенсира с помощта на духовната наука. И така, според загубата от човечеството на неговата разумност заедно със светлокосите хора, трябва да се разпространява духовната наука. Не сме построили тук това здание, Гьотеанума, за забавление, а заради това, което изобщо ще изчезне, както от човешкия род, така и от природата като цяло, ако не бъде оказана поддръжка, изходяща от духа.

Виждате ли, положението е толкова сериозно, че може да се каже: човечеството на Земята трябва по друг начин да стигне до това, което се изгубва. Защото действително, колкото повече отмират блондините, толкова повече умира инстинктивната мъдрост на човечеството. Човечеството изглупява. То би могло отново да добие разумност, ако престане ориентирането към тялото и ако овладее истинската духовна наука. Това е факт. И ако днес хората се присмиват на това, нека се смеят. Те и по-рано са се присмивали над всичко, което е идвало като ново и е предизвиквало резки обрати!

Естествено по времето, когато са живели гигантските животни, както съм ви го описвал, мегатерии, ихтиозаври, и така нататък, още не е имало нито една крава, даваща на хората мляко. Вие, разбира се, също не вярвате, че тогава там са съществували хора, нуждаещи се от това мляко. Обаче вчера прочетох нещо от един автор, опасяващ се от прогреса; той казва: както в доисторическите времена още не би могло да има крави, така би следвало да се преследват хората, които още днес говорят това, което би следвало да се говори чак след столетия; те трябва да бъдат преследвани за несвоевременност, защото това, което те говорят, ще може да се говори едва след столетия. Според мен това е все едно в епохата на поява на кравите нито една потенциална крава да не се претраши да стане крава! Тук може да се каже: някой предполага, че всичко, изучавано днес като антропософия, трябва да дойде чак след столетия, но тогава то изобщо няма да дойде, както в гореспоменатия случай не би се появила нито една крава. О, да, по-добре да си останеш праисторическа свиня, отколкото да се превърнеш в крава!

Обаче работата на Земята стои така, че трябва да се претрашиш за промяна. И в настоящо време е необходима храброст, че от човек, който все още знае нещо инстинктивно, да се извисим до съзнателно познание. Затова и ви изнасям лекции за тези неща, за да се научите на проникателност, за да можете винаги и навсякъде да виждате къде е заровено кучето! Ако днес вземете книга в ръка или чуete нещо за събитията във външния свят, няма да почнете да дълбаете до истинския ход на нещата, до това, какво става в действителност. А именно това хората не знаят.

Даже да се разбере това, че светлокосите хора отмират, може просто само тогава, когато човек разбере, как хранителните вещества достигат до очите и косата. А косата много силно е свързана с очите.

Ако например сте в Милано и виждате там изображения на лъвовете²⁵, забелязвате следното. Това е лъвската глава

(изобразява я на рисунка): гривата, където основно се намират космите при лъвовете, се изобразява ето така, подобно на лъчи. Това е ехо от древното знание; тогава е било известно, че косите са така свързани със светлината, както е свързано със светлината и окото.

Косите фактически са като растения, посадени в почва; растежът им е свързан със светлината. Затова, ако светлината не е в състояние да докара хранителните сокове до косите, те остават светли. Ако някой е по-материален, той получава черни коси и хранителните вещества достигат тук, бидейки в този случай независими от светлината. За това са знаели едно време, преди двеста години, и затова са рисували гривата на лъвовете не разчорлена, а лъчиста, сякаш Слънцето вкарва в лъвската глава лъчи светлина. Интересно е да се види това.

ШЕСТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 16 декември 1922 г.

Господа, имате ли въпроси във връзка с последната лекция? Може би има още нещо, за което бихте искали да научите?

Последния път ние с вас говорихме за окото, нали така? И особено впечатляващо – бих искал да подчертая това – беше самото удивително устройство на окото. Защото в окото действително се имитира външният облик на целия свят. И ако се запознаят с вътрешната организация на окото, както ние го направихме последния път, се стига до това, че в окото действително се съдържа своеобразен малък свят. Именно това ви разказвах.

Следователно ние се запознахме сега с два сетивни органа на човека: с ухото и с окото.

Особено интересно сетиво при човека, което, във връзка със задаваните в последно време въпроси, може да бъде интересно също и за вас, е обонянието. За него ще ви говоря. Струва ни се, че обонянието има за човека малко значение, но например за кучето неговото значение, както знаете, е голямо; действително може да се каже, че цялата разумност на кучето е вложена в обонянието. С помощта на миризмата кучето в продължение на дълго време познава хора, до които е било макар и един път. Който наблюдава кучето, знае, че тези, с които то се е запознало, ги познава не с помощта на зрението си, а с помощта на обонянието. И ако в последно време сте чували какъв прекрасен търсач е кучето, че то хваща следата на престъпника и изобщо търси хора, ще си кажете: именно обонянието служи за причина на тези изключителни успехи, които съвсем не са така прости, както изглежда това на пръв поглед. Замислете се само, в какво е същността на нещата и тогава ще видите, че това съвсем не е така просто.

Казва се така: да, кучето добре върви по следата; разбира се, господа, правилно е, че кучето върви по следата. То върви

по следата. Но си представете, че кучето трябва – полицейските кучета се използват за това – да върви по следи, разположени редом една до друга, по следа на крадец, на крадеца Леман, и едновременно – по намиращата се отгоре следа на крадеца Шмид. Тези две следи, разбира се, доста се отличават една от друга. Ако те бяха еднакви, кучето изобщо не би могло да хване следа. Само защото те са различни, то е способно да преследва някоя конкретна. Обаче ако на вас ви се наложи да правите разлика между човешки следи, различаващи се само по миризмата, не бихте открили никаква разлика. Кучето намира тази разлика. Тук не става дума за това, че кучето върви ту по една, ту по друга следа, а за това, че то може да различава следи по миризмата. Тук вече имате работа с прояви на интелект.

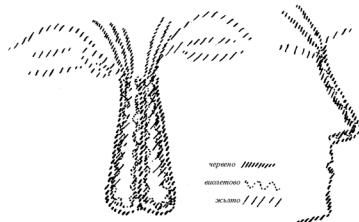
Тук се отнася и нещо друго, също изключително важно. Виждате ли, на европейца обонянието може да служи само когато приема храна или в някои други, чисто външни неща. Мирият не му говори много. И напротив, дивите племена, например в Африка, благодарение на обонянието, толкова фино, като при кучетата, усещат врага, намиращ се още много далеч от тях. Те усещат врага и се стараят да избегнат срещата, да се изплъзнат. И така, интелектът, проявяващ се във висока степен при кучето, може да се открие и при народите, които в известна степен са диви; диваците от някои африкански племена дълго преди появата на врага знаят: там се намира враг – знаят, защото го отличават с помощта на носа си от другия човек. Представете си, колко фино е нужно да се различава посредством носа, за да знаеш: това е враг! При това издават и звук, който европейците не умеят да правят, звук, подобен на звука при удар с бич.

Следователно може да се каже: колкото по-културен, по-цивилизован става човек, толкова повече значението на обонянието отстъпва назад. И ние можем, изучавайки обонянието, в някаква степен да установяваме, с нецивилизован вид същества сред нас ли имаме работа, каквито например

са кучетата – това са вид нецивилизовани същества, – или с по-цивилизовани същества. По всяка вероятност, ако в това направление отделим по-голямо внимание на свинете, бихме направили много ценни открития, тъй като свинете несъмнено притежават силно обонятелно сетиво.

Обаче сега искам да ви кажа още нещо, което би било много интересно за вас в това отношение. Като на най-интелектуално животно, трябва да се отдаде предпочитание на слона. Той заслужава това. Защото слонът е изключително интелектуално животно. Коя е отличителната черта в устройството на слона? Ако си представите като особено развита и издадена напред тази част, която при кучето или при свинята се намира над зъбите, а при нас следователно се превръща в нос, ще получите хобота на слона. И така, това, което при нас е нос, при слона има особено устройство; именно затова той е и най-разумното животно, той действително е много умен. Това не зависи от големината на мозъка му, а от това, че мозъкът му непосредствено влиза в носа.

Всичко казано ни предразполага да помислим над това, как стои работата с носа при човека; с носа, за който съвременният цивилизован човек не знае толкова много. Той знае впрочем как е устроен носът и така нататък, но въпреки това почти нищо не знае за носа, освен че последният се намира по средата на лицето. Обаче носът, с неговото продължение в мозъка, е всъщност страшно интересен орган. И ако си спомните как ви описах ухото и окото, ще кажете: това е изключително сложно. За носа не бих казал, че е нещо изключително сложно, макар и да е устроен доста остроумно.

Рисушка 9

Ако се разглежда носът отпред, в средата се намира носната преградка, *septum nasi*; можете да я докоснете. Тя дели носната кухина, *cavum nasi*, на две симетрични половини: дясна и лява; след това вдясно и вляво са разположени крилата на носа, *alae nasi*, (виж рис.). Тук, горе, където носът се разполага между очите, в черепната кост се намира така наречената решетъчна кост, *os ethmoidale*. Това е малко решето (*правоъгълна пластинка, през отворчетата на която минават разклоненията на обонятелния нерв – бел. пр.*). Следователно тук, горе, трябва да нарисувам решетото, решетъчната кост – тя е много сложна и искам да я изобразя опростено, – тоест костта, която има малки отвърстия. Външният нос, *nasus externus*, е покрит с кожа, както и цялото останало тяло; вътре в носа повърхността на носната кухина е застлана със слузеста обвивка. Тук навсякъде има слузеста обвивка (виж рис.). Може да се констатира: това е обвивка, отделяща слуз (*съдържа слузести жлези, glandula nasis – бел. пр.*). Ако нямахте слузеста обвивка, вие не бихте могли да си издихате носа. И така, за да можете да се изсекнете, тук, както виждате, в носната кухина има лигавица, отделяща слуз.

Обаче тук работата е още по-сложна. Вероятно вече сте виждали, че при ревливите деца от носа се отделя много слуз. Поне на село, където за носа се грижат по-малко, можете да видите: ако детето плаче, на него му се налага често да подсмърча; в противен случай тази слуз се стича надолу от носа. Това става, защото тук горе преминава канал, *ductus nasolacrinalis*, към така наречената слъзна жлеза, *glandula lacrimalis*. Тук горе се намират двете очи и тук от слъзната жлеза, намираща се на външния горен край на очната кухина, постоянно се отделя слъзна секреция, сълзи. Те се смесват с носната слуз, така че носът се намира във връзка – бих казал в течна връзка – с очите: доколкото сълзите се стичат към слузестата обвивка на носа, очната секреция се смесва с носната слуз. Виждаме следователно, че никой орган от тялото не остава обособен. Носът е свързан с очите. А очите могат не само да виждат, те

също могат и да плачат. И това, което те отделят, докато плачат, се смесва с това, което се отделя в носа, което се отделя от слюзестата обвивка на носа.

През тази решетъчна кост, разположена горе на корена на носа, *radix nasi*, преминава, както беше казано, обонятелният нерв, *n. olfactori*. Обонятелният нерв на носа върви по направление към главния мозък, разклонява се на две, преминава тук (рисунката) през решетъчната кост и се разпространява в носната кухина. Така че ако проникнем в носа с помощта на нашето кутре, което впрочем е доста неестетично, ще усетим слюзестата обвивка на носа; обаче тази слюзеста обвивка на носа се прониква от обонятелния нерв, водещ в главния мозък. Това може даже да се види в самия нос, тъй като той е устроен доста просто.

Тук се отнася и още нещо, което при щателно обмисляне би могло да хвърли светлина върху много неща. Който например систематично изследва човешките очи, няма да намери нито един човек, при когото и двете очи виждат еднакво силно. Този, който изследва двете ръце, ще открие, че и те нямат една и съща сила. Човек в своите органи никога не проявява еднаква сила вдясно и вляво. Така стои работата и с носа. С лявата ноздра – ако можем така да се изразим – ние помириваме малко по-слабо, отколкото с дясната ноздра. С ноздрите работата стои по същия начин, както и с ръцете; има отделни хора, помириващи с лявата ноздра по-добре, отколкото с дясната, по същия начин, както има леваци, леворъки. В света изобщо има хора, при които всичко е наопаки. Имам предвид не само разни чудаци; има даже и такива, при които сърцето не е на място!

Обикновено при хората сърцето е изместено в лявата страна – не силно, но малко – и в съответствие с това са разположени органите в гръдния кош. Но има такива нестандартни хора, при които сърцето е изместено малко вдясно; стомахът също е изместен малко вдясно, тоест всички е наопаки. Това се забелязва доста по-рядко, отколкото ако на човек му е крив

вратът. Ако на човек сърцето или стомахът не са му на място, такова нещо се открива само в случай на болест или ако се направи патоанатомично отваряне. И само при дисекция се открива, че това е бил странен «обърнат» човек, при когото сърцето и стомахът са се изместили вдясно. И понеже в живота далеч не всеки чудак го аутопсират – защото не винаги се прави аутопсия, нали така, – често даже не се знае, че такива обръщания са много повече, отколкото се мисли, такива, при които сърцето е прекалено изместено надясно.

Обаче постарайте се да си изясните, че истинската педагогика трябва да се съобразява с това, защото ако имаш работа с дете, при което сърцето не е на място – говоря само в анатомичен смисъл, – необходимо е да се съобразяваме с това, иначе с такова дете може да се получи много лоша ситуация. Но човек не трябва прекомерно да се безпокои, опасявайки се, че такова нещо ще му пречи; защото човекът не е просто някакъв физически апарат. Великото изкуство на възпитанието се състои в това, да се съобразяваш даже с такива неща. Виждате ли, професор Бенедикт²⁶ изследвал множество глави на престъпници. В Австрия не му разрешавали да се занимава много с това, тъй като Австрия е населена от католици, а те настояват, че такива неща не трябва да се правят. Той бил професор във Виена. Имал връзки в Унгария, която по това време била в по-голямата си част калвинистка, и там му разрешавали да изнася във Виена глави на престъпници. Попадали му най-различни. Имало един закоравял убиец^{26a} – забравил съм, колко убийства му тежали на съвестта, – който бил по това време благочестив и богобоязлив. Той бил благочестив католик. Веднъж тръгнал слух, че на професор Бенедикт изпращат във Виена глави на престъпници; той ги получава и изследва там. Та този престъпник, този сериен убиец започнал протест; той не искал това, той не искал неговата глава да бъде изпратена на професор Бенедикт, защото на Страшния Съд, когато всички хора ще възкръснат, на него би му се наложило да търси своята глава, за да я присъедини към останалото тяло! Следователно

той все пак вярвал в Страшния Съд, но въпреки това бил зако-
равял престъпник.

Какво открил професор Бенедикт, изследвайки главите
на престъпниците? Тук отзад, в главния мозък имаме малък
мозък, cerebellum, ще ви говоря още за него, и над този малък
мозък, е разположен дял на големия мозък. Това изглежда ето
така (виж рис. 10).

Рисунка 10

Този малък мозък изглежда като дърво, а тук, над него, е
разположен големият мозък, един негов дял. Професор Бене-
дикт установил, че при хора, които никого не са убивали, не са
крали – все още има и такива, – делът на главния мозък се спу-
ска надолу много далеч, докато при тези, които били убийци
или друг род престъпници, той не отива толкова далеко надолу
и не покрива това, което се намира долу.

Има, разбира се, хора, родени с такъв недостатък. При
това, господа, има даже много такива хора, които са се родили
с прекалено малък дял на главния мозък, при което той закри-
ва малкия мозък не така, както трябва! Но никой не е обречен с
неизбежност да стане убиец, защото има прекалено малък ти-
лен дял на главния мозък, lobus occipitalis; той става такъв само

тогава, когато получава неправилно възпитание. Оттук отново виждате, че ако тялото е формирано неправилно, на него може да му се окаже помощ посредством душевното начало. Следователно неправилно би било да се говори така, както е говорил доста остроумният професор Бенедикт: «Никой не е виновен за това, че е станал престъпник; именно никой не е виновен». Защото още бидейки ембрион, зародиш, се е развивал неправилно в тялото на майката, поради което е получил прекалено малък тилен дял на главния мозък. Но този, който го е възпитавал, е трябвало да го възпита правилно, обаче поради някаква причина не е направил това. Самият престъпник, разбира се, не е виновен за това. Но обществото е виновно, то е трябвало да се погрижи, в процеса на възпитание положението да бъде поправено.

Говоря ви всичко това, за да видите какво голямо значение има общата организация на човека.

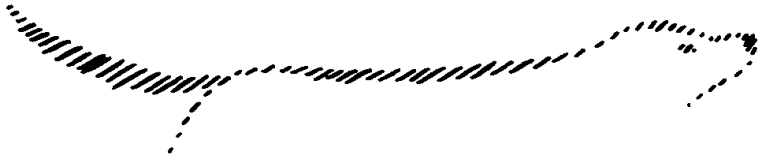
Трябва да се каже, че при кучето – пак ще се върнем към кучето, – при кучето носът при цялата му простота е формиран особено добре и здраво. Какво собствено помирисваме, господа? Какво всъщност подушва кучето? Ако някъде просто лежи парче вещество, например парче тебешир, няма да усетите мириса му. Само ако запалите това вещество, ако веществото се изпари, превърне се в дим и заедно с въздуха проникне в носа, само тогава ще го помиришете. Няма да усетите миризмата на течно вещество, ако то първо не се изпари. Следователно ние помирисваме само това, което първо се изпари. И така, можем да кажем: около нас трябва да се намира въздух и с въздуха трябва да бъдат свързани изпарените вещества. Тогава помирисваме веществото вследствие на това, че то се намира под формата на изпарение. Нищо друго не можем да помиришем. Разбира се, ние помирисваме ябълката или лилията. Но би било безсмислено да се предполага, че ние усещаме аромата на твърдата лилия. Ние помирисваме изпаренията, издигащи се от лилията и влизащи в носа ни. След това, ако този аромат на лилията, тоест газообразното, достигне до носа, където се

намира нерв, приспособен за възприятие на мирис, обонятелният нерв, ние преживяваме мириса.

Следователно и в случая, когато дивакът усеща своя враг, има налични изпарения. От това можете да видите, че човек разпространява следите на своето присъствие значително по-нататък, отколкото на ръка разстояние. Ако бяхме диваци и някой от нас би се приближил отдолу, от Арлесхайм (*село на около 500 м. по-надолу от Дорнах – бел. пр.*), той вече би знаел, има ли сред нас враг или не. Значи този враг би трябвало да разпространява, да направи осезаемо своето съществуване чак до самия Арлесхайм! Следователно вие присъствате там долу, в Арлесхайм; присъствате в качеството на това, което изпарявате. Благодарение на своите изпарения човек повсеместно присъства далеч около себе си. Неговото наличие, неговото присъствие тук е много повече обусловено от неговите изпарения, отколкото от това, което е видимо външно.

Кучето има нещо доста интересно, нещо, което човек не може: много добре сте запознати с него. Ако имате куче или поне срещате някое куче, което ви познава добре и което вие също добре познавате, срещайки се отново, то маха с опашка. Защо, господа, то маха с опашка? Защото се радва! Човек не може да маха с опашка, когато се радва, защото просто няма опашка. Затова той е малко ограничен във възможностите да прояви своята радост. И така, кучето, усещайки мириса на човека, маха с опашка. Благодарение на миризмата цялото му тяло се възбужда и това се изразява в стигането на преживяването на радостта до мускулите на опашката му; тогава то маха с опашка. Човек се е развил така, че изобщо вече няма такъв орган, с помощта на който би могъл да изразява своята радост по такъв начин.

Виждаме, че човек е по-високоразвит от кучето, обаче при него отсъства възможността да изпраща усещаната миризма надолу; при кучето има такава възможност. То получава миризмата през носа, след това я придвижва през гръбначния мозък и след това маха с опашка (виж рис. 11).

Рисунка 11

Следователно това, което то е получило в областта на носа, след това попада в гръбначния му мозък. Гръбначният му мозък завършва в опашката и то я маха. Човек не може това. Защо? Искам да ви кажа защо човек не може това. Човекът също има гръбначен мозък, но не е в състояние да насочи миризмата през този гръбначен мозък.

Рисунка 12

Сега искам да ви нарисувам цялата глава на човека в профил. Насам би трябвало да се продължи гръбначният мозък; той се насочва надолу. При кучето той преминава в опашката и благодарение на това кучето маха с опашка. При човека работата стои така, че той обръща в обратна страна силата на този гръбначен мозък. Човек изобщо е способен да разгръща едно или друго, докато при животното няма такава способност. По-

ради това животното ходи на четири лапи; ако, както някои маймуни, то не ходи на четири лапи, за него това е вредно, тъй като неговата организация предопределя придвижването на четири лапи. Човек в течение на своя живот се изправя; отначало той също ходи на четири крака, но след това се изправя. Тук действа силата, преминаваща през гръбначния мозък, благодарение на която тук, отпред, бих казал, се налива, нараства целият главен мозък. Гледайки кучето, може да се каже: страшно интересно е да се наблюдава как то маха с опашка. Ако го сравним с човека, може да се каже така: дявол го взел! То умее да маха с опашка, а аз не! Обаче цялата сила, заложена в това махане с опашка, човек я насочва, излива я в обратно направление, и тя нараства при него тук, в главния мозък. При кучето тази сила нараства в направление надолу, а не нагоре. Следователно силата, която кучето има отзад в опашката си, ние я обръщаме в обратно направление, отправяйки я към главния мозък. Така че можете да си представите как изглежда картинката като цяло. Представете си, че тук се намира краят на вашия гръбнак, *columna vertebralis*, иначе казано, мястото, където при нас се намира така наречената опашка, *os coccygis*, състояща се от рудиментарни прешлени, *vertebrae coccygeae*. При кучето тази част се състои от много добре развити прешлени. При човека тази част (на гръбнака) представлява сраснали рудиментарни кости, намиращи се долу и покрити с кожа; махане тук е невъзможно. Цялата тази сила на махането ние я обръщаме в обратно направление, така че ако тук нямаше череп, ние бихме успели – възприемайки приятна миризма – да махаме със самия мозък тук, горе. Следователно ние бихме започнали, което е много интересно, виждайки някого и зарадвайки се, да махаме със самия мозък отпред, ако костите на черепа не удържаха мозъка ни.

Виждате ли, такава е свойството на човешкото устройство: то обръща назад това, което го има при животните. Следователно силата на махането, развивайки се, е била обърната назад. В действителност на нас също ни се налага да въртим

опашки и някои хора имат в това отношение тънко чувство. Придворните, обкръжаващи своите херцози, въртят опашки, ако херцогът се намира край тях, нали така? Разбира се, те не махат с опашка като кучето, но въпреки това при някои хора се появява чувството: те действително махат с опашки. Те махат с опашки душевно. Това изглежда като нещо, подобно на махането на опашка. Виждате ли, ако човек усвоява усещане, което понякога се нарича ясновиждане – което впрочем лесно може да бъде разбрано неправилно, доколкото последното се състои в това, че някои хора виждат по-добре от други, – в този случай, господи, такъв човек не само чувства, че придворният съветник маха с опашка пред херцога, но той вижда това. При това махането с опашка при придворния става не тук, отзад (както при кучето), а отпред (горе). Той действително маха с опашка! Това, което се намира във вашия главен мозък като плътно вещество, се удържа от костите (на черепа). Но това, което се развива като фино веществено начало, като топлина, произвежда махане с опашка, ако придворният стои пред херцога. Това става като редуване на топлина и студ: ту топло, ту студено, ту топло, ту студено. Фактически работата стои така: когато придворният съветник стои пред херцога, ако притежавате фино усещане за възприемане на това махащо топлинно начало, ще можете да виждате нещо подобно на това, което прави човек, ако са му закачили магарешко ухо. Тук махането става отпред; ние ще кажем, че тези махания ги извършва етерното тяло, финото тяло, защото то реално съществува. Това е истина: етерното тяло маха, извършва махове.

Благодарение на това цялостно начало при кучето или при слона се образува именно гръбначният мозък. Това, което в рудиментарно състояние го има при кучето или слона, при човека е издадено напред. По какъв начин? Сега искам да шрихирам с жълто нерва, който тук (виж рис. 12) обозначах с червено; така отбелязвам неговото влизане в главния мозък. Вътре в главния мозък сега се срещат две неща: това, което е било развито отпред като орган, обезпечаващ махането, и кое-

то е присъщо само на човека, и това, което е обонятелният нерв, който също го има при човека. Обаче при кучето този обонятелен нерв, бидейки вкаран в мозъка, има много големи размери, тъй като нищо не му противодейства. Защото това, което би могло да противодейства на развитието на обонятелния нерв, извършва, в случая с кучето, махания на опашката отвън и се намира отзад. Обаче при човека тези сили са обърнати в обратно направление. Всички тези сили на махане идват у него от насрещното направление по отношение на носа. Ето защо при човека обонятелният нерв, влизащ насам, е станал много малък; той среща пречки при своето развитие от страна на силите, действащи му насреща. По такъв начин тук, вътре в човека, се намира орган, който преди всичко заглушава миризмата; орган, който, в известен смисъл «очовечава» тази миризма. Тази роля изпълняват силите, нарастващи горе.

Трябва да се каже, че тук, в предния мозък, при кучето или слона обонятелният нерв заема значително място: тук вътре се намира направо огромен обонятелен нерв. При човека обонятелният нерв носи до някаква степен рудиментарен характер; и напротив, пред обонятелния нерв са разположени нервите, които от долната (опасна) област са се преместили и развили горе (*т.е. в предния отдел на главния мозък – бел. пр.*) И така, тук, на това място, където при кучето на голямо протежение се намира това, което се размотава от носа (*т.е. обонятелният нерв – бел. пр.*), при човека е разположена най-благородната част на главния мозък. Като следствие тук, в предния мозък на човека, съществува орган на чувствата, служещ за състрадание, за съчувствие, за разбиране между хората. Това е нещо във висша степен благородно. Така че човек в своя преден мозък има всъщност във висша степен благороден орган, при това именно на мястото, което в противен случай презреният нос би запълнил със своя обонятелен нерв.

Казвал съм ви, че не помирисваме еднакво с дясната и лявата ноздра. Представете си, че човек, привикнал силно да жестикулира, се замисли веднъж над това, какво всъщност

прави? Навярно сте виждали: такъв човек например издига нагоре палеца си или вдига ръце, и то така, че показалецът му се разполага над носната преграда, защото именно там, зад носа, вътре в главния мозък се намира центърът на способността за различаване.

Носната преграда дава на кучето възможност не само да върви по следа, проявявайки тънък усет, но също много фино да различава със своята дясна или лява ноздра миризмата на един или друг човек. Много интересно е, че кучето използва своята дясна ноздра за различаване следата на този, когото то преследва в настоящия момент, непосредствено, докато в своята лява ноздра «пази следата» на този, когото вече е преследвало. Благодарение на това то осъществява преследването все по-умно, както и ние, хората, ставаме по-разумни, ако се учим повече и повече съхраняваме в своята памет. Кучето притежава прекрасна обонятелна памет, именно обонятелна. Затова и то става толкова добър следотърсач.

Но тук се забелязва още една следа, водеща в сферата на човешкия живот, а именно може да се наблюдава следното. Виждате ли, обонятелното сетиво при човека е притъпено; обаче например при Моцарт най-прекрасните негови мелодии му идвали понякога, докато миришел цветя в някоя градина. Когато се замислял, защо става така, оказвало се, че той вече е мирисал тези цветя някъде другаде, където много му е харесало. Впрочем самият той може би никога не би се решил да каже: да, някога бях в една чудна градина там и там, където имаше цветя, чийто аромат особено ми се понрави; сега този аромат е отново тук и това ме довежда – да, да, именно така е – почти до махане с опашка. Моцарт, разбира се, никога не би се изразил така; но прекрасните мелодии му идвали в ума, когато миришел цветята. Оттук виждате как обонянето е свързано с паметта.

Това Впрочем става не защото ние, хората, се ориентираме с помощта на миризмата, а поради това, че вътрешно ѝ противостоим. Вследствие се развива нашата чисто човешка

способност за различаване. Следователно ако някой бъде особено последователен в своето мислене, ако по правилен начин свързва една мисъл с друга, за него можем да кажем така: той е издигнал своя главен мозък срещу своя обонятелен нерв; той всъщност е заместил това, което в противен случай би било обонятелен нерв. Може даже да се каже, че особено умен човек е този, който най-силно е потиснал в себе си природата на кучето.

Ако човек се е родил такъв, че още е наполовина куче, ако още притежава особено добро обонятелно сетиво, то трябва да го докара до това ниво, на което той би успял да различава не само миризми, но и други неща – защото тях той ще успее да ги различава посредством противодействие на своя обонятелен нерв, – и тогава той ще може да стане особено умен човек.

Тази разумност, този дар за различаване въобще става поради това, че човек преодолява чувството за обоняние. Слонът и кучето имат своята разумност в носа, иначе казано, отвън, извън самите себе си; човек има своята разумност в себе си. Именно в това се състои разликата. Следователно никой не трябва при разглеждане да се ограничава само с това, че човекът и животното имат един или друг орган. Несъмнено, нос има и при човека, и при кучето, но работата е в това, как е организиран този нос. Оттук става очевидно, че в човека работи нещо такова, което не работи в кучето. Така постепенно, придобивайки знание, се издигаме от телесното към душевното. Защото нито носът, нито този, подобен на метличка край на гръбначния мозък при кучето, служещ за махане, затворен в кожа и съставен от прешлени – нито носът, нито опашката нямат никакъв стремеж да растат насреща едно на друго. Този стремеж произтича само от душевното начало, което във формата, която е при човека, кучето не притежава.

Виждате ли, за това така детайлно ви описах носа с всичко отнасящо се до него, за да можете да го разберете във формата, в която той, продължавайки, преминава в главния мозък;

за да можете да свържете с това явление самата разумност на човека.

Достойно за нашето внимание е и сравнението на обонянието с това сетиво, което, макар и много приличащо на обонянието, но въпреки това колосално се различава от него: това е вкусът. Родството между тях е такова, че например в областта където съм се родил, хората изобщо никога няма да кажат: мирише. Там думата «мирише» не се използва. Ако усещат миризма, те казват: това е вкусно или това не е вкусно. Там, където съм се родил, изобщо не говорят за обоняние, за усещането на миризма. (Обаждане от място: «Тук също!») И така, и тук, в Швейцария, на село също не говорят за обоняние, а говорят за вкус, тъй като обоняние и вкус се струват на хората толкова родствени, че те не правят разлика между тях.

Обаче при изследване вкусовото сетиво се оказва доста примитивно. Въпреки това то много прилича на обонянието. Ако разгледате устната кухина, *cavum oris* – днес само накратко ще разгледам това, а по-късно то ще бъде изложено по-подробно – тук, отзад, се намира така нареченото меко небце, *palatum molle*, а тук, отпред – твърдото небце, *palatum durum*, тук се намират зъбите и венците; ако разгледате това, ще откриете нещо забележително. Така, както в носа влиза нерв, който тук обозначих с червено, нервите от мозъка влизат и насам. Обаче тези нерви не влизат във венците, не влизат в предното, твърдо небце, а влизат само в задното, меко небце; нервите не отиват в предната част на езика, а влизат само в задната му част.

Следователно ако разгледате как се разпределят нервите, имащи отношение към вкуса, отпред ще ги откриете много малко, тях там почти съвсем ги няма. Краят на езика всъщност не е вкусов орган, той повече е предназначен за осезание. Само задната част на езика може да усеща вкус, така, както и мекото небце. Ако опипате устата, ще откриете, че отзад там е меко, а отпред – твърдо. Меките тъкани са приспособени за усещане на вкус. С венците не усещате вкус.

Рисунка 13

Доста своеобразно е, че нервите, служещи за усещане на вкус при човека, по особен начин са свързани с това, което се намира в коремната кухина. Известно е, че хранителните продукти се изследват не само химически; необходимо е също да се проверяват и на вкус. Вкусът при човека е регулатор на храненето. При малкото дете например би следвало повече да се изучава това, което то яде или не яде, а не толкова, какъв химически състав има храната. Ако обръщаме внимание, че детето постоянно се отказва от нещо, тогава намираме, че при него не всичко е наред с органите в долната част на тялото. Тук трябва да се ориентираме. Обаче, господа, всичко това е във висша степен индивидуално. Виждате ли, рисувах ви обонятелния нерв отпред (виж рис. 9); сега трябва да изобразя тук нервите, които стигат до езика и небцето (виж рис.). Тук изобразих това, което при човека е тази отишла в обратно направление сила за махане, която при кучето изцяло се намира отзад. Ако постепенно се преместваме напред, при човека първо се оказваме в областта на корема, на вътрешната коремна кухина, във взаимно съответствие с която се намират вкусовите нерви – при кучето това също го има. На практика това става така: когато кучето усеща миризма, то маха с опашка; това означава, че то прекарва това усещане през цялото си тяло и

усещането достига до самия край (на опашката). На опашката всичко свършва; краят на носа се намира най-отпред, а краят на опашката – зад всичко. Това, което при кучето е свързано с обонянието, преминава през цялото му тяло. Обаче това, което кучето изяжда, усещайки вкуса на храната, преминава вече не през цялото тяло, а се спира в областта на корема, на вътрешностите. Това е много интересно.

Следователно от това можем да видим следното: колкото по-дълбоко вътре е разположено това, което е свързано с нервните, толкова по-наблизо се разпространява неговото действие в тялото. Следващия път това ще ни позволи да се приближим до по-пълното разбиране на това, което вече беше разбрано от нас, до разбирането, че от нервните зависи обликът на човека като цяло. Човек е изграден в съответствие с нервните. По отношение на кучето ние можем да попитаме: в съответствие с какво е изградена опашката му? В съответствие с носа. В съответствие с какво са изградени органите в коремната кухина? В съответствие с нервните на муцуната му, на устната кухина. Нервите се намират на единия край, а формират облика на другия край. Моля ви да вземем този тезис за основа на по-нататъшните разглеждания. Много ще постигнете, ако откриете, че причина за махането с опашка при кучето е носът му; че ако то чувства пълно благополучие в корема си, това изхожда от нервните, намиращи се в муцуната му, и така нататък. Това ни предстои да го видим.

И така, изключително интересно е това, по какъв начин нервните са свързани с облика. Затова отново ще ви кажа: даже слепият получава нещо от своите очи, защото очните нерви на слепия, макар и да не служат за виждане, въпреки това участват във формирането на тялото му. Това, как изглежда, зависи от неговите нерви на главата, в това число и от очните нерви, но също и от други нерви. И ако на основата на казаното бихме поискали да изучим, защо обликът на човека се отличава от облика на кучето, би следвало да помислим за носа! При кучето голямо участие във формирането на облика му взема носът.

При човека това е преодоляно; носът донякъде е ограничен в своите функции. При кучето именно носът заема горното стъпало на «служебната стълбица». При кучето носът е, така да се каже, универсалният майстор, докато при човека дейността на носа е оттеглена на заден план. По-нататък ще видим, че изграждането на човека е свързано с нещо друго. За неговото изграждане даже окото и ухото са по-важни от носа.

СЕДМА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 20 декември 1922 г.

Господа, нека днес да доведем докрай отговора на поставения неотдавна въпрос.

Виждате ли, благодарение на своята кожа човек като цяло е сетивен орган. Самата кожа на човека има нещо във висша степен сложно, нещо, достойно за удивление. Ако се изследва кожата, задълбочавайки се от външните ѝ слоеве навътре, отвън ние намираме преди всичко прозрачен слой, така наречения вроговен слой на епидермиса. Той е прозрачен само при нас, при белите европейци, докато при негрите, индонезийците, малайците съдържа пигментни зрънца и затова е оцветен. Но при нас, европейците, кожата е прозрачна, прозрачен е вроговеният слой на епидермиса. Този слой се нарича вроговен, защото той фактически се състои от същото това вещество, само че малко по-различно изградено, от което се състоят рогата при животните, от което също се състоят нашите нокти и коси. Ноктите ни израстват всъщност от този външен вроговен слой на кожата. Под този вроговен слой стои така нареченият кориум, дълбокият слой, който на свой ред се състои от два слоя: горен слой (виж рис., червеното) и долен слой, който искаме да нарисувам със зелено.

Рисунка 14

И така, ние, хората, сме покрити, облечени сме от три-слойна кожа, външен вроговен слой, среден слой на кориума и долен слой на кориума.

Виждате ли, този най-долният, обозначен тук със зелен

цвет слой на кожата, кориумът, съдейства за храненето на цялата кожа. Тук, вътре в него, се отлагат хранителни вещества за кожата. Но средният слой, обозначен тук с червено, е напълнен с всевъзможни вещества, преди всичко с мускулни влакна. Ето кое е особено важно за нас: тук, вътре в кожата, се намират истински малки луковици, една до друга. Навсякъде тук се намират малки луковици (жълтият цвят), една до друга; тези малки луковици ги имаме навсякъде. В нашата кожа има хиляди и хиляди от тези малки луковички, както ги наричам; защото лукът е зеленчук, който е особено забележителен с това, че при него има обвивка: външна обвивка, втора обвивка, трета обвивка и така нататък; много обвивки. Тези малки телца – открил ги е италианецът Пачини²⁷ и във връзка с това се наричат телца на Пачини – имат такива лукови обвивки, състоят се от тях, като кожицата на луковичите е обърната навън, а другата, по-фина нейна част, е обърната навътре; външният вид ви го изобразих тук.

Рисунка 15

Виждате ли, около такива мънички телца – те са толкова малки, че могат да се видят само с микроскоп – се намират от двадесет до шестдесет такива обвивки! Можете да си представите колко са малки. Следователно човек е устроен така, че по цялата повърхност на тялото му са разсеяни такива малки луковици. Не само змиите, но и хората най-много ги имат на края на езика си. Това е направо комично: те са най-много именно на края на езика! Много ги има също и на краищата на пръстите, от вътрешната страна на дланите, в други части на тялото;

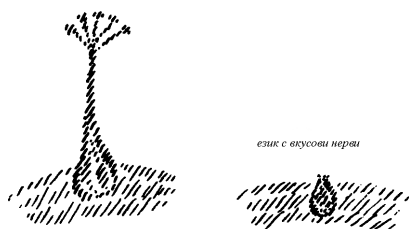
но както беше казано, най-много са на края на езика. Ако се сравнят например множеството малки луковици, разположени на края на езика, с тези, които се намират на краищата на пръстите, ще се окаже, че на краищата на пръстите те са седем пъти по-малко, отколкото на края на езика.

Виждате ли, от всяка такава луковица излизат нервни влакна. Тези нервни влакна отначало вървят по някакъв път – те знаят по какъв път да вървят – към гръбначния мозък, а от гръбначния мозък – към главния мозък. Можете да си представите това така: от главния мозък тези нервни влакна излизат и се разпространяват по цялото тяло, а след това на повърхността на тялото образуват такива луковици – следователно и на езика – навсякъде. И така, мога да изобразя човека така, че в главния мозък всички тези нервни влакна започват и вървят навсякъде, а накрая вътре в кожата, в кориума, те образуват тези луковици.

Това е много интересно; всичко това можете да си представите така – като такава представа ще съответства на действителността: да допуснем, че тук се намира земната почва (виж рисунката); тук е посаден най-натурален, обикновен лук; той израства от почвата и тук, горе, се образуват цветчетата на лука. Нещо подобно, господо, има и в човешкото тяло.

Тук (виж рис. 16) вътре се намират луковици – тук те са разположени вътре, – а нервите представляват стъблата на тези луковици, като нервите (на езика) представляват къси стъбла, другите нерви, проявяващи се като стъбла, могат да бъдат страшно дълги; луковичните влакнести нерви, вървящи от краката към главния мозък са много дълги. Всичко, което се съдържа в нашата кожа в качеството на луковици, произвежда своего рода цветове; тези цветове се намират в нашия главен мозък. Можете да си представите: кожата, покриваща целия човек, представлява своего рода земна почва, само че е изградена необичайно, но въпреки това представлява своеобразна земна почва. Отвън се намира вроговен слой, в който даже се отлагат различни кристали и така нататък. Долу се на-

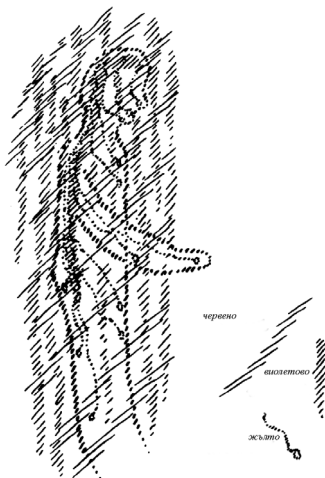
мира твърда телесна маса, над нея – слой хумус. Само че при човека това трябва да се разглежда по направление отвън навътре; под вроговения слой се намира кориумът. Това е земната почва. И от земната почва израстват всички тези луковици, като цветовете им се намират в главния мозък. Стъблата им се простират чак до главния мозък; в главния мозък се намират техните «цветове».

Рисуника 16

Да, господа, сред нас има много възрастни хора, при тях цялата тази история вече не може да се проследи както следва, освен по време на сън; но при детето всичко това го има в много по-голяма степен. Тук работата стои така, че при детето, докато разсъдъкът му не се е пробудил – следователно в най-първите години, – тези луковици в неговите нерви развиват доста активна дейност. И както Слънцето осветява цветовете на луковиците, така и при детето, още не преобразувало възприеманата от него външна светлина в разсъдък, светлината сияе вътре; това става така, сякаш Слънцето разпространява лъчи в главата и всички тези цветове на луковиците разцъфват. Всъщност в нашите нерви се развива в пълен обем растителен, вегетативен живот. В нервите на кожата ние фактически износваме цяло растително царство. Едва по-късно, когато вече посещаваме общообразователното училище, този оживен растеж се прекратява. В този период ние използваме за мислене силите, които дотогава са били създадени в нашите нерви. Това е много интересно. Обикновено се смята, че мислят нервите. Нервите не мислят. Нервите само могат да бъдат използвани за мислене, и то така, че при тях в известен сми-

съл се похищава тяхната светлина. Човешката душа похищава светлината на нервите и използва похитеното за мислене. Това е именно така. Този, който действително се замисля над този въпрос, във всеки негов пункт идва до признаването на съществуването на самостоятелно действаща душа.

Рисунка 17

Виждате ли, прорастащи навътре луковични растения имаме както ние, така и всички животни. Всички животни, даже нисшите, състоящи се, да кажем, от слузеста маса, формиращи нещо, нещо виждащи и така нататък – всички тези животни имат такива чувствителни нерви, които като своего рода луковичи дават израстъци, бидейки разсипани на повърхността. Колкото по-високо се издигаме към човека, толкова в по-голяма степен отделни от тези нервни луковичи се преобразяват по особен начин. Такива преобразувани кожни нерви са в частност вкусовите нерви.

Следователно отпред на езика – последния път вече ви посочих това – имаме тези, така да се каже, осезателни рецептори. Затова езикът отпред така силно осезава. Но задната част на езика ние усещаме вкуса; с мекото небце ние също усещаме вкус и така нататък. Следователно задното небце и задната

част на езика също трябва да бъдат осеяни с такива луковици. Те се намират в ямки. Вътре във всяка такава ямичка се намират луковица, явяваща се съставна част на нерва; те, тези луковици, влизат в кориума. В задната част на езика се формират само малки ямки; и тук в тези ямки чак до самата повърхност са натикани луковици, така че тук са видни прозрачните им коренчета. Тук, тоест в областта на корена на езика, се намират много такива малки ямки и във всяка ямка отдолу нагоре израства такава луковица, благодарение на което ние можем да усещаме вкус.

И с помощта на осезанието, с помощта на луковиците, разполагащи се на повърхността на цялото тяло, ние можем да възприемаме всичко и навсякъде. Обаче, както знаете, от всичко възприемано малко се запомня. Ако имам работа с някой ръбат стол, с помощта на осезанието си знам, че столът е ръбат; с помощта на множество постоянно функциониращи луковици усещам, че столът е ръбат. Това го мога, макар че нашата памет не се напряга прекалено от това усещане; тя не се напряга много и при усещането на вкус, впрочем тук работата стои по-добре, макар това да става покрай съзнанието. Хората, които обичат да си похапват, не знаят предварително, добра ли е храната, те трябва първо да я пробват и едва тогава те ще я купят.

Тези луковици минават през гръбначния мозък, отиват право в главния мозък и там образуват своите «цветове». Всичко, което искаме да усетим на вкус, е необходимо първо да се разтвори в слюнката в устата. Ние няма да успеем да усетим на вкус нищо, което не е подложено на предварителното въздействие на течностите. Но тогава можем да попитаме: какво всъщност усещаме ние на вкус? Изобщо не бихме успели нищо да усетим на вкус, ако в самите нас няхахме течности. Това, което е твърдо в човека, нашият «твърд човек», нищо не може да усети на вкус. Работата стои така, че ако тук се намират луковиците на езика, то първо тези луковици на езика трябва да бъдат обкръжени от течност; вътрешната течност,

от която се състои човек, се смесва с това, което е било разтворено от състава на храната. Бихме могли да кажем: нашата собствена течност се смесва с външната течност. Следователно твърдият човек не усеща вкуса; защото както вече ви казах, ние се състоим примерно от деветдесет процента вода. Водата става особено течна тук, около тези израстъчета на езика. Както от гейзер, както от подземна цепнатина тук изригва вода, така че на края на езика имаме такива «пръскалки».

Ако изплюя течността, намираща се в устата, тогава тя вече не принадлежи на човека, тя се отделя, но докато тази течност се намира в моите вкусови израстъчета, тя ми принадлежи по същия начин, както и моите мускули ми принадлежат. Защото се състои не само от здрави мускули, а се състои също и от вода и тази вода е това, което усеща вкуса, доколкото тя се смесва с това, което като течност постъпва отвън.

Ако човек хапва захар, какво става тогава? Ако човек хапва захар, течността се нагнетява отвътре във вкусовите израстъчета и в тази течност попада разтворилата се захар; течността на самия човек леко се прониква със захарта и това му доставя удоволствие. Захарта се разтваря в цялата му собствена течност, попадайки отначало в разреден, фин вид в тези вкусови израстъчета.

Виждате ли, ние, хората, можем само да усещаме вкуса. Но защо можем само да го усещаме? Ако имахме плавници, ако бяхме риби – това би било доста интересно битие, – тогава всеки път, когато бихме усещали вкуса, неговото действие би се проявявало също и през плавниците. Ние би трябвало да плуваме във водата, за да имаме винаги достъп до всичко разтворено, до тези фини, разредени вещества; защото рибата усеща вкуса на всички разтворени във водата вещества и в съответствие със своето вкусово усещане тя избира направлението; усещането за вкус веднага достига до плавниците, с помощта на които рибата плува по-нататък. Ако от някоя страна към рибата доплува нещо приятно за нея, тя го усеща на вкус и нейните плавници веднага се движат в това направление.

Ние, хората, не можем това, което могат рибите. Ние нямаме плавници. При нас те съвсем са се изродили. В настоящо време ние не можем да използваме вкусовото усещане за целите на движението, затова то се е превърнало при нас във вътрешно усещане. Рибите притежават фино вкусово усещане, но това усещане за вкус не е вътрешно. Ние, хората, сме завели това вкусово усещане вътре в себе си, направили сме го вътрешно; ние преживяваме това усещане за вкус, докато рибите живеят единен живот с водата като цяло, те преживяват чувството за вкус заедно с водата. Затова при рибите работата стои така – хората обикновено се удивяват на това, – че рибите отплуват далеч в морето, ако им предстои да хвърлят хайвер. Те отплуват даже в Атлантическия океан, отплуват в съвсем други области на Земята. И малките след това отново бавно се връща в европейските реки. Защо става така? Европейските реки, в които са плували всички тези риби, имат сладка вода. В тази сладка вода хайверът не може да узрее. Рибите усещат на вкус как малко количество соли достига до тях от устието на реката; рибата усеща това на вкус и отплава в морето. А ако на другата страна Слънцето грее върху Земята иначе, рибата го усеща на вкус и ориентирайки се по вкуса, преплува половината Земя. И малките, ориентирайки се по вкусовото усещане, отново се връщат назад, там, където са живели родителите им. Следователно те като цяло се ориентират с помощта на вкусовото усещане.

Това е изключително интересно нещо: водата, течаща по Земята във вид на реки, и водата, намираща се в морето, е изпълнена с вкус. И това, как рибите плуват в нея, постоянно е обусловено от вкуса на водата. Вкусът на водата всъщност е това, което стимулира рибата да плува, което ѝ задава посоката на движение. Естествено, че ако на някакъв участък от водата грее Слънцето, благодарение на слънчевата топлина веднага се разтваря всичко, намиращо се във водата. По този начин водата придобива различен вкус. Затова е видно, че рибите там започват да се движат по-активно, започват да се мя-

тат. Всичко това става поради вкуса.

Да, господа, тази история е доста забележителна. На нас, хората, също би ни се наложило да плуваме, ако започнем да се ориентираме според вкусовото сетиво. Когато ближа захар, някакво начало в мен, а именно течният човек, иска да доплува там. Тук също има място стремежът към плуване. Човек собствено постоянно иска да плува по направление на вкуса. Само твърдото тяло го удържа от това, то отново го връща назад. И поради това, което би искало да плува, но не може – защото ние всъщност постоянно имаме в себе си рибата, която иска да плува, но не може, – поради това, че ние не можем да плуваме, удържаме в себе си това, което като вкусово усещане се разкрива на нашето вътрешно душевно начало. Защото посредством вкусовото усещане ние собствено живеем вътре в етерното тяло: етерното тяло се удържа, фиксира се посредством течността, която имаме, тази течност на свой ред също се фиксира. Така че напълно естествено би било да се каже: човек има етерното тяло, което съвсем не е предназначено за да ходи по Земята, то е предназначено за плуване, то всъщност е риба, но човек го видоизменя и благодарение на това то става друго. Обаче човек има в себе си това етерно тяло, като то се намира всъщност само в неговия течен човек. Работата стои така, че човек постоянно се стреми да плува, да плува във фините водни изпарения, които винаги се намират във въздуха. Ние постоянно бихме искали да плуваме в тях. Но ние преобразуваме това плуване във вътрешното преживяване на вкусовото усещане.

Виждате ли, само такива неща могат да доведат до разбиране на човека. Това няма да го намерите в никакви съвременни научни книги, защото хората подлагат на наблюдение само трупа на човека, а не живия човек. Разбира се, ако имаме пред себе си труп, той вече не проявява желание да плува. Ние участваме в процеса на живота, доколкото всъщност ние всички сме единни с това, което се намира в света. Ние представляваме риби и парата, водната пара, намираща се тук, също ни е

родствена, подобна е на нас. Ние постоянно искаме да плуваме в нея и невъзможността на последното действа така, че ние всичко изливаме вътре в себе си и усещаме вкуса. Рибите са много студени животни. Те по удивителен начин биха могли да усетят вкуса на това, което е разтворено във водата. Обаче те не правят това, доколкото техните плавници веднага се привеждат в движение. Ако плавниците на рибите бяха отделени, тогава рибите биха станали животни от по-високо ниво; тогава те биха започнали да усещат вкуса.

Рисунка 18

Тези рецептори, луковичите, нервните окончания, за които ви говорих последния път в събота, са построени по различен начин. Те се намират в слюзестата обвивка на носа.

Обаче тези рецептори, тези луковички са разположени вече не в израстъчетата, откъдето през цялото време се изхвърлят течности, а по целият път до най-външната повърхност. Затова такива луковици, такива рецептори могат да възприемат само това, което се приближава до тях: това значи, че трябва да дадем възможност на аромата на розата да дойде до нервните окончания на нашия нос, след което можем да усетим този аромат. Така отделен участък на човешкото тяло се използва за това, в него по особен начин да се развият луковички – те впрочем са разпространени по цялото ни тяло, – поемащи това, което се намира във въздуха.

Обаче, господа, ако вземете посочените луковици, посочените рецептори в носа на човека, последните, бидейки разположени в носа, се облъхват от въздуха, идващ отвън, а освен това тях ги облъхва и въздухът, излизаш от вътре при издишване. Дишането постоянно се осъществява през носа. В

това дишане живее въздушният човек. Както вече ви говорих за това по-рано, ние представляваме течност, но покрай това също представляваме и въздух. Не на шега ние имаме вътре в себе си този въздух. По същия начин, както имам вътре в себе си вода, течност, аз имам в себе си и дишането; то също не е твърдо. И така, както протягам ръка и чувствам, че тя се натъква на нещо твърдо, чрез носа аз протягам съдържанието на моя въздушен организъм. Това е своего рода въздушна ръка. По такъв начин аз схващам аромата на розата или аромата на теменужката. Аз не съм, разбира се, предимно твърд човек; твърд човека съм само десет процента. Аз представлявам воден стълб и в същото време съм въздушен човек. Докато въздухът се намира в нас, той е част от нас самите. Този въздух живее. И ето, ние протягаме тази въздушна ръка през нашия нос, протягаме я срещу аромата на розата или аромата на теменужката, но, разбира се, и срещу миризмата на тор. Ние хващаме всичко това; само че го хващаме не с ръка, а посредством луковичите (рецепторите), които по вътрешен начин поемат дишането, прихванало аромата на розата.

Следователно тук става нещо, което се открива даже при кучето: наистина в този случай подушва носът, но едновременно се маха опашка, за което вече ви казах. Както при рибата се привеждат в движение плавниците, по същия начин и при кучето се привежда в движение опашката. Но какво все пак иска да направи опашката, която може само да маха? Именно това е интересното; защото кучешката опашка е способна само да маха. Какво би искала да направи тя всъщност? Виждате ли, господо, кучето би правило нещо съвсем различно, ако беше не куче, а птица: тогава под влияние на миризмата то би почнало да лети! Както рибата плува, по същия начин би започнало да лети кучето, ако беше птица. Но доколкото кучето няма крила, то използва ерзац-орган и може само да го маха. Да полети с нейна помощ няма да се удаде, но по този начин се откриват силите. И при нас, хората, това също става така. Понеже постоянно чувстваме фина миризма – даже не го

и забелязваме, – ние също постоянно искаме да летим. Както постоянно искаме да плуваме, по същия начин постоянно искаме да летим.

Само си представете лястовичката. Лястовичките живеят при нас през лятото. На тях тук им харесва това, което като аромат се издига от цветята и така нататък. Това им харесва благодарение на техния обонятелен орган; затова те и остават тук. Когато при нас настъпва есента или есента още само приближава, ако лястовичките можеха да се разбират една друга, те биха казали: тук започва да мирише лошо! Обонянieto при лястовичките е изключително фино. И ако съм ви казвал, че миризмата на човек може да се възприеме чак от Арлесхайм, то и миризмата, струяща от юг, се оказва възприемаема за лястовичките, когато настъпва есента; тя се разпространява до самия север. Тук долу мирише добре (*т.е. на юг – бел. пр.*), но тук горе започва да мирише лошо! И тогава лястовичките започват да отлитат натам, където усещат хубавата миризма, защото тя пристига, издигайки се от юг на север.

Господа, цели библиотеки са написани за полета на птиците. Обаче истината е в това, че птиците при големите прелитания през есента и пролетта се ориентират благодарение на изключително финото различаване на миризмите в атмосферата на нашата Земя. Благодарение на своето обоняние лястовичките се отправят на юг, а след това отново на север. Когато при нас настъпва пролетта, тогава тук долу отново започва да мирише лошо за лястовичките. Финият аромат на пролетта идва до тях на юг и тогава те летят към горните ширини, на север. Истина е, че Земята всъщност е цялостно живо същество, а другите същества ѝ принадлежат.

Виждате ли, нашето тяло е така устроено, че кръвта ту се прелива към главата, ту отново се отлива от нея. На Земята това е устроено така, че някои птици, прелетните птици, ту отлитат към екватора, ту отново се връщат обратно. Въздухът, който дишаме, задвижва кръвта към главата. Ние сме пронизани от миризма в такава степен, в каквата се явяваме въздушен

човек. И който, да кажем, преминава през нивата, той също своего рода се «наторява», преминавайки там със своя въздушен човек; понеже нито твърдият човек, нито течният човек не забелязват тора. Но газообразният човек, въздушният човек го забелязва и тогава при него възниква – на основата на казаното от мен ще разберете защо – напълно оправданото желание: на него му се иска да отлети оттук. Всъщност на човек постоянно му се иска да излети във въздуха, ако на нивата вони на тор. Човек не прави това, защото няма крила. И затова човек обръща вътре в себе си това, от което той не може да отлети. Той го обръща вътре в себе си. Това става душевно. И като следствие човек, доколкото той представлява въздушен човек, вътрешно напълно се прониква от миризмата на тор, прониква се от газообразните, превърнали се в пари изпарения на тора. Човек при това сам сякаш се тори. И тогава той казва: противно ми е. Това чувство на отвращение тук е душевно.

Както в течния човек живее някакъв фин човек, който ние в известен смисъл похищаваме от течния човека, благодарение на което усещаме вкус, по същия начин и във въздушния човек живее фин човек, постоянно обновяван от нас при вдишване и издишване, който отново и отново изтласкваме, който собствено всеки миг се ражда и умира, ражда се осемнадесет пъти в минута, и отново умира осемнадесет пъти в минута. Ние самите се раждаме по друг начин, нали така? Остаряваме постепенно. Твърдият човек съществува в продължение на много години, докато не умре. С въздушния човек работата стои така, че той осемнадесет пъти в минута се ражда при всяко вдишване и отново умира при издишване. Това е постоянно състояние на раждане и умирање. Това наистина е така. И това, което тук вътре е подложено на извличане, ние наричаме астрално тяло, ето каква дума използваме тук. Това е именно така. Последния път ви говорих как това, което би трябвало да се намира тук долу, е избутано нагоре, прелива се нагоре и нараства срещу обонятелния орган (*има се предвид преместването на силите от опашката към главата* –

бел. пр.); казах ви как то способства в нас мисленето: именно това, което съдейства за такова преместване нагоре, е нашето астрално тяло. Нито един човек няма да успее правилно да разбере главния мозък, който благодарение на астралното тяло нараства срещу носа, ако този човек не разглежда целия този процес така, както аз сега го разглеждам. Това е, което непосредствено произтича от правилното разглеждане на нашите сетивни органи.

Ние, хората, бихме искали постоянно да летим благодарение на нашето обоняние. Но не можем да летим, защото имаме всичко на всичко ето тези втвърдени лопатки. Птиците могат да летят. Защо птиците могат да летят? Господа, при птиците има една особеност, благодарение на която те могат да летят, а именно: птиците имат кухи кости. Вътре в костите се намира въздух. И въздухът, който птицата поема чрез своя обонятелен орган, той – именно в качеството му на въздух – встъпва във връзка с въздуха, намиращ се в костите на птицата. Птицата наистина е въздушно същество. Най-главното при птиците е това, че се състоят от въздух. Всичко останало само нараства отгоре. И ако разглеждате птица, имаща много пера, виждате, че всички те са изсушени. Най-важно за птиците, даже за щрауса, е това, че вътре във всяка такава перушинка, вътре във всяко перце още се съдържа малко въздух, и с целия този въздух, от който се състои птицата, е свързан въздухът, намиращ се отвън. Щраусът само ходи, тъй като е прекалено тежък, за да лети; но другите птици летят.

Ние, хората, на гърба си имаме само лопатки, съвсем непригодни за полет, съвсем втвърдени. Постоянно ни се иска да летим с тяхна помощ, но не можем да го направим; по този начин ние вкарваме целия гръбначен мозък в главния мозък и започваме да мислим. Птиците не мислят. Трябва само както следва да се наблюдават птиците и тогава ще е видно, че всичко в тях се влага в полета. Последният изглежда като разумно действие; обаче то е предизвикано от това, което се намира в самия въздух. Птицата не мисли. Ние мислим, защото

не можем да летим. Нашите мисли са всъщност трансформирани сили за полет. При човека е интересно това, че усещането за вкус при последния се трансформира в емоционална сила. Ако кажа: чувствам се добре, всъщност при това на мен ми се иска да плувам. Но не мога да плувам и тогава това се трансформира в мен в добро самочувствие. Ако кажа: противно ми е, всъщност на мен ми се иска да летя. Но не мога да летя и тогава този стремеж се трансформира в мисълта: противно ми е, миризмата на нечистотии ми е противна. Всички наши мисли всъщност са трансформирани миризми. Човек затова е толкова усъвършенстван в мисленето, защото всичко, което кучето преживява в носа, човек го преживява в главния мозък с помощта на това, което ви посочих тук. Бидейки хора, ние изключително много сме задължени на носа си. Виждате ли, ако човек няма обоняние, ако слузестата обвивка на носа е атрофирала – има такива хора, които нямат обоняние, – тогава при тях липсва находчивост, изобретателност. Тогава те могат да мислят благодарение само на това, което са унаследили от своите родители. Това, разбира се, е добре, че ние също нещо наследяваме, защото изобщо нямаше да можем да живеем в случай, че не всичките ни сетивни органи бяха развити. Слупороденият също наследява вътрешната част на очите и това става, защото той е не само твърд човек, но също и течен, и въздушен човек.

Сега видяхме колко поразително е всичко това: твърдото ние възприемаме с помощта на осезанието си, посредством луковиците (рецепторите), навсякъде влизащи в кожата; течното, водното, възприемаме с помощта на чувството за вкус. Газообразното, въздушното, ние възприемаме посредством луковиците (рецепторите), намиращи се в слузестата обвивка на носа. Но ние също усещаме около себе си и нещо друго, макар тук усещането да носи по-общ характер; това са топлината и студът. И както всеки от нас, бидейки човек, е частично човек с твърда фракция, частично човек с течна фракция и частично човек с въздушна фракция, така всеки от нас е и топлинна

фракция, парче топлина, като сме по-топли от външния свят.

Обаче виждате ли, науката действително не знае за това, че вкусовото начало е по същество водният човек, а помириращото начало е газообразният човек. Науката винаги мисли за това така: ето тук вкусовите нерви влизат в издатинките на езика и по същество всичко е така, сякаш самият нерв усеща вкуса или миризмата. Обаче това са глупости. В устата водният човек усеща вкуса на водата, а в носа въздушният човек усеща вкуса или миризмата на въздуха. Когато възприемаме студ или топлина, и едното, и другото се възприемат посредством този топлинен фрагмент, който се явяваме ние самите. По непосредствен начин външната топлина се възприема от топлината, намираща се вътре в нас. И разликата на топлинния сетивен орган от другите сетивни органи се състои именно в това, че този топлинен сетивен орган самият е топлина, тази топлина, която се отделя от другите органи. Ние, бидейки човеци, имаме в нас самите фрагмент от топлинния свят, и този фрагмент от топлинния свят възприема останалия свят, намиращ се около нас. Впрочем, когато сме хванали нещо горещо или студено, ние възприемаме, разбира се, само в това място, за което сме хванали. Но ако през зимата е студено, ние възприемаме целия този студ около нас, всеки от нас като човек е единен сетивен орган; това по същия начин се отнася и за лятната жега.

По такъв начин виждаме как науката грехи в тази област. Ако някога сте разтваряли научна книга, там всичко стои така, сякаш целият човек представлява някакво застинало образувание. Рисуват се кости, мускули, нерви. Но всичко това е безсмислено. Защото всичко това изобщо съставлява само една десета част от човека. Останалите деветдесет процента са течност, пък и въздух се намира вътре, и даже топлинен фрагмент, къс топлина. Следователно към фигурата, която изобразява материалистичната наука, би следвало да се присъедини и втори човек – воден човек, а също трети човек, въздушен, и четвърти човек – топлинен човек. Иначе да се разбере

човекът е просто невъзможно. И само благодарение на това, че сме също и фрагмент от мировата топлина, като сме по-топли от нашето обкръжение, ние чувстваме своята самостоятелност в света. Ако бяхме толкова студени като рибата или костенурката, нямаше да имаме никакъв „аз“, даже нямаше да можем да кажем за себе си „аз“. По същия начин, както никога не бихме успели да мислим, ако не бяхме трансформирали в себе си миризмата – следователно нямаше да имаме в себе си какво астрално тяло, – така нямаше да имаме никакъв „аз“, ако няхмахме в себе си този топлинен фрагмент.

Сега можете да кажете: но нали висшите животни също имат в себе си собствена топлина. Да, господа, тези висши животни искат да придобият „аз“, но не могат. Както ние не можем да плуваме или летим, така и тези висши животни биха искали да станат „азове“, но не могат. Ето защо висшите животни се обличат във формите, които те имат. По тях е видно, че те всъщност биха искали да станат „азове“, но не могат. Поради това те имат най-различни форми.

Но ние, хората, имаме в себе си тези четири части: твърдия човек, който по същество е физическият човек, материалния човек; водния човек, който носи в себе си жизненото тяло, финото тяло; газообразния човек, който носи в себе си астралното тяло, който постоянно ту умира, ту отново се обновява във физическото, но като астрален човек се запазва в продължение на целия живот; и фрагмент топлина, който имаме в себе си, и който е човекът – „аз“.

Органът на топлинното възприятие също всъщност се разпространява по целия човек, обаче този орган е фин. Науката предприема в това отношение нещо странно. Изследвайки човека по чисто материален начин, намира в него тактилни рецептори, осезателните луковици, които ви описах. При това учените казват: ако хвана намиращата се тук кутийка, посредством своите тактилни рецептори усещам тази кутийка като нещо твърдо. Ако кутийката е достатъчно студена, трябва да почувствам и студа посредством тези тактилни рецептори.

Учените постоянно търсят температурните рецептори и тактилните рецептори²⁸, но не ги намират! Един след друг се изследват различни участъци от кожата. Понеже някои от осезателните рецептори изглеждат малко по-иначе, смята се, че те изпълняват друга функция. Но това е безсмислица. Топлинни рецептори тук няма, защото топлината я възприема човекът като цяло. Имаме само рецептори, които служат за осезаване на твърдото, за усещане на течното, тоест вкусово сетиво, и за усещане на газообразното, тоест обоняние. Там, където започва органът на топлинното сетиво, ние вече сме във висша степен лесночувстващо същество, а именно явяваме се топлинен фрагмент, който възприема външната топлина. Ако сме обкръжени от такава топлина, в която по най-правилен начин можем да кажем за себе си „аз“, ние се чувстваме добре; ако ни обкръжава студ, така че да замръзнем, тогава външният студ ни отнема топлинния фрагмент, който сме. „Азът“ ни иска да ни остави. Тревогата в нашия „аз“ – това е, което прави за нас възприемаем този участък студ. Ако някой замръзва, при него възниква страх за своя „аз“, като този страх възниква не без причина, тъй като в този случай замръзващият избутва своя „аз“ от себе си по-бързо, отколкото трябва.

Именно такива неща постепенно все повече ни водят от разглеждане на физическото към разглеждане на извънфизическото, на нематериалното. И само по такъв начин ние можем да разберем човека.

След като изложихме този предварителен материал, можем на тази основа да провеждаме доста интересни разглеждания. Да продължим това следващия път.

ОСМА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 23 декември 1922 г.

Господа, както ви казах последния път, остава да разгледаме отделни подробности, което с удоволствие ще направя днес. Може би по време на Рождество ще се посъветвате с какво да продължим на следващото занятие, така че вашите желаниа в това направление да бъдат отчетени.

За този, който се учи да познава света, са важни сетивните органи: ние вече разгледахме някои от тях, като окото и ухото; разгледахме също разпространеното по целия човек чувство за осезание, разгледахме вкусовото сетиво и обонянието. Всички тези сетива обаче са важни само за познаването от човека на неговото обкръжение и за това, да може той – както вече ви казах – да формира своето тяло. Той не може да живее благодарение на своите сетивни органи, обаче може да живее благодарение на своя процес на дишане. Следователно, ако попитате, защо сте изправено същество, защо носът ви е по средата на лицето и така нататък, трябва да отговорите така: защото там и там се намират моите сетивни органи. Но ако попитате, защо сте живи, тогава трябва да обърнете погледа си към своето дишане, защото дишането е свързано с живота като цяло. Хората дишат така, както и висшите млекопитаещи; обаче има много животни, които дишат различно. Така например дишат рибите, живеещи във водата. Те притежават способност – за нея ви разказах последния път, – която човек не притежава, доколкото съответстващите органи при него са атрофирали: рибите дишат във вода, защото могат да плуват и постоянно живеят само там. И така, те могат да дишат във вода.

Разглеждайки човека, ние откриваме при него процеса на вдишване. Тези неща вече съм ги описвал от друга гледна точка; днес ще разгледаме дадения процес по такъв начин, че да успеете много да видите от него. Процесът на дишане е

преди всичко процес на вдишване. Ние вдишваме от обкръжаващия ни въздух; вдишваме това, което ни е необходимо за нашия живот: кислород. Кислородът се разпространява след това по цялото ни тяло; по цялото ни тяло, навсякъде е разхвърлян или, бих могъл да кажа, навсякъде плува или даже лети въглерод под формата на мънички частички.

Виждате ли, въглеродът, който носим в себе си, също се намира в природата, като този въглерод се съдържа там в различни модификации. Преди всичко, въглеродът, както знаете, съществува във вид на каменни въглища. Обаче въглерод има и във всяко растение, тъй като растенията се състоят от въглерод, вода и така нататък; именно въглеродът е най-главната съставна част на растението. Ако вземете молив, вътре в който се намира графит, вие ще пишете с въглерод. И накрая, диамантът, явяващ се най-ценният материал, най-скъпоценният камък, също представлява въглерод. Диамантът – това е прозрачен въглерод, каменните въглища – непрозрачен въглерод. Интересен е самият факт на съществуване в природата на такова вещество, което, като въглища, не подхожда съвсем на парадния костюм, защото въглищата съвсем не са елегантни; но същото вещество се проявява и като особена скъпоценност. Един от тези големи камъни, голям диамант, се намира в короната на английските крале; това е същото вещество, но в друга форма. Този въглерод се съдържа вътре в нас в най-различни форми.

И така, ние вдишваме кислород. Той се разпространява в нашето тяло навсякъде и се свързва с въглищата. Ако кислородът се съедини с намиращите се в твърдо състояние въглища, образува се газ (въглена киселина), въглероден двуокис: въглеродният двуокис е съединение на кислорода и въглерода. Този въглероден двуокис ние след това го издишваме. Следователно нашият живот всъщност се състои в това, че ние включваме нашето тяло в останалия свят посредством вдишването на кислород и издишването на въглероден двуокис.

Ние обаче бихме могли да кажем: ако винаги вдишва-

хме чист кислород, би трябвало да имаме неизмеримо много въглерод и въглената киселина би трябвало да остава в нас. Би било така, че от вдишването ние да се раздуваме и в края на краищата да станем толкова огромни, колкото самата Земя. Човек би могъл постоянно да вдишва, да прави една-единствена гигантска вдишка. Но в нас въглеродът не е толкова много. Той трябва отново и отново да се обновява. Не бихме успели да живеем, ако постоянно само вдишвахме. Трябва отново да издишваме и отново да образуваме въглерод. И въглеродният двуокис, който ние образуваме, това е смъртта.

Бихме могли да кажем: кислородът за нас е животът, а въглеродният двуокис – смъртта. Защото, ако напълните например това помещение с въглероден двуокис и влезете там, ще умрете. Ние винаги се изменяме и това се състои във вдишването с въздуха на живот и в издишването с въздуха на смърт. В нас постоянно присъстват животът и смъртта. Виждате ли, интересното е как изобщо тези живот и смърт влизат в човека. За да се разбере това, ще насоча вниманието ви към попадащите навсякъде в природата като цяло миниатюрни живи същества, за които всички сте чували – това са бактериите, бацилите. Всеки път, когато преминаваме през въздух, в този въздух летят безкрайно множество такива живи същества.

Ако вземете някакъв животински мускул, и там вътре живее безкрайно множество малки живи същества. Да, тези малки живи същества – говорил съм ви вече за това – притежават свойството по чудовищен начин да се размножават. Щом само някъде се появи едно – това особено се отнася за най-миниатюрните, – там могат да се появят милиони; те се размножават в чудовищно количество. Това има отношение и към така наречените инфекциозни заболявания. Работата не е в това, че тези миниатюрни същества предизвикват болест, а че ако нещо в нас се окаже болно, там те се чувстват особено добре. Както растението върху тор, така и тези малки живи същества се чувстват добре в болния човешки орган. Те с особено охота присъстват там. Този, който твърди, че тези

малки живи същества предизвикват заболяването, този, който например казва: грипът възниква от грипните микроби и така нататък, той е толкова умен, колкото и твърдящият, че дъждът започва поради квакането на жабите. Разбира се, когато вали дъжд, жабите квакат, тъй като те го усещат, защото живеят във вода, която се възбужда по време на дъжд. По същия начин и бацилите сами по себе си не възбуждат грипа, обаче те присъстват там, където има грип; така и жабите по необясним начин се появяват, когато вали дъжд.

И така, от една страна, не би следвало да се говори, че изучаването на микробите е безполезно. То е необходимо за познаването на това, че човек е подложен на болести, така, както се знае, че жабите крякат, ако вали дъжд. Следователно не трябва заедно с мръсната вода да се изхвърля и бебето и да се казва, че няма нужда да се изследват бацилите. Но от друга страна, необходимо е да се знае, че бацилите не са причина за болестите. Иначе никога нищо ясно няма да се разбере, ако само се повтаря: има бацили на холерата, има бацили на грипа и така нататък. Леността води до това, че хората не желаят да изучават действителните причини за болестите.

Обаче ако вземете такива бацили, такива малки живи същества и ги отделите оттам, където те се намират, те повече няма да могат да живеят. Ако решите да извлечете бацила на холерата от червата на човека и да го сложите където искате, няма да успеете. Той може да се намира само в червата на човека или в червата на плъховете, или в нещо подобно. Следователно тези миниатюрни живи същества, за да имат възможност да живеят, се нуждаят от известна среда.

Защо става така? Това действително е много важно нещо: това, че тези миниатюрни същества имат напълно определена среда. Виждате ли, в момента, докато, да кажем, бацилът на холерата се намира в червата на човека, силата на тежестта например не му действа така силно, както ако се намира отвън; земното притегляне веднага разрушава бацила на холерата, ако последният се окаже извън сферата си на обитаване.

Но такава миниатюрно живо същество, както и посоченото безчислено множество, представлява и човекът, когато започва да живее. Защото човек, бидейки яйце (яйцеклетка), зародиш, също представлява такава малко живо същество, нищожно малко живо същество. Тук ние се приближаваме до много важен раздел, господа.

Да вземем бацила на холерата и да го сравним с човека. Бацилът на холерата трябва да живее в червата на човека. Всички тези бацили трябва да живеят някъде в такова място, където биха били защитени от Земята. Но какво означава това: да бъдат защитени от Земята? Това значи, че върху тях въздейства нещо друго, вместо Земята. Фактически работата стои така, че на всички тези живи същества действа Луната; работата стои по странен начин: лунната светлина, която ту така, ту иначе огрява Земята, оказва своето влияние върху тях. Това е именно така; тези живи същества трябва да бъдат защитени от Земята, за да могат да се отдават на Космоса, на макросвета и основно на лунното влияние.

Виждале ли, човешкият зародиш в най-ранното състояние също е подложен на това лунно влияние. Той му се отдава, преди благодарение на мъжкото семе да настъпи така нареченото оплождане. Както бацилът на холерата живее в червата, така в организма на жената живее този малък зародиш на човека, и той, на първо място, се намира тук под защита. Но женският организъм е устроен така, че човешкият зародиш се оказва защитен само в началото. В момента, когато се отдели от тялото, той вече не е защитен; тук върху него започва да действа Земята. Това е много интересен факт.

Жените на всеки четири седмици изхвърлят такива човешки зародиши. Отначало, съвсем за кратко, те са подложени на влиянието на Луната. Тогава те са защитени. Обаче женският организъм е така устроен, че след изтичането на месечния цикъл човешкият зародиш трябва да бъде изхвърлен навън. Тук той попада под влияние на Земята и влиянието на Земята разрушава този човешки зародиш.

Виждате ли, човешкият организъм е устроен по толкова чуден начин, че той създава нещо противоположно по отношение на бацилите, да кажем, на бацилите на холерата. Последните остават в червата, те се защитават, промъквайки се по-далеч. Доколкото са предоставени сами на себе си, те остават там, където могат да бъдат защитени от земното влияние. Зародишът на човека в тялото на майката също е защитен от земното влияние, но той се придвижва напред, той трябва да се придвижи напред благодарение на кръвообращението на жената, той излиза по-нататък, изхвърля се навън и попада под влияние на земното притегляне. Той се унищожавя всеки път, когато в женското същество настъпи месечният цикъл, свързан с движението на Луната. Очевидно е, че това е свързано с влиянието на Луната. И всеки път човешкият зародиш загива. Той още не е истински човешки зародиш, защото, за да стане истински зародиш на човек, той трябва да бъде предпазен от гибел, а това става благодарение на оплождането.

Какво все пак става благодарение на оплождането? Благодарение на оплождането същият този зародиш, който в противен случай просто се подлага на въздействието на Земята и загива – този зародиш се облича в съвсем фина материя, явяваща се етерна; по този начин той става защитен от Земята и може да узрява в тялото на майката; следователно оплождането от мъжкото начало означава защита на човешкия зародиш от земните сили. Следователно всеки път, когато настъпи оплождане, човешкият зародиш става защитен от унищожаване от земните сили.

Обаче работата стои така: подлежащите на унищожение човешки зародиши преминават в обкръжаващата среда. Естествено те не изчезват безследно. Те се разтварят в цялото обкръжение на Земята. Така постепенно, по нормален начин става това, че по цялото земно обкръжение се разпространяват фини, оказали се непригодни за Земята зародиши.

Виждате ли, тук можете да обърнете внимание на нещо, на което хората обръщат внимание много рядко. Да оставим

хората и да видим например селдата в морето. Да, господа, селдата хвърля милиони и милиони хайверчета. Само малка част от тях ще бъде използвана. Тези, които се окажат оплодени, ще бъдат защитени от земното влияние. Тези, които не бъдат оплодени – при човека работата стои по-различно, защото човек не е селда, или поне не винаги, – и така, всички тези неоплодени селдени хайверчета в морето ще избегнат земното влияние благодарение на това, че те по някакъв начин стават летливи, изпаряват се. Така че, ако вземете селдата, всякакви други риби или животни или даже човека, ще кажете: да, тук моят поглед се сблъсква с това, което постоянно се издига от Земята нагоре в мировото пространство. Господа, нагоре се изпарява и се издига не само вода; от Земята постоянно заминават в мировото пространство такива неоплодени зародиши. В мировото пространство стават много повече събития, отколкото смята материалистичната наука.

Ако някой, притежавайки съответното възприятие, се намира горе, на Венера, него малко ще го заинтересуват изпаренията, които се издигат нагоре, а скоро след това падат под формата на дъжд. Обаче това, което – както сега ви го описах – постоянно се издига нагоре в мировото пространство, той би видял оттам горе като зелено-жълта светлина. Тук той би стигнал до това, че животът на кое да е мирово тяло излъчва светлина. Тогава той би стигнал до това, че и Слънцето не е такова физическо тяло, каквото го представя материалистичната наука, а че там, горе на Слънцето, има доста по-мощен, по-велик живот. И всеки път става така, както вече ви казах веднъж; това, което излъчва светлина, трябва да се подлага на оплождане, както трябва да се подлага на оплождане Слънцето, за да може то, благодарение на живота, да излъчва светлина.

Обаче тук има следното различие: ако човешкото яйце не е оплодено, то всъщност заминава в мировите пространства, изпарява се там; ако то се оплоди, в продължение на известно време остава на Земята.

Виждате ли, това, което става тук, прилича на вдишване

и издишване. Ако само издишам, аз отдавам своето същество на мировото пространство по същия начин, както отдава себе си на мировото пространство неоплоденото яйце на човека. Само помислете, колко интересно е: вие издишате; във въздуха, който издишате, се съдържа вашият собствен въглерод. Виждате колко фино е всъщност всичко това. Помислете само: днес имате например във вашия голям пръст на крака малко количество въглерод. Вие правите вдишване. Във вас се разпространява кислород. Малка част от въглерода, който днес се е намирал във вашия палец на крака, се свързва с кислорода и като въглероден двуокис излиза навън, така че тези частички въглерод утре ще се окажат някъде в света, на много мили наоколо. Това става именно така. Човек по време на живота постоянно има в себе си същото, което има и човешката яйцеклетка, ако тя е оплодена. Ако издишвахме и никога не вдишвахме, постоянно бихме умирали, постоянно бихме започвали да се разтваряме в мировото пространство. Но ние отново правим вдишване и се защитаваме от умиране. Всеки път, когато вдишваме, се защитаваме от умиране.

Обаче, виждате ли, детето, намиращо се в майчиното тяло, се появява от оплоденото човешко яйце, от яйцеклетката, съзряваща в тялото на майката. Но своето първо дихателно движение, първото вдишване по отношение на външния въздух то прави едва тогава, когато – както понякога красиво се изразяват – вижда светлината на света. Когато се появи на света, в момента на раждането то прави първото дихание. И така, детето прави първата вдишка-издишка, когато се появи наяве. Дотогава то трябва да си осигурява кислорода от тялото на майката. И тук става нещо съвсем особено. Тук става така, че човек получава от външния свят възможност да живее. Защото той не би могъл да живее без кислород. Обаче в тялото на майката той все пак живее, макар външният въздух да не му дава кислород. Детето само трябва да добива този кислород от тялото на майката.

Следователно може да се каже: когато човек стъпва на

Земята, излизайки от тялото на майката, той всъщност изменя целия си жизнен процес. От целия му жизнен процес възниква нещо друго. Той поема външния кислород, докато, намирайки се в тялото на майката, е трябвало да добива този кислород по вътрешен начин. Помислете, има ли някъде в света машина, която би могла да се загрева ту така, ту иначе? Защото ние живеем в течение на девет месеца или десет лунни месеца в тялото на майката, преди да излезем на белия свят. И тук ние си набавяме всичко, което ни е нужно за живота, по съвсем друг начин, отколкото след като направим първото вдишване.

Сега искам да разгледаме нещо друго, свързано с този въпрос, към което после отново ще се върнем. Представете си, че имате малки проблеми със съня. Вероятно вече сте преживявали, че при нарушен сън, по време на пробуждането се появяват страшни сънища. Вероятно сте преживявали вече, че при пробуждане ви се присънва, че сте били някъде и връщайки се, откривате, че домът ви е заключен и не може да се влезе в него. Но вкъщи някой ви очаква. Искате ви се по-бързо да влезете там и мъчително се опитвате да отворите вратата. Възможно е вече да сте преживявали това или нещо подобно. Насън може да се появи такова плашещо състояние.

Ако се изследва после какво става, когато у човека се появят страшни сънища, винаги се открива: нещо не е наред с дишането. Страшни сънища, кошмари, могат даже да се създават експериментално. Ако вземете носна кърпа и си закриете с нея устата или носа, ще ви се присъни чуден кошмар – имам предвид не съдържанието на съня, а че това е качествено страшен сън, – и това става, защото не можете по нормален начин да вдишате.

Своеобразието е в това, че наличието или отсъствието на такива кошмари е свързано с начина, по който правим вдишването и издишването, следователно е свързано с кислорода и въглерода. От това бихме могли да видим, че със своето душевно начало ние живеем във въздуха. С нашето душевно (начало) не живеем в мускулите или костите; с нашето душев-

но начало ние живеем във въздуха. Самото наше душевно по същество влиза, плувайки в нас заедно с въздуха, при вдишването и издишването. Това е така. Така че можем да кажем: душевното начало си намира този въздух, в който то влиза в човека след като детето направи първия дихателен цикъл. Дотогава то поема кислорода по друг начин.

Някога ще изучим, откъде получава човек кислород дотогава (тоест до раждането). Защото дотогава при човека дишане собствено не съществува. В тялото на майката човек още няма дишане, а всичко постъпва чрез соковете. От тялото на майката в ембриона, в зародиша на човека влизат всевъзможни съдове, които впоследствие ще бъдат скъсани, и с тяхното посредничество заедно със соковете, заедно с течностите идва и кислород. Така че човек при раждането пренася своя жизнен принцип от течността, от водното начало, във въздуха. Следователно човек от водното начало, в което той е имал своя жизнен принцип до раждането, пренася този жизнен принцип във въздуха, когато се роди.

Оттук можете да стигнете до заключението, че, първо, човекът (*т.е. яйцеклетката – бел. пр.*), още преди да бъде оплоден, изобщо е същество, създадено не за Земята, по същия начин, както бацилите не са създадени за Земята. Отначало човекът е същество, съвсем не създадено за Земята. След като стане защитен от земните сили (*след оплождането на яйцеклетката – бел. пр.*), той може да се развива по-нататък в тялото на майката; обаче още щом се роди и следователно напусне средата на майчиното тяло и не е вече защитен от средата на майчиното тяло, той ще се подложи на въздействието на земните сили. Тогава той ще бъде жизнеспособен само благодарение на това, че ще съумее да развие дейността, посредством която ще може да живее, така да се каже, във въздуха. Сега той по време на своя земен живот сам се защитава от силите на Земята с това, че той живее не със Земята, а живее с въздуха.

Представете си само, какво би било, ако ви се налагаше

да живеете със Земята! Качете се на кантара, вие тежите нещо, нали така, кой по-малко, кой повече. А сега си представете, че ви се наложи през цялото време, държейки се за собствена коса, да мъкнете всичкото това месо, да носите цялото си тегло. Това би бил отличен буксир! Защото вие съвсем не чувствате какво означава за вас земната тежест, вие не усещате това. Защо? Защото дишането ви защитава от земната тежест. Защото заедно с вашата душа вие живеете не в тялото си, заедно с вашата душа вие живеете във вашето дишане.

Виждате ли, няма да ви е трудно да разберете защо материалистичната наука не открива никаква душа. Материалистичната наука търси душата в тялото, което е подложено на тежестта, то е тежко, при това такива търсения се провеждат в тяло, което повече не диша, което е вече мъртво. Него го отварят. Разбира се, тук не може да се намери никаква душа. Там вътре я няма. Материалистичната наука би могла да намери душата само в случай, ако ние странстваме по света, мъкнейки при това сами себе си – ще ни се наложи здраво да се изпотим, мъкнейки сами себе си. Тогава би имало смисъл да се търси душата с помощта на материалистичната наука. В противен случай това изобщо няма смисъл. Защото ни се налага да се потим от нещо друго, а не от това, че носим сами себе си. Ние изобщо не бихме могли да живеем, ако излизайки от тялото на майката, имахме само твърди съставни части – при нас те изобщо са само няколко процента. Ние също не бихме могли да живеем в нашата течност: това за нас е преминат, преживян етап (*има се предвид ембрионалното състояние – бел. пр.*). По същество обаче ние живеем с нашата душа в дишането.

Сега, господа, ще се отправите с мен в същия този път, който за нашето време представлява изключителна, първостепенна важност. Да допуснем, че това е ембрионът на човека (виж рис. 19). Искам с червените щрихи да обознача твърдите му части, а течните – с жълто.

Рисушка 19

Това е неговото течно. Освен това го обкръжават още много неща. След това при раждането той излиза навън и става истински човек. Сега той вдишва въздух с помощта на белите дробове и отново издишва през носа. Сега можете, бих казал, с пълна очевидност да възприемете следното: когато човек се е родил, когато следователно вече се намира тук, със своето душевно начало живее в своя дихателен процес. Докато живее в тялото на майката, той живее в течност, във вода. Това, което човек е като такъв, в известен смисъл прескача от водата във въздуха, когато се роди. Следователно това, което живее в нас, докато странстваме по Земята в качеството си на вече родил се човек, може да живее само във въздуха. Пробвайте да скочите във водата и да проверите, ще можете ли да живеете там по-нататък! Трябва да можете да плувате, за да можете по-скоро да изплувате, иначе ще се наложи да ви спасяват. Ако просто скочите във водата, няма да можете да живеете там; като земен човек можете да живеете само във въздуха и не можете да живеете във вода. Но преди раждането вие живеете във вода. Чак до третата седмица даже сте формирани като малка рибка, за да можете да живеете във вода. Вие живеете във вода до време. Земята не ви позволява да живеете във вода. До раждането вие живеете във вода. Какво значи това? Това значи, че вашият жи-

вот не може да дойде от Земята, той трябва да дойде от това, което е извън Земята, защото Земята не ви позволява да живеете. Вие – вече като родил се човек – трябва да се преместите нагоре от Земята във въздуха, за да можете да живеете.

Обаче чак до вашето раждане ви се налага да живеете във вода. Следователно вашият живот не идва към вас от Земята. Земята не може да ви даде живот. Душевният живот, който притежавате, пребивавайки и премествайки се по Земята, тази Земя не може да ви го даде. Тук вие би трябвало да бъдете малък призрак, който може да диша: но призраците не могат да дишат. И така, за Земята това е невъзможно: да ви даде живота, вашия душевен живот. Следователно този душевен живот идва отнякъде от извънземието. Който разбира как животът присъства в процеса на дишане и как този живот, докато е още във водната стихия, присъства в детето, намиращо се в тялото на майката, той ще разбере и това, че в майчиния плод животът влиза, спускайки се от духовния свят.

Виждате ли, такова съждение хората често го наричат ненаучно. Обаче може да се усвои много в науката и да се стигне до следния извод: това, което правят учените в тази наука, е много, много по-малко логично от това, което ви разказах; защото това, което ви разказах сега, е абсолютно логично. За съжаление, в наше време децата още в училище ги дресират по такъв начин, че те в по-късно време нищо подобно не чуват; а ако го чуват, в най-добрия случай ще реагират така: този, който говори така, е просто глупак, защото ние още в училище изучавахме как всичко се развива от човешкия ембрион.

Но как са изучавали те това? Те изучават това примерно така, както ако някой би почнал да доказва на някого, че главата на човека израства от гръкляна. Толкова малко може да израсне от човешкия зародиш всичко чисто човешко, цялата човешка дейност, осъществявана по време на живота, колкото малко може от гръкляна да израсне човешка глава. Но на децата още в училище им доказват подобни съвсем безсмислени неща.

Рисунок 20

Веднъж вече ви приведох подобен пример. В настоящо време на съвсем малките деца им доказват следното, говорейки, че някога Земята заедно с цялата Слънчева система е била гигантска древна мъглявина (виж рис. 20).

Мъглявината, разбира се, нищо не прави, ако е в покой. Затова казват: тя се върти, тя се върти бързо. Ако мъглявината се върти, тя постепенно се разрежда, става по-фина; след това от нея се отделят отделните тела, а в средата остава кръгло тяло. Излагайки всичко това, после се казва: казаното може да се изобрази. Взема се неголяма шайба от картон²⁹, нанизва се на игла, добавя се капка масло в чаша вода, капката плува отгоре. Въртейки шайбата се привежда в движение маслената капка, от нея се отделят малки капчици, а в средата остава голяма капка масло. И това е малка планетна система със Слънцето. Виждате, деца – така казват, – винаги може да се представи всичко това в умален вид. Всичко е много ясно: някога е имало мъглявина, тя се е въртяла и от нея постепенно са се отцепили мировите тела, а в средата е останало голямо мирово тяло.

Обаче, господа, при това не би следвало да се забравя най-главното. Защо тази капка масло се върти? Защото има учител, който я върти. Следователно навън, в мировото пространство би трябвало да има някакъв огромен учител, който седи на стола и върти мъглявината, след което от нея се отделят планетите! Господа, ако в училище предварително са доказали на децата всичко това, по-късно те стават «умни» хора:

ако някой иска да остане логичен и проявява съмнение, му се казва: глупак, не фантазирай, още в училище сме учили как се е появил целият този свят!

Виждале ли, такива мисли не съответстват на реалността, те не отговарят на действителността. Тази мирова мъглявина, която някога са измислили Кант и Лаплас, не съответства на действителността; даже би било глупаво да се нарича действителност такава въртяща се мирова мъглявина. Единствената причина за това е, че гледайки в телескопа, в мировите далечини може да се види ето такава, сякаш спирална мъглявина. Несъмнено там, навън има такива спирални мъглявини (виж рис. 21), това е вярно.

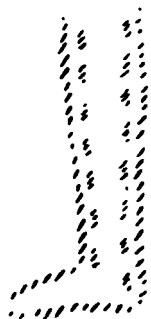

Рисушка 21

Но този, който, виждайки в телескопа тази спирална мъглявина, каже: е, да, такава спирала е била някога цялата ни Слънчева система, който каже така, е толкова разумен, колкото този, който вижда в далечината рой комари, но го приема за облак прах. Защото е възможно рой комари да се приеме за облак прах; при това се забравя, че роят комари е жив, а облакът прах е мъртъв. Спиралната мъглявина е именно жива, тя има в себе си живот. Така и цялата Слънчева система по-рано също е имала в себе си живот, имала е в себе си единната духовност. Тази духовност действа и в настоящо време. Ако в тялото на майката зародишът на човека (яйцеклетката) благодарение на оплождането става защитен, след това този защитен човешки

зародиш може да свърже себе си с човешкия дух.

И след това, когато постепенно остаряваме, тежестта става все по осезаема поради това, че отделни, принадлежащи ни вещества са подложени на тежестта. Представете си, че това е човешки пищял (виж рис. 22), да допуснем, че човек страда от вътрешни нарушения на храносмилането; като следствие от присъщия му живот, редът се нарушава. В мускулите се образуват малки твърди кристали. Мускулите се изпълват с малки твърди частици, дребнички пикочни камъни, и при нас се появява подагра. Тогава започваме да забелязваме тежестта.

Рисушка 22

Ако сме здрави хора и кислородът благодарение на дробите преминава през нашето тяло и го оживява по нормален начин, тези малки пикочни камъни не се появяват и ние нямаме подагра. Подагра се появява само тогава, когато кислородът преминава през нашето тяло, оживявайки го по неправилен начин, неправилно съединявайки се с въглерода. Ако кислородът преминава през нашето тяло по неправилен начин, тогава въглеродът става причина за възможни отклонения от нормата, тогава навсякъде в нашите кръвоносни съдове се образуват миниатюрни трошици. Ние се придвижваме и усещаме това като въздействие на Земята. Именно от него ние трябва да бъдем защитени. Ние живеем всъщност само благодарение на това, че с дишането постоянно се защитаваме от Земята и от влиянието ѝ. Земята само поради това не е вредна

за нас, защото постоянно се защитаваме от нея. Ако постоянно се подлагаме на влиянието на Земята, ние постоянно бихме били болни. Това е много интересно обстоятелство.

Виждале ли, примерно от средата на XIX век, по времето, когато естествената наука е достигнала на нивото на материализма най-големи успехи, хората са били съвсем замаяни от това и са искали да обяснят всичко, което става на Земята. Това са били особено въодушевените, както тогава са ги наричали, «вещественици» и вулгарните материалисти, като особено надарени сред тях са били «Дебелият Фогт» от Женева, Молешот и така нататък. Това са били много умни хора. Те са освободили човечеството от много неща. Тук за тях нищо не можем да кажем, даже можем да ги похвалим; обаче те изцяло и напълно се обвързали с естествена научния прогрес и искали да обяснят целия човек така, все едно върху него се оказва само земно влияние. Те забравяли само едно: щом само земното влияние започва да действа върху човека, той отначало става нервен, след това по един или друг начин заболява. Човек е здрав именно защото постоянно е защитен от земното влияние.

Но постепенно това земно влияние се приближава до него. В какво толкова особено се проявява то? Това земно влияние се проявява особено в това, че повече не се разбира истински в какво е смисълът на изкуството на дишане. Човек постепенно се отучва да диша правилно. Когато съвсем се отучи, той вече не може по нормален начин да диша и ще се окаже в това състояние, в което се е намирал преди да е настъпило оплождането. Отначало той се разтваря в мировия етер и заминава обратно в този свят, от който е дошъл. Този, който правилно разбира дишането, разбира също раждането и смъртта. Обаче цялата съвременна наука не разбира дишането правилно.

Исках да се опитаме да си изясним как човек с помощта на женската яйцеклетка се учи да живее съвместно със света, как след това благодарение на мъжкото оплождане се учи в течение на известно време да живее на Земята, как после пре-

минава в това състояние, в което отново може сам да живее извън Земята. Постепенно човек се учи да разбира раждането и смъртта; едва тогава той започва да придобива правилни представи за това, че той е душевно същество, че той не се ражда и не умира, а идва отвън, съединява се с яйцеклетката (зародиша) в майката и отново заминава навън, в духовния свят.

В настоящо време, по правилен начин развивайки естествената наука, е необходимо да се придобие разбиране на душевното начало, неподлежащо нито на раждане, нито на смърт. Виждате ли, именно това е, от което настоятелно се нуждае в настоящо време човечеството. Човечеството столетия и хилядолетия е притежавало вярата в безсмъртието; обаче днес то не е в състояние да потвърди тази вяра: говорят ви само сентенции, разпадащи се пред лицето на естествената наука, превръщащи се пред лицето на естествознанието в нищо. Всичко, в което днес се налага да се вярва, човек трябва да е в състояние да го познава. Трябва, по правилен начин опирайки се на естествознанието – както аз правих това тук при вас в хода на тези лекции, – да се учим да разбираме духовното. Задачата на Гютеанума и изобщо на антропософията се състои в това, опирайки се на естествознанието, по правилен начин да се разбере духовното.

Виждате ли, господа, хората трудно привикват с разбирането на нещо ново. Сега е Рождество. Хората биха могли да си кажат: трябва по новому да разберем по какъв начин живее духът в човешкия род. Ако хората се замислеха над това, по какъв начин в човечеството живее духът, ако се опитаха да достигнат истинско знание за това, тогава при нас всичко би се обновило. Бихме могли по новому да празнуваме Рождество, бихме успели да празнуваме Рождество така, както следва да се прави в настоящо време. Вместо това хората остават в предишното положение: в науката се изследва само мъртвото, а наред с това се предават и старите традиции, с които нищо смислено вече не може да се свърже. Би ми се искало да знам какъв смисъл влагат в Рождество хората, които днес правят

рождественските подаръци и празнуват Рождество. Съвсем никакъв! Те правят това в съгласие със старите традиции. А паралелно с това се изучава естествознание, изпълнено с вътрешни противоречия. В самото естествознание никъде не желаят да разгледат основата на това, което може да доведе до познание на духовното.

Обаче днес вече може да се каже: ако на християнството му е съдено да запази смисъла си, то трябва да се реши отново да се приближи към действителното знание за духа. В това е единствената му възможност, а не само в предаването на старите традиции. Според обичая, в празничното време хората трябва да четат Библията, но какво всъщност значи това? Даже на децата в училище четат обикновената Библия, но какво значение има това, ако заедно с това някой казва: имало е древна мъглявина и тя се е въртяла? От това между ума и сърцето се създава пълно противоречие! Виждате ли, човек изобщо се отучва да бъде човек на Земята, тъй като той съвсем не се познава. Глупав е този, който вярва, че ние, хората на Земята, се състоим от това, което има тежест, само от труп, който качваме на кантара, когато се теглим. Ние съвсем не се нуждаем от него. Глупав е този, който вярва, че ние се състоим от тези материални вещества, имащи тегло. В действителност ние почти не ги забелязваме, доколкото се защитаваме от това, за да не заболеем. И лечението на болестите се състои в това, отново да се отстрани земното влияние, оказващо въздействие върху болния. Който се е ориентирал в това, знае, че всяко излекуване всъщност се основава на това, човек отново да се отдели от земното влияние. Ако не се отдели от Земята и влиянието ѝ, няма да може да се излекува. След това той ляга в леглото, отдава се на топлото, него го носи леглото. Той не носи сам себе си, ако лежи.

Така че имаме работа, от една страна, със старите традиции, а от друга – със съвременната наука, съвсем не обясняваща човека, какво е той като човек. Нищо добро от това не може да се получи. Виждате ли, даже Световната война с

всичките ѝ последици, на които сме подложени и до днес, би могла и да не се състои, ако преди хората знаеха поне нещо за своята човешка същност. Но те и сега не искат да знаят това. Днес те отново и отново искат да се събират на конгреси без нови мисли, искат отново и отново да повтарят старото. Те не са готови, никъде не са готови да получават нови мисли, да се сражават за тях. Защото това, което отначало за човечеството е объркана мисъл, става след това жизнена привичка; такъв днес е нашият социален порядък. И докато отново правилно не почувстваме човека вътрешно, няма да ни се удаде нищо да постигнем в света, няма да почувстваме какво всъщност е той.

Ето какво собствено представлява Рождество за този, който разбира какво иска антропософията. Рождество трябва да ни напомня за това, че духовната наука трябва да се роди отново. Най-доброто духовно същество, което може да се роди – това е духовната наука. Човечеството се нуждае от таква Рождество. Иначе няма да му остане нищо друго освен от Христа да задържи при себе си само кръста, а живия Христос да изгони. Обикновената наука представлява само кръст. Но ние трябва отново да стигнем до живото. Това е, към което следва да се стремим.

Това е, господо, което исках да ви кажа днес като завършек на казаното преди. Желая ви истински хубави празнични дни!

ДЕВЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 27 декември 1922 г.

Предлагат се въпроси:

1. Въпрос за зараждане на болестите.
2. За сенната треска (сенна хрема, rhinitis vasomotorica periodica)

Питащият в течение на години страда от сенна хрема. Той е чувал, че такива пациенти трябва да се лекуват предварително. Ако започнат да се правят инжекции, и то още от януари, февруари, а не тогава, когато болестта се усложни, може да настъпи подобрене. За това му е казал лекар от Базел. Ще се подобри кръвта. Трябва ли той да прави същото с лекарството за сенна хрема?

Доктор Щайнер: Това е правилно, но тук има един малък проблем. А именно: средството, което се използва при нас, е пригодно само като профилактично, тоест то притежава предпазващо действие, и затова трябва да се взема в течение на седмици преди да настъпи рецидив на сенната хрема; единственият проблем е в това, че пациентите идват едва тогава, когато сенната хрема вече ги мъчи.

Именно днес ние получихме много интересно писмо, в което някой описва друго средство за сенна хрема³⁰. Намереният друго средство за сенна хрема пише, че това негово средство за сенна хрема е само симптоматично – смекчаващо, успокояващо, и то помага в случай на отделни пристъпи на сенна хрема. В същото време, по негово собствено мнение, нашето средство, особено ако курсът с него се направи двукратно с голям междинен интервал, освобождава от сенната хрема за дълго време.

Следователно работата стои така, че за нас би било доста по-добре, ако болните вместо през май или юни, дойдат през януари или февруари. Обаче, като правило, се идва само тога-

ва – и това също е разбираемо, – когато болестта вече е в пълен разгар.

Обаче с нашето средство за сенна хрема работата стои така, че ако в периода на външно проявление на болестта, явяващо се само крайна точка на вътрешното развитие на болестта, това средство се дава на болния – особено ако се използва повторно след една година, то не е нужно да се използва отново и отново. Тогава болният се защитава от поява на рецидиви, защото в този случай се съобразяваме с това, че болестта винаги се проявява в целия организъм и само спрямо някакъв отделен орган тя излиза навън.

Понеже трябва да ви обясня това, би ми се искало да поговорим за различните общи форми на възникване на болестта, когато тя идва отвътре. Вече съм давал по темата отделни пояснения, а сега ми се иска да ви обясня как възниква болестта, ако тя има вътрешен произход. Разбира се, много лесно е да се разбере защо човек е заболял, ако си е счупил крака или главата при падане. Тук именно по външен начин е видно каква е причината за болестта. Но при така наречените вътрешни болести често се мисли не за това, откъде те са се появили, а по какъв начин внезапно са се появили. И това е свързано с въпроса, който преди всичко се поставя, с въпроса, как става така, че намирайки се близо до някой болен, можеш да се заразиш от него. Външната наука отговаря на това много лесно, като казва: от болния, който има например грип, се разхвърчат бацили, след това аз вдишвам тези бацили и те предизвикват в мен болестта. Получава се нещо подобно на това, сякаш някой ме е ударил с мотика и от това съм заболял: болният е хвърлил в мен купчина бацили, бомбардирал ме е с тях, и от това се разболявам. Обаче тези неща съвсем не са така прости, работата тук стои по друг начин. И ще успеете да го разберете, ако изхождате от това, че човек даже в ежедневието си живот винаги е малко болен и винаги малко се лекува. Всъщност нашият обикновен физически живот се състои в това, че ние винаги малко боледуваме и винаги малко се лекуваме. Но това

не следва да се разбира съвсем буквално. Малко болен е всеки от нас, ако изпитва жажда, ако е гладен, и той малко се лекува, ако пие или яде. Разбирате, че би било по-правилно да се каже така: гладът е проява на болест, ако продължава дълго време. От глад се умира. В края на краищата от глад се умира, а от жажда – доста по-бързо. Следователно в обикновения, ежедневен живот това е подобно на начало на болест. Всяка глътка вода донася излекуване, всяко хранене всъщност излекува.

Обаче сега трябва да си изясним какво става, ако изпитваме глад или ожаднеем. И така, вземаме първото: да допуснем, че изпитваме глад. Виждате ли, нашето тяло вътрешно е неспокойно, то постоянно извършва някаква вътрешна дейност. И тази вътрешна дейност, в която постоянно пребивава нашето тяло, бих могъл, макар и приблизително, да ви поясня по следния начин с помощта на рисунка. Представете си, че това е някаква частица от нашето тяло (виж рис. 23) и в тази частица от нашето тяло ние, благодарение на храненето, даваме възможност да попадат на хранителните вещества, следователно на външните вещества, приемани от нас благодарение на храненето. Сега те се намират вътре. Чрез устата с помощта на храносмилателния тракт ние сме ги поели в тялото.

Рисунка 23

Но виждате ли, когато тези хранителни вещества влизат в нас, цялото ни човешко същество веднага въстава, протести-

ра срещу тези хранителни вещества. Човешкото същество не позволява на тези хранителни вещества да останат във вида, в който са, то ги разрушава. Хранителните вещества отначало трябва да бъдат разрушени, трябва да бъдат раздробени. Още в устата те се разтварят. Те трябва да бъдат изобщо унищожени. Те ще бъдат унищожени. И това става, защото вътре в нашето тяло постоянно се осъществява някаква никога не прекратяваща се дейност. Тази дейност трябва да се разглежда така, както трябва да се разглеждат пръстите или ръцете, доколкото организмът постоянно пребивава в тази вътрешна дейност. Не трябва да се прави така, както прави обичайната наука; тя просто гледа как вие изяждате парче хляб, как след това този хляб се разтваря в устата, как по-нататък се разпределя в тялото; необходимо е да се обръща внимание на това, че тялото, организмът на човека постоянно проявява активност. Помислете за това: тялото на човека го има, аз нищо не вкарвам в него, в него нищо не постъпва, макар времето за обяд отдавна да е минало – минават четири, пет, шест часа, а в него нищо така и не постъпва, – обаче дейността в тялото не се прекратява.

И така, това, което тук изобразих в червено, ще разглеждам като това, което ние обикновено виждаме, а това, което е вътрешна дейност, сега ще го обознача с жълто. Но това жълто се намира в непрекъснат трепет, в непрестанна дейност. Виждате ли, сега в известен смисъл се явяват празен чувал, в който обаче е неспокойно, там вътре шуми. Вие се намирате във вътрешна дейност. И докато предоставяте някакъв материал за тази вътрешна дейност, материал, с който можете да правите вътрешната дейност, последната е доволна от него. Това особено очевидно се проявява след обяда, когато вътрешната дейност може да разтваря и унищожава всички вещества, от което тя изпитва удовлетворение. Виждате ли, има разлика между тази вътрешна дейност и човека като цяло. Човек може да бъде ленив. Но тази вътрешна дейност не може да бъде ленива, тя никога не спира. И ако нищо не поглъщам, все едно

имам празен брашнен чувал, но там вътре би имало някаква дейност, даже ако съм отстранил оттам всичко материално. Духовната наука нарича това астрално тяло по причини, за които по-късно още ще ви говоря; то никога не мързелува, то постоянно е активно. Ако то може да извърши своята дейност по раздробяване, разрушаване, разтваряне на тези хранителни продукти, тогава изпитва чувство на вътрешна, радостна удовлетвореност, изпитва вътрешно удоволствие. Ако не вкарвам в тялото храна, то проявява недоволство и израз на това неудоволствие е гладът. Гладът не е покой; гладът е известна дейност в нас. Така че можем да кажем: гладът действително е някаква душевно-духовна дейност в нас, която не може да се удовлетвори. В действителност това става така, че може да се каже: тази дейност в нас е такава, че тя е влюбена в храната, ако тя не получава храна, тогава е недоволна като любовник, на когото е избягала възлюбената. Тази неудовлетвореност представлява гладът. Гладът – това е нещо изцяло и напълно духовно.

Дейността, развивана тук, вътре, се състои следователно в това, да се смели храната, за да могат годните ѝ съставни части да преминат в кръвоносните съдове, а останалото, чрез урината или фекалиите, да бъде изхвърлено. По такъв начин здравата регулярна дейност на човека се осъществява така, че да създаде на астралното тяло условия за нормална работа, за правилно разрушаване и разтваряне на хранителните продукти, за да внедри в тялото това, което е пригодно, а непригодното да изхвърли. Такава дейност на човека не може да бъде примитивна, тривиална, в тази вътрешна дейност е скрита необичайна мъдрост. Да допуснем, че тук горе се намират белите дробове (виж рис.), а по-нататък, долу, имаме далака. Тук горе са белите дробове, а тук долу – далака. Както към белите дробове, така и към далака идват кръвоносни съдове, чрез които в течение на цялото време се изпращат разтворени хранителни продукти, видоизменени хранителни вещества. Но за белите дробове са необходими съвсем други вещества, отколкото за

далака! Ако разгледате тази дейност, която ви описах като астрално тяло, ще се окаже, че астралното тяло е доста по-разумно от самия човек. Човек не участва в приготвянията, освен да пъха храната в устата си. Но тази описвана от мен дейност произвежда разпределение – както ако се занимавате с отделянето на две вещества едно от друго, за да прехвърлите едното от тях натам, където то е необходимо, а другото – насам. Ето към какво е насочена тази дейност. Тя отделя някои вещества и ги отправя в белите дробове, едни вещества тя отправя в далака, другите – в областта на гръкляна и така нататък. Тук вътре се извършва процес на разпределение. Това, което ние наричаме наше астрално тяло, е необикновено мъдро, то е по-мъдро от нас самите. Ако днес попитате най-образования човек, би ли могъл да направи така, че необходимите вещества да му се доставят в белите дробове, или към гръкляна, или в далака, той няма да знае какво да каже по темата. Но все пак вътрешно човек знае за това; неговото астрално тяло знае. Ето какво представляват тези неща, ако се разглеждат правилно.

Обаче астралното тяло също може да изглупее, макар и не толкова, както това става с човека, но неговата собствена разумност също може да се притъпи. Астралното тяло също може да стане глупаво. Да допуснем, че то е станало глупаво по следния начин.

Човек, благодарение на това, че се е родил, вътрешно се надарява с известни сили. Неговото астрално тяло, иначе казано, началото, което е дейно в него, което изпитва глад, е предназначено собствено не само за да развива такава вътрешна дейност. Дейността, развиваща се тук по отношение на хранителните продукти, се развива и в случай, ако човек седи по цял ден като порцеланова статуетка, като източна фигурка на божество; и в този случай астралното тяло въпреки всичко е дейно. Но това не е достатъчно. Защото ние трябва да правим нещо също и по външен начин. Ние трябва да се преместваме. Даже ако съвсем не ни се налага да работим, все пак трябва да се разхождаме. Астралното тяло изисква ние да се премества-

ме. При всеки човек това става по различен начин: на един му трябва повече движение, на друг по-малко.

Да допуснем, че някой още от раждането има предпоставки да води заседнал начин на живот. В неговата глупава глава, може също да се каже, в неговия „аз“, възниква удоволствие от седенето. Ако много седи, докато на астралното му тяло е необходимо много да се придвижва, неговото астрално тяло става глупаво; същото става, ако човек ходи до изнемогване. В двата случая астралното тяло става глупаво и престава редовно да изпълнява работата по правилното разделяне на храната, по правилното ѝ насочване към органите: то прави това неразумно. Да кажем например, че на него повече не му се удава да направлява нужните вещества към сърцето или към гръкляна по правилен начин. И тогава става нещо! Ако, да кажем, към сърцето не се отправят веществата, които трябва, тези вещества – макар самото им присъствие в храната да е нормално – се отлагат някъде в тялото. Доколкото сами по себе си са пригодни за използване, те не идват в нужното място, за да се отложат там, но и не се изхвърлят навън заедно с урината и фекалиите. Те се натрупват в тялото. Но човек не може да понесе, че някъде, въпреки нормалната дейност, нещо се отлага в тялото; това човек не понася.

Какво става с това, което като своего рода нечистотии се отделя вътре в нас поради това, че астралното тяло не е наред? Да допуснем, че имаме тези нечистотии вътре. Искам да ви заостря вниманието към тези особени нечистотии, разглеждайки например нечистотите в ларинкса. Поради това, че човек не е в състояние да осигури нормалната работа на своето астрално тяло, в него навсякъде се разпространяват нечистотии, свързани с ларинкса. Първи симптом за това е слабостта на неговия гръклян, защото нормалното му снабдяване е нарушено; и така, човек има слабо гърло. Освен това в него, в тялото има свързани с ларинкса нечистотии. Какво правят тези свързани с ларинкса нечистотии? Те преди всичко се отлагат. Преди всичко ние имаме този боклук в себе си. Но съм ви казвал: човек е

не само твърдо тяло, той на деветдесет процента се състои от вода, всъщност е воден стълб. Като следствие от това свързаните с ларинкса нечистотии се разтварят в целия воден човек. Така че човек има в себе си не само чиста, жива влага, от която той се нуждае, но сега той има влага, в която са разтворени нечистотиите, свързани с ларинкса. Виждате ли, последното е това, което така често възниква при нас; ние разтваряме в нашия «воден човек» нечистотиите, свързани с ларинкса, или със сърцето, или със стомаха, или с нещо друго.

И така, както казахме, ние сме разтворили нечистотиите, свързани с ларинкса. Те достигат стомаха. На последния това не вреди особено, защото стомахът не ги употребява, те не са му необходими. Той използва това, което му е нужно. Това не му се отнема. Но течността, намираща се навсякъде в човека, се намира също и в областта на ларинкса. Ларинксът вече е отслабен, както ви казах. И освен това той получава и тази развалена от нечистотиите влага, тази влага, в която са се разтворили нечистотиите, свързани с ларинкса. Именно от това ларинксът заболява. Другите органи не се разболяват поради нечистотиите, свързани с ларинкса, обаче ларинксът заболява от тези нечистотии.

Да вземем съвсем просто явление. Да допуснем, че човек притежава фино усещане. Ако човек има фино чувство и се заслуша в друг говорещ човек, виждате, че е направо приятно, ако той говори красиво. Но ако той кукурига като петел или грухти като прасе – няма нищо приятно да се слуша това. Неприятно е да се слуша някой да грачи като гарга или да грухти като прасе. Особено отегчаващо впечатление върху слушателя прави някой, който говори дрезгаво.

Защо става така, че слушайки, имаме такова усещане? Виждате ли, става поради това, че, макар и по много субтилен начин, ние повтаряме това, което говори някой друг. Процесът на слушане се състои не само в това, което чуваме, но и в това, че ние съвсем тихо, беззвучно говорим. Ние чуваме не само това, което говори другият, ние имитираме тази реч посред-

ством нашите органи на речта. Ние винаги повтаряме, имитираме всичко това, което прави другият човек.

Да допуснем, че ние не се заслушваме в другия и не имитираме вътрешно това, което той говори, но се намираме близо до болен от грип, като може би малко му съчувстваме, като по такъв начин проявяваме своята чувствителност. При болния от грип, в неговия воден човек е разтворено цяло множество вещества. Веществата, разтворени от него, довеждат до това, че неговата течност вече не е чиста, жива влага, за която съм ви разказвал в лекциите; течността, съдържаща се в него, е нездрава за човека. Мога даже да ви опиша що за вид течности съдържа той в себе си.

Да допуснем, че имате на разположение някакъв участък земя. Ако имате такъв земен участък, можете да го засадите по различен начин. Но не всичко израства еднакво успешно на вашата почва. Например на този участък искам да посадя лук и чесън. Въпреки своеобразието на вкуса, да допуснем все пак, че искам да посадя тук именно лук и чесън. Виждате ли, няма просто така да започна да садя, защото ако не подготвя почвата, това ще доведе до получаването на много малки луковици и съвсем малки чеснови главички; но ако внесе в почвата нещо, съдържащо сяра и фосфор, тогава ще получа прекрасни лук и чесън! Те ще имат и съответната миризма. Ако някой има в себе си именно грипозни нечистотии, тогава в него, в неговия воден човек са разтворени именно тези вещества, които трябваше да внесе в почвата, за да получи от нея прекрасните лук и чесън. Този болен започва да мирише така, както вие разказахте.

Но сега и аз заедно с него правя същото, възприемам това. Аз може би съвсем не забелязвам, че се дя в неговите лукови и чеснови изпарения, защото те могат да не бъдат толкова силни. Тези чеснови изпарения, присъщата му миризма, действат така, че неговата глава става тъпа, защото в главата един напълно определен орган – наричат го сенсориум – неправилно се снабдява с вещество (*засега не е установено еднозначно*

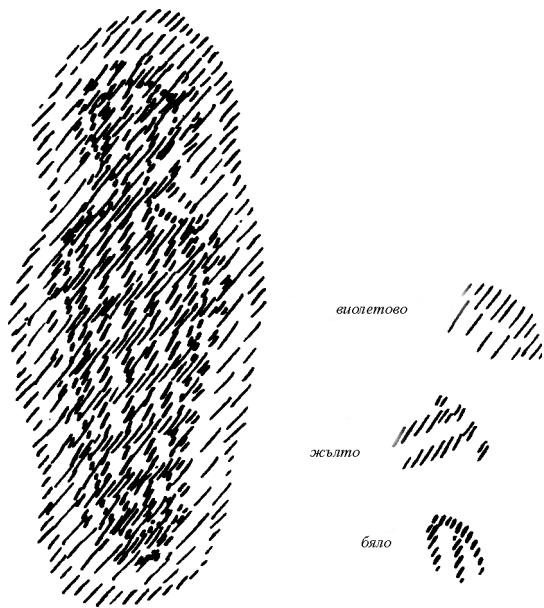
кой орган има предвид авторът). В тези изпарения присъства нещо от миризмата на лука и чесъна и притежавайки чувствително и фино обоняние, тя може да бъде почувствана. Този, който присъства, приема в това своеобразно участие. Както възприемаме грачещия или грухтящ глас на човека, така ние имитираме, приемаме това, което изпарява човек; вследствие нашето собствено астрално тяло, нашата собствена (вътрешна) дейност изпада в безпорядък. За него способства това, че в нас сякаш се утаява, създава се почва, годна за лука и чесъна, и ние също заболяваме от грип. Тук работата не е в бактериите или в бацилите: просто тук работата е в контакта, в отношени-ята на човек с човека.

Имайки такава градина, където имам намерение да отгледам лук и чесън, като внеса там вещества, съдържащи фосфор и сяра, ми се струва, че ми остава само да почакам. Може да се каже: да, аз изпълних, каквото трябваше, исках да имам лук и чесън и наторих градината си с тор, съдържаща сяра и фосфор; но бих бил глупак, ако вярвах, че ей така, веднага ще порасне лук. Защото преди това трябва да се погрижа за него. По същия начин ще се окажа глупак, вярвайки, че вътре в човека, на тази почва, която там е подготвена, веднага ще пораснат бактерии и бацили. Първо те трябва да попаднат там. По същия начин, както лукът се чувства добре на такава фосфорна, серниста почва, така и тези бацили се чувстват добре тук, вътре. За тях няма нищо по-добро от това, когато тук, вътре, има малко сяра. Обаче аз съвсем не се нуждая от бацили, за да премине грипното заболяване в мен от друг човек; ако аз по гореописания от мен начин преживея, направя в моя воден човек същото, което се намира в неговия воден човек, сам ще стана вследствие на това добра почва за бацилите, така че посредством самия себе си ще ги придобия. Няма необходимост болният да ме бомбардира с тях.

И все пак работата тук стои така, че разглеждайки всички тези неща, би трябвало да се отговори на напълно определен въпрос: вследствие от какво ние заболяваме? Трябва да си

кажем: ако нещо ни навреди, ние заболяваме от това. Но и в случай на вътрешна болест нещо също ни поврежда, травмира ни. Нанася ни вреда нечистата течност, тъй като в нея са разтворени веществата, които би следвало да бъдат преработени. Ето какво ни поврежда по вътрешен начин.

Сега бихме могли да преминем към разглеждане на такива заболявания, като например сенната хрема. Сенната хрема в много по-голяма степен зависи от годишното време като такова, отколкото от цветния прашец във въздуха. Това, което прави човека способен да заболее от сenna хрема, е, че неговото астрално тяло неправилно отделя, неправилно извършва дейността, насочена в по-голямата си част срещу външното. Вследствие от това, човек в целия си воден човек – именно през пролетта, когато всичко разцъфва благодарение на водата, – в тази обща течност разтваря особени вещества: вследствие от това целият му воден човек става по-чувствителен.

Рисуника 24

Виждате ли, ако изобразим опростено това, то ще изглежда ето така: ако водния човек, нормалния воден човек из-

образявам по такъв начин, когато настъпва пролетта, би трябвало водния човек, който има предразположеност към сenna хрема, да го изобрази така, че все едно поради разтвореното вещество влагата му би започнала малко да се изпарява.

Водният човек при хора с предразположеност към сenna хрема винаги е малко по-голям, отколкото би следвало. Това, което разтварям вътре, застава влагата да се разширява, изтласква я навън. Благодарение на това човек изобщо става чувствителен по отношение на всичко, което се проявява през пролетта, и особено към този цветен пращец, иначе казано, към тези зрънца, които се появяват от растенията и предизвикват рязко раздразнение.

Ако носът изобщо отсъстваше – защото въпреки че го закриват, цветният пращец все пак попада там, – ако него изобщо го нямаше, тогава и сennата хрема би ни раздразвала по други начини. Този растителен пращец става труднопоносим, когато човек вече има сenna хрема. Той не предопределя, не обуславя причинно сennата хрема, но е дразнител.

Виждате ли, нашето средство за сenna хрема непосредствено е основано на това, че в човешкото тяло върху този разширил се воден човек се оказва стягащо въздействие. Той става малко замътен и това, което е разтворил в себе си, отново се утаява. Това наше лекарство действа страшно просто. То е основано изключително на това, че целият воден човек отново се стяга до неговия нормален формат. Поради това той в началото малко се замътва и трябва тогава да се гледа човек да не задържи след това в тялото това, което се отделя от водата. Затова е добре, ако след вкарването³¹ на нашия препарат за сenna хрема, човек би могъл малко да се поизпоти или да се движи. Ако веднага след инжекцията се опита да прави нещо, от което при него не може да стане правилно потоотделяне, или ако сennата хрема настъпва при него по време, когато той страда от запек, с инжекциите се появяват някои трудности. Ако например човек преминава курс от препарата, е необходимо да се попита, не страда ли той в това време от запек – защото

ако страда от запек, при него се появява струпване от такъв в прекалено голяма степен поради това, че водният човек се стяга (става по-лепкав) и отделянето не става веднага. Това не е добре. Ако някой каже, че има запек, когато му се правят инжекциите, трябва веднага да се вземе слабително.

Лечението не е само – това е изключително важно, господа – на пациента да се даде някакво средство, но и в това, целият живот после да се устрои така, че човешкото тяло по правилен начин да установи отношение към това, което приема в себе си. Това е изключително важно, иначе болестта може само да се задълбочи. Ако предпишете на някого именно инжекции от някакъв препарат, явяващ се много добро, отлично средство, но после не се грижете пациентът да има нормално храносмилане, за да се отделя всичко, което се създава при това, ще го направите още по-болен, отколкото е бил преди.

Прилагайки добри препарати, е важно лекарят не само да знае: при тази болест трябва да се използва едно или друго, а и да знае как е необходимо да се разпита всеки конкретно болен. Великото лечебно изкуство се състои в това, щом само влезе някой болен, лекарят да му зададе правилните въпроси, за да се запознае до известна степен с него. Това е изключително важно. Забележително е например, че се срещат такива лекари, които, говорейки за болния, питат: «А на колко години е?», тъй като даже не са попитали самия болен за това! Въпреки това е много важно петдесетгодишния човек да го лекуват – дори и със същия препарат – по съвсем друг начин от четиридесетгодишния. Не трябва да се действа схематично, като се казва: «За тази болест е добро това или друго средство». Има голяма разлика, ако искате да помогнете с някакво средство на пациент с постоянно появяващо се разстройство или искате да помогнете на някой с постоянен запек. Такова средство е необходимо да се изследва.

В тази област експериментите върху животни са доста по-малко съмнителни, отколкото в други случаи. Вземете случай, когато в организма, имащ при човека някои общи черти

с организма на животните, някакъв препарат влияе върху запека и диарията. В това лесно ще се убедите, ако давате един препарат едновременно на куче и котка. Кучето обикновено страда от запек, а котката – от разстройство. Наблюдавайки разликите в действието, оказвано от препаратата на кучето или котката, може да се стигне до достойна за удивление наука. Тази наука не се основава на това, на което дресират човека в университета, обучавайки го с помощта на инструменти да изпълнява едно или друго; не, тя възниква благодарение на това, че в човека се пробужда пипето и той знае как да прави изследванията.

И така, особено важни са знанията за това, че болестта е свързана с организма на човека като цяло. Отделният орган е подложен на атака по причина, че в резултат на дейност, наречена от мен астрална, към дадения отделен орган се насочват вещества, възникващи благодарение на тази вътрешна дейност.

Казвал съм ви: възникват някои вътрешни болести, такива като грип, сenna хрема, но също и много други, можем да говорим за тиф и подобните му. Приемайки за сведение това, което вече ви говорих, всичко това трябва да се разбира така, че веществата, оказали се негодни и отложили се в нас, се разтварят във водния човек.

Обаче всеки от нас представлява не само водния човек, но също и човека, състоящ се от твърдо вещество, твърдо-веществения човек, основата на когото тук (виж рис. 24) нарисовах с бяло, докато водния човек направих с жълто. Всеки от нас е също така— както вече ви разказах – въздушен човек, който тук изобразих синкав. Всеки от нас постоянно е въздушен човек, макар и той да се изменя всеки миг – въздухът върви ту навън, ту навътре, – въпреки това всеки от нас е въздушен човек.

Обаче по същия начин, както твърдите съставни части, намиращи се вътре в нас като нечистотии, като шлаки, се разтварят във водата, така и водата, течността вътре в нас по-

стоянно се изпарява. Можете да вземете като пример кутрето си; тук, вътре в мускулите на малкия пръст, става изпарение на течности, фино изпарение. Течност постоянно се изпарява чрез цялото ви тяло. И това, което тук се изпарява от състава на водния човек, се смесва с това, което човек поема в себе си с кислорода; това пак са изпарения или газ. Ако тук, долу, от почвата се изпарява вода, тази вода преминава във въздуха; ако тук, вътре във водния човек, става фино изпарение на влага, това преминава в този въздух, който човек вдишва. Това, че във въздушния човек проникват водни изпарения, човек може да понесе в много малка степен, в каквата може да понесе и разтворените в течността твърди вещества.

И така, да допуснем, че в човек, по описани по-горе от мен причини, се е появило заболяване на белите дробове. Това белодробно заболяване може да се излекува, ако се е появило, защото във водния човек са се утаили неподходящи вещества. Но да допуснем, че имаме работата с не толкова сериозно белодробно заболяване, че да се изяви с външни симптоми. Човешките органи представляват доста чувствителни неща. И така, работата не достига до сериозна болест на белите дробове, проявяваща се като възпаление или нещо от този род; става дума за случай, когато белите дробове са болни съвсем малко. Аз понасям това, че белите дробове са леко болни, обаче в моя воден човек постъпват веществата, които би трябвало да отиват в белите дробове (да достигат до белите дробове). В резултат намиращата се вътре в мен течност съдържа разтворените в нея негодни вещества; те се изпаряват заедно с нея, като особено силно се изпаряват те в случай, че белите дробове не са съвсем здрави.

И така, ако разгледаният преди воден човек в случай на явна проява на вътрешно заболяване поема твърдата фаза на непригодните вещества, в случаите, разглеждани сега, непригодното се изпарява и се смесва с кислорода, поеман в нас. И тази неправилно изпарена и смесена с кислорода течност става изключително вредна за нервната система, защото на нер-

вите е необходим чист кислород, а не смесен с изпаренията на развалената течност от водния човек. Незначителното болестно състояние на белите дробове съдейства за това, че тази развалена течност се изпарява в тях, изпарява се нещо такова, което не трябва да се изпарява. Това нанася особена вреда на нервната система: при това външно човек не изглежда особено болен, това даже не може да се нарече болест (соматична) – обаче той става безумен.

Може да се каже по следния начин: така наречените физически заболявания, възникващи от вътрешни причини, се появяват поради това, че в човека нещо способства за разтварянето на неподходящи вещества в течната фаза на човешкия организъм, тоест във водния човек. Така наречените умствени (духовни или психически) разстройства, не са в действителност духовни заболявания, защото духът не боледува. Така наречените духовни (психически) заболявания се основават на това, че течност по неправилен начин се изпарява в кислородна среда, в кислород; вследствие от това възникват нарушения в нервната система. Това става, ако някой от органите има слабо (хронично) заболяване, и то толкова незначително, че по външен начин не можете да го възприемете. Както виждате, тук ние стигаме до това, че човек постоянно е принуден по правилен начин да преработва веществата, за да не се разтваря в неговата течност нещо неподходящо и да не започне течното (течната фаза на неговия организъм) по неправилен начин да се изпарява.

Обаче даже в ежедневиия живот присъства нещо, способстващо неправилното изпарение на течности. Това се забелязва, ако ние изпитваме жажда. Впрочем жаждата я лекуваме, когато прием. Така ние отново и отново освобождаваме нашата течност от това, което по неправилен начин се изпарява, ние отмиваме шлаките.

Така че може да се каже: гладът представлява зачатък на физическо заболяване; жаждата – зачатък на така нареченото духовно (психическо) заболяване. Ние всъщност можем да ка-

жем: ако човек се храни неправилно, с това той създава основа за физическо, соматично заболяване. Ако човек неправилно утолява своята жажда, при известни обстоятелства това е доста по-трудно да се забележи, особено ако такава отклонение от нормата настъпва в детството, когато утоляването на глад не може да се отличи от утоляването на жаждата, доколкото и едното, и другото се утоляват с мляко, тоест с течност, с водно. Така, ако хранейки се с майчино мляко или с мляко на дойка, (детето) получава нещо вредно, по-късно течната фаза на човешкия организъм, тоест водният човек може да стане предразположен към ненормално изпарение. В този случай може да се прояви едно или друго психично заболяване. Или ако, да кажем, целенасочено правим ваксинации на хора, такъв род подкожни инжекции, такива вливания, например на кравешка лимфа или на лимфа от болни хора, способстват човек да заболее. Заболяването възниква при това не чрез водата непосредствено, а с помощта на органите, преработващи водата (стомашът преработва течностите по различен начин, отколкото твърдите хранителни продукти), тези органи могат да се разболеят. Вследствие на неправилни ваксинации, поради това, че изпарението при човека протича ненормално, по-късно могат да се появят зачатъци на някаква психична болест.

Обърнете внимание, господа, че днес много хора страдат от така нареченото слабоумие, *Dementia praecox*. *Dementia praecox* е така нареченото юношеско слабоумие – впрочем, прекалено далеч излизашо извън пределите на юношеската възраст, – когато хората започват да изглупяват още на младини. Това в по-голямата си част е основано на неправилно хранене в най-първите детски години, а също и на това, че хората в наше време изобщо престанаха да се съобразяват с това. Тъй като чисто химическият анализ на предназначенията за хранене на деца мляко нищо положително не достигна, тук трябва да се развива съвсем друго направление. Ето защо такива неща излизат днес на преден план.

Но така виждате, че е безполезно да се ограничаваме с

подготовка на лекари, знаещи, че този препарат става за една болест, а този – за друга; трябва да оздравим целия си живот. Обаче това може да стане когато се разбере, че всичко е взаимосвързано. Това бихме искали да достигнем с помощта на антропософията. Ето защо антропософията е насочена към това, да съдейства за хигиената, да съдейства за разбирането на това, в какво се състои здравето.

Така отговорихме по най-съществените точки на зададените от двамата господа въпроси.

ДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 30 декември 1922 г.

Поставен въпрос за бременността и за възможностите да се оказва едно или друго влияние в периода на бременността.

Доктор Щайнер: Господа, тези неща са въпрос на живот и да се занимаваме с тях е необходимо, доколкото те са изключително важни. Изобщо работата стои така, че по време на бременността не може да се оказва значително влияние върху детето (плода) по друг начин, освен по околен път, чрез майката. Както вече видяхте от казаното от мен, детето (плода) го свързват с майката многочислени фини съдове, чрез които то получава от майката хранителни вещества, а по-късно – съвсем особена форма на дишане; нещата, от които то се нуждае, ги получава от майката.

Предметът, който сега засегнахте, бихме могли да разгледаме по най-добрия начин, ако, вземайки предвид двата ваши въпроса, се заемем още малко с общия проблем за болестта и здравето на човека, нали така? Защото при бременността работата стои така, че да се говори къде започва предразположеността към заболяване и къде тя се прекратява, е още по-трудно, отколкото в случай на обичайните глад и жажда.

Освен това при бременността се откриват неща, явно сочещи какво изключително влияние оказва душевното състояние на майката върху бъдещото дете. Трябва макар и веднъж да изследвате какво става, ако например майката в първите месеци на бременността преживее силна уплаха. Като правило, детето носи това през целия си живот. В този случай не би следвало да се говори, че при детето веднага настъпват физически изменения, а само за това, че майката е преживяла уплаха. Как може уплахата на майката да действа на детето?

Виждате ли, на това съвременната наука дава всъщност съвсем недостатъчен отговор, защото тя изобщо нищо не знае или поне не се стреми да знае за това, какво душевно

или духовно действа в човека. Към отговора на тези трудни въпроси – защото въпросите, зададени от господин Долингер са действително трудни – най-добре можем да се приближим, ако обърнем специално внимание на две жизненоважни състояния, настъпващи предимно в период на болест. Първото от тях – това е повишената температура, трескавото състояние, второто – колабирането. Температурата и колапсът са два противоположни симптома, наблюдавани при човека.

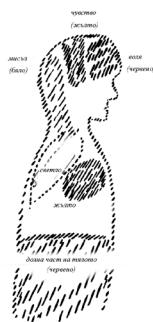
Какво представлява треската или повишената температура? Знаете това. Външен израз е това, че ако при измерване в обикновено състояние температурата на човека не превишава 36-37°C, при вдигане на температурата над посочената се казва, че човек има температура. Външно температурата се изразява в това, че човек става горещ. Какво е колапсът? Колапсът всъщност е противоположно състояние. Колапс настъпва тогава, когато човек не е в състояние да развие вътре в себе си достатъчно топлина. Ако приемете определено количество от някое отровно вещество, използвано като лекарствено средство, ако например вземете отровното вещество, наречено в медицината *Hyoscyamin*, хиосциамин – то се съдържа в бляна (*двугодишно тревисто растение от сем. Картофови, Solanaceae; всички растения от това семейство съдържат тропанови алкалоиди, главният от които е хиосциамин, съдържа също атропин, Atropinum и др. – бел. пр.*) – и го дадете в завишена доза, т.е. го предозирате, по този начин подлагате пациента на опасност от колапс.

Този процес ще бъде подобен на това, което става в корема на майката, където трябва да се формира детето; вследствие на колапса всички обвивки, всички ципи, намиращи се тук – следователно стените на червата, а също обвивката на този орган, в който по време на бременността е разположено детето, обвивката на така наречения утерус, матката, – и така, всички обвивки в корема се разтягат поради приемането на отровата. Това прилича на разтягащ се под действието на собствената си удържаща сила чувал, който се износва и в него нищо не се

държи. Всевъзможни вещества, идващи благодарение на хранителните продукти, се натрупват при посоченото получаване на отровата от блян и човек губи възможност да изпълнява в корема този вид работа, за която ви разказах миналия път. В корема се натрупват вещества, които човек не е в състояние да преработи.

Сега, господа, за да се разбере каква работа се извършва тук, трябва отново дълбоко да се погледне в организма на човека. Как става така, че работата в корема се отклонява от нормата? Тук имаме работа не само с отклоненията, ставаци в корема; ние откриваме, че всеки път при възникване на нарушение в работата на корема, в мозъка – а именно в предната част на главния мозък – също възникват нарушения. Това е много интересна връзка!

Да допуснем, че това е човек: корем, гърди, а тук е разположена диафрагмата (виж рис. 25). И така, корем, гърди, глава. Ако в корема настъпи безпорядък, и най-предната част на главния мозък също малко не е наред. Следователно те си принадлежат взаимно, те са взаимосвързани. Те са вътрешно взаимосвързани в човека: предният мозък и коремът. А ако тук се намира сърцето с кръвоносните съдове – както вече съм ви го описвал, – то се съотнася със средния мозък. И ако тук става дишането, намира се горната част (на тялото) с белите дробове, тези бели дробове се съотнасят, принадлежат на най-задната част на главния мозък.

Рисуника 25

Всеки път, когато с дишането нещо не е наред, нещо не е наред и в най-задната част на главния мозък. Това може да се проследи макар и по това, че ако някой страда от дихателна недостатъчност, от асфикция, ако някой получава прекалено малко кислород, винаги в най-задната част на главния мозък възникват нарушения. Ако някой страда от нарушение на сърдечната дейност, ако тази сърдечна дейност се осъществява аритмично и пулсът не е наред, винаги се откриват някакви нарушения в средния мозък. Ако долната част на тялото не е наред, винаги се откриват нарушения и нещо не е наред в предния мозък. Така по удивителен начин всичко в човека е взаимосвързано. Може да се каже: това, което става при човека в неговата долна част на тялото, е свързано с конфигурацията на предния отдел на главния мозък.

Виждате ли, понякога хората не искат да допуснат и мисъл за това; те смятат челото за най-благородната част, а корема «почитат» не толкова много. И ако след това им поднесат такива истини, те ги намират за недостойни за човека. Обаче от моите лекции вече разбрахте, че в края на краищата системата за хранене, свързана със системата на членовете на тялото, е много важна за човека.

Рисуника 26

Някога познавах един господин, който имаше ето такава форма на челото, много рядка форма на челото (виж рис. 26). Гръцкото чело изглежда различно. То изглежда ето така (виж рис. 26, вдясно). При всички гръцки скулптури ние намираме тази форма на челото, която е точно противоположна на лявата и върви назад. А при този господин тук има мощна гънка и горе предния мозък напират навън. Убеден съм, че човек, при когото толкова далеч е издаден главният мозък, е имал изключително добър корем. Той например никога не е страдал нито от разстройство, нито от запек; никога не е страдал от болки в корема и други подобни.

Фактически този мой познат беше човек, притежаващ необикновено тънки усещания. Но тези усещания имаха такъв характер, че той винаги беше предразположен към това, да се чувства вътрешно уютно. Това сочи, че неговото мощно огънато напред чело не му позволяваше да се появява безпорядък в неговия живот. И така, виждате оттук, че човек, по отношение на своите органи на главата, по удивителен начин е свързан с долната част на своето тяло.

Ако дам на някой човек прекалено много сок от блян, при такъв човек би настъпил колапс. Какъв е произходът на този колапс? В предния мозък на човека възникват някакви нарушения, доколкото в неговия корем всичко се отлага прекалено интензивно. Но ето какво е достойно за внимание: ако при мен дойде някакъв пациент с оплаквания за определен род болки в корема, възникнали, възможно е, поради затруднение на проходимостта на червата, на запек, тогава мога с чиста съвест да му предпиша много, много силно разреден сок от блян, и той ще се оправи. При него леко ще се повиши температурата и той ще бъде здрав.

И така, виждате, че пред нас е забележителен факт: ако на съвсем здрав човек дам прекалено много сок от блян, той ще колабира, като долната част на тялото му ще изпадне в страшен безпорядък; главата му ще стане студена, коремът му ще се подуе, червата му ще се разтегнат, ще се удължат и коре-

мът ще престане да работи. Какво забелязвате от това? Оттук виждате, че съм дал на стомаха прекалено много сок от блян. Така съм поставил стомаха пред необходимостта да извършва прекалено интензивно процеса на храносмилане, тъй като сокът от блян се преработва страшно трудно. Нещо да е отровно, означава да е трудносмилаемо. И така, стомахът е принуден да работи изключително интензивно. Но главният мозък не е достатъчно силен за това, предният главен мозък. Тези неща в човешкото тяло са свързани. Главният мозък е недостатъчно силен, за да стимулира стомаха за изпълнение на тази страшно интензивна дейност, и ето че главният мозък става студен и човекът колабира.

Какво се получава в случай, ако дам на човека много малка доза, тоест съвсем разреден сок от блян? Тук стомахът трябва да работи малко и главният мозък се оказва достатъчно силен, за да регулира тази незначителна дейност; и благодарение на това, че все пак е приета такава доза блян, която може да бъде преработена, главният мозък се стимулира да работи по-силно, отколкото преди. Ако главният мозък е в състояние да се справи с това, това е все едно да дам на човека работа, с която той може да се справи. Ако му дам работа, която му е по силите, той я извършва добре. Ако го задължа да направи за един ден толкова, колкото може да направи за десет дни, той ще загине от това. Така е и с главния мозък. Вътре в него се намира това, което работи за корема. Ако изисквам от главния мозък прекалено малко, той става ленив; ако той се стимулира посредством своята дейност, работата върви добре; ако изисквам прекалено много от корема, тогава той (мозъкът) става незащитен, не може да се защити, и човекът колабира.

В какво е причината за треската, за повишената температура? Температурата се появява, защото дейността на главния мозък става преобладаваща и обхваща всичко в човека. Да допуснем, че при човека в някой орган, да кажем, в черния дроб, или в бъбреците, или даже в белите дробове възникват някакви нарушения, и то в тази форма, която неотдавна оп-

исах. Тогава главният мозък започва да въстава против това. Ако белите дробове не искат да бъдат в норма, задният мозък започва да протестира, той възбужда предния мозък за съвместен протест против болестта на белите дробове и вследствие от това се появява температура, повишаване на температурата.

Но това означава, че човек се загрява по направление от горе надолу от своята глава, а от долу нагоре се охлажда. Човек действително се загрява от горе надолу. Повишаването на температурата създаваме посредством нашата глава. Ако на големия пръст на крака се появи възпаление, съпроводено с температура, ние я получаваме, създаваме я посредством главата. Доста интересно е, че разположените най-далеч части се регулират от най-предните дялове на мозъка. При кучето това, което е разположено най-далеч, се регулира посредством носа. Същото е и при човека. Ако при него в големия пръст на крака се появи температура, дейността, предизвикваща тази температура, се намира съвсем отпред (*в най-предните дялове на главния мозък – бел. пр.*). Човек трябва в това отношение да запазва присъщото му достойнство (*иронична забележка за разликата между човека и животното – бел. пр.*), така че ако при него е възпален големият пръст на крака, температурата в него идва от най-предната област (на мозъка), разположена непосредствено над носа (*при кучето тази функция се изпълнява от обонятелния нерв – бел. пр.*). Следователно човек винаги отгоре се загрява, а отдолу се охлажда.

В тази връзка е и това, че вкарвайки в човека определени вещества в прекалено голямо количество, можем да предизвикаме в него колапс; в същото време можем да предизвикаме изцеляваща температура, ако не претоварим мозъка прекалено силно, а с помощта на неголямо количество (от това вещество) възбудим мозъчната дейност. Обаче само с помощта на вещества, (опосредствано) внасяни от нас в мозъка, няма да ни се удаде в течение на цял ден да оказваме стимулиращо въздействие върху тази мозъчна дейност; мозъкът винаги се стимулира, когато виждате, когато чувате. Даже когато ядете,

вие не само зареждате в стомаха хранителни продукти, вие ги усещате на вкус. Вкусът действа стимулиращо. Миризмата действа стимулиращо. От всичко това е обусловено стимулиращото въздействие, изходящо от мозъка.

Сега си представете, че жена е бременна. Ембрионът се намира в начален етап на развитие. Този етап е съпроводен с извънредно повишаване на интензивността на дейността на корема, на долната част на тялото. Това, което трябва да става тук, в корема, би било ненужно при отсъствието на бременност, а при мъжете изобщо не се случва. И така, интензивността на дейността на корема по необикновен начин нараства. Ако нараства дейността на корема, на първо място се възбуждат чувствителните нерви, защото коремът е взаимосвързан с предния отдел на мозъка.

Какво означава, ако човек изпитва глад? Казвал съм ви, че тогава той се лишава от възможността да извършва определена дейност (по «разрушаването» на храната), която е необходимо постоянно да извършва. Изпитвайки глад, човек тъгува по храната. Но в същото време това означава: на него му е необходимо да приведе във възбуда своя вкусов орган. Е, добре: той може напълно да удовлетвори това, приемайки храна.

Но ако жена е бременна, понеже тя трябва да храни растящото в корема дете, в различни форми се възбужда главният мозък и предимно чувствителните нерви, вкусовите и обонятелни нерви. При това храната сама по себе си не може напълно да удовлетвори вкусовите нерви и обонятелните нерви, храната по опосредстван начин отива в детето, отначало попадайки в стомаха (на майката), което става на фона на крайно интензивна дейност, на крайна активност. Във връзка с това в главата също възниква потребност да има вкусови и обонятелни усещания с повишена интензивност. И тук разбирането на тези неща способства за най-доброто обезпечаване на детето (на ембриона).

Много бременни жени не могат да получат удовлетворение, ако им се предоставят именно тези продукти, чийто вкус

ги привлича, защото щом още ги получат, при тях се появява друга вкусова насоченост. Жените по това време става изключително капризни, при тях се появяват вече други вкусови потребности. Обаче те са доволни, ако към тях се отнасят деликатно, ако отчитат фантазиите, които – по мнението на някои, – се появяват при тях. В тези вкусови и обонятелни фантазии бременните жени живеят, особено в първите месеци на бременността. И ако някой тук каже просто: «О, това е само една фантазия!» – така той нанася на бременната жена душевна травма. Човек отхвърля това, което по напълно естествен начин възниква в жената като резултат от взаимовръзката между корема и главния мозък в главата. А ако на жената ѝ доставят радост, отчитайки тези неща, удоволствието (от храната) се достига доста по-лесно, отколкото в случай, когато (желанията ѝ) или просто се отхвърлят, или буквално се изпълняват: например, ако при нея се появи потребност да почувства вкуса на ванилия, веднага да ѝ се даде ванилия. Понякога и това не я устройва: щом само ѝ донесат ванилия, тя казва: «Да, но сега ми се иска кисело зеле!» Тук нищо не може да се направи. Необходимо е да се знае, че когато в корема става някаква екстраординарна дейност, за развитието на плода се изисква нещо съвсем особено, тогава е необходим също и особен подход към бременната жена.

Тук, господа, се открива нещо повече. Това ни показва какво огромно влияние оказва душевното и духовно състояние на майката върху детето (плода). Този, който вижда някои неща, ставащи в корема, може например да знае следното. Има деца, раждащи се с хидроцефалия, с воднянка в главата. В болшинството случаи при раждане на деца с воднянка на главата само ретроспективно се установява, че майката, която в нормалния живот е търсила много възбуждащи ситуации, по време на първия месец от бременността, именно в първите седмици, е изпитвала отвратителното усещане на скука. Мъжът е ходил по кръчмите и така нататък. На майката ѝ е било страшно скучно и вследствие от това тя не е имала необхо-

димите сили, за да влияе на кръвоносните съдове на главния мозък. Скуката е опустошавала главата; опустошената глава е опустошавала корема, долната част на тялото. Коремът се е развивал по нездрав начин и не е могъл да установи нормална връзка със силите на главата. И главата (на плода) се е подула, появила се е воднянка на главата. Други деца се раждат с прекалено малка глава, остроглави. Може да се наблюдава, че в болшинството случаи това е свързано с разпуснатото поведение на майката в първите седмици на бременността, която прекалено много се е развличала. Ако човек е предразположен по правилен начин да вижда такива неща, той винаги ще може да забележи връзка между това, какво представлява детето, и това, какво е било душевното състояние на майката в първите седмици на бременността.

Разбира се, тук може много да се направи с помощта на медицината, обаче по отношение на такива неща днес имаме не истинска, «правилна» медицина, а в по-голямата си част медицинско шарлатанство, тъй като чисто материалистичната наука не може правилно да види взаимовръзките (в организма). Такива взаимовръзки по-скоро е необходимо да се видят във всички подробности, като именно в ембрионалния живот на човека, по време на живота на зародиша, следователно в периода на бременност на майката, е необходимо да се проследяват по най-добрия начин.

И така, да приемем за сведение, че дейността на корема по време на бременността особено се усилва, коремът, долната част на тялото трябва да проявява страшна активност. Това обуславя предният мозък също да проявява максимална активност. Затова не трябва да се учудваме, че някои майки в първия период на бременността се държат не съвсем нормално и стават леко луди. Те стават леко луди поради това, че долната част на тялото, коремът и предният мозък, именно този, който мисли, са вътрешно взаимосвързани. Изобщо е крайно интересно да се търси връзката между корема и това, посредством което се осъществява духовното ръководство на човечество-

то. Тук може да се стигне до интересни резултати. Има нещо куриозно, нещо комично в това, че именно духовната наука трябва да посочва тези неща, докато материалистичната наука просто ги отрича.

Би било например крайно интересно някога да се направи следното изследване. Виждате ли, в Англия е имало цяла плеяда философи. Хобс, Ф. Бейкън, Лок, Хюм³². Тези философи, включая Джон Стюарт Мил, са приложили много усилия материализмът да се разпространи като епидемия, за да израсне той до такива размери. На всички тези философи е присъща тежест в мислите, техните мисли са тежки. Те не са могли да проникнат в духовното с помощта на своите мисли. Със своите мисли те заседнали във веществото, в материята. Според мен би било крайно интересно да се открие – ако някой би се заел с такова изследване, – че всички тези философи, цялата тази плеяда философи е страдала от запек. Убеден съм, че всички те са страдали от запек! Цялата тази философия от Хобс, от XVII век чак до XIX век, която ни поднесе материализма, се е появила поради запек на отделните философи! Можеше да се опазим от материализма – не твърдя, че трябва да се взема сериозно това, което сега казвам, това е само шега, – обаче би могло да се предотврати този материализъм, ако на Хобс, Ф. Бейкън, Лок и другите на младини по-често са им давали слабително. Вероятно в този случай материализмът изобщо не би се появил!

Да, виждате ли, забележително е, че именно духовната наука трябва да посочва това, което хората много често наричат материалистично. Но това става, защото при разглеждане на човека духът се разкрива именно там, където другите виждат само едната материя. Но, разбира се, антропософията съвсем не споделя мнението, че черният дроб е само химическа фабрика; веднъж ви казах, че черният дроб е чудесен орган, бъбреците и другите органи също са удивителни. Тези органи могат да се разберат само в случай, че навсякъде се намери духът. Ако престанем да намираме духа някъде, ако храносми-

лането се смята за нещо прекалено материално и не се смята за необходимо да се изучават неговите духовни свойства, така ставаме материалисти. Материализмът идва като следствие от духовното високомерие. Вижте колко е интересно това, което неотдавна ви разказах: ако древните евреи в стария Завет през нощта са имали лоши мисли, тези лоши, нездравни мисли те свързвали не с главата, а с бъбреците. «Бог през нощта мъчи бъбреците ми», – казвали те, и са били прави, за разлика от съвременното медицинско шарлатанство. Древните евреи казвали също: «Бог известява човека не чрез главата му, Бог дава на човека своите вести чрез дейността на неговите бъбреци, изобщо чрез дейността на корема».

От тази гледна точка ето какво е изключително интересно, господа: не знам, случвало ли ви се е да видите как се молят старите евреи. Ако старият благочестив евреин се моли, той взема свитъка си с молитви не от джоба на гърдите, намиращ се до сърцето, или от това, което му е на главата, не, своя молитвеник той държи на корема и се моли с молитвеник на корема. Днес, разбира се, хората вече не знаят каква е връзката тук; но тези, които са виждали старите молеци се евреи, знаят в какво се състои тази връзка.

Разбира се, прави особено впечатление, ако в източните области на Европа – в западните области днес едва ли може да се наблюдава това – можете да виждате молеци се стари евреи. Пристъпвайки към молитва, отначало те вадят от джоба си молитвеника и го окачат на себе си. И тогава те се молят.

И така, това, което се е осъзнавало някога на основата на всевъзможни древни ясновидски сили, е било изгубено от човечеството. Но днес човечеството вече не е така далеч от това, отново да намери духовното във всичко материално. Защото нищо не може да се разбере само с помощта на мисли, работейки в лабораторията, механично изпълнявайки експерименти и така нататък. При това даже и за нищо не се мисли. Трябва да се експериментира така, че отвсякъде насреща ви да изскача духът. Ето към какво следва да се ориентират експе-

риментите.

Така че може да се каже: даже е малко смешно, че именно на духовната наука, антропософията, се налага да посочва как главният мозък на човека, така наречената най-благородна негова част, е свързан с корема; но това е именно така. До тези неща се стига само на основата на истинската наука. Ако например при някого не е наред сърцето, това може да има различни причини. Разбира се, това може да е, защото при такъв човек има някакви вътрешни нередности, но в повечето случаи нередовната сърдечна дейност се обяснява с това, че при човека – тук нарисовах това с жълто (виж рис. 25), а тук отново с жълто – нещо не е наред със средния мозък.

Към средния мозък имат отношение емоциите. Ето кое е интересно: както коремът е свързан с предния мозък, по същия начин този преден мозък е свързан на духовно ниво с волята, а средния мозък – с чувството. И всъщност само най-задната част на мозъка е свързана с мисленето. Ако погледнем главния мозък, (ще видим, че най-задната част на главния мозък е свързана с³³) дишането и с мисленето – дишането има много силно отношение към мисленето.

Но си представете: човек се развива в детството – поради използването не на препоръчваната от нас валдорфска педагогика, където много се говори за подобни неща, – човек се развива в детството така, че става своего рода мизантроп, злобар³⁴. Тук неговото чувство се оказва не наред, тъй като ако човек се ядосва по всеки повод, чувството му не е наред. Какво значи това? Това значи, че душата действа неправилно в средния мозък. Ако душата е била неправилно възпитана, сърцето е заплашено от аритмия, от неподреден ритъм, така че и аритмията, и всички възможни болести на сърцето могат да бъдат предизвикани при вас, защото вие сте се развивали като злобар, като човек с язвителен нрав.

Ако бременната жена, да кажем, в първия месец от бременността отиде в гората и има нещастieto там да се натъкне на някой обесил се, висящ на дърво и вече мъртъв – а ако

още конвулсивно потрепва, е още по зле, – и така, ако с нея се случи нещо подобно, тя ще бъде страшно изплашена. Тази картина ще остане в нея и вероятно, ако не бъдат взети мерки, които могат да се вземат благодарение на начина на живот, благодарение на изкуството, тя ще роди бледо, безцветно дете, с остра брадичка, с тънки телесни членове, което няма да може нормално да се движи. За бременната жена е достатъчно едно-единствено зрелище от този род. В зряла възраст, когато човек е вече на осемнадесет, деветнадесет, двадесет години (за заболяване) е недостатъчно, разбира се, ако човек веднъж прояви озлобление, това трябва да е привичка, да действа продължително време. Но за бременната жена е достатъчно едно такава зрелище.

Това може да отиде и по-нататък. Виждате ли, може да стане следното: бъдещата майка може да бъде заета с някаква работа и изведнъж наблизо – без никой да я предупреди – започват маневри, започва страшна канонада, и тя е изплашена от това, което чува. Чуването изключително силно е свързано с това, което се намира в тилната част на главата; това също е свързано и с дишането, така че ако бъдещата майка е била например напласена от маневрите, при детето ще се открие нарушение на дихателната система.

Сега бихте могли да кажете: какво ни говори този? Той ни разказва такива неща, съдейки по които ние би трябвало да се опасяваме в своя живот от всичко на света! Да, но все пак, господо, в случай на здравословно възпитание и изобщо на здравословни условия на живот не се налага да се замисляме за много неща, всичко става по привичен начин, но и съвсем други неща също могат да станат привичка. Не вярвам, че много мъже твърде силно се замислят, когато бият жените си през втората седмица на бременността: просто това при тях е навик. Има и такива. Защо ги бият те? Защото им са свършили парите и не могат повече да ходят по кръчмите; те се развличат в къщи, като млатят своята жена! Те са си изработили такъв навик. Да, господо, ако общественото ни възпитание

беше напълно здравословно, навичките биха могли да бъдат съвсем други. Би могло да има и такъв навик: ако човек знае, че сутринта ще има маневри, че в района ще има пукотевица, той по естествен начин да предупреди за това своята бременна жена. Нещо подобно може да стане навик. Благодарение на здравословното възпитание и здравословните обществени отношения биха могли да се изработят всевъзможни навички, традиции, за които не би се налагало да се замисляме, щяхме да ги следваме по подразбиране. Ето над какво следва да се поработи: да се развият в човека други привички. В основата си това може да бъде направено само посредством порядъчно възпитание.

Виждате ли, може да се каже: именно духовната наука ще успее отново по правилен начин да обясни материалното. Материализмът, разглеждащ само материалното, съвсем не знае, че в материалното всичко вътре е живо. Той разглежда повишаването на температурата, треската, обаче не знае, че треската се получава от работата на главния мозък, когато интензивността ѝ нарасне необичайно. Материализмът се учудва, наблюдавайки колапса, обаче няма правилна представа за това, че този колапс се получава от охлаждане, доколкото не се осигурява нормално изгаряне. Така че можем да кажем: от това, каква форма на възбуждане действа в главата на бременната жена, много силно зависи как ще се формира детето (плодът).

Ако за всички тези неща се мисли правилно – сега ще ви съобща нещо, което, възможно е, силно да ви учуди, но към което въпреки това трябва да се стремим, – и така, ако за тези неща се мисли правилно, би възникнало нещо различно от това, което възниква днес. Виждате ли, ако днес бременна жена попита какво би могла да почете, няма да има нищо подходящо! Няма нищо, което би могло да ѝ се препоръча! Неотдавна бях в една книжарница в Базел, където видях най-новия им издателски план, това което ще отпечатват: един негърски роман – сега изобщо негрите лека-полека се приобщават към

европейската цивилизация. Навсякъде се изпълняват негърски танци, негърски танцувални подскоци. И ето, сега имаме даже този негърски роман. Той е пределно скучен, ужасно скучен, но хората го четат. Аз, от своя страна, съм убеден, че някога ще получим известно число негърски романи и ще даваме на бременните жени да четат тези негърски романи, и то в началото на бременността, защото в днешно време те изпитват направо пристрастие към тях – и така, ако даваме на бременните жени да четат негърски романи, съвсем няма да се налага да се грижим за това, негрите да дойдат в Европа, за да се раждат мулати; само благодарение на едното чисто духовно четене на негърски романи в Европа ще се появят множество деца, съвсем сиви, с коси на мулати, които ще изглеждат като мулати!

Така че може да се каже: днес съвсем не се обръща внимание именно на това, което е съдържанието на духовната култура. Това е именно така; здравословното възпитание постоянно ще се грижи за това, какво четем или какво си позволяваме да разказваме. И някога – ако се отчита това, което говори антропософията – е възможно да се появят романи за бременни жени. Ако бременните жени ги четат, те отново ще виждат пред себе си прекрасни хора и тези красиви хора ще пораждат също такива здрави и красиви хора. Защото по време на бременността на жената наред с това, което тя извършва в своята глава, създава предпоставки за дейността, която става в нейния корем. Тя създава формите на детето от това, което тя си представя, което усеща, което иска.

Духовната наука ще е убедителна, господа. Затова повече няма да могат да говорят: духовното не влияе на човека. Защото през целия си живот той се намира под влияние на това, какви стимули е изпитвала майката в първите месеци на бременността, ако по-късно не е било регулирано чрез възпитанието. В по-късно време това вече не е особено важно, доколкото човекът (плодът) вече се е формирал, добил е определена форма. Обаче първите месеци са особено важни, изпълнени със значение. Именно когато гледаме към първоначалното фи-

зическо състояние на човека в тялото на майката, се открива това, което най вече привлича към духовната наука.

Да, господа, ако някой мисли действително разумно, той си казва: в корема трябва по правилен начин да се съчетава топлината, струяща отгоре, и студът, струящ отдолу. Те винаги трябва по правилен начин да се срещат в корема на човека. Изобщо трябва да се следи за това, идващото отгоре по правилен начин да се среща с идващото отдолу.

И ако ни стане ясно, че човек силно зависи от простите духовно-душевни преживявания на майката, че той може да има голяма или малка глава, че неговото сърце може да бъде разрушено, дишането му може да бъде разрушено, тогава ние виждаме: това, какъв стои пред нас човекът, изцяло се намира под влияние на духовно-душевното начало.

Но виждате ли, става и така: ако например майката никога не е виждала човек с набиващ се на очи крив нос и тя срещне такъв именно през първия месец от бременността, в повечето случаи, ако положението не се поправи, детето също ще бъде с крив нос. Даже можете да видите, че в повечето случаи, когато майката е била потресена, виждайки някого, чийто нос е бил изкривен надясно, при родилото се дете носът ще бъде изкривен вляво. По същия начин, както при човека дясната ръка е свързана с левия речеви център (*лявата слепоочна гънка – бел. пр.*), доколкото в човека всичко е огледално обърнато, така и в този случай става обръщане. Можем да проследим: ако при някого носът е изкривен, навярно той има този крив нос поради това, че майката се е изплашила някога от човек, който е имал нос, изкривен на другата страна! Виждате ли, човек носи на себе си още много други признаци. Материалистичната наука винаги говори за наследственост, когато причината ѝ е неизвестна. Ако някой има крив нос, той, разбира се, го е наследил; ако някой има червен цвят на лицето, той, разбира се, го е наследил; но работата не стои съвсем така. Това става поради причината, за която ви разказах. Понятието за наследственост е едно от най-мъглявите за разбиране от съвременната наука.

Ако погледнете човека и виждате не крив нос, а родилно петно, в този случай е нямало необходимост майката да вижда именно родилно петно, а тя е могла да види нещо съвсем друго, вследствие от което неправилно е насочила кръвта на детето. Това, което виждате, винаги е отклонение от нормалния човешки облик. Но има и нормален човешки облик.

Не може просто да се каже: отклоненията от нормалния човешки облик възникват не от жените, а от духовни преживявания; защото целият човек става само от утробата на майката, от това, което в качеството си на материално се намира там вътре. Ако се налага отклоненията да се обясняват, като се има предвид духовното, толкова повече човекът като цяло трябва да се обяснява на основата на духовното! Обаче нито майката, нито бащата не могат духовно да произведат човека. Тук трябва да е налично цялото човешко изкуство, но то не е налично, доколкото то е безкрайно. Това значи, че човек преди своето раждане вече присъства тук като духовно същество и като душа се съединява с това, което му се дава като телесно. И само за аномалните признаци остава в сила това, че на ембриона може да се повлияе духовно. Обаче неговите нормални признаци, това, че изобщо имам нос по средата на лицето, че имам две очи – представлява нещо много повече! Само това, че аз съм се родил с крив нос, е аномален признак. Представете си: носът се намира по средата на лицето, той има прекрасна нормална форма, която неотдавна ви рисувах. Окото е удивително нещо – източникът за израстването на всичко това не се намира в майчиното тяло. Това е нещо такова, което вече се намира в душевното, намира се още преди появата на човека в майчиното тяло.

И ако правилно разбираме естествознанието, ние стигаме тук непосредствено до това, че преди оплождането човешкият живот се намира в духовния свят. Тук съвременните материалисти, разбира се, ще кажат: «Това са само фантазии». Защо те говорят така? Да, господа, всички древни хора, които в древните епохи на човечеството още са притежавали ясно-

видско познание, което ние вече нямаме, са знаели, че човек съществува още преди да се окаже на Земята. Но в продължение на всички средни векове, поради забраната, наложена от църквата, е било забранено да се мисли за така наречената преекзистенция, тоест за предземното битие. Църквата забранила това. И когато днес агитаторът материалист стои на трибуната, тази трибуна е само подобие на средновековната църковна катедра, тъй като той говори само това – макар и не с тона на проповедник, а като агитатор, – което вече се е използвало в материалистичните църковни проповеди. Материализмът само е възприел средновековните проповеди. И съвременните материалисти, които всъщност не знаят, а само повтарят това, на което са учили в средновековието на основата на църковната забрана, те всъщност не градят наука, те градят само това, на което учи църквата. Материализмът по същество е произлязъл от средновековната църква. Там не се е допускало каквото и да е съществуване на душата преди земното битие, защото хората са ги учили, че някакъв готов за услуги бог създава душата, когато става оплождане. Между другото именно от прищявките на хората зависело: да има ли оплождане или да няма – знаете, че в повечето случаи тук има място прищявката, – и ето, Господ Бог трябва моментално да се яви и да създаде душа! Така че забраната служила всъщност, за да се вярва повече в това.

Не, господа, не може да се смята за разумен възгледът, където Господ Бог се явява само прислужник на човешките прищявки и той трябва скоростно да създаде душа, ако на някой тук на Земята му скимне да се оплоди! Ако се замислим над тези неща, може да се открие, че в този материалистичен възглед е заложено нещо, което подронва всяко човешко достойнство. И напротив, истинското, правдиво познание за човека ни води до това, което ние говорим: душата напълно присъства тук, тя е живяла винаги; тя просто се спуска към това, което ѝ се предоставя посредством човешкия зародиш и оплождането.

По такъв начин трябва да кажем: антропософията отново стига до духа не защото така ѝ е скимнало поради някакви фантазии, а по простата причина, че тя трябва да направи това, че тя сериозно приема научното познание, докато другите не го приемат сериозно. От една страна, те изучават естествознанието, което би трябвало да води пряко до духа, но от друга страна, те са прекалено лениви, за да стигнат до духа от естествознанието, защото за това главата трябва да се напрегне и поне малко да съобрази. Те си позволиха да отстранят духа от старите учения, но въпреки това все още считат себе си за благочестиви! Обаче в случая те просто са нечестни. Те прилагат двоен стандарт, водят двойно счетоводство. Този, който има един стандарт, трябва да се издигне от природата към духа. Право до това ни водят нещата, които днес разглеждахме като примери.

ЕДИНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 5 януари 1923 г.

Първа лекция за работниците след пожара в зданието на Гьотеанума³⁵ в Силвестровата нощ. При появата на Рудолф Щайнер всички слушатели в знак на съучастие се изправили на своите места.

Трудно е да се говори за болката, която изпитвам. Знаем, че вземате вътрешно участие в ставашото и затова няма да ми трябва много думи.

Обстоятелствата позволяват да се обърне внимание на това, че още на 23 януари 1921 година³⁶ тук, в тази зала прочетох откъс от някаква брошура³⁷, съдържаща изказвания на един от недоброжелателите, сега даже може да се каже – враговете. Ето как звучеше това изказване: «Огнените духовни искри³⁸, подобно на мълнии, вече съскащи над тази дървена мишеловка, са напълно достатъчни; от Щайнер ще е потребна цялата му премъдрост за предотвратяване на това, през някой ден настоящите огнени искри да не превърнат дорнахското великолепие в руини».

Виждате ли, там, където се появява такова нагряване, не трябва особено да ни учудва, че след това същите тези неща стават в действителност. Именно за такива неща би следвало сериозно да се тревожим във връзка с нарасналата враждебност. Това, че би трябвало сериозно да се опасяваме, лесно ще го разберете. Но тук се открива начинът на мислене на известни кръгове.

Трябва само да се види тази враждебност, трябва само да се помисли за това, с каква враждебност вестниците обобщават станалото, заявявайки: «Нима ясновиждащият Щайнер не е могъл да предскаже този пожар?» За това, че такава постановка на въпроса е огромна глупост, изобщо не искам сега да говоря. Но каква степен на зла воля е заложена в тази враж-

дебност, ако даже сега намират за нужно да хвърлят в света подобни фрази, да публикуват подобни статии! Оттук е видно и как хората мислят, и това, колко жестоки са те днес. Това е жестокост!

Но можете да бъдете уверени, че няма да позволя да ме отклони от пътя това, което беше извършено. Докато съм жив, ще върша делото си, ще го върша така, както съм го вършил досега! Надявам се също, че нито по едно направление няма да има временни прекъсвания в работата, така че и в бъдеще ще можем точно по такъв начин да работим тук заедно – или поне такава е моето желание, – да работим така, както работихме до сега. Каквото и да се случи, мисля, че в една или друга форма зданието ще бъде построено отново. От само себе си се разбира, че за това трябва да бъде направено всичко. И така, трябва да продължим да вървим по-нататък по начина, както го правихме. Това просто е наш вътрешен дълг.

Днес ми се иска да използвам времето, за да ви разкажа още нещо, имащо отношение към това, за което говорихме последния път, в онова, по-малко скръбно време.

Тогава усилията ми бяха насочени да ви покажа, че истинската наука трябва истински да работи над това, отново да познае в човека духовно-душевното начало. Но вие предполагам даже не знаете какви силни страсти предизвиква това именно в научните кръгове. Защото тези научни кръгове, наричащи сами себе си така, са готови да превъзнасят като нещо съвсем особено тези, които не вникват в същността на нещата. Когато става дума да се каже нещо против антропософията, тези научни кръгове са готови да имат обща работа с всеки, който проявява такава враждебност – те вършат общо дело!

Виждате, че враждебността по отношение на антропософското движение наистина не е малка. В деня, когато тук стана нещастieto, получих отчетния доклад на едно обединение, наречено: «Съюз на неантропософските познавачи на антропософията»³⁹. Става дума за хора, които, разбира се, нямат пряко отношение към сегашното нещастие, но принадлежат

към общия лагер на противниците. Този доклад завършваше с думите: «Върви борба не на живот, а на смърт; ще победи тази страна, която ще я ръководи Светият Дух».

След идиотските изказвания, които си позволиха тези хора, можеше отрано да се предскаже – не говоря вече за Светия Дух, – че хора, решили да водят подобна борба не на живот, а на смърт, изобщо нямат никакъв дух; това с пълна очевидност следва от отчетния доклад на посочения съюз. Но въпреки това съществуващата ярост се изразява в думите: «Върви борба не на живот, а на смърт». И тези хора вече водят тази борба! И броят на противниците наистина не е малък. Научните кръгове, така наречените научни кръгове, днес участват в подобни неща по доста интензивен начин.

Виждате ли, отново и отново трябва да подчертавам това, доколкото авторитетът на науката днес действа много силно. Ако днес някой иска нещо да научи, той се насочва към така наречения специалист, учен, именно така стоят нещата. Обаче хората не знаят по какви пътища се появяват такива специалисти, хората не знаят, че човек може да бъде кръгъл идиот, но въпреки това дипломиран «специалист», и така нататък. Тези неща са такива, че все някога те трябва да бъдат истински осъзнати; ето защо е важно да бъде внесена яснота в самата основа, самия фундамент, на който се базират тези неща. Защото даже най-първите фрази, които се поднасят днес в училище на малките деца, са, в преносен смисъл на думата, нищо повече от «плява», тоест глупости! Неща, които днес се смятат за разбиращи се от само себе си, са именно глупости.

Днес целият свят ще възрази, ако някой каже: безсмислено е да се предполага, че главният мозък мисли. Тезисът, че именно главният мозък мисли, се използва повсеместно. Като че ли мисли не може да има там, където няма главен мозък. От моите лекции видяхте, че главният мозък несъмнено взема участие в процеса на мислене, той има значение за мисленето. Но когато хора, наистина малко използващи своя главен мозък, твърдят, че посоченият главен мозък е своего рода апарат,

с помощта на който се мисли, това е пълна безсмислица. Ако така мисли някой обикновен човек, в това няма нищо чудно, тъй като той не може да оцени всички факти; неговата вяра е основана на авторитета. Обаче нито логика, нито истинско мислене има в тезиса, че мозъкът мисли, и искам да ви приведа няколко доказателства за това.

Това ще ви стане очевидно, ако разгледате едно малко бръмбарче, главичката на което е много малка. Вземете например такова бръмбарче, като бръмбара-гробар⁴⁰, отделете му главата и погледнете в нея; едва ли ще намерите там главен мозък, за който би могло да се твърди, че той е апаратът за мислене. При такова малко бръмбарче изобщо, разбира се, няма такъв главен мозък, за който би могло да се каже, както в случая на човешкия главен мозък, че той мисли; при бръмбара има съвсем малки възли, нервни възли, но при него няма даже зачатъци на какъв да е завършен мозък.

Като пример искам да ви разкажа една сцена. Но предварително трябва да ви кажа, че в живота на тези бръмбари-гробари има един обичай, към който те винаги се придържат. Тези бръмбари-гробари снасят яйца, от яйцата излизат червеобразни личинки, които след това се превръщат в бръмбари. На тези малки личинки, веднага след изпълзяването, им е необходима веднага месна храна. Те не биха оцелели, ако нямат месна храна. Какво правят тези бръмбари-гробари?

Тези бръмбари-гробари търсят някъде в полето място, където лежи мъртва мишка, или мъртва птица, или мъртва къртица. След това, ако, да кажем, един бръмбар-гробар е намерил мъртва мишка, той веднага бяга; след това той се връща отново, но не сам, а води след себе си множество други бръмбари. И тези бръмбари, бръмбарите, с които той се е върнал, обкръжават мястото, където лежи мишката.

И така, представете си, тук лежи мишката (изобразява го на рисунка). Намира я бръмбарът. Той бяга оттук. След това се връща, този бръмбар-гробар, водейки след себе си цяло множество от други такива бръмбари-гробари. Може да се види

как те бягат наоколо. Понякога се вижда и това, как те отново заминават; забелязано е, че те отново заминават. Но понякога се наблюдава следното: бръмбарите идват, тичат около мъртвата мишка и след това започват да я заравят; заравяйки я, те отначало изгръбват земята под мишката по цялата окръжност, така че мишката се потапя в земята все повече и повече. Те я заравят толкова дълго, докато мишката съвсем не отиде в земята. След това те довеждат самката и тя снася там своите яйца. После те затварят тази кухина в земята, така че човек, минавайки покрай нея, нищо не забелязва.

Казах ви, че понякога бръмбарите отново си заминават. При изследване се открива, че бръмбарите са избягали, защото пръстта е била прекалено твърда. Бръмбарите са си казали: тук нищо няма да можем да направим. Ако те останат и изпълняват своята процедура, значи, че пръстта тук е мека.

Но най-забележителното, в което е трудно да се повярва, макар че е истина, се открива, ако се замислим над това, защо с един избягал бръмбар се връщат само десет, дванадесет, а не четиридесет или петдесет бръмбара. Забелязано е, че с избягалия никога не се връщат повече бръмбари, отколкото е необходимо за работата. Бръмбарът взема със себе си на работа не повече, отколкото е необходимо. Но и по-малко също не идват. Той довежда именно толкова бръмбари, колкото са необходими, за да свършат работата.

Изложеното звучи неправдоподобно, но това, което ви разказвам, съвсем не е приказка. Хората са могли да установят този факт на основата на всевъзможни експерименти. Това е абсолютната истина. Подобни експерименти е правил не някакъв суеверен човек, а човек, притежаващ здрав разсъдък, занимаващ се с естествознание по време, когато последното е било на висота. Той бил приятел на ботаника Гледич⁴¹, естествоизпитател от втората половина на XVIII век; той провеждал изследвания с жаби, с обикновени жаби. Предназначението на тези изследвания било друго; вероятно ви е известно, че електромагнитните явления са били открити благодарение на

жабешките крачета. И така, той вземал мъртва жаба и я изсушавал. Какво направил при това посоченият естествоизпитател? Той отишъл в градината с дървена пръчка, с нанизана на нея мъртва жаба, за да я изсуши по-бързо на слънце. След известно време отишъл там отново и видял, че наоколо активно работят бръмбари-гробари, известно число бръмбари-гробари. Той не махнал предмета, а си помислил: по-добре да видя какво ще се случи. Той предоставил на бръмбарите-гробари възможност спокойно да работят. И какво направили те? Дълго подкопавали, докато пръчката не паднала. След това изровили дупки около мястото, където лежала жабата. После дали възможност на самката да отложи там яйца, като не оставили пръчката просто така да си лежи, а я заровили, и след това заровили в земята и жабата, като нахвърляли отгоре пръст. Ако това беше направил човек, би могло да се каже: той зарови пръчката, за да маскира следите, в случай, че някой дойде. Бръмбарите-гробари постъпили също като разумен човек; даже съм убеден, че много глупави хора няма да се сетят да направят нещо подобно. Виждате оттук, че това, което се нарича разсъдък, разумност, просто присъства само по себе си, без бръмбарите-гробари да го притежават.

Някой винаги би могъл да възрази: не, това са глупости, тук разсъдък не може да има. Пълнен идиотизъм е, ако някой казва, че тук има разсъдък, всичко на всичко това е инстинкт. Аз смятам за идиот този, който използва в такива случаи думата «инстинкт», доколкото по такъв начин той вкарва въпроса в задънена улица. Думата «инстинкт» се използва за всичко, за което изобщо не могат да си съставят представа. Аз трябва да се запозная с предмета, при това е безразлично как ще го нарека, трябва да се ориентирам в какво тук е работата. Някой би могъл да каже в такъв случай: добре, но даже въпреки това, доколкото описаното е вродено качество при бръмбарите, това, което той ни разказва, са глупости, те са го наследили, тук няма необходимост да се предполага наличието на разсъдък. Това е заложено във физическата природа и няма

никаква необходимост да се мисли, че при тези бръмбари има разсъдък.

Обаче искам да ви разкажа друга история⁴², в добавка към тази, история, която е разказал един напълно безупречен човек, история, наблюдавана и от други, но преди всичко от този безупречен човек, а именно Дарвин, защото хората смятат себе си за привърженици на Дарвин, нали така? Това впрочем е станало не с бръмбари, а с оси. Осите, както и бръмбарите, нямат кой знае колко голям главен мозък. Виждате ли, осите също трябва да осигурят месо на своите личинки, използващи от яйцата. Тези оси, даже ако се съберат заедно, са по-слаби от бръмбарите. Работата при тях стои така, че те не могат да използват нито мъртва къртица, нито мъртва жаба, на тях им трябва по-малки животни, които може да използва само една оса, тъй като помощта на другите няма смисъл. Затова за своите личинки осите събират малки животни, такива като мухи и други подобни.

Та Дарвин, когото наричат великия естествоизпитател на XIX век, наблюдавал следното. Една оса, на която ѝ било нужно подобно животно, за да може самката, имаща яйца, да ги отложи там, намерила на пътя някаква муха, умряла муха. Тази оса искала да отлети с мухата, но тя била прекалено тежка за нея. Какво направила осата? Тя прегрязала главата и задната част на тялото на мухата и отлетяла с останалата средна част. Осата излетяла с мухата, останала без глава и задна част на тялото. Но духал силен вятър и осата не можела да се движи напред. Тя се стараела да се придвижи напред – както беше казано, Дарвин е наблюдавал всичко това, – но не ѝ се удавало да мръдне напред, тъй като вятърът натискал двете крилца на мухата. Вятърът натискал тези крилца и осата не успявала да се придвижи напред. Какво направила тогава осата, на която ѝ пречели тези крилца? Тя се спуснала на земята, отгризала двете крилца и полетяла с остатъка от мухата без крилца.

В случая е невъзможно да се каже нещо друго освен това, че тук, както и преди, има наличен разсъдък. Защото осата се

е подложила на вятър. Това не би могло да бъде нейно вродено качество – да отгризе крилцата на жертвата си в случай на вятър. Тук трябва да се изхожда от това, което се нарича разсъдък, необходимо е да си кажем: ако няма крилца, вятърът няма да действа върху тях. Това не може да бъде вродено качество! Съвсем невъзможно е такова качество да бъде вродено! Тук присъства това, което се нарича замисъл. И следователно човек би трябвало да каже: тук действа истински разсъдък. Тук действа разсъдък.

С този пример можете да видите как е работило естествознанието в XIX век. Напълно преднамерено ви дадох за пример именно Дарвин, видял тази сцена. Но какво е казал за нея Дарвин? Дарвин казал: всичко това, което срещаме при животните, става изключително благодарение на наследствеността и естествения подбор и така нататък.

Да, за да изградят теория, хората скриват, нагласят известните им факти! Най-същественото е, че хората просто скриват това, което самите те знаят, скриват го заради изграждането на удобна теория, която не се опира на истинската наука; такива теории само хвърлят прах в очите на хората. Разбира се, Дарвин е бил голям човек и никой с по-голяма любов не е признавал позитивните му постижения от мен самия. Много съм писал за Дарвин. Обаче трябва ясно да се разбира, че даже тези, които са постигнали нещо – и това е най-забележителното, – постигнали са нещо голямо, даже те са били изложени на слабостта да не виждат очевидни факти. XIX век, въпреки триумфа му във външния свят, се характеризира именно с това, че хората съвсем изгубиха смисъла на фактите или започнаха просто да ги скриват.

Да продължим по-нататък. Да вземем други насекоми. Тези неща следва да се наблюдават именно при насекомите, защото при насекомите можем да сме сигурни: те не могат да бъдат разумни вследствие наличието при тях на голям главен мозък, тъй като, без всяко съмнение, той при тях липсва. Затова и е нужно да се наблюдават такива неща именно при насе-

комите. С насекомите, господа, работата стои така, че на тях са им свойствени не само тези неща, които ви описах, но и съвсем други. Всички насекоми снасят яйца и не се появява веднага животно; отначало се появява личинка, претърпяваща след това метаморфоза. При пеперудите, които също са насекоми, това става още по-сложно. В този случай се появява личинка, гъсеница; тя завива пашкул и от пашкула се появява пеперуда. Тук става пълно преобразяване. Обаче такова превръщане съществува при всички насекоми. Виждате ли, има такива насекоми, които, развили се до окончателния стадий, до имаго, са вегетарианци, те ядат само растения⁴³. Господа, съвсем не агитирам за вегетариански начин на живот, знаете това, но тези насекоми са вегетарианци. Те ядат само растения. Обаче своеобразието им е, че въпреки това личинките им, червейчетата, изпълзващи от яйцата, се нуждаят от месо. И така, своеобразието на тези насекоми се заключава в това, че на началния етап по природа им е свойствено съвсем друго. Към растителната храна те се обръщат едва тогава, когато се развият до окончателния стадий, когато станат възрастни животни. Ако са още малки деца и изглеждат по съвсем друг начин, като личинки или червейчета, тогава те се хранят с месо.

Какво предприемат тези животни? Те търсят други насекоми, основно гъсеници, и снасят своите яйца в тялото на гъсеницата. Техният собствен апетит не се разпространява към месото, към животинската храна, но те знаят, че от яйцата ще се излюпят личинки, които имат нужда от месо. И така, те снасят своите яйца в тялото на такива гъсеници или други насекоми. Обаче това далеч не е всичко, има и още нещо. Може да се каже така: даже тези излюпващи се личинки също са доста разумни. Представете си само, те са ориентирани към хранене с живи животни. Следователно, ако трябва да се снесат яйца, насекомото, което има такъв начин на снасяне, инжектира друго, по-голямо по размер живо насекомо, и снася в него понякога страшно много яйца. Така че понякога в такава гъсеница – убождането може да бъде направено на всяко място – се

съдържат множество яйца, от които ще се излюпят личинки. След това личинките остават в тялото на това насекомо. Но яйцата могат да бъдат снесени само в живо насекомо, защото ако в момента, когато животното, в което са били снесени яйцата, загине, тогава и всички тези яйца ще се окажат обречени на смърт. Личинките могат да живеят само в живо животно. И така, представете си, ако макар и една-единствена личинка от тези, които са се излюпили там, разруши в животното с отложените в него яйца такъв орган, без който животното ще загине, така и всички останали личинки, излюпени от яйцата, ще трябва да загинат. Тези насекоми са толкова разумни, че никога в такава жива гъсеница те няма да изядат нищо друго освен това, което не е безусловно необходимо за живота на гъсеницата: следователно те не допускат гибелта на гъсеницата, те щадят жизненоважните органи. Даже ако яйцата са много, те ще изяждат вътре само това, без което гъсеницата ще може да живее по-нататък.

Виждате ли, такива неща, за които на хората им е известно, се скриват. Хората знаят за това, но го премълчават. Естествено, че им е неприятно, когато някой заговори за това, защото тук става дума не просто за недееспособност на науката, става дума направо за научно безчестие, за научна безсъвестност.

Но оттук можете да видите, че за такива животни, като насекомите, може да се каже по следния начин: без съмнение, при тях няма никакъв разсъдък, тъй като при тях отсъства апаратът, служещ за разсъдъка, при тях отсъства главният мозък, обаче в това, което правят, действат разсъдъкът. Трябва да се каже така: тук има разсъдък. Животните при това не размишляват. За мисленето вече е необходим главен мозък. Животните не размишляват, но реализират това, което е разсъдъкът. Става даже и така, че животните притежават нещо, приличащо на спомняне или памет. При тях памет като такава няма, но има нещо подобно на нея. Това бихте могли да наблюдавате, ако сте например пчелар. В пчеларството всички тези неща също ги има. Да допуснем, че тук е кошерът. Оттук излитат пчели-

те. Този, който иска нещо да научи, премества кошера малко по-далеч. Пчелите се връщат обратно, но отначало долитат на предишното място. Е, добре, от само себе си се разбира, че това е «инстинкт», тук няма нищо чудно. Те летят обратно по маршрута, по който са излетели. Но след това те започват да търсят. Те летят по-нататък, търсят навсякъде. Накрая се приближават. Но сега те не се прибират в кошера веднага. Доста продължително време се въртят наоколо, така че изхождайки от това, може съвсем точно да се установи: те първо изследват дали този кошер е собственият им, както бръмбарите-гробари изследват отначало, мека или твърда е почвата! Това показва, че те притежават макар и не спомен, но нещо приличащо на спомняне; те трябва да се убедят конкретно, това ли е техният кошер. Ние правим такива неща с помощта на нашата памет, ако трябва да установим еднаквостта на нещо. Пчелите правят нещо подобно.

Виждате, че навсякъде действа това, което при човека действа посредством главата, действа като проява на ум, на разсъдък. Навсякъде действа умът, даже в насекомото действа удивителен ум. Само си представете колко удивителен ум се проявява в това, че излюпената личинка на насекомото не изядва стомаха на животното. Защото, ако започнат да го изгризват, ще загинат всички заедно.

Ако се изследва тактиката, прилагана понякога от хората по време на война, появява се някакво уважение към този разум, към разсъдъка, който действа в насекомото, особено когато го сравняваме с безразсъдството на хората! При хората в това отношение няма никакво основание да се каже: ние сме единствените, които притежават разум.

Бих искал да ви кажа още нещо. На всички ви е позната хартията. Знаете, че хартията, която съществува в днешно време, е открита от хората едва преди четиристотин или петстотин години. Преди за писане са използвали нещо друго, пергамент и така нататък. Но така наречената хартия от парцали цивилизованото човечество я е открило едва преди четири,

пет века. Преди са пишели на кожа и други подобни. Как са я открили? Открили са я благодарение на това, че известни субстанции са се смесили в определена форма. Може би сте били във фабрика за хартия. Хартията отначало е течна, след това се втвърдява и така нататък. И така, нея я произвеждат изкуствено, използвайки всевъзможни химични и механични средства.

Може би сте виждали не само хартия, но понякога ви е попадало и гнездо на оси. Такова гнездо на оси е построено примерно така (изобразява го на рисунка): то е разположено тук някъде; тук е закръглено ето по такъв начин, че осите да могат да долитат в него. То е по-скоро сиво, не бяло, а сиво, но и хартията също е сива. Това гнездо на оси се състои от истинска хартия. Ако се зададе въпрос, какъв е химическият състав на материала, от който е направено гнездото на осите? – по химически състав то е съвсем същото, както и хартията. Това е истинска хартия.

Осите са започнали да правят своите гнезда от хартия не преди четиристотин или петстотин години, те ги правят в течение на хилядолетия! Оттук можете да видите: осите са произвели хартията значително по-рано от човека. Това е един факт. Гнездото на осите се състои просто от хартия. Ако преди хиляди години на хората им хрумнеше в главата хитрата мисъл: хайде да видим от какво е направено гнездото на осите, биха могли да стигнат до откриването на хартията. Но химията тогава още не е била стигнала толкова далеч, пък и да пишат още не се е налагало толкова много. Не винаги постигнатото благодарение на писането е носило полза на човечеството. Но във всеки случай работата стои така, че осите фабрикуват хартия в течение на неизмеримо по-голям период, отколкото хората.

Не само в течение на часове, но даже цели дни бих могъл, разбира се, да ви разказвам за това, как навсякъде е разпространен разумът. Той се среща навсякъде. При човека работата стои така, че той натрупва този разум, този разсъдък, този ум, който е разпространен навсякъде, и след това го използва. Бла-

годарение на това, че има разработен главен мозък, той може да използва за себе си това, което е разпространено навсякъде в света. И така, човек посредством своя главен мозък може да използват за себе си този ум, този разсъдък, който се намира навсякъде вътре в нещата.

Следователно нашият главен мозък не е предназначен да произвежда, да създава разсъдък. Велика глупост е това, че ние вярваме, че сами създаваме разсъдъка. Ако вярваме, че създаваме разсъдъка сами, това е толкова глупаво, като все едно някой да гребне с кана вода от езерцето, да дойде с каната и да каже: виж, сега тук има вода, ти видя, че преди няколко минути нямаше вода; значи, водата се е появила от каната! Тук всеки ще каже: що за глупости! Той беше на езерото и взе вода от там, тя не се е появила в каната! Обаче учените мъже сочат към главния мозък, по подобен начин натрупващ разсъдък, доколкото последният съществува навсякъде, както и водата, и твърдят, че този разсъдък се е появил там вътре! Това е толкова глупаво, както да кажеш, че водата се е появила в каната; защото ум, разсъдък, съществува и там, където никакъв главен мозък изобщо няма. По същия начин и езерото не зависи от каната. Ум има навсякъде. Човек може само да почерпи от този ум. И както може да се използва водата, намираща се в каната, по същия начин човек може да използва своя главен мозък, ако той, подобно на каната, съсредоточи, натрупа ума, намиращ се навсякъде в света. При това чак до ден-дневен по отношение на ума, на разсъдъка, това при човека далеч не се получава по най-добрия начин.

Виждате, че тук става дума за това, да се мисли правилно. Обаче тези, които твърдят, че посредством главния мозък се създава, се произвежда разсъдък, никога няма да мислят правилно, защото така те показват, че не могат да мислят правилно. Тяхното твърдение е толкова глупаво, както и твърдението, че водата се произвежда от тенекията, от която е направена каната. Тези глупости се смятат в наше време за наука. А между другото става дума за очевидни неща, господа. От

всичко казано може да се види: разсъдъкът трябва първо да бъде натрупан, да бъде акумулиран.

Вземете главния мозък, където разсъдъкът се стреми да се съсредоточи, да се акумулира. Сам по себе си главният мозък много малко е способен да акумулира разсъдък, както и каната, която, ако я оставите, а след това се върнете, ще видите, че вътре няма вода! Сама по себе си каната няма да набере вода. Също и главният мозък сам по себе си не може да поеме разсъдък. Какво трябва да го има, та главният мозък да може да събере, да може да акумулира разсъдък? Вие не можете да допуснете главният мозък да се окаже предоставен на самия себе си, да се окаже сам, така, както не можете да предоставите каната сама на себе си. Ако вярвате, че се състоите от кръв, нерви и главен мозък, то всичко това е само каната; трябва да съществува още нещо, способстващо за натрупването, използващо главния мозък като акумулатор за разсъдък. Това е духовно-душевното начало, което се събира, което влиза в човека – както неотдавна ви говорих за това – и има предсъществуване в духовно-душевния свят, само ползвайки се от физическия. Ако не се скриват фактите, следователно ако действително се стигне до това, че разсъдъкът съществува навсякъде, подобно на водата, че той трябва да бъде набран, акумулиран в главния мозък, както вода в кана, следва да се търси и този, който събира, събирача – ако, разбира се, искаме да сме сериозни учени, а не шарлатани. Към това води обикновеният здрав смисъл. Не е вярно, че антропософската духовна наука е по-малко научна, отколкото другите науки. Тя е доста по-научна, тя в много по-голяма степен е наука.

Колко логични са тези хора, можеше да се види онзи ден. Знаете, че тук се състоя естественонаучен курс. Вече ви разказах, че в Щутгарт проведохме експерименти, за да изясним каква е ролята на далака⁴⁴; установихме, че задачата на далака се състои в това, да служи за своего рода регулатор в системата на храненето. Това означава, че кръвта при човека има определен ритъм, пулс, седемдесет и два удара в минута – такава

е нормата. Но този ритъм е свързан със системата на хранене. Хората малко следят системата им на хранене да действа ритмично. Това лошо им се удава: налага им се да ядат ту така, ту иначе. Даже ако погледнем най-употребяваните вещества, налага се да се яде както това, което е годно, така и това, което е негодно. Тук отсъства равномерността, която съществува в кръвта. Ако аз например вместо в един часа, ям в два часа, възниква нередовност, нарушава се ритъмът. Обаче това не оказва влияние на кръвта, ритъмът на пулса не се изменя, макар за кръвта би било желателно да получава хранене в определено време. Именно далакът изравнява, компенсира този процес. Това искахме да докажем с помощта на експерименти и ни се удаде, макар и до известна степен; тук са необходими нови експерименти и те ще бъдат проведени. И така, макар и до известна степен да ни се удаде да докажем, че далакът е регулатор, че действието се състои в това, че в случай на нередовно приемане на храна, хранителните продукти остават в червата толкова дълго, колкото е необходимо за кръвта. И ако сме гладни, но не много силно – при дълго гладуване далакът нищо вече не може да направи, – далакът съдейства от нашето собствено тяло да се взема мазнина и по този начин да се обезпечава кръвта.

Виждате, доколкото провеждаме работата честно, госпожа Колиско в своята книга написа честно за това, че в «Медицински курс» аз съобщих за ролята, която играе далакът и че тя впоследствие е правила експерименти, потвърдили това. И ето че един мюнхенски професор⁴⁵ заяви: това е прекалено лесно. Получават посредством антропософията данни и предварително ги имат в джоба си. Ако след това се правят опити и се поставят експерименти, тук – както казват тези хора – имаме работа с несъстоятелна наука, основана на предсказания; защото се работи с вече готови данни и експериментите се поставят със задна дата. И така, той заявява: това е несъстоятелна наука, основана на предсказания.

Защо той казва това? Защото тези момчета изобщо не

желаят да работят с каквито и да е насочващи мисли, те искат при тях, в кабинетите да им доставят колкото се може повече материали, с които те започват да експериментират, сляпо, без да се замислят, да експериментират, докато изведнъж нещо не се получи. Това те наричат състоятелна наука, неоснована на предсказания, наука без предпоставки. Тук изобщо не се правят никакви предсказания, хипотетични предпоставки. А това, че понякога им се удава да направят големи открития – и сляпата кокошка понякога попада на зрънце! Но как ще можем да се придвижим напред, ако не разработваме идеите в нашите кабинети?

А какво казва мюнхенският професор? Това е несъстоятелна наука, основана на предсказания, тя работи с готови данни. Но представете си, че някъде са правили опити, те са потвърдили сведенията за ролята на далака, но описанията на тези опити са изгорели при пожар, така че са останали само резултатите от направеното. Ако тук би се намерил някой, който би могъл да каже: «Какво пък, ще направя тези опити втори път!», в този случай той също би имал работа с такива готови данни. И тогава ще се появи някакъв професор, ще погледне това и ще заяви: да, но готовите данни са вече в джоба му, това е «несъстоятелна наука, основана на предсказания». Това би било явна глупост. Разликата е само в това, че аз получавам данните на основата на духовно изследване на предмета, но правя това така, че те напълно могат да бъдат проверени от анатомична гледна точка, научно; друг с помощта на експеримент намира потвърждение на това, което вече е било точно посочено. Пред него стои само една задача: да даде обосноващо физическо доказателство на това, което съм казал. От логична гледна точка няма разлика, дали ще обнародвам, изхождайки от моето познание, някакъв резултат, открит по духовнонаучен път, или такъв резултат ще стане известен на някого благодарение на по-рано направени опити.

И така, някой казва: това е «състоятелна наука, неоснована на предсказания». Ако той каже това по отношение на

случая, когато физически са били получени резултати, но описанията на опитите са изгорели, така той отдава нужното на такава ситуация. Обаче когато резултатите изхождат от антропософски източници, тогава това е «несъстоятелна наука, основана на предсказания». Какво означава това, господа? Това означава, че човекът е нечестен: всичко, изхождащо от антропософията, той предварително го обявява за еретично. «Наука, неоснована на предсказания» за тези хора е само параван, при тях не става дума за това. Те са толкова глупави, че даже не забелязват, колко е безсмислено това от логична гледна точка. Те говорят за «наука, основана на предсказания», без да се ръководят от логиката, а само защото това се отнася до антропософията; тези хора са прекалено глупави, за да разберат това, което изхожда от антропософията. Разбира се, те изпадат в ярост, като не са в състояние да я разберат; и тогава я обявяват за еретична и я клеветят. Обявяването на антропософията за еретична е основано на това, че хората, подвизаващи се на попрището на така наречената наука, не мислят, те не могат да разберат антропософията. Това е заложено в цялата наша цивилизация. Днес може да бъдеш крупен учен, крупен естествоизпитател и в същото време да не можеш истински да мислиш. Необходимо е по достоен, честен начин да се култивира порядъчност, честност, за да се вземат предвид всички факти, а не само удобните за изграждане на теорията, с помощта на които се хвърля прах в очите на хората.

Виждале, че в по-голямата си част ненавистта към антропософията е основана на това, че антропософията е честна, а това не искат да ѝ позволят. Ако хората имаха по-голямо чувство за истината, те често щяха да оставят перото си без да са написали и два реда. Защото ако човек се запознае с истинската антропософия, всичките им враждебни конструкции ще се разпаднат, затова и започват да измислят всякакви глупости за нея. Хората, измислящи всякакви глупости за антропософията, нямат нищо общо с истината. Хората, които започнаха да говорят неистини, отиват все по-далеч. Ето защо се разпрос-

траняват все по-големи клевети по повод на антропософията. Какво е следствието? Като не са в състояние да разпознаят клеветата, се вярва, че антропософите са нещо като дяволи. Този, който не е в състояние да разпознае в какво е работата, се доверява на авторитетите, а последните говорят неистини. Антропософията страда най-много именно от това, че за нея навсякъде се говорят неистини, докато всъщност тя е истинската наука, разглеждаща фактите.

Затова на фона на изключително скръбните събития, станали тук, е необходимо макар и малко да се погледне какво представляват такива неща в действителност, как на основата на неистини се осъществяват преследвания и подстрекателство.

Аз, от своя страна, решително отричам, че събитията са били провокирани. Разбира се, не можах да предотвратя всичко това. Обаче това, което ви говоря тук, е посочване на напълно определени факти, нали така? Това, което днес ви разказах, е точно излагане на фактите, към което добавих само обща характеристика на научния живот. Вие би трябвало да си кажете: там, където не се отчитат такива факти, отсъства воля за създаване на истинска наука, там господства воля, насочена към това, да се хвърля прах в очите на хората, даже и неосъзнато. В това отношение хората би следвало да бъдат доста по-разумни, отколкото са.

В понеделник ще продължим да говорим за това по-нататък. Ако искате да попитате за нещо, би ми се искало да говорите с пълна откровеност, от все сърце. Що се отнася до всичко останало, няма да позволя да ме изкара от релси нещастие, което стана. Ето защо нямам желание да губя цялото наше време в скръбни излияния, а искам да ви кажа нещо полезно.

ДВНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 8 януари 1923 г.

Доктор Щайнер: Някой има ли въпрос, който идва от сърцето му?

Задава се въпрос за въздействието на алкохола, за вредните му последици и така нататък.

Имате предвид, доколко алкохолът изобщо е вреден за здравето?

С алкохола работата стои така, че вие лесно можете да забележите неговото първо действие, доколкото той действа в човека върху това, което описваме отново и отново: той действа върху цялата душевна конституция. Първо, заради алкохола човек изпада в своеобразно духовно объркване, духовно смущение, действащо толкова силно, че той преди всичко се оказва във властта на емоциите, които в противен случай са по-слаби в него и лесно могат да бъдат потиснати от разсъдъка. Така че ако човек не пие алкохол, неговите прояви са по-разумни, отколкото в случай, когато е пил. Освен това алкохолът въздейства по възпламеняващ начин на кръвта на човека, така че кръвообращението се усилва. Това първо; вследствие на казаното емоционалният живот се възбужда. Човек например с лекота изпада в гняв, докато обикновено гневът може с лекота да бъде потиснат. И така, виждате, че първото действие на алкохола е такова, че то оказва влияние на умствената дейност и изобщо на душевния живот на човека.

Ако алкохолът в течение на определено време остава в организма, тогава той предизвиква явление, което много добре познавате, наречено махмурлук. Именно по появата на махмурлук виждате, че алкохолът отначало действа така, че целият организъм се противи. Какво означава махмурлукът при човека? Той означава не нещо друго, а това, че човек, да кажем, вечерта се е напил – махмурлукът настъпва, като правило, на

сутринта, след като вечер човек е пил, – той е пил вечерта и кръвта му е придобила особено силна подвижност, вследствие от което той е изразходвал прекалено много сили. Тези сили са се изразходвали, защото той бързо е придал на своя организъм подвижност, която обикновено би била по-малко силна.

И така, нека съвсем точно да проследим тези неща. Да допуснем, че организъмът се стреми да извършва определена дейност в течение на двадесет и четири часа. Ако човек е изпил подходящата за него доза алкохол, същата тази дейност ще се осъществи в течение само на дванадесет или даже шест часа. Вследствие от това организъмът се лишава от своята вътрешна дейност. Ето защо хора, имащи навика малко да пийват, имат инстинктивно правило, състоящо се в това, че още преди да е настъпил махмурлукът, трябва добре да похапнат. Защо те правят това? Ако са хапнали както следва, при тях или изобщо не се появява махмурлук, просто той не настъпва, или се появява, но в по-слаба форма, така че след това, на следващия ден могат да работят.

Какво става, ако някой е изпил осезаема доза алкохол и след това, да кажем, е ял печен колбас? Тогава той отново е активизирал дейността на своя организъм, на своето тяло, и е заменил това, което е било разпиляно поради прекомерно ускорената дейност. Но ако човек не прави така, ако той още не е станал достатъчно опитен, закоравял пияница – опитните, закоравелите правят така, – ако той не яде, ако забрави да хапне печен колбас, тогава при него се появява махмурлук по причина, че телесният организъм не се оказва в състояние да развива достатъчно интензивна вътрешна дейност. Ако тази дейност не се изпълнява по правилен начин, повсеместно става отлагане на разпадни продукти, на отпадъци, а именно производни на пикочната киселина. Те особено се отлагат в главата, доколкото да се поддържа нормалното обезпечаване на главата е най-трудно. И ето, поради изпития алкохол, като е преразходил през нощта ресурсите за дейността на своя организъм, ресурсите за вътрешната органична дейност, човек на

следващата сутрин се намира в такова състояние, че главата му представлява това, което в противен случай представляват неговите черва; в главата се отлагат нечистотии. Ето защо тялото незабавно протестира, ако вследствие употребата на алкохол го принуждават към прекалено интензивна дейност.

Тук работата стои така, че човек, както вече ви казах веднъж в лекциите, може да понесе много повече – сега нямам предвид алкохола, а говоря общо, – много повече, отколкото обикновено се предполага. В течение на определено достатъчно дълго време положението може да се изравнява, да се компенсира. Обаче можете да наблюдавате как някои хора използват много измамен и крайно съмнителен способ за борба с махмурлука. Ако хората на следващата сутрин станат или се върнат вкъщи със силен махмурлук, какво правят? Вие също сте срещали това: на следващата сутрин те избиват махмурлука с алкохол. Ранната употреба на алкохол те превръщат в своеобразно лечение.

Какво означава, ако те лекуват махмурлука, като пият отново? Виждате ли, през нощта организмът се лишава от своята активност, телесната дейност се редуцира вследствие превъзбудата на кръвта. На сутринта се появява дефицит на такъв род дейност. Обаче последващият прием на алкохол прищипва организма, така че последните налични остатъци от дейност, от активност, също се пускат в действие. Тези последни остатъци още са способни да отделят основните нечистотии и затова махмурлукът до известна степен се ликвидира, но само в главата, докато в останалия организъм, в останалото тяло той се запазва. Макар това, което по такъв начин се запазва в останалото тяло, хората да го усещат доста по-малко. Когато се пие алкохол срещу махмурлук сутрин, като не бива осъзнаван, махмурлукът обхваща целия останал организъм, преминава в него. Настъпването на такава ситуация е истинско бедствие за организма. Сред алкохолиците най-лоши, най-тежки са тези, които избиват махмурлука с алкохол. Ако всичко това се повтаря пак и пак, постепенно целият организъм се подлага

на разрушение. Освен това е почти невъзможно да се разрушава организмът без настъпване на по-нататъшни последствия – именно защото човек може много да понесе. Ето защо при истинските пияници на първо място изпъква своеобразният делириум, алкохолната психоза. Тук нещата още не са стигнали до стадия на разрухата. Ако настъпва така нареченият *Delirium tremens*, както наричат това явление в медицината, човек започва да вижда навсякъде своего рода животни, бягащи наоколо мишки и други подобни. При него се появява мания за преследване. За *Delirium tremens* е характерно това, че човек започва да се чувства, като че ли навсякъде го преследват малки животни, например мишки. Това даже е влязло в историята. Има такава Миша кула. Тя е получила името си главно поради това, че там едно време е бил затворен някой, страдащ от алкохолна психоза. Него са го мъчили мишки, сякаш намиращи се вътре в кулата. Всъщност само му се е струвало, че вътре е имало мишки. Този, който е бил вътре в кулата, е виждал около себе си хиляди и хиляди бягащи мишки, които всъщност ги е нямало там.

И така, виждате колко трудно е на човек да възстанови в тялото си това, което действа в него, ако той разрушава себе си посредством алкохола. Тялото дълго време се съпротивлява на целия този процес, причина за който е алкохолът.

Интересното е, че при това при хората се пробужда съвестта. Те, да кажем, известно време са пили, пийнали са на сутринта срещу махмурлука и са продължили да пият и след това, но при тях изведнъж се пробужда съвестта, човекът спира да пие, запазвайки по такъв начин малко енергия. Какво става след това? Ако дотогава не е имал алкохолна психоза, именно тук тя се появява. Интересен факт е, че алкохолната психоза се появява понякога именно при този, който дълго време е пил, а след това е престанал да пие.

Това е един от най-важните признаци, че при разглеждане на човека трябва да се отчита: главата действа различно от останало тяло. В последната лекция ви приведох много при-

мери, потвърждаващи това. Докато махмурлукът е в главата, делата на човека още са търпими, процесът още не е преминал вътре в останалия организъм. Но ако вече е преминал вътре и човек след това спре да пие, в такъв случай бурната реакция на цялото тяло се проявява чрез главата: ето тогава при човека започва алкохолната психоза – на фона на отказа от алкохола.

Може да се каже така: в кръвта на човека съществува някакво телесно подобие, еквивалент на най-важните душевни функции. Може би знаете, че при някои хора се появява мания за преследване, те виждат всевъзможни образи, които всъщност ги няма. В миналото в такива случаи хората са правели кръвопускане и това е било доста здравословно лечение. Не трябва да се мисли, че преди всички хора са били суеверни в такава степен, в каквата сега е прието да се смята. Кръвопускане се правело не поради суеверие. Кръвопускане в частност са правели на такива болни, за които става дума сега. На тях им слагали пиявици, които им смучели кръвта. Тогава кръвта ставала по-малко активна. Не при пиянство, а в случай на алкохолни психози кръвта ставала вследствие на това по-малко активна. И тогава настъпвало подобрение.

Казвал съм ви също и това, че нервната система е във висша степен родствена на всичко, явяващо се основа на душевните свойства на човека; докато за волята на човека нервната система е доста по-малко важна. Тя играе важна роля за разсъдъка, но за волята на човека тя е доста по-малко важна, отколкото кръвта.

Ако виждате, че от алкохола на най-силна атака се подлага именно кръвта, трябва оттук да разберете и това, че кръвта е много добре защитена от такива атаки, защото тялото активно протестира срещу такива алкохолни атаки. Кръвта действително е силно защитена от това вмешателство, което произвежда алкохолът по отношение на човека. Ние трябва да се запитаем: благодарение на какво кръвта в човека се оказва толкова силно защитена от тази намеса, от тази атака? Тук трябва да попитаме и за следното: къде възникват най-важните съставни части

на кръвта?

Спомнете си какво съм ви казвал: кръвта се състои от червени кръвни телца, еритроцити, съдържащи в себе си желязо, те плуват в така наречения кръвен серум. Освен това кръвта се състои от бели кръвни телца, левкоцити. Казвал съм ви, че най-важната съставна част на кръвта са еритроцитите и левкоцитите. В дадения контекст ние не вземаме под внимание кръвните телца, свързани с дейността на далака, чиято регулираща [за ритъма на хранене] роля ние изследвахме в Щутгарт. В състава на кръвта са много клетки; ние искаме сега да обърнем внимание именно на червените и бели кръвни телца, на еритроцитите и левкоцитите, и да зададем въпроса: къде в организма възникват тези кръвни телца? Виждате ли, тези кръвни телца възникват в съвсем особено място. Ако си представите бедрените кости от таза до колената, представите си някакви кости – ръце, мишница или предмишница, – костите са кухи вътре, а навсякъде в тези кости ще откриете вътре така наречения костен мозък. Тук вътре се намира мозък, костен мозък. Виждате ли, господа, в този костен мозък възникват червените и бели кръвни телца – еритроцитите и левкоцитите, – които след това проникват в кръвоносните съдове. Човешкото тяло е организирано така, че във вътрешните кухини на костите то произвежда кръв, иначе казано, това, което в него е най-важно.

Доколкото това е така, вие можете да си кажете: възпроизводството на кръвта действително е много силно защитено от разрушителни въздействия. Само много продължителната употреба на алкохол, при това в най-лоша форма, е необходима, за да премине разрушителното му действие даже в костите, чак до вътрешното им съдържание, чак до костния мозък, и започне там да разрушава костния мозък, лишавайки го от възможност да произвежда еритроцити и левкоцити. В този случай човек, употребяващ алкохол, встъпва в най-разрушителния стадий, доколкото действието на алкохола отива толкова далеч, че въздейства върху костния мозък.

Работата стои така, че хората [от различни полове] по отношение на своя разсъдък, по отношение на своите душевни качества много си приличат един на друг, обаче по отношение на своята кръв хората от различни полове, мъжете и жените, много се различават един от друг. Макар тази разлика да остава неосъзната, тя въпреки това е много отчетлива. Кръвните телца, образуващи се вътре в костния мозък, еритроцитите и левкоцитите, въздействат на хората различно: еритроцити са по-важни за жените, докато левкоцитите са по-важни за мъжете. Това е много съществено: червените кръвни телца, еритроцитите, са по-важни за жените, а белите, тоест левкоцитите, са по-важни за мъжете.

Затова става така: жените, както знаете, на всеки четири седмици имат менструации. По същество те представляват дейност на човешкото тяло, насочена към отделяне, отделяне на червени кръвни телца, на еритроцити. Мъжете нямат менструация и както знаете, мъжката сперма не произлиза от червената кръв. Тя произлиза от белите кръвни телца, от левкоцитите. Те многократно се видоизменят, но в крайна сметка съставляват това, което е най-важното в мъжкото семе, в спермата. Така че във връзка с това, което има отношение към размножаването на човека, ние трябва да отидем чак до защитения костен мозък, ако искаме да проверим посредством какво е възможно физически да се повлияе на човешката способност за размножение. Върху човешката способност за размножение, върху възпроизводството може да се окаже физическо влияние чрез костния мозък, намиращ се вътре в костите.

Разбира се, и червените, и белите кръвни телца, и еритроцитите, и левкоцитите, бидейки произведени вътре в костите, преминават в кръвта. Ако жена употребява алкохол, на особено въздействие са подложени еритроцитите. Еритроцитите, червените кръвни телца, съдържат желязо, те са тежки, те носят в себе си земната тежест. Ако жената пие, това ѝ действа така, че в нея се появява прекомерна тежест. Като следствие при пиеща жена детето [плодът], който трябва да се формира,

става прекалено тежък и не може по правилен начин вътрешно да развие своите органи. То вътрешно не се дооформя, неговите вътрешни органи не са наред. По този околен път, господа, се осъществява вредното влияние на алкохола при жените.

При мъжете работата стои така, че алкохолът оказва преимушествено въздействие върху белите кръвни телца, върху левкоцитите. И ако след това под влияние на алкохола или изобщо под влияние на организъм, отровен от алкохол, настъпи оплождане, спермата, семето се разрушава, и то по такъв начин, че става излишно подвижно, «шавливо». Оплождането става така, че майчиният организъм трябва да отдели малка яйцеклетка. В състоянието, в което се намира при оплождането, тя може да се види само под микроскоп. И така, отделя се яйцеклетка. Мъжът отделя цяло множество семенни телца, сперматозоиди, имащи нещо като нишки, подобни на опашки. Безчислено множество от тези сперматозоиди се намира в семенната течност, в спермата. Тези нишкообразни опашки, които те имат, приличат на ламе, на проблясващи косъмчета. Благодарение на тези проблясващи косъмчета сперматозоидите изобщо са изключително подвижни. Те извършват най-сложни движения и един от тях трябва пръв да проникне в женската яйцеклетка. Този, който стигне пръв до яйцеклетката, се възприема от нея. Той е много по-малък от тази женска яйцеклетка; макар и самата яйцеклетка да може да се наблюдава само в микроскоп, мъжкият сперматозоид е доста по-малък. В момента, когато той се възприема от яйцеклетката, около него веднага се образува обвивка, и всички сперматозоиди, идващи след това, се отблъскват от тази обвивка. Вътре прониква само един. Защото веднага, след като само той се окаже вътре, около яйцеклетката се образува обвивка, така че другите са принудени да се оттеглят.

Следователно виждате, че всичко това е устроено изключително остроумно. Сперматозоидите притежават изключителна подвижност. Обаче под влияние на алкохола те стават доста по-подвижни. Така че в този случай оплождането става

под действието на мъжките семенни телца, на сперматозоидите, които са изключително подвижни. Вследствие нервната система и системата на сетивните органи в човека [в плода] се подлагат на особено въздействие, предизвикано от това, че мъжът пие. И така, ако пие жената, тогава вътрешните органи на плода се подлагат на разрушаване вследствие от прекомерната тежест; ако пие мъжът, се разрушава нервната система на детето (плода). Подлага се на разрушаване дейността, която трябва да функционира по правилен начин, когато детето расте.

Следователно може да се каже: пиещата жена съдейства за разрушаването в човека (плода) на земното начало, а пиещият мъж разрушава подвижното, газообразно начало, което се намира в обкръжението на Земята и което носи в себе си човек. По такъв начин, ако пият и двамата (родители), разрушаването на плода става от две различни страни. Разбира се, тогава не става нормално оплождане; това означава, че макар оплождане да настъпи, нормалният растеж на плода става невъзможен. Защото, от една страна, яйцеклетката излишно проявява своята тежест, а от друга страна, всичко се привежда в тръпнеща, «шавлива» подвижност. Едното влиза в противоречие с другото. Ако и двамата пият, в такъв случай при оплождането мъжкото начало встъпва в противоречие с женското. За този, който разбира тези закономерности като цяло, е ясно, че при хора, при които пиенето е станало навик, плодът фактически се подлага на изключително вредно въздействие. Обаче хората не вярват в това, доколкото влияние от такъв род при пиещите мъже и жени е относително слабо забележимо, то не е така явно. Това впрочем става, защото кръвта, произвеждана вътре в костния мозък, е защитена толкова, че на хората се налага да положат много усилия, за да окажат забележимо влияние върху потомството. И понеже въздействията са слаби, хората в наше време изобщо не признават тяхното съществуване.

Ако детето се роди с воднянка на главата, като правило никой не проверява не е ли станало зачатие през нощта, ко-

гато майката е била поканена на вечеря и е пила там червено вино, нали така? Въпреки това, при проверка би се открило, че това е било така и тежестта е станала прекалено силна. Ето че се ражда дете с воднянка на главата. Ако в друг случай детето се ражда с нервен тик, с потръпване на лицевите мускули, също никой няма да провери, не е ли бил в онази вечер мъжът много пиян. Неща, малко проявяващи се, сами по себе си незначителни, изобщо никой не проверява. Затова хората имат мнение, че влияние изобщо отсъства. А него въпреки това винаги го има. Но най-лошите влияния възникват в случай на хроничен алкохолизъм, на ежедневен пиянство. При това съществува нещо, което се набива на очи, нещо доста забележително.

Виждате ли, ако например пие мъжът, това може да се прояви като слабост на нервната система на детето и, да кажем, предразположеност към туберкулоза на белите дробове. При това не е задължително децата пряко да наследят нещо, свързано с алкохолизма на бащата. При тях например може да няма предразположеност към нарушения в областта на главата, но може да се прояви предразположеност към туберкулоза на белите дробове, или към нарушения в стомаха, или нещо друго подобно. Следователно коварството на подобни проявления се състои в това, че нарушенията, получени заради алкохола, преминават към други части на тялото на човека.

В такива неща винаги трябва да се има предвид колко голямо влияние може да окаже върху човешкото развитие малко количество вещество. Освен това винаги следва да се отчита по какви пътища тези вещества постъпват в човека. Обмислете например следното: в нашите кости се съдържа достатъчно много калциев фосфат. Фосфор има също и в нашия главен мозък и от по-рано изнесените лекции знаете, че фосфорът е нужен, тъй като без фосфор главният мозък би бил невъзможен да се използва за мислене. И така, ние съдържаме в себе си фосфор.

Впрочем веднъж ви казах: фосфорът е благоприятен в

случай, че постъпва заедно с храната в количество, достатъчно за това, да се преработва със скоростта, която изобщо е присъща на човека. Ако в стомаха на човека се вкарва такова количество фосфор, което бързо се усвоява, фосфорът е благоприятен, той не е вреден.

Но може да има и примери от друг вид. Знаете, че преди се правеха фосфорни кибритени клечки; сега те са рядкост. Но при известни обстоятелства би могло да се наблюдава това, което например съм наблюдавал, когато бях още дете. Тези наблюдения се състояха в следното: от нашата квартира ми се налагаше да вървя цял час до училището – тогава бях на тринадесет, четиринадесет, петнадесет години – и на половината път се намираше фабрика за производство на кибрит. В нея работеха работници, произвеждащи кибрит. И така, господа, там можеше да се види, че при определена част от работниците – а това ставаше в седемдесетте години на миналия (XIX) век – бяха разядени челюстите. Челюстите при тях бяха разядени и започвайки от челюстта, цялото им тяло беше подложено на разрушение. На горната и долна челюст – обикновено започваше от горната – костите се оказваха разядени.

Който знае какво вредно въздействие може да окаже фосфорът върху човека, ще бъде очевидно, че такава кибритена фабрика се отнася към най-убийствените неща, които могат да съществуват. Във всичко, имащо отношение към човешката цивилизация, винаги е необходимо да се разглеждат и многочислените вредни последствия, които също се налага да изпита човек. В тази кибритена фабрика винаги идваха известен брой работници с бинтовани челюсти. Така започваше този процес. И след това, нали така, той се разпространяваше и по-нататък. От само себе си се разбира, че в горната челюст също се съдържа фосфор. Но що за фосфор е това?

Виждале ли, фосфорът, който първо постъпва с храната в стомаха и след това изминава целия път до челюстта, не е вреден, ако от него не е употребено прекалено много. Кибритените клечки се произвеждат така: отначало се нарязват дълги

пръчици, от които след това с помощта на механична резачка се правят малки пръчици. След това тези малки пръчици се поставят в рамка и се закрепват там, след което се потапят отначало в сярна баня, а след това във фосфорна баня. Всичко това правят работниците със своите ръце. От рамката веществото се разпръсква. Представете си колко много при работа попада на човека в лицето, като той няма даже възможност да се измие. Несъмнено по тялото на човека попада малко количество фосфор, попада не отвътре, а отвън. Ето в какво се състои тайната на човешката природа: това, което може да бъде крайно необходимо за човека, ако човек го поема отвътре и организъмът му преработва постъпилото, може да се окаже най-силна отрова, ако постъпва в организма отвън. Виждате ли, вътре човешкият организъм е устроен толкова мъдро, че всички излишъци от фосфор той отново отделя с урината или с фекалиите. Само на незначителното необходимо количество той позволява да премине в костите. Той бракува и изхвърля навън всичко излишно.

Но върху това, което идва отвън, тази способност на човека за отделяне не се разпространява. Несъмнено тук би следвало да се помогне на човека. Би могло да му се направи голямо благодеяние дори и с това – но представете си колко малко в седемдесетте години са мислели за хуманно отношение към човека, – и така, би могло да му се помогне, като се оборудва баня с топла вода, където всеки работник да се изкъпе, когато си тръгва от работа. С едно такова мероприятие би могло да се постигне извънредно много. Обаче даже такива прости неща не се правят.

С това бих искал да ви покажа как е устроен човешкият организъм. Той е устроен така, че даже много малки дози вещества, постъпващи отвън – макар тези вещества да могат да бъдат в друг случай необходими за изграждането на организма, – много малки дози вредни вещества могат да доведат до това, че здравето на човека като цяло и изобщо целият му организъм да бъдат разрушени.

Човек изобщо много може да понесе. Но в някакъв определен момент организмът престава да се справя. При алкохолизъм в организма също настъпва момент, когато той се оказва в състояние да не може по правилен начин да направлява жизнената дейност, тази жизнена дейност, за която пречка е алкохолът.

Ако човек е подложен на отравяне с фосфор е известно, че вътрешната дейност, която в противен случай би преработвала фосфора, просто се подкопава; тя се подкопава отвън. В случая с алкохола работата стои, бих казал, доста сходно. С алкохола става така: ако човек пие прекалено много алкохол, ако той пие отново и отново, така че, както се казва, употребата на алкохол взема не инцидентен, а систематичен, хроничен характер, този процес отива толкова далеч, че алкохолът в човека действа именно като алкохол, тоест сам по себе си.

Как алкохолът действа сам по себе си? Тук бих искал да ви напомня това, което веднъж вече ви казах: количеството алкохол, от което човек се нуждае, той изработва сам за себе си. Казвал съм ви: във веществата, които се намират в червата, винаги се произвежда известно количество алкохол от обикновените продукти, доколкото на човека е нужно това малко количество алкохол. За какво му е нужно то? Тук трябва да си спомните, че ако някога сте били в кабинет по анатомия и сте видели там образци, те са били в спирт, тъй като в противен случай биха изгнили. Алкохолът възпрепятства гниенето в живия организм. Така действа алкохолът, произвеждан от човека в самия себе си, произвеждан в човешкия организм; алкохолът възпрепятства гниенето на някои нужни за човека вещества. Така че вътрешната организация на човека му предписва колко алкохол трябва да има той, защото в човека се намират някои вещества, които иначе биха започнали да гният, докато те трябва да се намират в тялото, трябва да се подлагат на консервация.

Сега си представете, че човек пие прекалено много алкохол. Тогава се консервират прекалено много неща, тогава

всъщност това, което трябва да се отдели, се оказва консервирано и се запазва в тялото! Ако човек отново и отново подлага циркулиращата в него кръв на въздействието на алкохола, така той консервира тази кръв в тялото. Какво е следствието от това? Следствието е, че тази кръв запушва намиращите се в костите канали, въздействайки в противоположно направление. Кръвта няма да може достатъчно бързо да излиза през порите и така нататък. Тя остава в тялото прекалено дълго. Вследствие от това костният мозък, намиращ се в костните кухини, все по-малко е предразположен да произвежда нова кръв и от това става по-слаб. Това, което става при така наречените хронични алкохолици, е настъпващо с времето отслабване на костния мозък. И тогава при жените той не произвежда повече нормални еритроцити, а при мъжете – нормални левкоцити, нормални бели кръвни телца.

Виждате ли, по този повод трябва отново и отново да кажа така: много добре е, ако хората се замислят над провеждането на социална реформа, например замислят се над забраната за употреба на алкохол, тоест за въвеждането на сух режим и така нататък. Разбира се, това направо е прекрасно. Обаче искам да кажа следното. Виждате ли, даже такъв учен, като професор Бенедикт⁴⁶, за когото ви разказах неотдавна – за това, че той е събирал черепи на престъпници и че тогава един престъпник, унгарец, не искал черепът му да бъде изпратен във Виена, защото смятал, че тогава черепът няма да успее да се обедини с другите останки по време на Страшния Съд, – та този учен мъж, професор Бенедикт, напълно справедливо казвал: хората се изказват против алкохола, но всъщност много повече хора загиват от вода, отколкото от алкохол! И това, разбира се, в общи линии е вярно, тъй като вода, съдържаща замърсявания, действа в много по-големи мащаби. Така че ако се разглежда този въпрос от гледна точка на статистиката, разбира се, може да се каже: от вода загиват много повече хора, отколкото от алкохол.

Макар че тук трябва да се отчита и нещо друго. Тук бих

искал да кажа така: с алкохола работата стои така, както в историята за «Чудната кокошчица»⁴⁷. Не знам, знаете ли я тази история за един бедняк, един беден момък, който могъл да си купи само едно кокоше яйце. По повод на това яйце в него се развихрила фантазията, че ако не беше се оказало при магазинера, а беше поставено под кокошка, от него би се получила кокошка-носачка. Така че, изяждайки яйцето, бих изял цяла кокошка. Той фантазирал по-нататък и си представил: че аз съм напълно нормален, заможен момък, щом мога да изям своята кокошка! Но с това фантазиите му не спрели, а той размишлявал по-нататък. Той си казал: да, но кокошчицата, която ще изям, може да снесе множество яйца, от които отново ще се излюпят кокошчици. А всичко това ще бъдат кокошки, които мога да изям! Накрая той изчислил, че тези кокошки биха били милиони и милиони... Тогава той си казал: нима мога така да пропиляя своето състояние?!

Виждате ли, същата история, но не на шега, а сериозно се повтаря и с алкохола. Разбира се, ако ръководейки се от гледната точка на статистиката, вземем периода от 1870 до 1880 година и проверим, колко хора са загинали от вода по цялата Земя и колко от алкохол, ще надделее броят на хората, загинали от вода. Защото по това време хората са умирали от тиф и други подобни болести, и то доста по-често, отколкото сега. Заболяването от тиф е обусловено от замърсената вода. Да, господа, тук не е трудно да се изчисли, че много повече се е умирало заради водата.

Но мисълта ни може да се развие и в друго направление. Трябва да се знае, че алкохолът постепенно прониква чак до костния мозък и постепенно разрушава кръвта. Вследствие на това, че той разрушава също и потомството, се разрушават всички последващи семейства на потомците. Следователно ако човек, да кажем, е имал три деца, самите те са се разрушили само незначително; обаче тези, които на свой ред ще се произведат от тези тримата, ще бъдат разрушени по-силно. Така заради алкохола хората се подлагат на разрушаване в

продължение на дълго време. Много от това, което днес свидетелства за отслабването на човечеството, съществува само защото предците прекалено много са пиели. Това действително е така. Тук би следвало да си представите: има мъж, има и жена. Мъжът пие: поради това потомството ще има отслабен организъм, слабост в тялото. Само си представете, какво следва след изминаването на едно столетие или след изминаването на много столетия! Почти никаква полза няма в това, че просто вземаме период, да кажем, от 1870 до 1880 година и казваме: от вода са загинали повече хора, отколкото от алкохол. Тук би следвало да се разглеждат значително по-големи периоди от време. А именно това съвременните хора правят крайно неохотно, освен на шега, както например авторът на «Чудната кокошчица». Защото на него също му се е наложило да разгледа значителен период от време, за да стигне до това, че той «пропилява своето състояние».

Следователно, за да се мисли за тези неща по социален начин, трябва да насочваме своите мисли зад пределите на най-близкото, на текущото. Трябва да кажа, че относно дадения въпрос моето мнение е такова: да се забрани алкохолът, разбира се, е възможно, но виждате ли, след това възникват явления, достойни за особеното ни внимание. Знаете например, че в наше време хората в много области на Земята ограничават продажбата на алкохол или съвсем я забраняват. Обаче вече съм ви обръщал внимание, какъв вид зло настъпва в последно време – това е употребата на кокаин; хората правят това за да се опиянят. По отношение на разрушаването на силите на възпроизводството при човека алкохолът е просто «цвете» в сравнение с кокаина! Този, който употребява кокаин, многократно ще плати за това. Даже по външни симптоми можете да видите колко употребата на кокаин е по-лоша от употребата на алкохола. Ако поради алкохола при някого се появи *Delirium tremens*, при това се проявява една от формите на манията за преследване. Човек навсякъде вижда мишки, които го преследват. Но ако човек употребява кокаин, от тялото му

навсякъде излизат змии! Ако такъв употребяващ кокаин човек съзерцава самия себе си, той вижда следното: отначало се опиянява, това е приятно, това е своего рода наслаждение, обаче ако после в течение на дълго време не се употребява кокаин, той ще изглежда така (виж рисунката на цветната дъска). Отвсякъде от тялото му изпълзват змии и той, колкото се може по-скоро, тича отново да употреби кокаин, за да отстрани временно тези змии. Защото страхът, който той изпитва по отношение на змиите, е много по-силен от страха, който се изпитва по отношение на мишките при *Delirium tremens*.

Така че може да се прибегва до всякакви забрани, обаче хората тогава се обръщат към нещо друго, което, като правило, се оказва не по-добро, а по-лошо. В това отношение, както предполагам, обяснението за това, как действа алкохолът, обяснение от такъв род, каквото представихме ние тук, може да се окаже доста по-ефективно. Именно обяснението е, което постепенно довежда хората до това, да оставят пиенето. Не се намесват в човешката свобода, но в същото време се достига до там, човек да си каже: «Но това е просто ужасно! Аз ще бъда разрушен чак до самите кости!» Това действа като чувство, действа емоционално, докато законите действат само на ниво разсъдък. Истинското познание се съдържа само в това, което действа чак до чувствата. Ето защо аз съм убеден: към действена, към ефективна социална реформа – защото и в други области става нещо подобно, почти същото, каквото и тук, – към действена социална реформа ще стигнем само тогава, когато съумеем да организираме истинско просвещение, съумеем да обясним положението на нещата на най-широк кръг лица.

Обаче истинско просвещение, истинско обяснение може да се даде само в случай, че има на какво да се стъпи. Виждате, че ако днес започнете да изнасяте лекция за вредата от алкохола, няма да говорите за това така, като сега говорих аз пред вас, въпреки че това не е толкова трудно, тъй като фактите са известни на хората. Те само не знаят по какъв начин следва да

се интерпретират тези факти. А самите факти са им известни. Дузини учени мъже изнасят в настоящо време подобни лекции, но тръгвайки си от такива лекции, хората не отнасят оттам за себе си нищо особено, което би ги подтикнало да живеят по нов начин. Ако са настроени благожелателно, те казват: «Боже мой, необразован човек не може да разбере цялата тази история. Господин ученият знае всичко това. Но обикновеният човек не може да разбере това!» Обаче работата е там, че и ученият не разбира това. Само на основата на истинската, фундаментална наука може да се стигне до истинско разбиране и да се доведат до него даже и обикновените хора.

Днес науката е така неефективна, защото при своето възникване тя е изпуснала от вниманието си истинското човешко начало. Хората първо стават доценти, след това извънредни професори, след това редовни професори. По този повод студентите казват: редовният професор не знае нищо извънредно, а извънредният професор не знае нищо редовно. Студентите усещат това, господа. А процедурата продължава. Науката се оказва незадействана в социалната реформа, макар тя да трябва да участва в тази реформа най-активно. Ето защо този, който остава честен в областта на социалния живот, трябва да повтаря отново и отново: «сламените» закони, законите на хартия са доста по-малко важни – те, разбира се, също са необходими, но са доста по-маловажни от действителното, енергично просвещение. Просвещение е необходимо. Само тогава ще можем да се движим напред в правилното направление.

Именно нещо такова, като това, което изучихме относно алкохола, става разбираемо. При това се засяга въпрос, за който аз винаги говоря на хората. Защото хората, както знаете, идват и питат: кое е по-добре, съвсем да не се пие или е по-добре да се пие? Кое е по-добре, да си вегетарианец или да ядеш месо? Аз изобщо никога на никого не казвам, трябва ли да остави пиенето или трябва да продължава, трябва ли да яде само растения, или трябва да яде месо. Аз казвам на хората: алкохолът действа така и така. Просто им показвам как действа той;

тогава човек сам може да реши, да пие или да не пие. Същото правя и по отношение на вегетарианството и месоядството. Аз казвам: месото действа така, а растението – така. Вследствие човек сам взема решение.

Ето какво е необходимо на науката преди всичко: уважение към човешката свобода. Не би следвало ръководещо да е желанието да се забрани или разреши каквото и да е на кой да е човек; трябва да му се съобщят фактите. Ако той знае как действа алкохолът, той сам ще намери правилното решение. Така ние стигаме по-нататък. Ние стигаме до това, свободният човек сам да избира посоката за себе си, сам да взима решения. Ето към какво трябва да се стремим. Само тогава ще успеем да осъществим социалните реформи правилно.

Ако в сряда съм тук, ще ви изнеса следващата лекция.

ТРИНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 10 януари 1923 г.

Виждате ли, въпросът, поставен от вас последния път, е такъв, че изисква засягането на изключително много неща, ако трябва да се отговори подробно на него. Предния път концентрирахме в нашето разглеждане много неща, доколкото беше необходимо основно да се разбере всичко, което се отнася до размножаването на живите същества, всичко това, което е свързано с него. Днес бих искал да посветя занятието на това, да поговорим по темата от малко по друга гледна точка.

Днес бих искал да ви обърна внимание върху нещо странно, което открих, като четох бележки, подобни на публикуваните неотдавна от някакъв американец. Този американец, на базата на чисто статистически данни, открил – защото днес всички обичат статистиката и в Америка се занимават с нея все повече и повече, – та този американец открил, че хората с по-лек, по-подвижен ум винаги се раждат в зимните месеци. Статистиката, разбира се, не твърди, че тези, които са родени през летните месеци, непременно трябва да бъдат глупави, статистиката има предвид само болшинството. Във всеки случай този американец забелязал, че в съответствие със статистиката в периода от декември до март се раждат най-умните хора, тоест ставащи след това умни.

Във всеки случай по този начин се посочва, че при човека – а при човека това трудно се поддава на изследване, тъй като за такова изследване има много пречки – и изобщо при живите същества, към които се отнася и човекът, съществува зависимост от годишното време. Годишните времена влияят върху човека.

Неща, като съобщеното от този американец, учудват днес хората само защото те знаят прекалено малко за истинските природни процеси. Искам да кажа следното: с американеца, направил подобно откритие, е могло да стане същото, което е

станало веднъж с един професор, занимавал се с измервания на главния мозък. Ето какво станало с професора: той се занимавал с измервания на главния мозък и на основата на статистическите данни установил, че главният мозък при жените е по-малък, отколкото главният мозък при мъжете. Оттук той направил извод, че доколкото – според него – по-малкият главен мозък съответства на по-слаб ум, всички жени са по-малко умни от мъжете. По това време, като правило, в случай, че мъжете са били известни, главният им мозък се подлагал на следсмъртно патоанатомично изследване именно на това основание, че са били известни. И ето на такова обследване бил подложен и мозъкът на този професор. При това се открило, че неговият главен мозък бил значително по-малък, отколкото главните мозъци на жените, които той изследвал!

Отчитайки, че американецът не се притеснил да публикува такива неща, би могло да се предположи, че самият той се е родил през лятото. Ако и самият той се е родил през лятото, то би могло да се каже: според неговата собствена теория той не е толкова умен, а следователно и самата му теория едва ли струва нещо. Обаче виждате ли, зад всички тези неща се забелязва нещо такова, което при правилно разглеждане води до изключително важни изводи.

И днес искам да ви разкажа нещо, имащо отношение към въпроса, зададен от господин Р. Виждате ли, всичко, отнасящо се до размножението, може да се изследва само на растения и животни, доколкото при човека всички тези процеси зависят от толкова много други фактори, че е невъзможно да бъдат подложени на систематично изследване. Вземайки предвид казаното от мен онзи ден, че хората, както мъжете, така и жените, заради пиянството подлагат на неблагоприятно въздействие своята сперма или своята яйцеклетка, вземайки го предвид, ще видите, че във връзка с това изучаването на процеса на размножаване се осъществява неправилно. Но при животните много рядко се случва да се опиянят. Следователно при животните явленията се запазват в цялата си чистота,

така че тези неща могат да бъдат изследвани по по-чист начин. Най-същественото е, че няма никаква необходимост животните да се подлагат на патоанатомично изследване, ако искаме да ги изучаваме. Защото посредством него може да се установи само най-незначителното. Това, което искам да ви разкажа сега, се основава не на дисекции, а на надеждни сведения, получени от хора, чийто трудове са се основавали не на теории, а на практически опит. Това, което искам да ви съобщя, се отнася за канадските бобри (*Castor canadensis*)⁴⁸.

Рисушка 27

Бобрите, които у нас се изучават в менажерите, а също и препарирани се поставят по кабинетите, са всъщност много тромави животни. Бобърът изглежда така, нали: отпред има доста тромава глава, тялото също е доста тромаво, предните лапи в основата си са доста дебели (виж рис. 27), задните лапи са снабдени с плавателни ципи, така че той може да плува. Най-забележителното е, че отзад има опашка, изглеждаща като някакъв инструмент, опашка, достатъчно плоска и доста изкусно изработена. Това, което се намира отзад на бобъра, е своего рода изкуствен инструмент. Хората, които са си имали работа с бобрите, отначало не са знаели за какво му е на бобъра именно такава опашка. След това започнали да правят раз-

ни предположения по темата, но всички са били неправилни.

Бобърът е просто забележително животно. Може да се каже, познавайки бобрите в живота – това може да се открие даже ако са в зоопарк, – че те се държат като изключително флегматични животни. Бобърът действително е така флегматичен, че с него нищо определено не може да се направи. Можете да нападнете такъв бобър и той не се защитава. Той не напада, ако го нападнат. Той е съвсем флегматично същество.

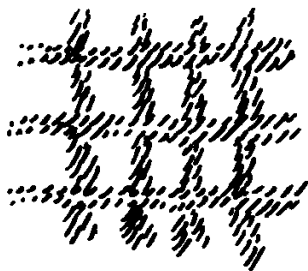
Та този бобър живее на такива места, където има или големи блага, или не много дълги реки, къси рекици. Те живеят там, при това по много интересен начин. Бобърът живее така: когато настъпва пролетта, бобърът намира някакво място, близо до езеро или рекичка, на брега си изкопава в земята дупка и в течение на цялото лято живее като истински отшелник сам в тази дупка. Така че през цялото лято този бобър, бих казал, като флегматичен монах седи в своята отшелническа лятна квартира, изкарва лятото на лятната си вила. Това е дупката, която той сам си изкопава в земята. Но това той прави в пълна самота.

Когато идва зимата – започвайки от есента, – когато наближи зимата, бобрите се измъкват от своите подземни дупки навън и се събират заедно до двеста, триста екземпляра. С цялата си флегматичност те се събират заедно и образуват община, колония наброяваща двеста, триста екземпляра. Можете да си представите, че в такава община има и роднини. Защото самката-бобър строи своята отшелническа дупка така, че да може вътре да отгледа и малките си, нали така? Наблизо е и самецът, който сам прави за себе си своята дупка. И ето че всички семейства се събират.

Отначало все така флегматично те се отправят в търсене на подходящо място. Една група – поради флегматичния им темперамент тези бобри понякога е трудно да ги различиш, – и така, една група търси езеро, което да им подхожда; друга тяхна група търси къси, тесни рекички, по-подходящи за тях. Те изследват тези рекички чак до мястото, което им се

стори най-подходящо за по-нататъшните им цели. Правейки такава обследване, те отново заминават цялата група. Близко до езерото или реката обикновено има достатъчно дървета. Забележителното е, че този тремав бобър става при такива обстоятелства изключително разумен. Той използва предните лапи – не задните лапи, имащи плавателни ципи между ноктите, с помощта на които плува, – той използва предните лапи. Използва ги значително по-разумно, отколкото човек понякога използва едни или други инструменти. Той използва и своите остри резци. С помощта на зъбите-резци и предните лапи той прегрязва клони и даже цели стволоче на дървета. След това, когато групата вече има достатъчно съчки и дървесни стволоче, бобрите премъкват всичко това или в езерото, което са си харесали, или в рекичката.

Тези от тях, които замъкват своите дървесни стволоче в езерото, ги влачат до избраното място сами. Тези, които хвърлят своите дървесни стволоче в рекичката, много добре знаят, че тя сама ще ги понесе, така че те само ги направляват, подобно на рулеви, за да не отплават стволоче настрани. Отвсякъде – било то бряг на езеро, или място на реката, избрано от тях, – отвсякъде там се транспортират по такъв начин цяло множество дървесни стволоче.

Рисушка 28

Пристигайки на мястото, тези, които са избрали за себе си езерото и са транспортирали дървесните стволоче до брега, веднага започват да строят колибки. Но другите, тези, които са

си избрали рекичката, не започват веднага да строят колибки, а първо построяват съоръжение, подобно на (арматурна) мрежа. Някои дървета те поставят така (виж рис.), други – така [перпендикулярно на първите]. При това едни дървета минават под другите, така че се образува истинско мрежесто съоръжение. Те ги преплитат едно с друго и изграждат мрежесто съоръжение. Когато стената е построена, те пристъпват към втората част на операцията. Доставят нови дървесни стволоче, съединяват ги един с друг и правят нова стена. По такъв начин се получава стена до два метра дебела, а понякога и повече. След това, вижте, ако реката тече така, тук те препречват, спират реката; тя трябва да тече тук, отгоре, а тук, долу, те имат свободно пространство. В реката те започват да строят едва тогава, когато е построена тази защитна ограда, тази стена; едва тогава те пристъпват към строителството на колибки, така че реката да тече покрай тях.

Ако са домъкнали достатъчно количество дървесни стволоче и стената им се стори достатъчно дебела, те започват да мъкнат друг материал, обикновено глинеста маса, извлечена от земята, от която те правят строителна глина и замазват отзад, отпред и от всички страни своята стена; тази стена те строят като истински архитекти. Обаче тези, които са избрали езерото, не правят всичко това, защото не е нужно.

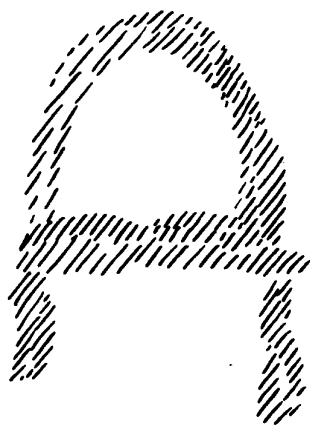
Ако стената е готова – при живеещите на езерото става същото, – те от същите тези материали започват да строят малки къщички, малки колибки.

Колибките изглеждат като глинени хълмчета, но това са истински малки къщички. Те ги строят като плетени колиби. Също така са измазани така, че дори да дойде наблизко, вода в тях не може да попадне. Такива са колибките на бобрите – помислете само, колко разумно е това! – никога не се строят по места, където водата на реката може да замръзне. Знаете, че водата замръзва само отгоре; на по-дълбокото, нито в застояли, нито в течащи води водата не замръзва. Именно там бобрите разполагат своите квартири, там, където водата през цялата

зима остава незамръзнала (в други източници се съобщава, че само подводния изход от колибката трябва да остане незамръзнал – бел. пр.).

Всяка от тези колибки има два етажа; тук е построен под (виж рис.), а изходът е отдолу. Тук те могат да се придвижват, тук, горе, те се намират постоянно, докато тук, долу, се намират зимните им припаси. Това, което им е необходимо, зимните запаси, които ядат, ги домъкват насам. И ако зимните припаси са приготвени, цялото семейство бобри се заселва в тази колиба, винаги оставяйки близо до другите.

Тук, горе, те живеят, докато отново не настъпи пролетта и цялото семейство бобри не се разсели в отделни жилища. Хранителните запаси си доставят от долния етаж. Ето така семейството бобри прекарва трудните времена. При настъпване на лятото, както вече беше казано, бобрите намират за себе си уединение в дупки. Обаче през зимата те се намират заедно, редом един до друг. Така протича социалният живот в селището на бобрите, намиращо се или при езеро, или на река зад такава защитна ограда, която те много изкусно изграждат за себе си.

Рисунка 29

Виждате ли, господа, в съответствие с всичко това, което може да се научи за бобрите, развъждани в нашите менаже-

рии, бобърът изпълнява всички свои работи само със зъбите и предните лапи, но опашката не използва. Опашка не му е нужна за тези цели. Но въпреки това опашката при него е формирана много изкусно. В много описания ще намерите, че бобърът сякаш използва опашката при своите работи, обаче е заблуда, това не е вярно. Предните лапи и зъбите при бобъра са формирани особено фино и той ги използва доста по-разумно, отколкото някои хора използват строителните инструменти.

Знаете, господа, че естествената история класифицира животните така⁴⁹: клас млекопитаещи, разред Хищници (Carnivora), разред Гризачи (Rodentia), семейство Мишкови (Muridae), преживни и така нататък. И така, сред млекопитаещите има разред гризачи. Към гризачите се отнасят например зайците [семейство Зайцови]. Всъщност и бобрите с всичките им строителни работи се отнасят към гризачите.

В цялата естествена история, например в естествената история на Брем, ще намерите в описанието, че гризачите са най-глупавите сред млекопитаещите, така че и бобърът, като отделно животно, се причислява към най-глупавите сред млекопитаещите⁵⁰. Всъщност може да се каже, че бобърът преди всичко изявява себе си – ако се вземе дейността му отделно от другите особи – като ужасно флегматично същество. Неговата флегматичност, неговият флегматичен темперамент е толкова голям, че разумността му предизвиква съмнения; защото даже човек, бидейки флегматик, не прави впечатление на умен, той пропуска нещата покрай себе си, на нищо не обръща внимание. И така, бобърът е просто страшно глупав. Обаче всичко, което прави, е необикновено разумно! Може да се каже така: с бобъра работата наистина не стои така, както е казал веднъж Розегер⁵¹. Розегер наистина е говорил не за бобъра, а е говорил за хората:

Докато е сам – той е човек.

Когато са двама – това е запой.

Когато са много – това са зверове.

Той е имал предвид, че ако се съберат множество хора, те изглупяват. Това е казал австрийският поет Розегер. В това има порядъчна доза истина: ако множество хора се съберат заедно, те си замъгляват един на друг главите и като цяло произвеждат глупаво впечатление, даже ако сред тях има много умни хора!

Може да се каже, че с бобрите работата стои наопаки: докато бобърът е сам, той е глупав, когато са много, те са доста по-умни. А ако се съберат заедно двеста или триста бобъра, ако се съберат през есента, те стават много умни, превръщат се в истински архитекти. Даже ако на нас, хората, красотата на бобровата постройка не ни импонира много, това е въпрос на човешки вкус. Квартирата на бобъра обаче действително изглежда много мило, ако се отчете, че самият бобър е необикновено тромав.

Могат да се проведат многобройни изследвания по темата, защо бобрите, събрани заедно, стават особено разумни. Важен факт води към следа: когато настъпи есента, бобрите замислят цялата тази история. През деня тази дейност почти не се проявява. Издигането на защитната преграда и селото на бобрите – защото това действително е цяло село, това, което те построяват – става много бързо, понякога в течение на няколко дни всичко е готово. Ако се наблюдават през деня, е видно, че те работят изключително малко, затова пък трескаво работят през нощта. Ето тогава трябва да се следят, ако имате намерение да изследвате цялата тази работа.

Обаче, знаете ли, когато става дума за изучаване на нещо от човека, най-правилното е да не се занимаваме прекалено много с последващо обмисляне и теоретизиране. Това може да ви се стори странно, но скоро ще разберете какво имам предвид. Благодарение на теоретизирането, на последващото обмисляне, човек не става особено умен. Когато си троши главата над това, което е наблюдавал, при това, като правило, се появяват малко умни мисли. И така, ако човек иска да научи в света определени неща, той не трябва да се отдава на прекалено теоретизиране. Обмислянето, теоретизирането от такъв

вид не е нещо особено важно. Трябва да се мисли тогава, когато самите факти изискват това, но не трябва да се губят сили след наблюдението да си трошим главата, за да се установи в какво е работата. Не, тук е необходимо да се вкарат в разглеждането още други факти, трябва да се сравняват и да се търси връзката между тях. Колкото повече взаимовръзки се удаде да се открият в различните факти, толкова повече човек се научава да познава природата. Следователно хората, трошащи си главата над загадките на природата, по същество не извличат при това никакви нови сведения, нови данни, освен тези, които вече са им известни.

Ако някой е станал материалист, той говори за природа на материалистичен език, защото предварително е настроен по такъв начин. Ако някой говори за природата от позицията на идеализма, и той прави това, защото предварително е настроен идеалистично, той предварително е идеалист. Винаги може да се докаже, че човек, благодарение на последващото размишление, на последващото теоретизиране, е способен да намери в обекта за размишление само това, което вече е получил преди това. Истинското мислене, истинските мисли идват само тогава, когато човек просто позволи на фактите да го водят към тези мисли.

Сега, във връзка с темата за бобрите, искам да ви демонстрирам друга група факти, които ще ви посочат вярната следа, и то не благодарение на теоретизиране, на последващо размишление, а просто посредством сравняване на фактите. Виждате ли, последния път, когато ви разказвах за осите, ви казах за едно наблюдение, направено по отношение на тях от Дарвин; днес пак ми се иска да ви обърна внимание на това.

Осите си правят гнездата много изкусно. Тези гнезда отдалеч приличат на пчелните пити, обаче, първо, стените им не са от пчелен восък, а от истинска хартия, и второ, при пчелите цялата история се развива различно. Например има такива гнезда на оси, за които първо се разкопава почвата, след това се прави нещо, наподобяващо по форма торбичка. Подобно

на жилището на бобъра, всичко това се сглобява от всякакви, само че доста по-дребни стъбълца и други подобни или от каквото намерят, от дървесина, преработвана от тях по такъв начин, че отначало се получава обвивка, приличаща на торбичка, при това доста дебела. И едва тогава те строят своите малки гнезда. Те строят своего рода етажи. Питите на осите имат хексагонална форма така, както и пчелните пити; при тях има хартиена обвивка. Ето такива етажи се намират там. Може да има много етажи, разположени един над друг.

Виждате ли, тук, вътре, всички е построено от хартия. Само тази обвивка, тази торбичка се прави не от хартия, а от всевъзможни намерени от тях материали; от тънички стъбълца и фина дървесина, която са отцепили отнякъде – ето от какво се състои тази постройка, това гнездо. След това те замазват всичко това. Това е, което е обвивката, дали се намира тя в земната кухня или е закачена някъде на въздух; всичко това те замазват с нещо. Тук, вътре, се разполагат отделни клетки и всяка от тези клетки е предназначена за отлагане на едно яйце.

Ето какво става със самите оси: те, както можете да си представите, са крайно подложени на капризите на времето. Затова през пролетта от осите, живели през миналата година, остават съвсем малко, обаче няма значение, ако от такова гнездо на оси не остане нищо друго освен една или две самки. Те си намират за зимата някое тихо ъгълче, където трябва да живеят и презимуват. Такава самка чак през пролетта излиза от своето заточение; през пролетта тя е предразположена да снася яйца. Така осата-самка снася яйца през пролетта. Заслужава внимание това, че от всички тези яйца през пролетта се излюпват съвсем особени оси. Тези оси, излюпени през пролетта, растат много бързо, като на тяхно разпореждане няма клетки – те трябва да се излюпят от яйцата извън клетки. Тези оси веднага насочват своята дейност към това, да изградят такива клетки. Целият отбор започва да облита района и да търси това, от което би могло по правилен начин да се построи гнездо. И тази работа продължава цяло лято. Така тези оси

строят своите клетки.

Осите, излюпени от не съвсем своевременно снесени през пролетта яйца, имат ярко изразена особеност: всички те са безполови, те не са способни да се размножават. При тези оси размножение липсва, при тях почти няма никакви полови органи. Последните са толкова редуцирани, че даже не можем да си представим, че тук е възможно размножение. Следователно първото, което правят осите през пролетта, това е, че произвеждат цяла армия работници, безполови и страшно трудолюбиви; цяло лято те непрекъснато се трудят.

Познавах естествоизпитатели, чийто идеал беше да създадат нещо подобно и сред хората, така че и сред тях да има безполови, които да не правят семейства, а само непрестанно да се трудят, а функциите по размножаването да бъдат предоставени само на някои, както това е например при тези оси⁵².

И така, става следното: цяло лято непрестанно се трудят безполовите оси. Когато лятото си отива, тогава самката започва да снася яйца, от които отново ще се излюпят самци и самки. Това, като правило, може да бъде същата самка, снесла по-рано безполовите яйца. Сега тя снася яйца, от които през есента ще излязат самци и самки.

Самците се развиват така, че те представляват доста отслабени същества. И напротив, безполовите оси са бойки работници. Но самците излизат толкова изтощени, че те нямат, така да се каже, права върху самите себе си, за тях е важно само времето, когато извършват оплождането, и освен това те всъщност нищо не правят. Известно време те се хранят, след това извършват оплождане, а после умират. Осите-самци играят следователно жалка роля, те бързо се раждат в периода на приближаване на есента, могат малко да поядат, след това трябва да извършат акта на оплождане, а след това начинът им на живот ги довежда до края и те загиват. Това е последното, което правят.

При някои оси, при които самците са малко по-приспособени към живота, става нещо доста любопитно. Тук, макар

и като изключение, възниква ситуация, приличаща на обичая, господстващ при някои видове паяци. При някои паяци съществува нещо доста забележително. Виждате ли, при тези паяци самките се отнасят към самците търпеливо само до оплождането. Самките изобщо не допускат до себе си самците, докато не станат годни за оплождане. И тогава при паяците става нещо – както беше казано, това не е характерно за осите, а само за паяците, макар като изключение го има и при осите, – и така, при паяците, явяващи се по-нисши животни, ние можем да забележим такава отличителна черта. Когато със самката може да стане работата, жадуващият самец се отправя към мястото на срещата, където е трудно да се добере и откъдето е още по-трудно да си тръгне. Дочаквайки момента и извършвайки оплождането, самецът се кани да си ходи. Но това не му се удава, тъй като самката мигом се нахвърля върху него и го захапва. В дадения случай – при паяците – самите самки поемат задачата по умъртвяването на самците. Така стои работата при някои паяци. Представете си, когато самецът е изпълнил работата си, той трябва да бъде нагризан до смърт, доколкото повече няма цел в живота.

При осите, като правило, става така, че самецът умира сам, защото той напряга всичките си сили при оплождането, така че при него не остават повече сили и той загива. По това време умират и безполовите оси. След като цяло лято непрестанно са се трудили, през есента всички те умират. Така умират и безполовите оси заедно със самците, остават само самките. Много от тях също загиват през зимата от студ, така че остават само единици, които са си намерили надеждно укритие; те остават живи до пролетта, снасят яйца и целият процес продължава. Следователно работата стои по такъв начин, че през лятото и при приближаването на лятото се раждат само безполови особи и едва през есента, при приближаването на зимата могат да се родят оси, способни за размножаване.

Виждате ли, такива са фактите и те могат да се наблюдават. Ако всички тези факти се добавят към другите, се полу-

чават важни резултати, защото последното ни показва как половият живот при животните е свързан с годишните времена. Половият живот при животните изключително силно е свързан с годишните времена.

Да допуснем, че сега е лято. По това време Земята изключително силно е подложена на въздействията на Слънцето. Слънцето изпраща долу на Земята своята светлина и своята топлина. Ако някой се подложи на прякото въздействие на слънчевата светлина, той просто се поти и само по този признак забелязва своето местонахождение. Обаче нито бобърът, нито осата-самка не се излагат на прякото действие на слънчевата светлина, тъй като те винаги седят в някаква кухня. Следователно те използват слънчевата топлина и слънчевата светлина само така, както им ги пропуска земята, ако седят в някаква дупка. Именно поради това те получават напълно определени качества, които се проявяват, когато наближи зимата. Представете си, преди зимата осите получават качество, проявяващо се в предразположеност да произведат потомство – такива оси, които са способни за размножаване.

Но какво означава това, господа? Осата-самка цяло лято се е подлагала на въздействието на слънчевата топлина и слънчевата светлина и е произвеждала безполови оси. Следователно вие можете да кажете: в този период Слънцето действа така, че то всъщност разрушава половите признаци. Според фактите това е съвсем очевидно: Слънцето със своята топлина и своята светлина, отразяващи се от Земята, действа така, че половите признаци се разрушават и затова при настъпване на пролетта осите се намират под въздействието на слънчевата топлина и слънчевата светлина, произвеждайки безполови оси. И едва при приближаване на зимата, когато слънчевата топлина няма вече предишната сила, осите получават сила да произведат екземпляри с полови признаци, да създават в потомците си органи за размножение. Следователно е съвсем ясно, че годишното време оказва тук определено влияние.

Ако сега преминем от осата към бобъра, ще трябва да

кажем: дявол да го вземе! Защото бобърът е страшно глупаво и флегматично животно! Той във висша степен е глупав и флегматичен. Добре; но къде се намира той през цялото лято? Той се намира в самота в подземна кухня. Той позволява да прониква в тялото му само на тези слънчева светлина и топлина, които преминават в тази подземна кухня, в тази дупка. Така че фактически той цяло лято поема слънчева топлина и слънчева светлина. Благодарение на това поемане, когато наближи есента той се оказва готов да започне да търси себеподобните си и заедно с тях да добие разум. Той се ръководи от разум, който като отделно животно съвсем не притежава. Бобрите веднага стават разумни, щом само се съберат заедно. Разбира се, като отделни животни те не са в състояние да построят такова село. Но още първата им крачка – търсенето на подходящо място – е напълно разумна.

Тук пред вас е нагледен пример за това, за което ви говорих онзи ден: разумността, ако я има в някое същество, трябва първо да се натрупа, да се съсредоточи в него, като вода, налята в кана. Какво прави бобърът, когато бидейки отделно животно, пребивава като отшелник в своята лятна вила? Бобърът събира, натрупва за себе си слънчевата светлина и слънчевата топлина – казваме така, защото самите ние възприемаме само слънчевата светлина и слънчевата топлина. Всъщност той натрупва в себе си своя разсъдък, своя ум. Умът идва на Земята от света заедно със слънчевата светлина и слънчевата топлина. И бобърът го натрупва в себе си, а щом само го е получил, започва да строи. Така че с примера за бобрите можете да видите как се реализира това, което неотдавна ви представих в образна форма.

Сега ще ни стане ясно и това, което се отнася до опашката на бобъра. Сравнете го с това, което ви казах за опашката на кучето, че тя при кучето е орган за изразяване на радост, следователно е душевен орган. Опашката се маха, когато кучето се радва на нещо. При бобъра работата стои така: вътре в опашката, която не се използва от него като инструмент, но

е устроена много изкусно, вътре в опашката при бобъра се намира натрупаният от него разсъдък, натрупаният ум. От него се ръководи той. Това означава, че бобъра всъщност го ръководят слънчевата топлина и слънчевата светлина. Те проникват вътре и се превръщат в разсъдък, в ум. Това всъщност е колективният главен мозък, който притежава колонията бобри.

Всички тези опашки следователно са това, посредством което слънчевата светлина и слънчевата топлина действат като разумно начало. Бобърът не използва опашката като физически инструмент. Като физически инструмент му служат предните лапи и зъби. Това прилича на действията, извършвани от някаква група, направлявана от стоящия зад нея групов съюз или обединение. Съюзът направлява, стимулира другите за действие. Така действа и Слънцето и последствията от това действие, последствията се осъществяват посредством бобровите опашки през зимата: и ето че се построява бобровото селище. Това е разум, идващ на Земята от Слънцето във вид на светлина и топлина и градящ тук.

Естествено това, което се спуска от Вселената, бидейки душа и дух, действа върху всички животни, в това число и осите. За какво способства то при осите? При осите то способства за това, че когато осата-самка се подложи през лятото на въздействието на Слънцето – тук се има предвид [непрякото] въздействие на Слънцето, идващо от Земята, земното въздействие на Слънцето, доколкото осата го получава, намирайки се в някаква кухня – тогава при потомците на тази оса се подлага на разрушаване силата, благодарение на която те самите биха могли да произведат потомство. Осата, произвеждаща безполово потомство, произвежда го такова поради въздействието на Слънцето. И едва тогава, когато осата не е толкова подложена на слънчевото въздействие, а именно през есента, когато е още жива, а не застинала като през зимата, в нея се образуват сили за възпроизводство на потомство с полови признаци.

От този пример отново с цялата очевидност забелязваме:

това, което идва от Земята, създава полови сили; това, което идва от Вселената, създава разум и умъртвява половите сили. По такъв начин се постига равновесие. Ако осите повече се подлагат на земното влияние, те развиват полови сили. Когато осите повече се подлагат на влиянието на небето – ако ми бъде разрешено да се изразя така, – тогава те не развиват полови сили, а произвеждат безполови особи. Но сега тези безполови животни имат в себе си разум, за да построят гнездо. И кой строи гнездото на осите? Строи го самото Слънце посредством тези безполови животни!

Това е нещо крайно важно, господа: наистина на Земята и гнездото на осите, и всички съоръжения на бобрите ги строи всъщност този разум, това разумно начало, което се втича към Земята от Слънцето. Това може да стане очевидно за този, който съпостави фактите. Ето защо ви казах: всяко теоретизиране, всяко размишление, правено от човека, след като е наблюдавал нещо, никак не му помага. Само ако сравнява и съпоставя фактите, той може да получи обоснован възглед, така да се каже, възглед с ръце и крака.

Поради това, че хората разглеждат само отделни факти, много неща остават без ръце и крака. Те мислят така: ако разглеждаме бобрите, тогава трябва да разглеждаме именно бобрите, а след това да размишляваме и градим теории какво представлява бобърът. Каква работа имаме с осите, ако се занимаваме с бобрите? Обаче няма да успеем да открием нищо, ако не разглеждаме толкова отдалечени едно от друго неща, като осите и бобрите. Видно е, че гнездата на осите са построени с този разум, който идва към нас заедно със Слънцето. При бобрите, ако са в неволя, може да се забележи – изобщо бобрите по-добре да не се държат в плен, доколкото те са флегматици, – но ако бобърът седи в клетка, а Слънцето действа върху него не така силно, а Земята действа, той пристъпва към своята зимна дейност, в него се пробужда зимната активност. При това той даже прегрива проволките в клетката. Както казват, в него се проявява инстинктът. Думата «инстинкт» може да се

произнесе от всеки, защото това е просто дума. Такива думи приличат на торби, където може да се напъха всичко, което е непонятно. Ако човек иска да обясни наличието на нещо такова, като инстинкта, той стига до това, да каже: да, това е Слънцето. Това действително е така, господа! По такъв начин, благодарение на чистите факти човек стига до признаването на това, че цялото мирово обкръжение на Земята действа върху живите същества.

Сега вече няма да ви се стори чудно заявлението на някакъв американец, който е казал: с човека работата стои така, че родилите се от декември до март с по-голяма лекота овладяват разсъдъка. При човека всичко това става доста по-сложно. При човека става така, че при него винаги има предпоставки за независимост, за еманципация от това, от което животните още зависят. И затова трябва да си представите следното: хората, които са родени от декември до март, са били заченати между март и май. Зачатието е било изместено през пролетта. Тези хора са били заченати, тоест оплождането е станало девет месеца преди раждането, значи се пада в периода от март до май, по време на приближаването на лятото. Върху всичко това, за което ви разказах днес, Слънцето по това време действа по-силно. В какво се състои неговото въздействие? То действа така, че малко потиска в хората силите за размножение, половите сили – защото човек е по-еманципиран от животното, нали така, – и от тези потиснати сили за размножение възникват силите на разсъдъка. Ето защо такъв човек овладява разсъдъка с по-голяма лекота. А тези, които са се родили през лятото, трябва да положат повече усилия, за да овладеят разсъдъка. Това, разбира се, е възможно. Обаче работата стои така, че човек има различни заложби: заченатите през пролетта, а родили се през зимата, имат по-големи заложби за овладяване силите на разсъдъка, отколкото родените в друго време.

Всичко това е необходимо да се знае, за да се компенсира такива неща с помощта на възпитанието. При хората това може да бъде компенсирано. Осите никога няма да успеете

да ги възпитате така, че през зимата да произведат безполови екземпляри, които да построят гнездо. Бобрите никога няма да успеете да ги възпитате така, че да почнат да строят селищата си през лятото. Но човека можете да го възпитате така, че – както беше казано – до известна степен да може да преодолее природата. Оттук виждате, че такова преодоляване при човека става иначе, отколкото при животните. При животните душевно-духовното начало изцяло зависи от хода на мировото развитие. Постройката на гнездото на осите и селището на бобрите непосредствено зависи от Слънцето.

При бобрите можете да отбележите още нещо. През есента тези бобри отшелници, живели цяло лято в усамотение, се събират заедно по двеста-триста; едва сега те могат да използват получения от Слънцето разсъдък. Те могат да го използват само намирайки се в група, но не и поотделно. Бидейки поотделно, те не биха успели да внесат своя дял в общото дело; тяхната работа трябва да носи групов характер.

При човека фактически става така, че той може много да внесе в общото дело, бидейки отделно същество, докато при животните съвместната работа е възможна само в група. Затова ние, антропософите, казваме: при животните душевен живот има само в група – групова душа, докато човек има отделна душа. Това е много интересно.

Рисунка 30

Веднъж ви казах как изглежда при човека бедрото, бедрената кост. Докато при бобъра тя още не е такава, при човека бедрената кост изглежда като изключително изящно, прекрасно произведение на изкуството.

Тук се намират гредите (виж рис. 30), те са построени с голямо изкуство. И целият човек е построен всъщност така, че ако го разгледаме по правилен начин, може да се каже: той строи в самия себе си всичко това, което бобърът строи навън. В съответствие с природата човек строи в самия себе си всичко това, което бобърът строи навън. Така се стига до въпроса: откъде става всичко това, което така остроумно, така изкусно е построено вътре в човека? Ако съоръженията на бобрите водят своя произход от Слънцето и неговото обкръжение, то и изграждането на човека също води своя произход от Слънцето. Ние не сме земни същества, ние сме слънчеви същества, ние само сме поставени на Земята. За какво? Ще видите това, ако разгледате следните неща.

От Земята осите имат силата да произвеждат потомство с полови признаци. Човек трябва да се намира на Земята именно за да има сили за възпроизводство, за размножаване. И напротив, другото, това, което в по-голяма степен носи характер на разсъдък, човек го има от мировото обкръжение. Тук добре можем да видим: човек има своя разсъдък от мировото обкръжение, а силите за размножение – от Земята. Тук може да се продължи разказът за това, как Луната е свързана със Земята. Но за това днес нямаме време и ще се занимаем с него следващия път. Виждате, че благодарение на правилното разглеждане на фактите, се стига до разбирането, че светът наистина представлява своеобразно единство, че човек зависи също и от намиращото се около Земята, зависи от Слънцето, което е не само светещо и греещо Слънце, но и разумно Слънце, Слънце на разума. Това е изключително важно, доколкото може да ви помогне за отговора на отделни въпроси. Видяхте, че силите за размножение са свързани с употребата на алкохол, както ви казах последния път. Защо тази връзка е такава, че малка упо-

треба на алкохол не създава затруднения, докато при значителна употреба възникват затруднения? Това можете да разберете от следното.

Какво собствено представлява алкохолът? Какво е алкохолът, можете да видите от примера с виното, доколкото виното, което, както знаете, могат да си позволят само богатите хора, все още се отнася към това, което причинява най-голяма вреда; бирата е по-малко вредна за половите органи от виното. Бирата повече въздейства на другите органи, на сърцето, бъбреците и така нататък, но на органите за размножение действа алкохолът, спиртът, намиращ се във виното, и, разбира се, алкохолът, намиращ се във водката, който тук действа съвсем особено.

Господа, как възниква веществото, намиращо се във виното и водката? То възниква под непосредственото въздействие на слънчевите сили! За да узрее, на това вещество му е необходимо времето в течение на цялото лято. Сега можете да видите, защо това вещество вреди на органите за размножение. Работата стои така. При пиещия човек органите за размножение са подложени на въздействието на това начало, което им се доставя отвън, по начина, както и храната, докато то би трябвало да се възприема по други пътища, само като непосредствено въздействие на Слънцето, на слънчевото лъчение. И тук то си откъщава. Човек пие, тоест употребява вътрешно това, което Слънцето създава по външен начин. Вследствие от това употребяването се превръща в отрова. Докато правилното приемане на алкохол се състои в това, че човек – както съм ви казвал – сам създава, сам произвежда за себе си необходимата доза алкохол [в червата си], а слънчевата топлина получава по обичайния начин [тоест чрез лъчите]. Следователно човек приема в себе си враждебно начало, тъй като субстанцията, която по правилен начин прониква отвътре, става отрова в случай, че прониква отвън. Показах ви това с примера за фосфора. Именно така действа в алкохола това, което е създадено от Слънцето в него, защото алкохолът узрява благодарен-

ние на Слънцето. Обаче то трябва да прониква в нас по друг начин; ние трябва да приемаме светлината и топлината само по външен начин. Ако приемаме алкохола вътрешно, по вътрешен начин, това е все едно вътрешно да се отопляваме, да се подпалваме. Същата тази сила, която при външна употреба е наш приятел, употребена вътрешно под формата на алкохол, става наш враг.

Така е и в природата. В природата има сили, които, действайки в нас от една страна, са благоприятни, но ако действат от друга страна, стават отрови. До разбиране на това може да се стигне само тогава, когато по правилен начин осъзнаем го-реказаното.

Ето какво исках да ви кажа, за да разберете още по-добре нещата, свързани с въпроса на господин Ербсмел. Сега поработете над всичко това. Когато идната събота пожелаете да зададете по-нататъшни въпроси, надявам се да бъда тук.

ЧЕТИРИНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 13 януари 1923 г.

Въпроси:

1. В какво се изразява разликата във въздействието върху човека на растителната и месната храна, а също какво въздействие оказва употребата на никотин.

2. За оплождането: защо става така, че при жените се раждат синове, когато при предците ѝ никога не са се раждали момчета; как ще се обясни, че при някого два пъти са се родили близнаци.

По-нататък: какво влияние върху спермата оказва например абсентът⁵³ (пелинова водка), а също обикновената водка.

3. За възрастта на осите и пчелите: в какво е разликата между едните и другите?

Доктор Щайнер: Когато говорихме за пчелите, това, разбира се, се отнася само за пчелите, а не и за осите. С пчелите работата стои малко по-различно, отколкото с осите. Това се отнасяше за пчелите, а не за осите.

Ще се опитаме някак си да се заемем с този въпрос. Отначало беше предложено да поговорим за влиянието на никотина, тоест на отровата, която се вкарва в човешкия организъм посредством пушенето и изобщо чрез употребата на тютюн. Виждате ли, тук първо трябва да имаме яснота за това, в какво се проявява въздействието на никотина. Последният преди всичко влияе на дейността на сърцето: никотинът предизвиква усилена, повишена сърдечна дейност. Но това не означава, че самото сърце е някаква помпа, а даденото обстоятелство само показва какво става в организма. Сърцето бие по-силно, ако кръвта циркулира по-силно: това означава, че никотинът въздейства на кръвообращението, той прави кръвообращението по-живо, по-интензивно. Трябва ясно да си представим, че вследствие вкарването на никотин в човешкия организъм кръвообращението става по-оживено. Благодарение на това се предизвиква по-интензивна сърдечна дейност.

Трябва да се проследят всички тези процеси в човешкия организъм. Трябва ясно да разберете, че всичко ставащо в човешкия организъм, всъщност е строго регламентирано. Например не можем да си представим нещо по-важно в човешкия организъм от тези 72 – средно – удара в минута, които отброяваме, напипвайки пулса при възрастен човек, а също и в по-късна възраст.

От друга страна, веднъж вече ви говорих, че човек прави примерно осемнадесет вдишвания-издишвания за една минута. Ако умножите 18 по 4, ще получите 72. Това означава, че пулсациите на кръвта минават по тялото четири пъти по-често от пулсациите на дишането. Разбира се, това е само усреднена стойност, доколкото при всеки човек това става по различен начин. И разликата между хората се основава на това, че при тях горепосоченото отношение се различава. Но средно това отношение е едно към четири, следователно кръвообращението е четири пъти по ускорено от ритъма на дишане.

Ако вкарам в човешкия организъм никотин, мога да направя това по две причини: първо, поради пристрастеност към тютюна, и второ, мога да вкарам никотин като лечебно средство. Всичко, което, от една страна, е отрова, от друга страна, е лечебно средство. Може да се каже, че всяко нещо е и отрова, и лекарство едновременно. Естествено, ако наведнъж изпиете например две ведра вода, и тя ще бъде отрова, докато подходящото ѝ количество е хранително средство; ако се вкарва изключително малко количество вода, даже тя може да стане лекарствено средство. Изобщо водата става силно лечебно средство благодарение на всевъзможни методи, в съответствие с които тя се приема. Следователно даже за най-обичайните неща може да се каже: това, което е отрова, може също да стане и лекарство. Затова е необходимо да се знае, що за въздействие оказва даденото вещество, дадената субстанция върху човешкия организъм.

И така, ако вкарам в човешкия организъм тютюн, той преди всичко активизира кръвообращението. Кръвта става

по-жива, тя циркулира по-оживено. Обаче дишането не се активизира пропорционално. Дишането остава такова, каквото е било, и кръвообращението сега повече не се съгласува с дишането. Ако човек вкара в тялото си никотин, той има по-друго кръвообращение, отколкото преди.

Например някой прави 18 вдишвания и издишвания и има 72 удара на пулса в минута – за човек това съвпада със средното значение, което може и да не стане, но ние допускаме, че това е така. След това в резултат на употреба на никотин пулсът става 76 удара. Поради това при човека се нарушава нормалното съотношение между пулс и дишане. Като следствие възниква следното: докато с всеки удар на пулса с кръвта трябва да се съединява определено количество кислород, кръвта на дадения човек вече не съдържа достатъчно количество кислород. Следователно следствие от никотиновото отравяне е, че кръвта би искала да поеме повече кислород; значи, кръвта изисква прекалено много кислород, докато дишането не е в състояние да ѝ даде толкова кислород. Затова се появява задух, макар и съвсем незначителен. Задухът е толкова незначителен, че в отделни случаи изобщо не го забелязват, защото, както вече ви казах, човешкият организъм много може да понесе. И все пак, вследствие на употребата на никотин, се появява някакъв, макар и неголям задух. Въпреки това този съвсем малък задух става причина за чувство на страх при всяко вдишване. Всеки задух става причина за чувство на страх. Ако човек се страхува и този страх носи постоянен характер, да се преодолее такъв страх все пак е по-лесно, отколкото този ужасно малък страх, който се появява в дадения случай и остава съвсем неосъзнат. Причини за болестите са именно такива, оставащи незабележими фобии – страх, боязън, ужас.

Този, който пуши постоянно, има причина винаги, без да го забелязва, да бъде проникнат от известен страх. Знаете обаче, че ако ви е страх, вашето сърце бие по-силно. Оттук научавате, че при този, който се трови с никотин, сърцето постоянно работи малко забързано. Но ако нещо работи бързо, то се

уплътнява по същия начин, както се уплътнява моят бицепс, ако постоянно го напъвам. При известни обстоятелства в това няма нищо лошо, ако работата не стигне до разкъсване на тъкани. Но ако вследствие на своята дейност сърдечният мускул – защото това също е мускул – стане прекалено плътен, той започва да натиска другите органи. Като правило, следствието от това е, че заради сърцето възникват нарушения в кръвообращението. Сърцето само по себе си не може да бъде стимулираща кръвообращението причина, но кръвообращението може да бъде нарушено, ако кръвта идва в уплътнено сърце.

Ако сърцето е уплътнено, най-близкото следствие отук е заболяване на бъбреците, доколкото от съгласуваността на сърдечната и бъбречната дейност зависи нормалното функциониране на човешкия организъм като цяло. Сърцето и бъбреците винаги трябва да функционират съгласувано. Разбира се, в човека всички е съгласувано, обаче сърцето и бъбреците са свързани помежду си непосредствено. Веднага става видно, че ако със сърцето нещо не е наред, и при бъбреците редът се нарушава, нарушава се отделителната функция. Възникват нарушения при отделянето на урина и като следствие човек придобива прекалено бърз жизнен темп и затова много бързо се износва. По такъв начин този, който вкарва в своето тяло прекалено много никотин, повече, отколкото му позволяват възможностите на неговата жизнена дейност, бавно загива. Той бавно загива поради всевъзможните вътрешни състояния на страх, влияещи на сърцето. Не е трудно да се изнесе съждение за въздействието на такова състояние на страх върху душевната дейност. Може да се забележи, че при хора, вкарващи в своя организъм прекалено много никотин, силата за мислене постепенно се влошава. Силата за мислене се влошава за сметка на това, че човек постоянно изпитващ страх, не е в състояние да мисли нормално. Така че при такива хора наличието на никотиново отравяне може да се установи, откривайки, че мислите им се намират в безразборно състояние. Обикновено те прекалено прибързано изказват съждения. Поради тези пре-

калено прибързани съждения те достигат понякога до мисли, граничещи с мания за преследване. Следователно може да се каже, че употребата на никотин заради удоволствие погубва човешкото здраве.

Обаче, господа, трябва във всички неща да се разглежда и другата страна. Навикът за пушене се е появил в хода на развитие на човечеството, нали така? Първоначално хората не са пушили. Употребата на тютюн е нещо, появило се в хода на времето. Тук трябва да разгледаме и другата страна.

Да допуснем, че при човека възниква по-рано описаният от мен недостатък. Вместо 72 удара той има само 68 удара на пулса. Да допуснем, че такъв човек с недостатъчно живо кръвообращение започва да пуши. Виждате ли, в този случай трябва да е ясно, че така кръвообращението се възбужда, но възбуждайки се, то влиза в норма, вдигайки се от 68 на 72 удара; по такъв начин и дишането, и кръвообращението се съгласуват едно с друго [тоест достигат съотношение 1:4]. Така че ако пациент се обърне към лекар, чувствайки се в известно отношение зле, и лекарят забележи, че болестта е свързана с отслабено кръвообращение, той може даже да го посъветва да пуши.

Виждате ли, искам да ви кажа: ако кръвообращението се извършва прекалено бързо по отношение на дишането, тогава се налага да имаме работа с ужасното състояние на страх, което остава неосъзнато. Ако при пациента кръвообращението по някаква причина е прекалено слабо, това се изразява в ходене напред-назад на човек, като иска нещо, но не знае какво точно иска. Това е симптом на заболяване: има такива хората, които постоянно ходят и искат нещо, обаче сами не знаят какво. Само си представете колко много хора има, които ходят наоколо и не знаят какво искат! Тези хора, както се казва, стават недоволни от живота. Има такива хора, които придобиват някаква професия, но тя не им харесва, нали така? Причината за това е в слабостта на кръвообращението. Ако имаме работа с такъв човек, трябва да кажем: даже е добре, ако му се даде малко

никотин, тъй като благодарение на никотина той може да се излекува. И тъй като пушенето му доставя удоволствие, няма необходимост да му се дава никотин като лекарство: такъв пациент може даже да бъде посъветван да пуши, ако по-рано не е бил пушач.

В ново време фактически значително се умножи броят на хората, които всъщност не знаят какво искат. Появата на хора, които не знаят какво искат, беше улеснено от това, че значителен брой хора в последните три или четири столетия се отучиха да се занимават с духовното в една или друга форма. Те отиват в офисите си, занимават се с нещо, което всъщност не им се иска да правят, но което им носи пари; те прекарват работното си време, даже оставайки при това напълно прилежни, но без да имат никакви истински интереси, освен да ходят по театри и да четат вестници. Дотолкова се простират интересите им. Даже четенето на книги в настоящо време става рядкост.

И всичко това става, защото хората всъщност не знаят какво искат. На тях трябва да им бъде предписано какво трябва да искат. И ако човек чете вестници или ходи на театър, към това го подтикват разсъдъкът и чувството, но не и кръвта. Тук работата стои по такъв начин: ако човек проявява постоянство и чете някаква трудна книга, при това се възбужда кръвта му. Щом само човек трябва да се напругне, да положи усилия нещо да разбере, се възбужда кръвта. Но днес хората не искат вече това. Те не искат да полагат усилия, за да разберат нещо. Това е нещо, от което на хората им става направо противно. Те нищо не искат да разберат! И вследствие от това, че те не искат нищо да разберат, кръвта им се уплътнява. Плътната кръв тече бавно и като следствие те постоянно се нуждаят от средства, които биха направили тази уплътнена кръв по-подвижна. Тя и става по-подвижна, ако в устата им стърчи тази димяща тръбичка, тръбичка с никотин; обаче кръвта не става от това по-течна, докато кръвообращението се осъществява все по-трудно. Като следствие при тях могат да се проявят стар-

чески симптоми във възраст, когато това още не би трябвало да го има.

Оттук е видно, че дейността на човешкия организъм е изключително фина. Могат да се получат резултати не само с помощта на анализи на кръвта, а изследвайки това, по какъв начин се държи човек, бързо или бавно мисли той.

И така, виждате, господа: този, който иска да знае нещо за действието на никотина, трябва подробно да изучава кръвообращението и дишането.

Спомнете си за какво подробно ви говорих наскоро: кръвта се произвежда в костния мозък, тук тя собствено възниква. Ако кръвта се произвежда в костния мозък и ние придаваме на тази кръв прекалено голяма подвижност, на костния мозък също му се налага да работи по-бързо, отколкото трябва. Вследствие от това костите не успяват да изпълняват своята работа. Поради това вътре в костите се образуват тези животни, тези микроорганизми, които всъщност ни изяждат живи. Имало е лекари, например като Мечников, считащи, че остеофагите – така се наричат тези малки зверчета – са причината за човешката смърт. Ако ги нямаше остеофагите, казвал Мечников, хората щяха да живеят вечно. Той смятал, че те в буквален смисъл ни изяждат. Факт е, че колкото повече остаряваме, толкова повече стават остеофагите. Следователно истина е, че костите ни постепенно се изяждат от остеофагите. Но от друга страна, това става по същия начин, както ако някой добре наторява нивата: там расте повече, отколкото при лошо наторяване. Ако внесем в организма нещо, подобно на никотина, това значи, че човек по този начин прави своите кости лоши за себе си, но много добри за остеофагите, тези лапачи в човека, лапачи на кости. Това, което е лошо за нас, хората, е най-доброто, което може да направите за тези микроорганизми.

Именно така стоят нещата в света. Ако някой иска да мисли удобно, той си мисли, че щом Господ Бог е създал света, всичко в него би трябвало да е наред. Но може да се попита:

да, но защо покрай костите Господ Бог позволява и на остеофагите да растат? Ако Той не позволяваше на остеофагите да растат, нямаше да ни изяждат живи. Тогава, макар и да причинявахме вреда на своите кости и те да ставаха негодни по други причини, въпреки това, те биха могли да издържат стотици години, ако в тях ги нямаше тези малки зверчета, микроорганизмите.

Обаче мислене, ориентирано само към удобството, не носи полза. Полза може да донесе само действителното проникване във фактите, когато човек знае, че фините сили, участващи в създаването на костите му, имат врагове, които също действат; това са остеофагите и в нас има милиони от тях. И колкото повече остаряваме, толкова повече остеофаги имаме в себе си. Вие носите в себе си людоеди, изяждащи човека, макар и малки. Големите людоеди далеч не са най-ловките; най-ловки от тях са тези, които носите в самите себе си и за които вие всъщност създавате благоприятна почва, вкарвайки в организма никотин.

Виждате ли, оттук можете да научите колко важно е фундаменталното разбиране за човека, ако изобщо искаме да говорим за това, как едно или друго вещество действа в човешкия организъм.

Човек постоянно яде. Той яде както животинска, така и растителна храна. Веднъж вече ви казах: съвсем не ми импонира да ви агитирам за една или друга форма на хранене, аз само казвам как действа то. Често става така, че на някои хора им причернява и така нататък, и аз им казвам: причината е в това, че не ядете месо. На тези неща трябва да се гледа обективно, нали така? Не трябва нещо да се постига насила. Но какво означава «да се гледа обективно» в случая с животинската или растителната храна? Виждате ли, господа, да допуснем, че разглеждаме някакво растение. Растението се реализира, развивайки се от погребаното в Земята зърно в зелен лист и красиви цветни венчелистчета. Сравнете това, което получавате от растението – с други думи, откъснатите от вас класове,

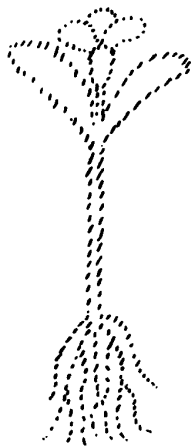
листа за салата или това, което варите, – сравнете всичко това с месото, с мускулните тъкани на животното. Това са съвсем различни вещества, нали така? Но в какво отношение се намират тези два вида вещества?

Знаете, че сред животните има добри, тревопасни същества. Има животни, които не ядат месо. Например кравите ни не ядат месо. Конете също не се лакомят за месо, те също ядат само растения. Трябва да ви бъде ясно: животното не само постоянно поема в себе си храна, то също и постоянно изхвърля от себе си това, което се намира в неговото тяло. При птиците, както знаете, съществува нещо такова като линеене. Тогава птиците губят перата си и трябва да ги заменят с нови. Знаете как елените изхвърлят рогата си. Вие също режете ноктите си и те израстват отново. Но това, което изпъква тук по толкова очевиден външен начин, въпреки това постоянно остава налично! Ние постоянно изхвърляме кожа. Веднъж вече ви разказах за това. В течение на определено време, примерно от седем до осем години, ние напълно изхвърляме цялото си тяло и отново го сътворяваме. Така е и при животните.

Изследвайте кравата или вола; ако отново ги изследвате след няколко години, месото, което е било в тях, ще стане съвсем друго. При воловете това става малко по-иначе, отколкото при човека, тук процесът на замяна става по-бързо. И така, това е вече друго месо. Но от какво се появява това месо? Ето за какво трябва да попитате. То се появява изключително от растителни вещества! Воловете сами произвеждат в своето тяло месо от растителни вещества. Това е най-важното, за което в настоящия случай трябва да се мисли. Следователно организмът на животното е в състояние да създава месо от растителни вещества, от растения.

Господа, вие колкото си искате можете да варите зелето, но то никога няма да стане месо! Няма да успеете да получите месо от вашите тенджери или тигани. Никой не ще успее така да направи тортата, че тя да се превърне в месо. Следователно с помощта на външен майсторлък това не може да се постигне.

Но в животинския организъм всъщност се прави това, което не може да се направи по външен начин. Месото просто се създава в животинския организъм.

Рисушка 31

За това в тялото трябва да има сили. В областта на нашите технически сили нямаме нещо подобно, с помощта на което бихме могли от растение да направим месо. Това го нямаме. И така, в нашия организъм и в организма на животното има сили, способни да създадат веществото на месото от растителни субстанции, от растителни вещества.

Нека сега да разгледаме растението. Ето така изглежда растението (виж рис. 31). Такова е и на нивата, и в полето. Силите са действали там и са създали зелените листа, цветовете и така нататък. Представете си, че кравата е изяла това растение. Ако кравата или бикът изядат това растение, в тях то ще стане месо. Последното означава, че във вола има сили, благодарение на които той може да направи от това растение месо.

Представете си, че на такъв бик му дойде в главата и си каже: омръзна ми да бродя наоколо и да ям само растения. Нека това го прави за мен някое друго добиче. А аз ще изям това добиче! Е, добре, бикът започва да яде месо. Но той може да произвежда това месо сам! Той има в себе си сили за това. Какво

ще стане, ако вместо растения той почне да яде месо? Той ще остави без работа всички сили, които биха могли да произвеждат това месо в него самия! Представете си някак фабрика, където нещо трябва да се произвежда, но не се произвежда нищо, макар фабриката да е пусната, тя работи. Представете си какви сили се изразходват напразно! Огромни сили се изразходват напразно. Но, господо, силите, пропадащи напразно в организма на животното, не могат да бъдат ненасочени към нещо, не могат да бъдат просто похарчени нахалост. Бикът в края на краищата се оказва изпълнен от тази сила, тя прави в него нещо друго, вместо да прави от растителните вещества веществото на месото. Тази сила остава в него, тя присъства тук. И тя прави в него нещо друго. В резултат на нейната дейност се появяват разни нечистотии. Вместо да се произвежда месо, се произвеждат вредни вещества. Следователно, ако бикът изведнъж започне да яде месна храна, той ще се напълни с вредни вещества. И по конкретно – с пикочна киселина и соли на пикочната киселина, ето с какво ще се напълни.

Солите на пикочната киселина имат особени свойства. Особено свойство на солите на пикочната киселина е тяхното «пристрастие» към нервната система и главния мозък. Вследствие от това, ако бикът употреби месо за храна, в него ще започне да се отделя огромно количество соли на пикочната киселина; те се насочват в главния мозък и бикът побеснява. Ако поискате да експериментирате и да храните стадо бикове с гълъби, ще получите едно съвсем лудо стадо бикове. Това е именно така. Въпреки че гълъбите са кротки, биковете биха полудели, биха побеснели.

Виждате ли, именно такива неща опровергават материализма: защото ако биковете ядат само гълъби, самите те би трябвало да станат кротки като гълъбите, ако само материалното беше ефективно и действено. Обаче съвсем несъмнено е, че това няма да стане, а напротив, те ще станат страшно буйни, яростни и бесни. Това намира потвърждение при конете, които стават буйни и страстни, ако им дадат макар и малко

месо, те веднага подивяват, доколкото месната храна е толкова непривична за тях.

Господа, това се отнася и до човека. Интересна е историческата страна на този въпрос; част от народонаселението в Азия съблюдава строго вегетарианско хранене. Именно те са меки хора, които водят по-малко войни. Само в Предна Азия са започнали да ядат месо и там било положено началото на военната ярост. Работата стои така, че азиатските народи, които не са ядели месо, са насочвали към превръщане на растителните субстанции в месни тези сили, които в противен случай биха оставали неизползвани и неосъзнати. Като следствие те останали кротки и меки, докато другите народи, които ядели месо, изгубили тази кротост.

Обаче трябва да си изясним, че хората едва малко по малко узрявали за разсъжденията, подобни на предприеманите от нас сега. Когато хората са започнали да ядат месо, те още не са могли да разсъждават така, както го правим ние с вас сега. Всичко се основавало на чувството и инстинкта.

Виждате ли, лъвът постоянно яде месо; той не е вегетарианец. При лъва червата са много къси. А тревопасните животни имат много дълги черва. Тук червата са много дълги. Но и при човека това също е така. Ако човек вследствие от раждането си принадлежи към някаква раса или народ, където всичките му предци са яли месо, червата му ще бъдат по-къси, те ще се окажат прекалено къси, за да може този човек да бъде чист вегетарианец. В този случай, ако човек яде само растения, трябва първо да предприеме всичко зависещо от него, за да запази здравето си, въпреки начина на хранене.

Несъмнено е, че и днес е напълно възможно да бъдеш вегетарианец. Това дава изключително много. А именно, ако човек има потребност само от растителна храна, а не от месна, той се уморява по-бавно. Това, че човек не се уморява така бързо, идва отвътре, доколкото пикочната киселина и солите на пикочната киселина не се отлагат в него така интензивно. Човек не се уморява толкова бързо, главата му остава чиста,

затова той по-леко мисли, ако изобщо мисли. За този, който не е способен да мисли, няма, разбира се, особена необходимост да има чиста глава, свободна от солите на пикочната киселина, тъй като всичко в човешката организация трябва да бъде съгласувано, нали така? Така че човек днес може, макар и с усилие, да стане вегетарианец. Тогава той използва силите, които при болшинството хора, употребяващи месо за храна, просто остават без приложение.

Виждате ли, искам да ви обърна внимание на едно своеобразно явление. То се състои в следното. Ако следите какво става в наше време в света, ще забележите следното: има болест, която бързо подкопава здравето на човека, това е така нареченият диабет, захарната болест. При това отначало в урината се появява захар, а след това организъмът на човека доста бързо се разрушава (*днес терапията с инсулин позволява да се поддържа жизнената дейност на болните от диабет в продължение на много години – бел. пр.*) поради прекомерната изработка на захар. Болестта има фатален характер. Захарта в същото време е това, което прави човека вътрешно по-силен, ако обаче тази захар се вкарва в организма по правилен начин.

Това даже можете да докажете външно, с помощта на статистиката. В Русия се употребява доста по-малко захар, отколкото в Англия, и в резултат от това възникват различия между руския и английския народ. Англичанинът е егоистичен, той притежава самосъзнание; руснаците са слабоволеви, слабохарактерни, макар и да са неегоистични, те са слабохарактерни. Това е свързано с малката употреба на захар в Русия, докато в Англия я употребяват изключително много. Обаче човешкото тяло се нуждае от такова количество захар, каквото то може да преработи. Както в продължение на дълго време човек го поддържат костите, така го поддържа и дозата захар, която циркулира в тялото му. Обаче ако в урината преминава прекалено много захар, организъмът по-малко си го доставя и здравето се подкопава. Това представлява захарната болест.

Работата стои така, че в настоящето захарната болест

по-често се среща при евреите, отколкото при другите хора. Разбира се, другите също заболяват от захарна болест, но в наше време при евреите тя се наблюдава особено често. Този народ има предразположеност към захарната болест. Евреите усвояват захарта с известни затруднения, но от друга страна, се нуждаят от нея. Следователно еврейската диета трябва да бъде специфична и да прави усвояването на захарта по-лесно за човешкия организъм, а не незабавно да се отделя.

Ако четете Стария Завет, ще намерите там всевъзможни предписания, касаещи храната. Тези предписания по отношение на храната и досега се спазват в тези градски ресторанти, на които е закачена думата «кашер». Знаете ги тези ресторанти; там, на табелка с еврейски букви е написано «кашер». Това значи, че там се готви кашерна храна. Това се прави в съответствие с древните предписания на Мойсей относно храната. И ако проверите на какво се основава това, ще откриете: основано е на това, че евреинът трябва по възможност да се храни по такъв начин, че да може да усвоява захарта, доколкото именно този народ трудно преработва захарта. Забраната за употреба на свинско – свинското месо изключително затруднява преработката на захар в човека, – забраната за употреба на свинско е била насочена към това, да препятства захарната болест. Старият Завет може да се чете даже от медицинска гледна точка; в този смисъл той е изключително интересен. Много е интересно да се вниква в това, към какво имат отношение едни или други забрани и приготвянето на кашерна храна. Даже така нареченият шехтен, тоест клането съгласно еврейския религиозен обред, особеният способ за умъртвяване на птици и изобщо клането (на животни), е ориентиран към това, в месото, което употребява евреинът, да остава количество кръв, което съответства за правилното усвояване на захарта.

Известно ви е, че в последно време евреите постепенно престанаха да спазват своите забрани за храна, макар и да запазват своите племенни, народни връзки; това им вреди, доколкото забраните носят общонароден характер. Поради това

те заболяват от захарна болест по-лесно, отколкото другите хора. Така стоят нещата.

И така, можем да кажем: очевидно е, че месната храна създава в човека неизползваеми сили, насочващи се към това, да действат в човешкия организъм по неправилен начин, да създават в него отпадъци, нечистотии. Разбира се, тези шлаки могат да се отстранят. Но това понякога е сложно. Може да се каже: някои неща, ако се говори за тях, правят странно впечатление. Понякога се случва да се запознаеш с хора, които цяла зима изпълняват своята обичайна работа, като цяла зима ядат с такова удоволствие, че при тях ежедневно се появяват слаби стомашни разстройства. Тези разстройства те се стараят да контролират с помощта на малки количества водка, която пият. Но щом само дойдат април или май, започват да се нуждаят от водата в Карлсбад или друг вид водолечение. До това време в организма им, в тяхното тяло се натрупват толкова много отпадъци, толкова много шлака, че се появява необходимост да се очистят тези нечистотии. Необходимо е очистване. Тогава се отправят към Карлсбад. Знаете как действа водата в Карлсбад: тя предизвиква интензивна диария. Така се постига съответното очистване. Те се отърват от отпадъците и тогава, връщайки се обратно, могат да започнат всичко отначало. Обаче като правило не им се удава да постигнат нищо друго освен всяка година отново да се налага да отиват в Карлсбад. Ако не успеят да заминат за Карлсбад, при тях веднага се появява нещо: или диабет, или нещо подобно.

Доколкото посоченото явление носи колективен характер, пътуването до Карлсбад изглежда напълно поносимо. Макар в действителност това да означава: да се вкарват в ред тези, които са принудени да привеждат своя организъм в ред, с помощта на тоалетната. Каквото и правят тези страдалци в Карлсбад, използвайки водолечението. Тези мероприятия изчистват основно. В течение на известно време това действа.

Но, господа, по такъв начин не може съществено да се подобри здравето на народа. В края на краищата проблемите с

храната при тези, на които се налага да отиват в Карлсбад и да използват водолечение, започват още на пазара. Тези, които не отиват в Карлсбад, също ядат. Човек не може да се очисти от шлаките, ако няма пари да отиде в Карлсбад. Но той ги има. За да се насочи социалният живот в правилното русло, трябва да се започне от медицината.

Разбира се, по темата дълго може да се говори! Това, което днес не беше казано, ще ви го кажа в течение на времето.

Към това искам да направя още една добавка: с абсента работата стои така, че той действа така, както и алкохолът, съдържащ се във виното, разликата обаче се състои в това, че макар алкохолът да разрушава вещественото, тъканите, това разрушаване се компенсира благодарение на съня, докато абсентът разрушава и съня. При абсента работата стои така, че човек, когато спи, също изпитва махмурлук, което пречатства съня. Човек трябва да спи, ако е пил алкохол. Обикновено пияният трябва да поспи. Следователно при употреба на алкохол сънят действа всъщност благоприятно; той създава компенсация. Абсентът е по-вреден от обикновения алкохол поради това, че в този случай, в случая с абсента компенсация няма, тъй като той разрушава, освен другото, и самия сън.

Наблюдавайте някак това, че например нашите коси в съня растат по-бързо. Този, който се бръсне, в частност знае, че ако някой ден много дълго е спал, ще му се наложи да се бръсне по-рано от обикновено. Не сте ли забелязвали това? (Може би, да!) Ако душевната дейност в тялото отсъства, то всичко това (*процесът на растеж на органични тъкани по периферията – бел. пр.*) протича много бързо. Сънят е нужен, защото той възбужда вегетативните сили във физическото тяло. Обаче абсентът действа и насън. При опиянение с абсент става така, че насън не се създават компенсационни явления, няма компенсация. Така че даже насън при жените, които пият абсент, кръвта продължава да се разрушава, разрушават се еритроцитите, червените кръвни телца, докато при мъжете се разрушават левкоцитите, белите кръвни телца.

Към това се добавя и нещо друго. При употреба на абсент, вследствие на това, че действието му продължава и на сън, на изключително силно влияние са подложени месечните менопаузи. Когато се пие абсент, се нарушава редовността на менопаузата: в още по-голяма степен това го има при потомството. Вследствие от това отделянето, което трябва да става редовно на всеки четири седмици, стават нередовно.

Следователно най-същественото, което може да се каже за абсента, това е, че той действа подобно на алкохола, съдържател се във виното, пивото или шнапса, но покрай това той разрушава и съня.

Иска ми се също накратко да ви кажа – за тези неща може да поговорим още по-нататък, – да ви кажа нещо по друг въпрос, за близнаците. Оплождането, предхождащо раждането на близнаци (*в случая се имат предвид еднояйчни близнаци – бел. пр.*), става по същия начин, както и в случай, когато се ражда един човек. Оплождане става така, че в женската яйцеклетка прониква само един-единствен мъжки сперматозоид и веднага след това достъпът до яйцеклетката се е прекратява, затваря се, а след това вътре става по-нататъшният процес.

Виждате ли, броят на потомците обаче се определя от нещо съвсем друго, отколкото от броя на мъжките сперматозоиди. Само едно семенно ядро, един сперматозоид влиза в женската яйцеклетка, докато на потомството оказва влияние светът като цяло. Сили, изходящи от света като цяло, способстват за възникването на потомството. Може да стане например така, че скоро след оплождането жената да се подложи на същите тези въздействия – това, което сега ще кажа, може да ви се стори странно, но въпреки това всички казано ще бъде истина, – и така, жената може да се подложи на същите тези, идващи от Космоса въздействия. Да допуснем – разбира се, тук всичко трябва да бъде съгласувано, но да допуснем, – че оплождането е станало при намаляваща Луна. Тогава, при намаляваща Луна, жената се е подложила на действието на определени космически сили, излизачи от някакво парче на Луната. При

оплождането работата стои така, че първите процеси, протичащи в първите три седмици, са всъщност много неопределени, те не носят ясно изразен характер. Тук нищо не може да се каже, нали така? След изминаването на трите седмици човек представлява всичко на всичко малка рибка. Дотогава всичко протича съвсем неопределено. В течение на тези три седмици, тоест срок, достатъчен от човешкия зародиш да може да възникне всичко, което е възможно, жената при удачно съвпадение може да попадне също и под влиянието на нарастващата Луна, като въздействията от външния свят да бъдат същите, тоест малко действия намаляващата Луна и малко – нарастващата. В тази ситуация могат да се появят близнаци.

Но може да стане и така, че например жената да има антипатия към раждането, макар и съвсем несъзнателна антипатия. Възможно е в съзнанието си тя да се отнася към раждането като към нещо много желано, но несъзнателно все пак да има антипатия към това. Достатъчно е да има някаква антипатия към мъжа, с когото е в брак. Има и такава антипатия. Тогава, господа, самата тя затормозва развитието на така наречения ембрион, на човешкия плод, и космическото влияние, което би трябвало да действа само веднъж, действа нееднократно; в такава ситуация може даже да се появи тройка. Става даже така, че се раждат четири наведнъж. Но всичко това, в смисъла на появата на близнаци, не е предизвикано от оплождането, в противен случай те биха били много различни един от друг, доколкото биха произхождали от различни мъжки сперматозоиди. Те също биха могли да се появят от две различни яйцеклетки, а не от една яйцеклетка. Но при близнаците се набиwa на очи това, че те са забележително приличащи си един на друг. Например даже това, което възниква в по-късна възраст, се развива при близнаците еднакво. Това става по причина, че те се развиват от една и съща единствена яйцеклетка. Следователно може да се констатира: в случай на раждане на близнаци [имат се предвид еднояйчни близнаци] оплождането не е различно, но тук действа съвместно външно влияние.

ПЕТНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 10 януари 1923 г.

Въпрос за това, как може да стане така, че в едно семейство, покрай говорещите нормално деца, да се родят четири неми деца. Бащата на децата в детството си е изтръгвал езиците на птици, дали това, че той има четири неми деца, не е наказание за стореното?

Следващ въпрос: сега доста често се среща грип, поразяващ главния мозък, като хората виждат двойно; поради какво става това?

Доктор Щайнер: В това семейство децата, които не могат да говорят, подред ли са се родили, или другите са се раждали между тях?

Автор на въпроса: Да, децата, които не могат да говорят, са се родили едно след друго.

Доктор Щайнер: За такива случаи е много трудно да се говори, ако нищо не е известно съвсем точно. За грипа, поразяващ главния мозък, ще поговорим после. Обаче за първия случай е много трудно да се съди, ако не се знае всичко точно. Изключително много зависи от това, дали например говорещо дете се е родило между немите деца, или, започвайки от определено време, са се раждали първо говорещи, а след това неми, или първо неми, а след това говорещи, или и едните, и другите са се редували. Немотата при детето може да се получи по различни причини. Ако децата чуват, тоест са само неми, а не глухонеми – тук могат, разбира се, да се допуснат грешки, – ако те действително чуват, следователно недостатък има само речевият апарат, и тогава работата е в това, да се изясни по какъв начин са могли да окажат влияние върху това бащата или майката.

Обаче без да се знае точно, какво е станало в дадения случай, би било лекомислено да се говори за това. Ето какво трябва да се знае при такива обстоятелства: на колко години е майката и на колко години е бащата. Много зависи, били ли са

двамата родители млади, когато им са се родили децата, или не. След това трябва да се определи кой е бил по-възрастен: майката или бащата. Много неща зависят от това.

След това трябва да се отчете какъв е бил характерът при двамата, нали така? В случай, че, както казахте, споменатият човек в детството си е отскубвал езиците на птиците, първо трябва да се реши, дали следва това събитие някак да се взема предвид; това може да се реши едва тогава, когато са решени всички други въпроси, като такова събитие може да се разглежда като проява на юношеска жестокост при споменатия човек. Жестокостта като такава, самото качество, ето какво си струва да разгледаме. Би следвало да се изключи тук разговорът за възмездието, за наказанието, и то не само защото, първо, такова наказание няма, но и второ, защото това не би било наказанието за бащата! Ако някой каже, че така бащата е бил наказан за своята жестокост, това ми напомня случая, когато на едно момченце му замръзнали ръцете и то казало: «Така му се пада на баща ми, задето не ми купи ръкавици!» Следователно, щом това е засегнало някого толкова силно, както тези четири деца, това не е наказание за бащата; него подобно събитие го засяга доста по-малко, отколкото четирите деца, въпреки че жестокостта е била присъща именно на него.

Тук трябва да се вземе предвид едно точно определено нещо. Виждате ли, с възрастта на децата работата тук стои така: ако някой развива в детството си определено качество, да го кажем по-просто, ако например той, бидейки още дете, развива на единадесет години такова качество като жестокост или нещо подобно, то поредната проява на подобно качество започва след три и половина години. Следователно даденият човек ще прояви склонност към жестокост на четиринадесет и половина години, след това отново на осемнадесет години, след това на възраст двадесет и една и половина години и така нататък.

Представете си, че ако в такъв промеждутък от време, съвпадащ с поредното начало на такъв цикъл, стане опложда-

не, самото то може да бъде съпроводено с жестокост, самото то може да стане проява на жестокост, на насилие, и тогава, разбира се, въздействията могат да бъдат вредни. Всички посочени неща, даже по такъв обиколен път, трябва да се вземат предвид. Но да се твърди каквото и да е за това, може само ако се изключат всички останали неща. Вече ви казах за разликата между зимното раждане и лятното раждане. Следователно трябва да се получат сведения относно възрастта на децата, включително били ли са предните раждания летни или зимни и така нататък.

Затова казах: този, който се заема с такива въпроси, трябва съвсем точно да знае всички обстоятелства по случая. Следователно, само ако съвсем точно знаете обстоятелства по случая, можете да говорите за него. С удоволствие бих направил това. Вие например даже не знаете дали тези четири деца са били по-големи или по-малки. А трябва съвсем точно да се знае, била ли е предразположеността да се раждат неми деца излекувана по-късно или тя се е появила вече след раждането на четири говорещи деца. Тогава причината се е появила след раждането на четвъртото дете. И така, всичко това трябва да се знае съвсем точно.

Що се отнася до другия въпрос, той е свързан с кои да е заболявания, поразяващи главата или гръдните органи на човека, такива например като бронхит и, както предполагам, с такива заболявания, като дифтерия и грип, приемащи сега такава страшна форма (*има се предвид епидемията в Европа през периода на Първата световна война, която е взела милиони жертви – бел. пр.*). Тези заболявания засягат горната част на човека. Тези заболявания имат напълно определени отличителни черти. Най-добре е да се изучават с примера за дифтерита, тъй като този пример е най-поучителен.

И сами знаете, че хората, изучаващи днес традиционната медицина, знаят за грипа малко, затова описанията на симптомите на грипа, които правят лекарите, са много неточни. Когато на мен самия ми се случи да видя тези грипни болни, аз

трябваше винаги да обръщам внимание не на симптомите, на които обръщат внимание лекарите, а на нещо друго, доколкото грипът с цялата си определеност може да се причисли към заболяванията на главния мозък. Всъщност грипът е заболяване на главния мозък! Именно за това ще говоря после.

При дифтерита е необходимо да се обръща особено внимание на следните неща. Първо, при прегледа на детето, болно от дифтерит, макар, както знаете, от дифтерит боледуват и възрастните, виждате характерните налепи в гърлото. Тези налепи са кожести, фиброзни образувания, явяващи се причина за задушаването при дифтерит. Така че тези фиброзни налепи имат първостепенна важност. Обаче второ по важност при дифтерита е, че при заболяването от дифтерит сърцето постоянно е подложено на атаки. Сърцето не иска да функционира правилно. Трети симптом при болния от дифтерит е, че може силно да бъде затруднено гълтането, даже ако болният не страда от фиброзни налепи. При него се наблюдава своего рода парализа на глътката. Глътката се оказва парализирана. Парализата на глътката става независимо от наличието на налепи. А след това при заболяването от дифтерит се проявява нещо много приличащо на това, което имаме в случай на заболяване от грип: появява се кривогледство и раздвояване на зрението. Това настъпва при дифтерит. Това са най-важните симптоми при дифтерит, наблюдавани в горната част на тялото.

След това при излекуваните болни – защото ако човек бъде веднага задушен, такива неща вече не се наблюдават – се появяват някакви бъбречни заболявания. Това е нещо, което се появява после.

В какво всъщност се състои заболяването от дифтерит? Заболяването от дифтерит се разбира само тогава, когато се знае, че животът на човека се осъществява в двустранно направление, от две страни. Първо, човек живее от едната страна на своята кожа. Кожата е орган от изключителна важност. И човек живее всъщност по направление навътре от своята кожа, от своята външна обвивка. Това изглежда така (виж рис. 32)

Рисунок 32

Тук имате кожа, за нея всъщност вече съм ви говорил. Кожата се намира в постоянно съприкосновение с външния въздух, с външния свят. Вследствие от това кожата постепенно се вроговява. При човека тя се вроговява само незначително, а след това се лющи. Цялото тяло на човека постоянно се лющи. Той постоянно сменя своето физическо тяло. Такова е вмешателството отвън. Можете да си представите, какво огромно влияние оказва върху живото тяло това което се намира във въздуха, ако разгледате следното. Представете си, че тук се намира вода и някакво същество живее, напълно намирайки се във водата. Ако съществото изцяло живее във водата, при него кожата се образува много мека. Самата вода съдейства за това, кожата да се образува съвсем мека. И благодарение на въздействието на слънчевата светлина всичко това, което е мека кожа, се изтегля напред; така съществото във водата става риба. При човека можете да видите само малка част от челюстта му, доколкото тя плътно е обгърната от кожа (виж рис. 33, вляво).

Рисунок 33

Сега си представете, че съществото живее не във водата, а във въздуха. Ако съществото живее във въздуха, в този случай, когато тук има въздух (виж рис. 33, вдясно), съществото, живеещо във въздуха, не би образувало такава мека кожа. Представете си, че ако при съществото, живеещо във водата, не би могла да се образува мека кожа, при него не би имало и челюсти. Челюстите, намиращи се вътре (в кожата), биха се разположили отвън, и това би била птица. Рибата, намираща се във водата, изглежда така, защото тя покрива своите челюсти с меката кожа. Оттук виждате какво е влиянието, оказвано на съществото отвън. И в случая с човека работата стои така, че той с помощта на други органи може да образува мека кожа, но тази мека кожа постоянно се отлюспва, лющи се.

Представете си, че освен това, освен този живот, насочен отвън навътре, върви живот, насочен отвътре навън; той върви от бъбреците, отвътре навън. И единият, и другият живот проявяват активност в човека. Единият трябва постоянно да работи от кожата в направление отвън навътре, другият трябва да работи от бъбреците, отвътре навън. Сърцето е разположено между тях. То изключително точно чувства, дали дейността, вървяща отвън или отвътре не е прекомерна. Ако бъбреците проявяват прекомерна активност, сърцето чувства това. Ако кожата проявява прекомерна активност, сърцето също чувства това.

И какво става при дифтерит? При дифтерит кожата внезапно става недостатъчно активна, слабо дейна. Това е просто прекалено слаба дейност; извършващият се през кожата въздухообмен става в човека прекалено слаб. Именно това играе главна роля. При болния отслабва въздухообменът, осъществяван през кожата, в това число и чрез кожата на носа, също обърната към външния свят. Следователно дейността на кожата става минимална. Вследствие от това излъчванията, които нарисувах тук, вървят неправилно. Сърцето чувства това. Сърцето чувства, че работата на бъбреците е насочена нагоре. Но какво правят бъбреците? Сърцето вече не е в състояние да

задържа тяхната дейност. Бъбречната дейност рязко се устремява нагоре. Дълго преди това възниква възпаление на бъбреците, те се възпаляват и бъбречната дейност стремително скача нагоре. И доколкото дейността на кожата, насочена отвън, е нарушена, тук, вътре (в гърлото) се образува излишна кожа (*имат се предвид фиброзните налепи в гърлото – бел. пр.*). Това е кожата, налепите, които се образуват вътре (виж рис.). Следователно доколкото дейността на кожата, насочена отвън, не е наред, отвътре се образува ненужна, излишна кожа [под формата на налеп]. Той запълва всичко, тъй като бъбречната дейност е прекалено силна.

Виждате ли, ако при човека се появи сбръчкване на бъбреците – това става в случай, когато възникне бъбречна недостатъчност, съпроводена със сбръчкване на бъбреците, – той е подложен на атака в областта на главата, и тогава виждате, че главата тук сякаш хлътва. Между бъбреците и тази част на главата има връзка. Щом само бъбречната дейност излезе от норма, главата хлътва. При всеки бъбречно болен можете да видите, че главата при него е хлътнала. Обаче тук, долу, е разположен зрителният нерв. Ако главата хлътне, зрителният нерв става бездеен. При обикновено сбръчкване на бъбреците човек започва да вижда неотчетливо. Даже и ако не настъпи сбръчкване на бъбреците, а само остър нефрит, бъбречната дейност стремително се прехвърля отгоре в главата и оказва влияние на зрителния нерв.

Ето какво представляват зрителните нерви: представете си, че гледам отгоре на това разположение, следователно виждам главата отгоре (виж рис.).

Рисуника 34

Тогава тук ще се намира главата, тук – лицето, а тук – очите. Зрителният нерв отива назад. При това двата зрителни нерва се кръстосват. След това те влизат в задния мозък. Тук се намира пресичането на зрителните нерви. И така, двата зрителни нерва се кръстосват тук, вътре. Зрителният нерв трябва да се намира в пълен порядък, за да можем – доколкото гледаме с две очи – да виждаме нещо. В момента на възникване на нарушение в тези кръстосващи се зрителни нерви, нашето зрение се раздвоява и ние виждаме двойно изображение. Знаете как пиячите, пристигайки в къщи, могат да определят, дали всичко е наред: те лягат на леглото, слагайки своята шапка на одеялото. Ако виждат една шапка, значи, всичко е наред. Ако виждат две – значи, не е наред! Какво по-просто от това? Следователно даже тривиалното алкохолно опиянение вади от строя зрителните нерви, доколкото кръвта се превъзбужда, и вследствие на това при дадения човек, ако той порядъчно е пийнал, погледът му се раздвоява.

Така става и в случай, когато бърбечната дейност действа по оживяващ начин на двата зрителни нерва, когато в пресечната точка зрителните нерви си взаимодейства неправилно един с друг, при човек зрението се раздвоява. Така става например при дифтерита. Оттук можете да видите какво произтича от това, ако дейността на кожата се наруши. Ето защо в бъдеще най-доброто лечение на дифтерит би могло да се състои в използването по отношение на заболялия на водолечение; трябва да му се предпишат вани, силно възбуждащи дейността на кожата. Тогава появата на фиброзни налепи ще се прекрати, а дейността на кожата при човека отново ще влезе в норма.

Прилагането на серумна терапия също е много ефективно при дифтерит, тъй като човек дава на организма импулс, стимулиращ дейността му, обаче последствията от въздействието на такъв импулс са неблагоприятни. Ако детето се лекува със серумна терапия, по-късно неговата организация става по-твърда. Така че трябва непрекъснато да се стремим при лечението на дифтерита да се заменя серумната терапия

с водолечение. Дифтеритът изцяло се дължи на нарушения в дейността на кожата. От този пример може да се види какво особено внимание е необходимо да се отделя на функциите на кожата, на кожната дейност. Може да се говори за това, че в настоящо време дифтеритът се среща по-често, отколкото преди. При това трябва, разбира се, да се вземат столетия, а не десетилетия. Но по всичко, което е известно за предишните времена, дифтеритът се е срещала по-рядко; разбира се, тогава е имало доста по-лоши болести и хората ги е поразявала ту чума, ту холера. Това е свързано с европейския начин на живот, който постепенно довел до това, че дейността на кожата вече съвсем не се поддържала. Разбира се, хората, които имали пари, се къпели често и така нататък, но въпросът е и в какво са се къпели. Това, че цивилизацията не е оказала положително влияние в това направление, можете да видите дори и по това, че днес плешивите хора са станали много повече, отколкото преди. Растежът на косата представлява дейност, направлявана отвън. Както растежът на растенията върху почвата, така и растежът на косата се предизвиква от външни сили. Работата е там, че днес на дейността на кожата се обръща много по-малко внимание. Не трябва да вярвате, че студените вани, които в наше време вземат англичаните, произвеждат положително въздействие. Тук работата е в какво се къпят, какъв вид вана се взема. Ако човек вследствие на прекомерно къпане стимулира прекалено силна дейност на кожата, това също е неправилно. И така, при дифтерита е необходимо преди всичко да се гледа да се осигури нормалното функциониране на кожата.

Това на свой ред оказва въздействие на потомство. Представете си, че бащата или майката имат прекалено вяла кожа, която следователно недостатъчно силно се лющи. И така, например при бащата кожата недостатъчно силно се лющи. Това се констатира много трудно, тъй като за него трябва проникновен, фин поглед върху отличителните особености на човека. Дилетант няма да успее правилно да отсъди, вроговена ли е кожата на човека или не. Има хора, които имат значително

по-твърда кожа, отколкото други. Трудно се съди за това лющене на кожата. Можете да се убедите в него дори и от това, че сама по себе си кожата е прозрачна. Лющещата се кожа може да се види оцветена в различни цветове. Това е, защото виждаме по-долу стоящите ѝ слоеве. Нашата кожа всъщност е прозрачна. Да допуснем, че при бащата вроговената кожа е като при хипопотама, нали така – макар това, разбира се, да е прекалено силно казано. Вследствие на това, че кожата е твърда, по-твърда, отколкото трябва да бъде, се оказва силно влияние – от друга страна – на костната дейност, на функцията на костите. На вас обаче ви е известно от неотдавна казаното от мен, че от костната дейност зависи кръвотворната дейност. Вследствие на това, че човек има вроговена кожа, белите кръвни телца, левкоцитите, се произвеждат прекалено слабо. Това оказва влияние на мъжката сперма, така че децата от самото начало стават слаби. Може да се каже: ако при бащата кожата е като на хипопотам, бащата е своего рода «хипо», при такива обстоятелства детето може да се роди с рахит, «английската болест»; това дете ще бъде слабо и податливо на туберкулоза. Така са свързани помежду си тези неща.

Ако кожата при бащата е прекалено мека, така че поради това става забележимо как човек в случай на страх и други такива почервява, и така, ако бащата има прекалено мека кожа, костите му стават много твърди, но вредата от това не е голяма.

Ако майката има прекалено мека кожа, ако кожата на майката сменя цвета си от бледно до червено, костите на майката ще са прекалено твърди и червените кръвни телца, еритроцитите, няма да се произвеждат по правилен начин. Вследствие от това детето още в ранна възраст ще получи предразположеност към всевъзможни заболявания, такива като ревматизъм, а също към заболявания, свързани с нарушена обмяна на веществата, такива като морбили, скарлатина и така нататък. Така са свързани помежду си тези неща.

Рисунка 35

А сега за грипа. Виждате ли, грипът е израз на истинско заболяване на мозъка. А именно при грип отслабва органът – ако тук нарисувам изглед от страни и зрителния нерв го обознача ето така (виж рис. 35), – намиращ се под зрителния нерв⁵⁴, той заболява, настъпва своего рода паралич. Оттук всъщност се появява и грипът. Грипът представлява парализа на тази част на главния мозък, която е разположена в непосредствена близост до зрителния нерв. Това място в главния мозък е изключително важно и това става първата причина, на влияние (при заболяване) да се подложи целият организъм. Виждате ли, обикновеният грип протича така, че нарушения при човека възникват в едно или друго място, обаче причината за тях е посочената парализа в главния мозък. Преди всичко тук се оказва засегнат гръбначният мозък – а именно гръбначният мозък започва да се заразява. От него нервите отиват към всички телесни членове и към крайниците. Човек започват да го болят тези телесни членове и така нататък.

Неотдавна имаше интересен случай на грип, който беше доста поучителен. Казвал съм ви, че главният мозък се състои не само от плътни съставни части, но там навсякъде има ликвор, гръбначномозъчна течност. Особено много той е близо до този орган, който се парализира при грип. Наблюдаваният неотдавна случай на грип беше крайно интересен с това, че при пациентката се появиха едно след друго пневмония, плев-

рит и перитонит; всички възможни заболявания се появиха. При това пневмонията се съпровождаше ту с висока температура, ту с понижаване на температурата; плевритът се съпровождаше ту с понижаване на температурата, то с повишаване, появи се обща парализа и така нататък. Този случай на грип протичаше съвсем различно, отколкото протича обикновеният грип. Що за случай беше това? Виждате ли, прилагайки обичайните медицински методи, е много трудно да се изучи нещо, подобно на дадения случай. Пациентката – беше на седемнадесет години и оздравя – разказа по какъв начин е реагирала на всичко ставащо в течение на болестта нейната психика, в какво състояние са се намирали душевните ѝ функции. И според подобряването на състоянието ѝ можа да се констатира следното.

В стаята, където лежеше тя, се намираха хора, лекари, родители, разговарящи за всичко, като си мислеха, че могат да разговарят за всичко, тъй като седемнадесетгодишната болна постоянно беше в състояние на трескаво блънуване. По време на това блънуване тя съвсем нищо не разбираше. Но когато започна да оздравява, тя успя да преразкаже всичко, което се е говорило в стаята. Това може да се констатира. Разбирането отсъстваше при нея, докато имаше този силен грип, предизвикал всевъзможни усложнения и всевъзможни заболявания; но всичко се е запазило в паметта ѝ. В паметта се е запазило много от това, което тя в този момент не е разбирала. Това показва, че при нея не е била парализирана плътната съставляваща част на главния мозък, а обкръжаващият ликвор, мозъчната течност. Поради това и цялото останало тяло е било подложено на по-значително въздействие. Защото ако с парализа беше поразена по-плътната част, вследствие от въздействието на тази плътна част (на главния мозък) върху гръбначния мозък би трябвало да бъдат предизвикани по-нататъшните симптоми. Ликворът постоянно се втича и изтича тук чрез този канал (виж рис. на стр. 142), така че ако тук ликворът е инфектиран, и насам също прониква инфектиран ликвор. От гръбнач-

номозъчния канал (централния канал на гръбначния мозък) той прониква в другите членове на тялото. Вследствие на това постепенно възниква общо заразяване, навсякъде възникват възпалителни процеси. Обаче все пак поради това, че е бил инфектиран само ликворът, само гръбначномозъчната течност е била възпалена, а не плътните части на главния мозък, в болния се е съхранила сила за противодействие на болестта. Благодарение на тази изцелителна сила пациентката оздравя – което в дадения случай може да се оцени като чудо, – и така, пациентката оздравя, въпреки че понасяше едно заболяване след друго.

Виждате ли, в случай на такива заболявания същественото е – несъмнено при това е съвсем необходимо да се приемат едни или други лекарства, – но същественото е на тялото да бъде осигурен преди всичко покой, болният да лежи в кревата, в стаята да се съблюдава правилен температурен режим, да има достатъчно светлина и така нататък. Защото покоят се състои не само в това, да мога някъде да се опъна; спокойствието се нарушава и от това, че отначало ми е много горещо, а веднага след това треперя от студ. Но ако тялото бъде изцяло предоставено само на себе си при равномерен топлинен и светлинен режим, тогава то само се оказва способно да издържи най-лошите усложнения, такива като пневмония, плеврит и перитонит, следващи едно след друго. Човек е способен на това. Така че именно в случай на тежки заболявания, протичащи така, както току-що ви описах, работата основно се състои в правилната грижа за болния, а не в самото лечение. Правилната грижа изобщо има много голямо значение.

Значението на правилната грижа за болния можете да разберете от следния пример: ако се наблюдава възпаление или раняване, най-доброто е да се бинтова поразената част на тялото, но това трябва да се направи правилно. Благодарение на слагането на превръзка се привежда в движение фината телесна дейност, етерната дейност, и настъпва заздравяване. Следователно ако някой отпред на китката или на пръста има

абсцес, аз го бинтовам отзад, и тогава абсцесът много бързо преминава. Навсякъде в самото тяло трябва да се предизвикат целебните сили. Ако например имаме болен от дифтери – това, разбира се, се прави по различен начин, защото винаги трябва в центъра на вниманието да е самият човек, трябва точно да се познава този човек, ако сте се заели да го лекувате, трябва да имате представа за това, какво е човекът, – но ако имаме работа с болен от дифтерия, най-доброто при такива обстоятелства би било да го поставите в розмаринова вана, и то така, че да усеща аромата, да помирихва розмарина. Ако той достатъчно дълго прекара в розмариновата вана, отново и отново, тогава кожата му дейност се активизира, усилва се. Но във водата трябва да има толкова розмарин, че по време на къпането постоянно да се усеща мирисът на този розмарин; така се възбужда дейността на кожата на болния. И при дадения пациент може да настъпи подобрене без каквато и да е серумна терапия. Става дума по правилен начин да се предизвикат собствените сили на организма с помощта на лекарственото средство. Разбира се, може да стане и така, че някое средство да не може да подейства и тогава хората веднага смятат това средство за негодно. Но трябва да си представите, че в някои случаи с човека вече нищо не може да се направи; често лекарствените средства се прилагат на стадий, когато вече нищо не може да се направи, или е потребно толкова силно въздействие на лекарството, че би се наложило да се предпишат «конски дози»; а това човек не би могъл да понесе! Тогава той би умрял от самото лекарство.

При грип трябва да констатираме, че в своя първоначален вид той е заболяване на главния мозък. При грип можете да забележите, че при болния винаги има своего рода сънливост. Напада го дрямка, доколкото главният мозък в неговите най-важни части в областта под зрителния нерв е подложен на парализа; поради това болният изпада в сънливост. Трябва да разберете и следното обстоятелство: ако на парализа са подложени горните части, то и в този случай мястото на пресичане

на зрителните нерви – хиазмата – се подлага на парализа, и при болния може да има раздвояване в очите. Това следователно показва, че в случай на грип симптомът на раздвоение на зрителното поле е напълно естествен.

В никакъв случай не трябва да се подценяват тези неща. Някога имах приятел⁵⁵, който тогава беше на тридесет години и беше десет години по-млад от мене. Този човек имаше кривогледство. Тук следователно имаме работа с противоположния случай. При грип или при дифтерия в човека се появява преминаващо кривогледство във връзка с вътрешни нарушения. И така, този човек имаше кривогледство. На него не му харесваше, че има кривогледство. Защото всеки има малко суета, нали така? И на него не му харесваше, че има кривогледство. В неговото тяло, в неговия организъм имаше нещо, което пречи дясната и лявата страна да си взаимодействат правилно. С него беше свързано кривогледството, затова той гледаше накриво и заекваше. Това беше по същество едно явление, един факт, това, че имаше кривогледство и заекваше. Понякога доста добре се справяше и със заекването, и с кривогледството. Но винаги се намират сред хората такива, които не проявяват прекалено много състрадание към заекващия и страдащия от кривогледство човек и го упрекват за това. Така например имаше един, който нямаше достатъчно чувство за такт, и той каза: «Господин доктор, как стои работата с вашето заекване, винаги ли заеквате или само понякога?» И тогава той едва успя да изтръгне от себе си: «Н-н-не, не винаги, с-с-само ако с-с-стоя п-п-п-пред човек, к-к-който ми е к-к-крайно н-н-неприятен!»

Виждате ли, този мъж можеше да прочете дълго стихотворение без да заекне. Ако вътрешно се въодушевяваше, той изобщо не заекваше. Обаче сега не искам да говоря за това заекване, споменах за него само защото то беше свързано с кривогледството. Той имаше кривогледство и в същото време беше малко суетен, искаше му се да се избави от това кривогледство. Знаете, че в такива случаи правят операции, че в случай, ако очите стоят ето така (накриво), просто подрязват

единия мускул. Тогава вследствие на такава операция кривогледството се отстранява.

Трябва да кажа, че в неговия случай кривогледството се коренеше в организма толкова дълбоко, че едновременно с това се проявяваше и заекване, и аз силно се опасявах за човека, предприел такива мерки, опасявах се, че той иска да премахне кривогледството чрез операция. Тогава разсъждавах така: ако някой заболее от грип, при такъв човек възниква преминаващо впоследствие кривогледство; ако при някого, както при него, кривогледството има постоянен характер, главният му мозък би трябвало да е настроен за това кривогледство, би трябвало да подхожда. Ако по външен начин бъде подрязан един мускул – докато цялата тази история се корени толкова дълбоко, че освен това и заеква, – тогава по околен път може да настъпи реакция; тогава вследствие на това, че кривогледството по негово желание ще бъде премахнато по оперативен път, при него може да се появи заболяване на главния мозък. Ако, от една страна, заболяването на главния мозък може да предизвика бързопреминаващо кривогледство, то при ликвидация на кривогледство по външен път, отчитайки, че то се корени толкова дълбоко и е съпроводено от заекване, тогава, вследствие на това, че се премахва кривогледството, възниква заболяване на главния мозък. Иначе казано, частта му, където се кръстосват зрителните нерви, ще бъде разрушена.

Споменатият човек не позволи да бъде спрял. Той се оперира за отстраняване на кривогледството. Ако тогава някой изкажеше опасение по повод на дадената операция, всички образовани, истински медици биха казали: той е идиот. Защото ако човек отвореше дума за нещо, което не е написано в книгите им, тези хора го смятаха за идиот. Разбира се, както можете да си представите, направих опит да го разколебая в намерението му. Но не можех направо да му кажа: ако се оперираш, може да получиш заболяване на главния мозък. Той нямаше да повярва на това. А понеже знаеше, че намерението му да се оперира за отстраняване на кривогледството хич не ме радва, той нищо

не ми каза за това. И ето веднъж той идва при мен с черна превръзка и ми казва: «Виж сега, няма не гледам съвсем право?» Но аз имах много сериозни опасения. И знаете ли, не минаха и две седмици, когато при този човек се появи заболяване на главния мозък. Това заболяване на главния мозък докторът не го призна за такова, защото какво знае обикновеният доктор за такива връзки! И как се прояви това заболяване на главния мозък? Във фекалиите, в изпражненията имаше малко кръв; това означава, че заболяването на главния мозък се прояви под маската на чревно заболяване. При дадения човек се появи заболяване на червата. Всъщност това не е нищо друго, а проява на заболяване на главния мозък, доколкото червата и главният мозък, както вече ви казах, са взаимосвързани.

Когато стана цялата тази история и аз научих, че това е станало заради операцията на кривогледството, изгубих и последната надежда. Беше повикан най-известният лекар на града; той констатира тиф. Пък и какво ли друго можеше да каже, когато в съдържанието на червата се откри кръв, а самото то имаше характерната консистенция на «грахова супа»: значи, пациентът има тиф. И така, ако във фекалиите му има кръв, съчетанието на консистенция «грахова супа» и кръв – това значи, че е тиф. Обаче това не беше тиф, това заболяване беше следствие от предходно заболяване на главния мозък, настъпило вследствие на неправилната операция по отстраняване на кривогледство.

В този случай всички стоеше наобратно. Споменатият човек скоро умря. Лекарят, лекуващ го от тиф, го сложи в своята болница. Този човек умря. Когато отидох там, се срещнах със санитарките. Те бяха санитарки в болницата и ме посрещнаха с думите: «Господин професорът диагностицира тиф. Значи, трябва да има тиф! Ето какво правят нашите господа!» Именно младшият медицински персонал, санитарите, най-малко от всички вярваха в това, което обявяваха тези господа!

Понякога действително става така, че можеш да стигнеш до отчаяние от способите и методите, от едностранчивостта,

която се проявява при лечение на човешкия организъм. Защото това, за което сега ви разказах, това, че при дадения човек приличащото на тиф заболяване се е появило като замаскирано заболяване на главния мозък вследствие на операцията по отстраняване на кривогледство, всеки днешен лекар, ако бях му казал това, би сметнал за идиотизъм. Той не вярва на това, тъй като не знае истинските взаимовръзки в организма. Той знае само за теоретичните взаимовръзки. И тогава възникват ситуации, една от които е представена в следния анекдот – макар това да е анекдот, в него има доза истина: пациент го приемат в болница, професорът го преглежда, насочва го в една от стаите и дава на асистента предписание как да го лекува. Той казва: утре, когато отново дойда тук, този човек вече ще е умрял. И повече не пита за него. След няколко дни професорът казва: да, тук имаше един в петнадесета стая, но той вече умря. «Не – казват му, – той се подобри и почти съвсем оздравя!» – «Значи сте го лекували неправилно!» – възразява професорът.

Това, разбира се, е само анекдот. Но именно така стои работата, ако на мястото на истинската практика се поставя теорията. Практика означава, че трябва да се учим да правим съждение за всеки отделен случай. В момента, когато човек си зададе въпрос, каква връзка съществува между раздвояването на зрението и грипа, необходимо е да се обърне внимание на това, как, от една страна, при грип, явяващ се своеобразно заболяване на главния мозък, се появява раздвояване в очите. От друга страна, ако човек има кривогледство, това също има своите причини, и ако се коренят толкова дълбоко, че дясното и лявото не се съгласуват едно с друго, това може, на свой ред, да стане причина за заболяване на главния мозък.

Всички процеси в човека вървят по направление отвътре навън и отвън навътре. Така стои работата при човека. Ако кривогледството при човека е обусловено отвътре, той може да получи вътрешно заболяване при премахване на това кривогледство по външен начин. Защото ние никога нямаме работа само с един-единствен вид дейност в човека, а винаги с два

вида дейности, които се срещат един с друг в сърцето. Сърцето заема междинна позиция между тях. Затова на сърцето се нанася вреда, ако по външен начин се иска да се отстрани кривогледството; но ако подобни нарушения носят вътрешен характер, на сърцето също се нанася вреда. Сърцето не е някаква помпа, а най-фин апарат, който всъщност възприема всички отклонения от нормата.

Да допуснем, че поради външна травма в коленете ми се натрупва течност или по някакви причини, например като следствие от пиене, хващам ревматизъм. Да, при това вътрешната дейност се оказва не наред и на това място се появява възпалителен процес. Тогава това, което върви отвътре, се оказва не наред. После ще забележите, че в такива случаи сърцето винаги се подлага на въздействие, сърцето също се оказва не наред. По такъв начин дейността на сърцето може да се подложи на влияние, насочено както отвътре навън, така и отвън навътре. При всички заболявания, когато има нарушение както по направление от вътре навън, така и от вън навътре, при всички такива заболявания може да се види, че това винаги се отразява на сърцето.

Трябва истински да се знае връзката между това, което е външен процес, и това, което е вътрешен процес. Ако човек има кривогледство и заеква, трябва да се замисли до какво ще доведе простото оперативно отстраняване на кривогледството. Затова при операция по отстраняване на кривогледство трябва да се разсъждава, може ли изобщо да се пристъпва към нея, или не може. Идната сряда искам да поговорим за това по-нататък.

ШЕСТНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 27 януари 1923 г.

Добро утро, господа! Хрумна ли ви нещо, за което искате да попитате?

Предлага се въпрос: пита се за това, как стои работата с връзката между дишането при човека и пулса; в предишните времена всичко това би трябвало да е било по съвсем друг начин.

Доктор Щайнер: Питате за самия човек? Нека още един път накратко да възстановим в съзнанието си положението на нещата в настоящо време. От една страна, имаме дишането, нали така? Благодарение на дишането човек поддържа връзка с външния свят, тъй като той постоянно поема въздух и отново го издишва. Следователно може да се каже: в настоящето човек поема в себе си здрав въздух при вдишване и изтласква болестотворен въздух при издишване. В изтласквания при издишване въздух се съдържа въглероден двуокис. Кръвообращението е по-вътрешен процес. Кръвта обикаля самото тяло. Днес не искам да повдигам въпроса за това, доколко правилен е изразът: кръвта обикаля тялото – по-скоро, силата на кръвта обикаля тялото. Ако се вземе броят на дихателните движения, броя на дишанията, правени от човека в минута, се получава примерно – при всеки човек това е различно – осемнадесет дишания, осемнадесет вдишвания-издишвания. Ако се вземе кръвообращението, по ударите на пулса може да се установи: пулсът съставлява седемдесет и два удара в минута. Така че може да се каже: дишането се отнася към кръвообращението така, че движението на кръвта при съвременен възрастен човек се извършва четири пъти по-бързо от дишането.

Трябва да си изясним каква е връзката между дишането и кръвообращението при човека в настоящето. Виждате ли, тук трябва да си изясним това, че човек диша основно чрез белите дробове, нос – уста – бели дробове. Но това е именно основното дишане. Изобщо работата стои така, че човек из-

пълнява едно или друго, използвайки предимно някаква част от своето тяло, обаче това, което изпълнява предимно с една определена част на своето тяло, той, макар и в по-малък обем, изпълнява и с цялото си тяло. Така че човек постоянно поема въздух и съответно кислород от въздуха чрез цялата си кожа. Следователно човек диша чрез кожата и наред с обикновеното белодробно дишане може уверено да се говори и за кожно дишане. Така, ако например отворите в кожата, наречени пори, са силно запушени, човек поема чрез кожата прекалено малко въздух. Следователно кожното дишане при него не е наред. Изобщо кожата винаги трябва да се намира в ред дотолкова, че човек да може да диша през нея.

При човека работата стои така: всичко, което има по външен начин – веднъж вече ви посочих това, – той го има също и по вътрешен начин. Следователно ако ви изобрази човек – искам да го изобрази само схематично, можем да кажем: тук през цялата кожа прониква някакво дишане, макар предимно основното дишане да върви през белите дробове, извършвайки осемнадесет дихателни цикъла в минута. Обаче всичко, което става тук, изисква в случая с човека противовес, уравновесяващо начало. И тук се открива нещо интересно. Човек не може да диша по правилен начин нито чрез белите дробове, нито чрез кожата – особено чрез кожата, – ако отсъства някакъв противовес.

Знаете, че ако се вземе магнит, при него има не само северен полюс, положителен магнетизъм, но и южен полюс, отрицателен магнетизъм. Така и човек, имайки за дишането бели дробове и кожа, се нуждае от противоположен полюс, от противовес; такъв противовес е черният дроб. Ние вече се запознахме с черния дроб от различни страни. Сега трябва да се запознаем с него като функционален противовес по отношение на кожно-белодробната дейност. Така че функционалната дейност на черния дроб и функционалната дейност на кожата и белите дробове се уравновесяват помежду си. Би могло да се каже така: черният дроб е нужен, за да привежда в ред по въ-

трешен начин това, което в резултат на своя контакт с външния свят човек получава чрез белите дробове и кожата с дишането. Ето за какво е необходим черният дроб.

Сега си представете, че в някакъв период от живота на човека – това обикновено става при възрастните хора – черният дроб се оказва не съвсем наред. Много трудно е да се установи, че в черния дроб има незначителни нарушения. За това в по-голямата си част просто не се знае, тъй като черният дроб е такъв орган, единственият орган в човека, който не боли, ако не е наред. Затова става така, че човек, продължително време страдащ от заболяване на черния дроб, нищо не знае за това. Никой не може да го установи именно защото черният дроб не боли. Виждате ли, последното става поради това, че черният дроб е орган, свързан с най-външното в човека – с дейността на кожата и белите дробове. Черният дроб, намирайки се вътре, е представител на външния свят. Човек не чувства нищо, когато счупи стол, не чувства нищо и ако разрушава черния си дроб (*става дума за началните стадии на заболяване на черния дроб – бел. пр.*). Работата стои така, сякаш черният дроб става част от външния свят. Въпреки това той е изключително важен за човека.

И така, представете си, че в черния дроб са се появили нарушения. Ако с черния дроб не всичко е наред, нарушения се появяват и в цялата кожно-белодробна дейност и тогава става нещо особено. Виждате ли, навсякъде в белите дробове и в кожата влизат идващи от сърцето съдове. Следователно във фините кръвоносни съдове, в капилярите, кръвообращението се осъществява навсякъде в кожата, то се осъществява и в белите дробове, и в черния дроб. И може да стане следното. В черния дроб могат да възникнат нарушения. Вследствие на това кръвта няма да може по нормален начин да се втича в черния дроб и да изтича от него. Ако вследствие на нарушение в черния дроб кръвта се втича в него прекалено силно и поради това функционалната му дейност се усилва, се произвежда излишък от жлъчка и при човека се появява жълтеница.

Жълтеница възниква в човека, ако се произвежда прекалено много жлъчка, следователно тогава, когато функцията на черния дроб прекомерно се усили и стане прекалено интензивна; следователно жълтеницата възниква в човека, ако прекалено много продукти от дейността на черния дроб се изливат в цялото тяло.

Сега си представете, че дейността на черния дроб е станала прекалено слаба, черният дроб не иска да работи – какво ще стане тогава? Тогава кръвта няма да успее да навакса своите загуби за сметка на кожата, за сметка на външната повърхност. Кръвта, струяща навсякъде, се стреми да навакса своите загуби; в известен смисъл кръвта подлага черния дроб на изпитание, дали работи добре, дали работи правилно. Ако черният дроб работи неправилно, кръвта мигновено се превърля на външната страна на тялото и се стреми да се обезпечи от тук (*да получи очистването, което черният дроб не може да и предостави – бел. пр.*). Какво се появява? Появява се вариола. Тук имате връзка между вариолата и кръвообращението, което се е оказало не наред поради отслабената дейност на черния дроб.

Обаче навсякъде тук, където постъпва кръвта (виж рис. 36), там, където нарисувах синята линия, има също и червена линия, която посочва, че навсякъде там постъпва въздух с кислород. Тук кръвообращението и дишането имат съприкосновение по правилен начин едно с друго (*има се предвид постъпването на кислород през кожата в капиларите – бел. пр.*). Дали това става в белите дробове или в кожата, е почти все едно, тъй като и едното, и другото взаимно се уравновесяват. Ако постъпващият при дишането въздух не идва в съприкосновение с кръвта по нормален начин, се появява вариола. Какво всъщност представлява вариолата? Шарката се състои в това, че на външната страна на тялото или в белите дробове процесът на дишане става прекалено интензивен, че там се развива прекалено интензивна дейност.

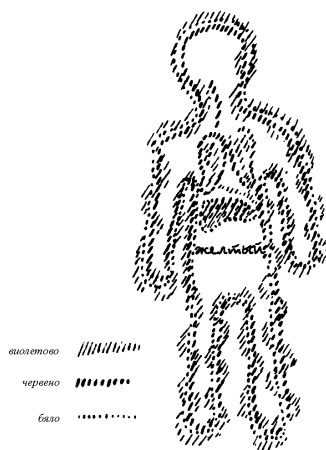

Рисунок 36

При човека на външната повърхност на тялото се развива прекалено активна дейност. Поради това навсякъде се появява възпалителен процес – поради посочената дейност.

Какво може да се предприеме при такива обстоятелства? Е, да, хората правят именно това, което те единствено могат да направят. Конкретно: ваксиниране с кравешка лимфа, заразена с шарка. Какъв ефект произвежда тази лимфа на заразената с шарка крава? Ако в резултат на ваксинацията тази лимфа постъпва в кръвта, по такъв начин се внедрява вътре в тялото, доколкото кръвта циркулира навсякъде. И ако в друг случай кръвта би наваксала своите загуби за сметка на външната страна на тялото, сега тя има работа с ваксинираната лимфа; така се затормозва горепосочената дейност на повърхността на тялото. Следователно ваксината с кравешката шарка има някакво значение. Кръвта, която черният дроб не би бил в състояние да обслужва правилно, сега се обслужва посредством същата тази лимфа. Изобщо работата стои така, че методиката на ваксините като цяло има положително значение. Възможно е да сте чували, че голяма част от нашите лекарствени средства е основана на принципа на ваксините, тъй като благодарение на това дейност, проявяваща се в неподходящо място, може да бъде пренасочена към друго място на човешкото тяло.

Особено интересна е така наречената ваксина против бяс [ваксината на Пастър]. Макар бясът да има съвсем други причини, всъщност има и сходство с това, което току-що ви обясних. Представете си, че човек е ухапан от бясно куче или бесен вълк. В слюнката на такова животно се намира истинска отрова. Тази отрова попада в човека при ухапването и той трябва да положи усилия, за да я обезвреди. Ако човек се окаже прекалено слаб да направи това, той може да загине. Обаче причина за гибелта му става и нещо друго. Знаете, че човек сам се заразява от бяс. Той загива не само от тази «отрова на бяса», но и самият той получава бяс. На какво е основано това?

Да допуснем, че тук ме е ухапало бясно куче. Сега аз трябва да насоча в мястото на ухапването моята вътрешна дейност, трябва да ѝ дам възможност да струи насам, за да обезвреди отровата. Такава дейност се чувства от моя гръбначен мозък и работата стои така, сякаш нещо ме е наплашило, нещо ме е ужасило. Това става от моя гръбначен мозък. Доколкото аз трябва да развия толкова силна дейност поради ухапването на кучето, и то да я развия внезапно, моят гръбначен мозък се плаши, получава, както се казва, шок от тази уплаха и аз самият заболявам.

Какво трябва сега да се направи, за да се прекрати състоянието на страх? Знаете, че ако някой застине от страх, можете да го вкарате в ред, ако силно го разтърсите, ако го ударите. Следователно трябва да се нанесе такъв удар, такова разтърсване по гръбначния мозък. Но първо трябва да се доберем до гръбначния мозък, да намерим подход до него. Можем да намерим подход към гръбначния мозък, ако, бързо убивайки заек, извлечем гръбначния му мозък и го изсушим при температура около двадесет градуса по Целзий. Но този заек сам първо трябва да бъде заразен с бяс; трябва да му се даде «отровата на бяса»! След това се извлича гръбначния мозък на заека и се суши в течение на 20 минути при температура 20 градуса по Целзий. И този подсушен гръбначен мозък се вкарва като ваксина в човека, заболял от бяс.

Такива вещества притежават забележително свойство; всяко от тях в организма се насочва към определено място. И този подсушен гръбначен мозък на заека, който непродължително време е подложен на въздействието на «отровата на бяса», удържа тази отрова едва в течение на петнадесет минути, четвърт час, след това отровата се разсейва, отлита, и е добре, ако за тези петнадесет минути на човека му бъде направена ваксина. Тогава тя (отровата) ще тръгне в собствения гръбначен мозък на болния и така гръбначният мозък на болния ще получи контраудар, компенсиращ шока. Както ние привеждаме в нормално състояние изплашен човека, когато го разтърсим, така и тук може да се защити болният, освобождавайки гръбначния му мозък от уплахата чрез ваксина на отровен и изсушен гръбначен мозък от заек.

И така, виждате, че човек, който развива дейност не там, където е нужно, не на нужното място, и вследствие от това заболява, може да се излекува, развивайки почти същата дейност на друго място. Така се проявяват сложните връзки, закономерностите в човешкия организъм. Разглеждайки дишането и кръвообращението, ще откриете, че при съвременния възрастен човек потокът на дишане и потокът на кръвта действат, макар и несъгласувано, но в темпо едно към четири. Потокът на кръвта тече по-бързо и след три преминавания, дишането получава тласък, след това, след три преминавания на потока на кръвта дишането отново получава тласък; това става в нашия организъм. Кръвта тече през цялото тяло; раз, два, три – на четири дишането получава тласък; раз, два три – на четири дишането отново получава тласък. Това преминава през цялото ни тяло.

Обаче вследствие на това се произвежда въглена киселина. Тази въглена киселина (въглероден двуокис), господа, в по-голямата си част излиза навън. Но ако навън би се оказала отделена цялата въглена киселина, ние бихме били изключително глупави хора. Защото част от тази въглена киселина обезателно трябва постоянно да постъпва в нашата нервна

система. Нервната система се нуждае от въглена киселина, защото нервната система трябва постоянно да се умъртвява. Нервната система се нуждае от тази умъртвяваща, смъртоносна въглена киселина. И така, въздухът, съдържащ се вътре в мен, просто постоянно издига част от въглеродния двуокис нагоре и така осигурява моята нервната система.

Но какво означава това, господа? Това означава не нещо друго, а следното: доколкото въглената киселина е отрова, за поддържането на моето мислене постоянно трябва да имам в себе си отрова. Това е много интересно нещо. Не бих успял да използвам своята нервна система, ако не се подлагах постоянно на известно отравяне, с което въпреки това постоянно трябва да се боря. Иначе не бих могъл да мисля. Човек действително се намира в такова положение, че е принуден постоянно да се трови с въздуха от дишането и благодарение на тази дихателна отрова той мисли. Постоянно в главата ми се втича въглена киселина, втича се дихателна отрова и с помощта на тази дихателна отрова аз мисля.

В съвременното работата стои така, че човек просто диша благодарение на въздуха. Въздухът съдържа кислород и азот. Човек поема в себе си кислорода, а на азота дава възможност да си замине.

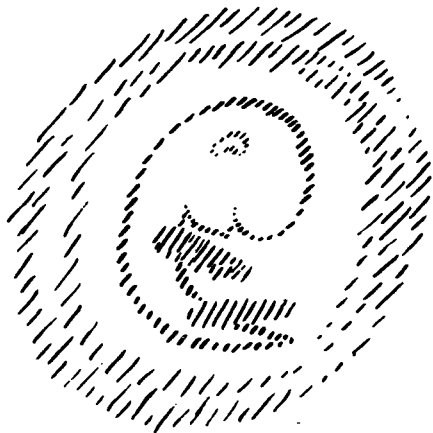
Господа, ако се изучава човекът в настоящето, се стига до следното. Главата на съвременния човек се нуждае от въглена киселина. Въглената киселина е съединение на въглерода, произвеждан в човешкия организъм, и кислорода. На атмосферния азот човек дава възможност да си отиде. Изследвайки днес главата на човека, се открива, че тази човешка глава е предразположена към това, да може доста добре да мисли благодарение на поемането на въглената киселина, тоест на въглерода и кислорода. Но, както знаете, човешката глава, състояща се от отделни органи, също се разрушава от тази въглена киселина, доколкото последната е отровна. Това действа така, все едно винаги да вдишвате вместо кислород малко въглероден двуокис. Действително винаги при дишането вкар-

вате в главата малко въглероден двуокис (въглена киселина). Огромно значение има следното обстоятелство: при дишането ние постепенно вкарваме в нашата глава това, което всъщност разрушава нашия живот. В това е и причината защо трябва да спим, защото ни е необходимо време, когато нашата глава не поема толкова силно в себе си това малко количество въглена киселина и органите на главата могат отново да се възстановят.

Но ако се изучава човешката глава, се констатира: в настоящето положението е такова, че главата използва този отрова, този въглероден двуокис, за да разруши малко себе си, докато в съня главата се възстановява, след това отново малко се разрушава и отново благодарение на съня се възстановява и така нататък. Но в много древни времена човек още не е имал глава. Всичко това се е намирало в процес на развитие. Ако човек винаги беше вдишвал само въглероден двуокис, при него никога не би се появила главата. Само вече завършена, формирана, главата понася въглеродния двуокис. Но ако човек винаги беше вдишвал въглероден двуокис, при него никога не би се развила главата. По-рано той е трябвало да диша малко по-иначе. Ние трябва да се запитаме: с какво е можел човек да диша по-рано? И ако наистина основно изучаваме целия процес на генезиса на човека, стигаме до това, че човекът (плодът) в частност по време на ембрионалния живот в тялото на майката се нуждае от нещо друго, освен от въглероден двуокис. Ето какво е интересно: в тялото на майката човекът (плодът) представлява почти изцяло глава. Работата стои така, че зародишът на човека, ако се разглежда през ранните му стадии – веднъж вече ви рисувах това, макар да беше отдавна, – почти изцяло представлява глава. Всичко останало е страшно малко (виж рис. 37). Това, което се намира тук на нея, е почти също глава и всичко това е обкръжено от обвивките на матката.

Виждате ли, тук целият човек е почти само глава. Но тази глава трябва първо да се образува. И за това ѝ е необходим също и азот. Тук тя се нуждае от азот, който ѝ се предоставя от тялото на майката. Ако човек не получаваше от тялото на

майката този азот, който впоследствие, по-късно като съставна част на въздуха пренебрегва и не го усвоява, той не би могъл да се развива. Ние просто не бихме получили нормално формирана глава, ако не получавахме азот.

Рисунка 37

На ранните стадии от земната еволюции, когато главата на човека още само се е развивала, човек е трябвало да поема, да усвоява не кислород, а азот. Вместо въглерод и кислород, които са важни за човека днес, за него най-важни би трябвало да са били тогава въглеродът и азотът.

Следователно някога човек, така, както той диша в наше време, би трябвало да вдишва въглерод, съединен с азот, тоест да диша азот. Но какво представлява въглерод с азот? Това е цианид. Ако съединението приема форма на киселина, това е циановодородната киселина. С други думи това означава: някога би трябвало да е така, че човек е усвоявал от въздуха не кислород, а азот, докато в себе си той е изработвал цианид, несравнимо по-силна отрова [от въглеродния двуокис]. И тази несравнимо по-силна отрова го направила способен в настоящо време да мисли с помощта на въглеродния двуокис. По онова време той само формирал за себе си органи с помощта на тази още по-силна отрова.

Сега се приближаваме до древната степен от еволюцията, когато човек вместо изработвания в настоящето въглероден двуокис, е изработвал цианид. И както в настоящо време той издишва въглероден двуокис, така тогава той е издишал синилна киселина, доста по-силна отрова. И ето че от човека и неговото днешно дишане стигаме до древното състояние, когато въздухът, пълен в съвременето – в резултат на живота – с въглена киселина, е бил пълен със синилна киселина, бил е пълен с цианид.

Виждате ли, господа, беше през 1906 година, когато изнасях лекции в Париж⁵⁶: различни забележки, правени от слушателите, ме подбудиха да кажа на тези хора, че и в настоящето още съществуват такива небесни (мирови) тела, атмосферата на които не съдържа земен въздух, а цианид, които имат древната, състояща се от цианид атмосфера, имат древния цианиден въздух. А именно, ако днес започне да се разглежда Земята от Луната или от Марс, във въздуха на Земята навсякъде биха могли да се открият с помощта на така наречения спектроскоп следи от въглероден двуокис. Обаче ако отдалеч бихме разглеждали древната Земя, на която човекът от онова време е формирал главата си, бихме открили цианид, следи от циановодородна киселина (HCN) вместо следи от въглероден двуокис. В наше време още съществуват тела, намиращи се на този стадий, на който Земята се е намирала някога преди. По-конкретно – това са кометите. Кометите представляват това, което е била Земята по времето, когато човекът е получавал своята глава. Следователно кометите трябва да съдържат цианид. И тогава, в 1906 година аз казах: най-същественото при кометите е това, че те съдържат цианид: ако се изследват с методите на спектралния анализ, ако се насочи към тях спектроскоп, може да се види спектралната линия на цианида. Веднага след това се появи една комета. Защото те се появяват рядко. След известно време бях в Норвегия, и там имаше много разговори за появилата се комета; забавното беше че хората действително откриха спектралната линия на цианида.

Виждате ли, ако антропософията получава някакви сведения, изхождайки от духа, хората винаги говорят за необходимостта от последващо потвърждение на такива сведения. Има много такива неща, които впоследствие са се потвърждавали. Само че получавайки такова потвърждение, те, тези хора, го заобикалят, стараят се да го скрият, да си присвоят такива сведения. Но фактически работата стои така, че аз, базирайки се на станалите с дишането изменения, още преди прилагането на спектралния анализ, казах, че кометите съдържат цианид, същия този цианид, който в древните времена, когато самата Земя още се е намирала на стадия на кометите, е използвал човек, за да формира своята глава.

Представете си, ако аз вдишвам азот вместо кислород, тогава се появява нещо друго вместо човешката кръв. Знаете, че в белите дробове кръвта, станала синя, се съединява с кислорода и отново става алена кръв. Работата стои така, че ако човек вдишва кислород, кръвта му се насища с кислород. Но ако човек вдишва азот, кръвта му се насища с азот. Нашата кръв, нашата нормална кръв функционира по такъв начин, че при здрав човек тя никога не съдържа пикочна киселина. Докато при неголеми разстройства в човека, при попадане на азот в кръвта, там се произвежда пикочна киселина.

В предишното време, когато човек е формирал своята глава, кръвта всъщност е представлявала пикочна киселина, доколкото вместо кислород постоянно е ставало свързване с азота. Кръвта на човека е била само пикочна киселина. Човек в настоящето, бидейки още човешки плод, плува в тази среда, която изработва майката около него, той плува в среда, където с лекота прониква пикочната киселина. Навсякъде в неговото обкръжение се намира пикочна киселина. В ембрионалното му състояние това е необходимо. В древността, когато е формирал своята глава и е издишвал синилна киселина – следователно синилната киселина е била необходима за него, – когато е съединявал въглерода и азота и е имал вътре пикочна киселина, тогава той е плувал в пикочната киселина. Тогава

пикочна киселина е била навсякъде около него, тя е била неговата външна среда. Някога светът е бил такъв, че пикочната киселина и синилната киселина са играли в него, по същество, толкова голяма роля, каквато играят в настоящо време водата и въздухът.

Живите същества са способни да живеят не само благодарение на кислорода, това се открива даже в настоящето. Има например такива живи същества – те обаче са изключително малки, доколкото всичко, което по-рано е било голямо, днес е станало дребно. Миниатюрни, нищожни живи същества от нашето време са били някога гиганти. Днес това са дребни, малки живи същества, които изобщо не понасят кислорода, те съвсем не го понасят и избягват кислорода навсякъде, а вместо кислород поемат в себе си сяра. Това са серните бактерии; те живеят благодарение на сярата. Следователно кислородът не е безусловно необходим за живота компонент. Така и преди за живота се е използвал не кислород, а именно азот, и само благодарение на това се е формирал човекът. Следователно той се е формирал на този стадий от земната еволюция, когато Земята е била подобна на комета. Така че съотношението между дишането и кръвта е било в предишните епохи съвсем друго.

Нека сега да разгледаме това, с което се запознахме по такъв начин, във връзка със самия свят. Ако обърнем внимание на това, че при нас едно дишане се пада на четири удара на пулса – и така, едно, две, три, вдишване; едно, две, три, вдишване, – това, както виждате, е същият този ритъм, който наблюдаваме в природата: пролет, лято, есен, зима. Така навън, във Вселената имате такива съотношения, каквито и вътре в човека. Така че можем да кажем: разглеждайки Земята като цяло, ние откриваме, че нашият вътрешен ритъм съществува и навън, на Земята. Такова отношение на нашия ритъм към земното хората изпускат предвид.

Виждате, сега на улицата има сняг. Какво значи това? Виждате ли, това, което сега се намира отвън под формата на сняг, в друг случай вие го срещате под формата на вода. Водата

изцяло и напълно зависи от Земята. Човек трябва да чувства това. Тук ние живеем в планината Юра и в тези юрски планини ползваме вода с примеси на варовик. Всичко, което го има в Земята, го има и във водата. И хората, особено чувствителни към подобни неща, поради това, което се съдържа в тази вода от юрските планини, получават гуша, заболяване на щитовидната жлеза. И така, водата се намира в зависимост от Земята. Тя започва да попада в такава зависимост от пролетта. През лятото тази зависимост става максимална. Към есента тя малко намалява. А през зимата – господата, снегът не се формира от самата Земя; снегът, състоящ се от чисти, съвсем млади кристали, се формира благодарение на Вселената, формира се от Космоса. По това време Земята не се отдава на мировата топлина така, както през лятото, не, тя се отдава на формообразуващите сили. През зимата водата не се поддава на влиянието на Земята, тя получава студ от мировото пространство.

Така че можем да кажем: тук имаме работа с интересен ритъм на Вселената: едно – пролет, две – лято, три – есен, четири – зима; водата се ориентира към Вселената, а не към Земята. И пак – едно, две, три – пролет, лято, есен; четири: водата отново се ориентира към Вселената, а не към Земята.

Сега да опитаме как стоят нещата в случая с кръвта и дишането? Едно, две, три: кръвта е ориентирана към вътрешната част на тялото; четири: става вдишване, кръвта се преориентира към това, което се намира отвън (*т.е. в течение на първите три удара на сърцето кръвта е ориентирана към снабдяване на тъканите, на четвъртия удар тя активно контактува с вдишвания въздух, или с други думи, се ориентира към това, което идва отвън – бел. пр.*). Едно, две, три – удари на пулса на кръвта; кръвта при това е ориентирана към вътрешната част на организма; четири – става вдишване, кръвта се преориентира към външното. Така при Земята вие срещате същата тази дейност, каквато и при човека. Ако вземете кръвта на човека и водата, намираща се на Земята, кръвта се ориентира според водата (*има се предвид лятната ориентация на водата към*

Земята и зимната – към Космоса; така и кръвта три удара се ориентира към вътрешното и на четвъртия – към външното, тоест набира кислород при вдишването – бел. пр.). Да вземем сега: един, два, три удара на пулса; вътрешно това – миниатюрно – са пролет, лято, есен; четири; сега настъпва зимата: аха, ето тук ние правим вдишване. Дишането върви с такъв ход, както това става със самата Земя. Следователно човек вътрешно изцяло е съгласуван с дишането на Земята. Работата стои така, че можем да кажем: при човека дишането, разбира се, става доста по-бързо, осемнадесет пъти в минута, докато при Земята то става в течение на една година. За една минута при човека осемнадесет пъти се извършва това, което при Земята се извършва за една година.

Човек всъщност винаги е пълен с този ритъм, който извършва Земята. Но този ритъм в него се осъществява значително по-бързо. Ако днес разглеждаме Земята и на основата на вече обсъденото стигаме до това, че по-рано тя се е намирала в съвсем друго състояние, в друг стадий, ние откриваме при Земята известно сходство с кометите. Именно това видяхте. Обаче кометите – това се открива при разпада им – падат долу във вид на метеоритни дъждове, във вид на желязо. Така цялата комета, разпадайки се, пада долу във вид на парчета желязо, следователно тя е желязна.

Това е също нещо, което имаме в себе си. Ако ние вече в състояние на труп се разпадаме, тук остават и частички желязо, съдържащо се в нашата кръв. Така ние още съхраняваме нещо от нашата древна, кометна природа. Това правим така, както и кометата. Имаме желязо в кръвта, защото осъществяваме дейността, която в древността е изпълнявал цианидът, ние развиваме древната цианидна дейност (*за ролята на цианидите в организма на съвременния човек виж.: GA 351, лекция 2 – бел. пр.*). Това външно тяло няма достъп в кръвта, то обаче е имало такъв достъп в кръвта някога (*прави се аналогия с кометата, при която желязното ядро е обкръжено с цианидна атмосфера – бел. пр.*).

Казаното означава не нещо друго, а това, че в настоящето ние сме еманципирали нашите вътрешни пролет, лято, есен и зима от външните пролет, лято, есен и зима. Ние само малко зависим днес от външните пролет, лято, есен и зима.

Обаче няма необходимост да поглеждаме толкова много назад. Даже в наше време тези неща носят съвсем различен характер; ако човек, както аз например, е израсъл на село, той знае, че преди там живееха хора – сега те се срещат все по-рядко, доколкото всичко в земния свят се унифицира, – там имаше хора, които много силно зависеха от пролетта, лятото, есента и зимата. Това се забелязваше по целия им душевен живот.

През лятото те бяха настроени съвсем различно, отколкото през зимата. През зимата те проявяваха радушност по отношение на другия, но като хора винаги бяха всъщност малко извън себе си. По това време те бяха по-скоро призраци, отколкото хора. И само през лятото те, тези хора, истински идваха на себе си. Това, че бяха такива, показва колко зависеха те от външните пролет, лято, есен и зима.

Даденото обстоятелство посочва какъв е бил човек по-рано. Преди, когато човекът още е дишал азот вместо кислород, той е бил изцяло зависим от външната среда; ударите на пулса и дишането му са съвпадали с пулса и дишането на тялото на неговата комета, която в моята книга «Въведение в тайната наука» нарекох Луна (*има се предвид Старата Луна – бел. пр.*). Това е било своего рода тяло на комета. Човек е правел това съвместно, едновременно с нея. Той е бил част от единен, цялостен, огромен организъм, който също е дишал. Работата е стояла така, ако все едно днес за човека изведнъж би станало норма да прави един удар на пулса през пролетта, през лятото – още един удар на пулса, през есента – още един, а след това през зимата да прави вдишване, и така нататък. Обаче именно такъв е бил човекът, когато е дишал азот; той е бил член на единния организъм на Земята.

Виждате как по съвсем различен път се приближаваме до това, към което се приближихме преди, разглеждайки мега-

териите, гущерите и така нататък. Ние стигаме до същото това по съвсем друг път.

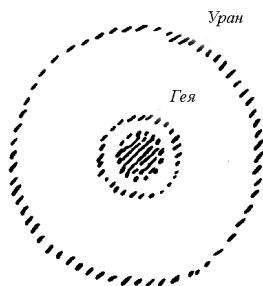
Това е една от отличителните черти на духовната наука. Всяка друга научна дейност, започвайки нещо, върви крачка след крачка, троп-троп-троп, без да знае даже накъде, нали така? Върви по права линия по-нататък. При антропософската наука не е така. Тя може да тръгва от различни изходни пунктове, да върви ту така, ту иначе, но както пътешественикът, който от различни точки под планината винаги върви към върха, тя във всеки случай стига до същото това. В това се състои отличителната ѝ черта. Колкото повече човек честно разглежда света, токова в по-голяма степен всички отделни разглеждания се събират в единство.

Един такъв пример предизвикахте днес със своя въпрос. Ние изходихме от съвсем различни неща, отколкото преди, но по същия начин стигнахме до това, че човек е добил своите ритми, бидейки единен с цялостния земен организъм, когато последният се е намирал на стадия на комета. Обаче човек се е еманципирал от тези ритми. Човек някога е пребивавал в Земята, както днес, бидейки плод, се намира в майката. При това той има съвместен пулс и съвместна дихателна дейност с нея.

Налага се да се докаже, че в настоящето човекът (плодът), намирайки се в майката, има съвместна дихателна дейност и съвместен пулс с нея. За доказателство служи това, което ви казах по-рано. Шарката се появява от дихателната дейност, която встъпва във връзка с дейността на кръвта. Ето какво е интересно: ако човекът (плодът), намирайки се в майчиното тяло, действително има съвместна дейност на дишането и кръвта с нея, в случай на шарка при майката, и при детето, при ембриона, намиращ се в майчиното тяло, също трябва да се появи шарка. И тя се появява при него. Ако майката е бременна и болна от шарка, едра шарка, и плодът в майчиното тяло получава тази едра шарка именно защото плодът участва във всичко това.

Така някога, когато Земята още е била майка на човека

– Земята по това време е била своего рода комета, – той е правел заедно с нея всичко, което тя е правела. Тогава ударите на пулса му и напъните на дишането са били удари на пулса и напъни за дишане на Земята. Затова може да се каже: крайно забележително е, че ако се обърнем назад към древните епохи, когато хората са притежавали инстинктивното знание, когато те не са били умни като днес, но са притежавали инстинктивно знание, винаги са наричали Земята майка, Майката-Земя и така нататък. Те са говорили за Уран, тоест за Космоса, и за Гея, за Земята, те са разглеждали Уран като Баща, намиращ се навън, във Вселената, а Земята като Майка.

Рисуника 38

Така че може да се каже: частта на човешкия организъм, където узрява плодът, матката, е всъщност малка Земя, останала на древния стадий на комета.

И на този древен стадий на комета дишането, както на човека, така и на самата Земя, е било дишане, насочено към Вселената. Не само човек е поемал азот, но и цялата тази кометоподобна Земя е поемала азот от Вселената. Тогава дишането е било едновременно и своего рода оплождане. Съвременното човешко оплождане и животинското оплождане представляват остатъчно явление от онова древно оплождане. Така че можем да кажем, че при оплождането и досега съществува нещо от азотното дишане, доколкото най-важният компонент в семето на човека е азот. Той се внася в женския организъм и в качеството си на азотен стимулатор предизвиква там това, което не

може да предизвика кислородът: той предизвиква формирането на органите, доколкото по-късно, когато започне да идва кислородът, те вече трябва да бъдат в наличност. И така, както виждате, нашето дишане сме го получили от Вселената.

Сега, господа, да пробваме да направим следното. Виждате ли, ходът на годината наподобява хода на деня: за минута ние правим 18 дихателни движения, следователно за час са 60 пъти повече, тоест 1080, а за 24 часа, тоест за денонощие, 24 пъти повече, което е равно на 29920. И така, 29920 дишания, вдишвания-издишвания правим ние на ден.

Сега искам да направя друга сметка. Искам да пресметна колко дни живеем при средна продължителност на човешкия живот. Защото, нали така, в годината има приблизително 360 дни. Вземам средна продължителност на живот на човека от 71 до 72 години. Следователно, $72 \times 360 = 25920$.

За ден ние правим толкова дишания, от колкото дни се състои човешкият живот. Но и един ден също представлява в известен смисъл едно дишане. Един ден също е едно дишане. А именно аз издишам моята душа, когато заспивам, и я прибирам отново, когато се събуждам: издишване, вдишване. Аз издишам духовното начало и отново го вдишвам. Следователно ритъмът, присъстващ в дишането, присъства също и в продължение на целия земен живот под формата на редуване на сън и будърстване. Това е страшно интересно: 25920 дишания на ден, 25920 дни живот в течение на среден по продължителност човешки живот.

А сега да погледнем Слънцето. Ако в настоящо време наблюдавате Слънцето през пролетта, тогава то изгрява в знака Риби, а на 21 март през пролетта на следващата година, точката на изгрева малко ще се измести.

Ако сега точката на пролетното равноденствие се намира в съзвездието Риби, на следващата година тя малко се измества, на по-следващата година отново ще се измести и така нататък. Точката на пролетното равноденствие на Слънцето постоянно се измества и след известно време тя трябва, минавайки

по кръга, отново да се върне насам. В настоящето Слънцето изгрява [в момента на пролетното равноденствие] в съзвездието Риби. Някои астрономи смятат, че по-рано, доколкото те не са напълно коректни в своите определяния, обаче по-рано тя се е намирала в Овен. И така, ако днес Слънцето изгрява в съзвездието Риби, следователно и в древните времена то също би трябвало някога да е изгрявало на това място. Ако се изчисли този период в години, се получават 25920 години. Това е същото число. Следователно мировият ритъм се съгласува с бързия ритъм на дишането и кръвообращението. Представете си как е включен човек във Вселената! Човек изцяло е породен от Вселената. Във Вселената се намират изначалните Баща и Майка.

Така естествено стигаме до съвсем друга представа за връзката на човека с Вселената, отколкото в случай, когато просто се казва: Бог е сътворил света, сътворил е човека – всички тези определения не навеждат на размисъл. Обаче антропософията се стреми да мисли по всеки повод. И за това ѝ се обиждат. Защо? За да говорят думи, при които няма необходимост да се мисли. Но при антропософията се налага да се напрягаме, да се полагат усилия. А това довежда хората до бяс.

При съвременната наука няма необходимост особено да се напрягаш. И изведнъж се появява тази смахната антропософия и вече не можеш да седиш като в кино и безсмислено да гледаш въртящия се филм! На тях самите им се иска в училище да въртят филм, само децата да не трябва да се напрягат. Учуден съм, че все още с филми не обучават по аритметика! И тук идва антропософията и изисква: не трябва да седите без работа. Вашите окаяни черепчета трябва да работят! – А това не се иска.

СЕДЕМНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 3 февруари 1923 г.

Добро утро, господа! Не се ли появи във вас след предходната среща някакъв въпрос?

Въпроси: за по-нататъшното действие на абсента, а също за пчелите и осите.

Доктор Щайнер: Обсъждайки въпроса за въздействието на абсента, ние стигнахме дотам, че ви казах: то е подобно на действието на алкохола изобщо. Но ако желаете по-подробно да се заемем с този въпрос, ми се иска да ви кажа нещо за по-нататъшното въздействие от такъв род върху човешкото тяло. Трябва да си изясним, че би следвало да се говори не само за твърдата съставляваща, за твърдата съставна част на човешкия организъм, на човешкото тяло. Твърдите съставни части, както съм ви казвал, са най-много от десет до дванадесет процента. Следователно когато в някаква книга намерим изображение на човешкото тяло, него го изобразяват, като изрисуват само плътните съставни части. Затова започва да се вярва, че човек сякаш се състои само от главен мозък, бели дробове, сърце и така нататък, че той всъщност представлява конгломерат, състоящ се само от такива плътни съставни части. Но съм ви казвал, че осемдесет и осем процента от човешкото тяло се състои, може да се каже, от течности, от воднисти субстанции.

Оттук можете да видите, че само отчасти сме прави, когато казваме: ние пием например вода, във водата се съдържат в разтворен вид разни вещества, след това водата постъпва в стомаха, оттам в червата и така нататък. Но това е правилно само отчасти. Ако изпием малка чаша вода, можем, както съм ви казвал, мислено да си представим, че това става именно така. Но при втората чаша вода става така, че тази вода и това, което се намира в нея, се възприемат от течността в тялото, а не преминават, така да се каже, по предписания път през всич-

ките органи.

Работата стои така, че намиращите се в нас твърди съставни части най-малко са подложени на влиянието на своето обкръжение. Разбира се, ако например разглеждаме плътната съставка на нашето сърце, тя, в съответствие с пулса, става ту по-голяма, ту по-малка и така нататък, обаче като цяло сърцето запазва този обем, остава такова, каквото е било. Да си представим, че сме запълнени с течност, господата, и да си представим колко много в света оказва влияние на течността! Знаете, че ако вземем съвсем малко количество течност, тя приема формата на капка, става капка, доколкото целият свят има сферична форма, а той въздейства на всяка отделна капка. Благодарение на това, че ние също сме течни, целият свят действа и върху нас. И само защото новата наука съвсем не обръща внимание, че човек собствено представлява течен стълб, тя забравя и това, че целият свят с всички звезди, с всичко останало оказва влияние върху човека. За това влияние върху човека просто се забравя. Ако се знае, че човек представлява течна маса, по такъв начин вече сме близо до това, да кажем: да, но аз представлявам още и въздух. Аз постоянно всмуквам въздух и постоянно го издишам. Следователно аз съм също и въздух. И благодарение на това, че въздухът в мен се намира в постоянно движение, благодарение на това аз всъщност съм човек. Само благодарение на това, че човек се съставен по такъв начин, става възможно това, че той е духовно-душевно същество. Ако бяхме само твърди, плътни, ние не бихме могли да бъдем духовно-душевени същества.

Всичко обаче оказва върху човека определено влияние. Виждате ли, вече сте чували за така нареченото отравяне с олово. Вече съм ви говорил за най-различни отравяния. Господата, ако някой вкара прекалено много – количеството, наречено «прекалено много», може само по себе си да се окаже крайно нищожно, но като пропорция то може да бъде «прекалено много» – и така, ако някой вкара в своето тяло прекалено много олово, от това тялото ще стане прекалено твърдо,

прекалено плътно. Тогава бих могъл да кажа, че тези твърди съставни части стават калцирани. Така че ако човек вкара съвсем незначително количество олово в своето тяло – защото за отравяне с олово е нужно съвсем малко количество от него, – последното ще стане прекалено твърдо. Следователно ако се види, че човек става прекалено твърд, прекалено плътен, че той даже се състарява под влияние на оловно отравяне, може да се забележи състаряване, тогава трябва да му се даде в някаква форма сребро. То отново ще го направи течен, отново ще направи така, че той ще възприема въздействията на външните влияния. Така че може да се противодейства на това, използвайки някакво съединение на среброто, което е необходимо да се подбере по съответния начин. Така въздействат на човека всевъзможните влияния.

Помислете за това, че женската и мъжката природа много се различават една от друга. Женската природа в по-голяма степен съдържа в себе си течното, течния елемент. Следователно може да се каже, че женската природа е по-подложена на всички външни влияния, доколкото тя има по-течен характер. Мъжката природа е по-малко подложена на външни влияния, доколкото за нея по-характерно, по-значимо е твърдото в човека. Така че може да се каже: ние действаме в по-голямо съответствие с женската природа, ако при някои заболявания – да кажем, при оловно отравяне – ѝ даваме малка доза сребро; в случая на мъжката природа трябва да се дава повече сребро, доколкото тази природа е трудно да се направи течна. Следователно виждате, че на всичко това в човека трябва да се придава голямо значение, всичко това натежава; само тогава може да се стигне до истинско разбиране на човека. Следователно виждате, че всяка субстанция оказва върху човека необичайно силно влияние.

Всичко това пак е свързано с отношенията на мъжкото и женското начала, проявяващи се в наследствеността. Закономерностите на наследствеността са изключително сложни. Колко сложни са тези закони на наследствеността, можете

да видите с примера за една болест – наричат я заболяване на кръвта⁵⁷, хемофилия, – състояща се в това, че при такива хора кръвта не се съсирва веднага. При обикновените хора, при които всичко е в норма, кръвта веднага се съсирва, ако се появи някъде на повърхността. Тук от нея веднага се получава тромб. Кръвта лесно тече вътре в нашето тяло; попадайки на външна повърхност, тя се сгъстява, става плътна, съсирва се. При хора, които имат хемофилия, кръвта не се съсирва веднага. Тя от малка раничка изтича лесно, на течна струя. Може да се появи даже такова кръвотечение, когато кръвта прониква през кожата. При наличие на такива кръвотечения е много трудно да се оперира. Веднага след разрязване на тъканите започва интензивно кръвотечение. Докато при другите кръвта застива, при такива хора с хемофилия тя остава течна и не се съсирва и поради това на хората лесно може да им изтече кръвта при незначителна операция. Следователно при тези, които имат такова заболяване на кръвта, е изключително трудно да се проведе операция, без при това да им изтече кръвта. Всеки миг се вижда как при хора, имащи хемофилия, ту тук, ту там кръвта им се излива навън.

Тук съществува една особеност. Представете си, че човек има хемофилия. Той се жени, жена му няма хемофилия. Той може да има съвсем здрави деца, които също нямат хемофилия. Ако има само момчета, по-нататък нищо лошо не става, в този случай наследствеността не сочи към нещо лошо. Но си представете, че от него се роди момиче. Момичето пораста и няма никаква хемофилия. Тя се омъжва за съвсем здрав човек и се появяват деца. И ето че при тях изведнъж може да се появи хемофилия! Виждате ли, особеността на дадената болест се състои в това, че тя не се предава на женското поколение, което значи, че при дъщерите не се появява хемофилия, но тези дъщери, макар и да се омъжват за съвсем здрави мъже, без кръвотечения, децата могат да заболее от хемофилия. Следователно хемофилията просто преминава през жените и се пренася на потомството, без жената да заболее от хемофилия.

Значи, ние виждаме по какъв сложен начин закономерностите в човешкия организъм са свързани със закономерностите на наследствеността. Ето защо е много опасно, ако дъщеря на болен от хемофилия се омъжи, тъй като децата тогава стават носители на хемофилията, даже ако в това отношение те са съвсем здрави. Това ви показва с какво внимание трябва да се отнасяме към такива закономерности. Само когато успее да се ориентира във всички такива неща, само тогава медицината ще бъде поставена на здрава основа. Представете си, че на положението на дъщерята на такъв болен от хемофилия човек се отдели достатъчно внимание и искат незабавно да се намесят. Но в какво може да се състои такова вмешателство? Преди появата на деца на такава жена би могло, както казват в медицината, за целите на медицинската профилактика да ѝ се дава някакво лекарствено средство на основата на оловото. Може да се погрижат и за това, мъжът също да получава това лекарствено средство на основата на оловото; по такъв начин децата им ще бъдат защитени от заболяване от хемофилия.

Впрочем човек може да се отнесе към лекарството така, че да каже: да почакаме, докато болестта се прояви, и тогава ще започнем лечението. Разбира се, тогава ще бъде прекалено късно. Медицината трябва да стане социална. Медицината трябва да стане такава, че да предприема профилактични мерки против появата на болести, съществуващи само в зачатък, само под формата на възможности. Това, разбира се, не може да се направи, докато господстват съвременните представи. Защото, разбира се, хората не се стремят към лечение на болести, който още нямат, които обаче могат да се появят при тях поради наследствеността. Особено важно е, ако има макар и минимален шанс за заболяване от хемофилия, в продължение на бременността да се дава някакво лекарствено средство на основата на олово.

Обаче всичко това няма да може да го разбере този, който не знае, че собствено физически-материална е само твърдата съставна част в тялото на човека: само тя е материална. Щом

само се приближим до течността, вътре в последната се открива действието на доста по-фина субстанция. Тази по-фина субстанция от най-древни времена са я наричали етер. Това е етерът, който го има навсякъде. Той е по-фин, отколкото всички останали субстанции, по-фин от водата, по-фин от въздуха, даже по-фин от топлината (*в антропософията топлината е самостоятелна субстанция, а не температурна характеристика на веществото – бел. пр.*). И колкото малко влиза този етер в твърдите съставни части на човека, толкова активен е той в течностите на човека. Както човек има етер в течностите, по същия начин, по аналогия, в своя въздушен елемент той съдържа душевното начало; в това, което ние носим в себе си като въздух, всъщност имаме душевното начало.

Ако се разбере, че във въздуха съществува душевното начало, става ясно и това, че човек с всяко свое издишване издишва, а с всяко вдишване поема в себе си отново душевното начало. Така че следователно благодарение на своето душевно начало човек живее съвместен живот с целия свят. Само поради това, че в съвременната наука не се отделя никакво внимание на наличието в човека на газообразен организъм, хората изобщо изключват душевното начало от кръга на научните търсения и вярват, че него изобщо го няма.

Душевното начало трябва да се разглежда изцяло само по себе си, като нещо самостоятелно. И тогава се стига до това, в какво се състои действието на такива течни вещества, като например абсента. Виждате ли, ако допусна в своето тяло някаква доза абсент, аз имам работа с него, като преди всичко с течно вещество. Той се съединява с течностите, намиращи се в нас в голямо количество. Но какво прави той с тези течности? Той привежда тези течности в състояние на противоборство, на бунт по отношение на правилното приемане в себе си на газообразното. Така че, приемайки в своето тяло абсент, аз лишavam газообразното начало от възможност по правилен начин да прониква във всички части на моето тяло. Но едновременно с това става нещо друго. Ако не съм в състояние да

снабдявам всички части на моето тяло с газообразното (вещество), това газообразно започва да действа доста своеобразно. С помощта на сравнение искам да ви поясня как действа тогава газообразното.

Представете си например някакъв човек, който работи в кантора и от сутрин до вечер прилежно работи. Хората, намиращи се с него в тази кантора, смятат така: е, да, има тук един, който идва заедно с нас в кантората и заедно си тръгваме. Но представете си друг човек: той също ходи в кантората, но този момък освен това е голям шегаджия. Той работи малко, затова пък от сутрин до вечер развлича всички останали със своите шегички. А на тях им е дяволски приятно, приятно им е да имат работа с него. Те казват: той е един от нас. Те се радват, когато пристигне. Обаче на тези, за които работи, той доставя доста по-малко радост, доколкото цялата работа страда от него. Но тези, с които е заедно, с които се шегува, изпитват само удоволствие. Същото става, господа, ако ние посредством абсента отключим въздуха. Тогава този въздух лудува навсякъде във всички органи. Вместо по нормален начин да влиза в органите и навсякъде да изпълва тялото, той ту тук, ту там остава независим, сепариран, създава навсякъде пречки. Той се държи по същия начин като шегаджията в кантората. Навсякъде донася чувство на удоволствие, защото не изпълнява никаква работа. Ако въздухът влиза навсякъде в течностите по нормален начин, той трябва да изпълнява своята работа, доколкото в противен случай тялото няма да се снабдява правилно. Ако абсентът ограничава достъпа на въздуха, въздухът започва навсякъде да лудува. Човек при това постепенно изпитва свинско удоволствие. Особеността на свинята е в това, че тя постоянно е изпълнена с въздух, надута от въздух, който не се усвоява, не се поема правилно. Дишането при свинете е най-късо.

И както етерът се намира навсякъде в течностите, по същия начин навсякъде във въздуха се намира душевното начало – ние го наричаме още астрално, доколкото то произхожда от звездните въздействия. Човек навсякъде възприема душевно-

то: тук или там той чувства приятна топлина или прохлада. Ако вътре в човека се намира «лудуващ» въздух, човек се чувства все по-приятно. Обаче душевното начало присъства в човешкото тяло не само за да доставя удоволствие, то трябва да работи в органите, трябва да работи по правилен начин, сърцето и всички органи нормално да се снабдяват. Но ако човек ограничава достъпа на душевното начало, ако го изключва, така че то започва да го забавлява, намирайки се в тялото, при него настъпва състояние на «свинско удоволствие», а органите му не се обезпечават по правилен начин. И преди всичко не се обезпечават по правилен начин именно тези органи, от които на първо място зависи човек да има здраво потомство. Така че имаме своеобразно явление: хората, позволяващи си абсент, се стремят да чувстват вътре «свинското удоволствие», да изпитват удовлетворение, удоволствие вътре в себе си, обаче те не се грижат, да оставят на човечеството нормално потомство. Ето какви възражения възникват против употребата на абсент.

Бихте могли да попитате: а как възниква в човека страстното желание да се опиянява с абсент? Изследвайки историята на човечеството, ще забележите, че такъв порок, като употребата на абсент за опиянение, в по-голямата си част възниква при хора, както се казва, деградиращи, вървящи по низходяща линия на еволюция, вече не стоящи в пълна мяра на човешко ниво, следователно вече съдържащи в себе си елементи на разложение, на разпад. Тогава хората стигат дотам, вътрешно да се забавляват с помощта на душевното начало. Това се среща при народи, вече обхванати от процеса на деградация. Народите на Изтока, азиатците, са изпитвали отвращение към всички подобни напитки в онова древно време, докато тези народи са се намирали в стадий на възход. Те са започнали да се опияняват с неща, подобни на абсента, когато вече са били в стадий на упадък и деградация.

Тази картина може да се види, ако в днешно време се погледне какво става, когато излезе от контрол порокът, при който в организма се вкарват всевъзможни вещества [тоест наркома-

нията]. Неотдавна вече ви казах: някои хората имат даже при- страстие да вкарват кокаин в своя организъм! Тук душевното начало действа така, че върху тялото се оказва натиск, поради който може да се забележи нещо подобно на змии. Описах ви това. Всичко, което човек внася в себе си по такъв начин, всички тези отрови той ги внася, защото човешкото му начало като цяло е стигнало до състояние на безпорядък и душевното начало би искало по възможност да изпитва само наслаждение. При деградиращите народи именно хората, които най-малко работят, които водят празен живот, именно те най-много търсят удоволствието в живота. Това е свързано с целия исторически процес на човечеството.

Можем да кажем: има нещо забележително в това, което става сега; ако обърнем поглед на запад – хората, от една страна, бих казал, се поробват с въвеждането на всевъзможни закони против алкохола, абсента и т. н., но от друга страна, те се стремят всячески да получат тези неща. Последното свидетелства за това, че днес в човешкия живот цари смутно време. Хората, от една страна, желаят да живеят за свое удоволствие, но от друга страна, те не искат да загиват цели народи. Това създава наистина безумна бъркотия: тук мания да се вкарват в тялото всевъзможни вещества, там – закон, който забранява това и така нататък. Причината е в това, че хората не искат да стигнат до разумното разбиране. Работата тук изцяло се заключава в това, хората да стигнат до разумно разбиране.

Както вече ви казах, женското начало в по-голяма степен е подложено на влиянията на света като цяло, докато мъжкото начало е по-затворено по отношение на тях. Следователно ако на въздействието на абсента се подложи мъжът, в резултат се разрушават тези органи, които трябва да осигуряват при потомците силата на характера, на твърдостта. Употребата на абсент предизвиква това, че хората стават меки и податливи. Така че ако употребата на абсент като порок все повече се разпространява сред мъжете, ще получим поколение от слаби, податливи хора, ще получим меко, податливо потомство. Мъ-

жете ще станат меки и податливи.

Ако във властта на абсента попадне жената, това довежда потомците до лесна възприемчивост, до податливост по отношение на болестите; това ще бъде следствието от отдаването на жените във властта на такива влияния. Следователно ако жени пият абсент, това води до появата на деца, много лесно възприемчиви към различни заболявания.

Виждате ли, такива неща трябва пак да се разглеждат във връзка със света като цяло. Тук искам да ви кажа нещо изключително интересно. Днес бихте могли да попитате: откъде имаме много от това, което изобщо ни е известно? Обикновено съвсем не се отчита колко много от мъдростта на човечеството се проявява даже в ежедневиия живот. Знаете как наричаме дните от седмицата; неделя на Слънцето, понеделник – на Луната, вторник – на Марс; на френски това звучи като *mardi*, вторник е наречен така на Марс. Сряда на немски означава «средата на седмицата», но ако вземем френския, там това е *mercredi*, тоест ден на Меркурий, на планетата Меркурий. Четвъртък – на Юпитер, защото Донар (богът на гръмотевиците при германците) – това не е нещо друго, освен Юпитер. Във френския имате *jeudi*, ден на Юпитер. *Freitag* е наречен така на германската Фрейе (богинята на любовта, германската Афродита). Но Фрейе е същото, като Венера, *venerdi*. Дните на седмицата са наречени на планетите. Защо? Защото тези названия са възникнали по времето, когато още са знаели: човек се намира в зависимост от целия свят. Доколкото човек живее, всички планети му влияят. Затова тогава така са нарекли дните от седмицата. Днес това го наричат суеверие. Обаче причината да се смята това за суеверие е не нещо друго, а неведението, незнанието. Необикновена мъдрост се съдържа в тези названия на дните от седмицата. Да, господа, във всички тези неща е скрита необичайна мъдрост!

И ако се запитаме откъде всъщност са дошли тези названия на дните от седмицата, тук би следвало да се пренесем в Азия. Там още две-три хилядолетия преди началото на нашето

летоброене, преди Рождество Христово, е имало изключително умни хора. Там е имало такива народи, като вавилонците и асирийците, сред които е имало много умни хора, умеещи да наблюдават влиянието на звездите, които са дали за пръв път названията на дните от седмицата. Останалите ги превели след това на своите езици. Названията на дните от седмицата са произлезли от Азия, от вавилонците и асирийците, където хората били умни, необичайно умни още по времето, когато Европа е изглеждала по съвсем особен начин.

Да се запитаме как е изглеждала Европа, когато в Асирия и Вавилон – в Азия примерно преди четири хиляди години вече е имало изключително умни хора, хора, които наистина са били доста по-умни от нас. Не е истина, че човечеството винаги е вървяло напред само постъпателно. Човечеството от време на време отново и отново се е връщало също и назад. И така, те са знаели необичайно много. Но знанието, получавано от хората, е много малко полезно за тях в душевен смисъл – ако те просто му се отдават, – колкото малко полезни за тях са парите. Колкото и да ни се струва смешно такова сравнение, то е вярно. Прекалено многото пари не са от полза за хората; прекалено многото знание също не е полезно, ако то с нищо не се уравнисява, ако не сте в състояние да поставите тези знания в служба на човечеството и света.

Какво е представлявала Европа по времето, когато жителите на Азия са притежавали необичайни знания, за това по най-добър начин може да ви разкаже самата местност, например тук, в Швейцария. Ако погледнете камъните, намиращи се в Швейцария долу, в долината, пренесени там от глетчера, от ледника, по самите камъни можете да видите как ги е обработил ледникът. Тези камъни са били шлифовани от ледника. По измененията на тези камъни можете да видите как те са били преместени отгоре надолу, как течащият лед на ледника ги е обработвал. От примера с намиращите се тук камъни може да се види, че някога цялата тукашна местност е била подложена на обледеняване, представлявала е ледник. Да, господа, поч-

вата, по която днес ходим, където много добре се чувстваме сега, някога цялата е била покрита с глетчер. И пак, ако отидем още по-нататък, на Север, то и там по определени изменения на камъните в Прусия, в най-голямата част на Германия, ще открием, че всички тези територии някога са били почти ледник, допълзлял от северните висини (от висините на северните ширини); както и в наше време ледникът също се спуска (от планината) до известно ниво, така от висините на северните ширини ледникът е допълзлял до Германия, и всичко е било покрито от глетчер, покрито с лед.

От неотдавна в хората се появи пристрастие към много големите числа и те започнаха да говорят: е, да, разбира се, Европа е била някога покрита с лед, но това е било отдавна, преди двадесет-тридесет милиона (*това, вероятно е лапсус, защото по-долу в текста, се говори за двадесет-тридесет хиляди – бел. пр.*) години. Обаче това са глупости. Даденото мнение се е появило на основата на разчети, които искам да поясня със следния пример.

Представете си, че днес наблюдавам сърцето на човека. С това човешко сърце постоянно стават съвсем малки изменения. Ако след година отново го наблюдавам при конкретния човек, то ще стане малко по-трошливо, по-чупливо, по-малко еластично, след две години то ще стане още по-малко еластично, и аз мога да пресметна колко по-трошливо е станало сърцето. Мога да пресметна и това, колко по-малко еластично ще стане сърцето след сто години и какво е било сто години преди това. Аз мога да пресметна това. Мога да кажа: ето човек, той е на седем години; преди триста години сърцето му е имало едни-какви си размери. Това, че самият човек тогава го е нямало, е дреболия. И ако аз изчислявам как се изменя неговото сърце след триста години, какво ме интересуват такава дреболия, че тогава човека вече отдавна няма да го има.

Именно такива изчисления се правят, за да се пресметне, как например е изглеждала Европа преди двадесет-тридесет хиляди години. Към това време приблизително отнасят лед-

никовия период. Но така не може да се пресмята. Време е да имаме такава наука, която и по отношение на Земята ще успее да покаже това, което по отношение на човека е добре известно, а именно че като физическо, земно същество той просто не може да живее тези триста години.

В последно време даже учените поумняха – имам предвид именно тази област на знанието – и за тези, които са умни, в настоящо време е ясно, че не е минало толкова много време оттогава, когато всичко тук е било покрито с ледник, че по времето, когато в Азия хората са били вече толкова умни, както ви го описах, когато там е била вавилонската и асирийската култура, в Европа всичко още е било покрито с лед. Следователно трябва да се върнем в миналото само няколко хиляди години, от четири до пет, когато в Европа още е имало обледеняване. И само постепенно, според оттеглянето на леда, тук се насочили хората.

Да, господа, на тези хора не им било така добре като на съвременните. Още по-зле им станало от това, че те дошли от тези области, където не се подлагали постоянно на толкова силно охлаждане и където им било доста по-добре. И въпреки това тези хора се насочили в областите, доскоро покрити с ледове. Но благодарение на посоченото обстоятелство тези хора били избавени от пресищането с мъдрост, постепенно настъпващо към тях в Азия. Така в Европа, благодарение на някои космически събития, по времето, когато в Азия културата се е развивала в топлина, а тук още е имало обледеняване – и така, благодарение на това, че върху Европа се е оказвало влияние от Вселената, в Европа се развила по-добра, енергична и дейна култура, отколкото тази, която се е развивала в Азия. Виждате ли по такъв начин всички култури са свързани с космическите влияния, с влиянията, произхождащи от Вселената.

И по-нататък. Ако някой мисли за море, той мисли така: когато наляя в чашата малко вода и добавя там сол, получавам морска вода. Морската вода е солена и ако аз добавя в чаша вода сол, ще получа морска вода. Но това съвсем не е толкова

просто. Ако погледнете към морето – да допуснем, към Атлантическия океан – и по-точно, ако бихте успели да погледнете на него отвътре, тук би била повърхността (изобразява го на рисунка), тук – вода, и то не само солена вода. Тук би се открило нещо любопитно: при настъпването на лятото в това море започва нещо, подобно на вътрешен снегопад; става постоянен снеговалеж, минаващ през цялото море. Какво е това, господа? Човек не може да надникне в дълбините на морето и той казва: е да, това е огромно пространство, навсякъде запълнено със солена вода. Не, там вътре, в дълбините, също вали «сняг». Поради какво става това? Виждате ли, това става, защото в морето се намират миниатюрни животни, миниатюрни елементарни животни, но тези миниатюрни елементарни животни са безкрайно много. Тези миниатюрни животни имат нищожно малка варовикова обвивка. Тези животни се наричат фораминифери. Докато тези животни живеят, те плуват в горните слоеве на водата. Когато дойде такова време на годината, когато не могат вече да живеят, тези животни умират, а варовиковите им обвивки започват да потъват надолу. Подобно на сняг тези варовикови обвивки постоянно падат надолу. Това действително става така, както когато тук във въздуха вали сняг. В цялото море вали сняг от такива обвивки на фораминифери. И ако след това тези обвивки на фораминифери се отлагат тук (изобразява го на рисунката), тяхното вещество се подлага на изменения и те се превръщат в червена глина. Това е почвата на морското дъно. Посочените малки животни, получаващи своя живот от цялата Вселена, образуват почвата на морското дъно.

По същия начин става и при нас във въздуха. Защото ние живеем не в морето, а в обкръжение на въздух. И когато през зимата вали сняг, в това, което пада, се съдържа и това, което образува нашата почва, прави я такава, каквата тя е. Ако нямаше нормален валеж на сняг и растенията не биха успели да растат. Почвата се създава от това, което се съдържа в снега.

Господа, влияния от такъв род не се възприемат нито с

твърдите съставни части, нито с течните съставни части на нашия организъм; само газообразната съставка го възприема. Заедно с нашето дишане ние възприемаме това, което ни действа благоприятно, действа ни правилно, възприемаме го именно през зимата, когато вали сняг. Ние възприемаме това, което ни изпраща звездния свят, ако през зимата вали сняг, формиран по правилен начин. Но за това е необходимо душата ни да работи по правилен начин, да работи в нашия организъм, иначе органите ни на Земята се изтощават, атрофират. Ако натоварим своя организъм с абсент, по този начин се изключваме от звездния свят. Следствието е, че разрушаваме своето тяло, доколкото изцяло го подлагаме на въздействията на Земята.

И така, виждате какво огромно значение за правилното развитие на човека има това, че той не разрушава тялото си с абсент. Но това е необходимо да се осъзнае! Сега няма да ви е трудно да разберете как се е развивала по-нататък културата. В Азия е имало необикновено умни хора. Те са притежавали мощно душевно начало. Но малко по малко се стигнало до това, че на тях им се приискало да имат това душевно начало само в ролята на някакъв вътрешен шегаджия; на тях им се приискало да усещат вътрешна наслада и толкова. И тогава някои от тях мигрирали, преселили се в областите, които по-рано са били покрити с ледници. Там те отвикнали от чувството на вътрешна удовлетвореност, на наслада, и закалили своето тяло. И благодарение на това към източната култура се присъединила западната култура.

От това, което виждате в наше време, когато някъде горе има обледенявания, вие можете да видите, че някога тук Земята е била доста по-прохладна, така че хората, дошли насам, са имали възможност да закалят своето тяло.

Виждате ли, на това е основано всичко, което изучавате като упадък на Римската империя; при това се връщате към времето на първоначалното разпространение на християнството. Да, господа, ако християнството се беше разпространило само сред римляните, би се появило нещо прекрасно!

Но към това време римляните така се размекнали – доколкото те имали само остатъци от източната, азиатска култура, – че нищо вече не били способни да направят. Тогава дошли хора от северните области, където имало обледеняване, тези хората имали закалени, здрави тела, и като следствие от това римляните загинали. Тези северни хора със здрави тела възприели духовния живот.

Историята ни описва това, което нарича велико преселение на народите, тя ни описва как са загинали римляните и са дошли германците: немци (тевтонци), французи (франки), англичани (англи) и така нататък, как са се превърнали в съвременните хора, защото всички те всъщност са били германци. Французите (франките) малко по-силно се смесили с римляните, отколкото немците (тевтонците) например. Защото, нали така, главното се основава на това, че посочените хора са дошли от тези области, където са могли да възприемат влиянията на целия свят, докато другите хора със своята мъдрост са живеели само на Земята. Тези, първите, дошли и обновили цялата цивилизация. Виждате каква роля играе природата в това, което става в историята. Обаче, както знаете, силното влияние на римското начало винаги се запазвало. Представете си, че до XVI, XVII век в Средна Европа например не бихте успели да чуete в университета нито една немска дума. Там професорите изнасяли лекции на латински език. Постепенно се появил даже странен, специфичен латински език. Тук всички са знаели латински. Едва постепенно стигнали до решението да се изнасят лекции на родния език на страната. Обаче още дълго се поддържало това, което искали да запазят, макар и да е умряло, доколкото така било по-приятно; даже на ниво език това било приятно.

Само си представете колко дълго продължило това: хората, искащи да се покажат благородници, навсякъде в чисто немски области дрънкали на френски. Това ставало не по някаква друга причина, освен по тази, че им се искало да продължат това древно латинско-римско начало, да го продължат поне в

речта. Но станало така, че на практика тези, които поддържали това начало на ниво реч, го поддържали и на нивото на някои пороци. Римляните само положили началото на страстния стремеж да се изпитва телесно удоволствие, наслаждение на душевното начало, без да се използва за изграждане на тялото. Като наследство от това е страстта да се пие абсент, да се употребява даже кокаин и така нататък. В резултат се произвежда слабо потомство, произвежда се слабо поколение, и всеки път всички тези, които се отдават на порока, вървят към своята гибел. Тук биха могли да се направят много социални реформи, но от тези социални реформи нищо няма да излезе, ако не се появи истинско, правилно разбиране. Това правилно разбиране не може да бъде постигнато по друг начин, освен ако господстващият в науката и религията материализъм започне да се заменя макар и с незначително разбиране на духовното. Ако се започне макар и малко да се разбира духовното, ще стане разбираемо и много от това, което днес, макар и да ни се струва ясно, може да бъде разбрано само в случай, че отново по правилен начин ще може да се разглежда духовното.

Един господин (един от слушателите), бидейки пчелар, в своя въпрос посочва разликите между живота на пчелите и осите. Тук има много сходно. Неотдавна ви описвах живота на осите. В живота на пчелите има много сходно. Но въпреки това пчелният кошер живее съвсем особен, достоен за внимание живот. На какво е основано това?

Виждате ли, изобщо няма да можете да обясните това, ако нямате възможност да прониквате с помощта на съзерцание в духовното. Животът в пчелния кошер е устроен изключително мъдро⁵⁸. Това ще каже всеки, който е наблюдавал живота в кошера. Не може, разбира се, да се каже, че пчелите имат такава наука, както и хората, доколкото при пчелите отсъства апаратът на главния мозък, съществуващ при човека. Следователно те не могат по такъв начин да заимстват от всеобщия миров разум в своето тяло. Но влиянията от цялото мирово обкръжение действат на кошера необичайно силно. Би могло

по правилен начин да се стигне до това, как се осъществява животът в кошера, ако се обърне внимание на това, че всичко, намиращо се в обкръжението на Земята, оказва необичайно силно влияние на всичко, намиращо се в пчелния кошер. Животът на пчелния кошер е основан на способността на пчелите – в много по-голяма степен, отколкото това се наблюдава при мравките и осите – за пълноценно сътрудничество, всички свои работи те организират така, че всичко там е съгласувано. Ако искат да изяснят причината, защо става това, казват така: животът на пчелите е подчинен, изключително силно е подчинен на това, което при другите животни намира изражение в половата любов. Последната при пчелите е силно ограничена.

Виждате ли, при пчелите винаги става така, че функциите по размножението са възложени на много малък брой избрани особи, самки, пчели-майки. При всички останали половият живот е повече или по-малко ограничен, потиснат. Обаче в половия живот присъства това, което е животът на любовта, любовният живот. Любовният живот – това е преди всичко нещо душевно. Само благодарение на това, че определени органи в тялото се обработват от това душевно начало, те стават откровение, израз на любовния живот, на живота на любовта. И във връзка с това, че при пчелите любовният живот е ограничен и пренесен към отделна пчела-майка, половият живот в кошера се преобразува във всички тези подбуди, тези инстинкти, които пчелите развиват по отношение една на друга. Затова още древните, мъдри хора, които по съвсем различен начин от днес са получавали знание за тези неща, тези мъдри хора съотнасяли всички удивителни инстинкти на пчелния кошер с любовния живот, с този живот, който те свързвали с планетата Венера.

Така че можем да кажем: от една страна, описвайки осите или мравките, трябва да се отбележи, че тези животни са по-малко подложени на влиянието на планетата Венера. Пчелите изцяло се предават на влиянието на планетата Венера, развивайки любовния живот, животът на любовта в целия им

кошер. Това е мъдър живот, можете да си представите колко мъдър би трябвало да е. Описвал съм ви различни неща, отнасящи се към производството на потомство. Тук е заложена безсъзнателна мъдрост. Тази безсъзнателна мъдрост при пчелите се развива във всичките им външни дела. И в целия пчелен кошер като субстанция се развива това, което живее в нас само в случай, когато нашето сърце е обхванато от любов. Целият пчелен кошер е проникнат от този любовен живот. Отделни пчели многократно се отричат от любовта, затова пък развиват тази любов в целия пчелен кошер. Ще започнем да разбираме живота на пчелите, ако ни стане ясно, че пчелите, живеейки във въздуха, изцяло са пронизани, наситени са с любов.

Най-добре на пчелите се отразява това, че те по същество живеят именно в тези части на растенията, които при растенията също са проникнати от любовния живот. Пчелите изсмукват своята храна, след това правят от нея мед, именно от тези съставни части на растенията, които имат пряко отношение към любовния живот; те следователно в известен смисъл внасят любовния живот от цветовете в кошера.

Така че може да се каже: животът на пчелите е необходимо да се изучава по душевен начин, от душевна гледна точка.

При мравките и осите това се изисква в доста по-малка степен. Ако се изследва животът в тази области, може да се види, че и осите, и мравките са далеч от гореописаното, че те в по-голяма степен се отдават на половия живот. Пчелите, с изключение на царицата, са такива същества, които, бих казал, си казват: ние искаме да се отречем от индивидуалния, от отделния полов живот и да направим самите себе си носители на любовния живот. Всъщност те внасят в кошера това, което живее в цветята. И ако истински започнете да мислите над това, ще откриете всички тайни на пчелния кошер. Животът на израстващата, разцъфтяваща любов, която се разпространява в цветовете, се оказва след това пренесена в меда.

Бихте могли да научите и това, защо ядем мед. Какво прави медът? Господа, абсентът встъпва във връзка с течния

човек [с течната съставна част на човека] по такъв начин, че прогонва оттам въздуха и по този начин и душевното начало, което предизвиква в човека наслаждение и похот. Медът предизвиква състояние на удоволствие, на наслаждение в най-добрия случай само на езика. В момента, когато се яде мед, той способства за установяването на правилни взаимовръзки между газообразното и течното в човека. За човека няма нищо по-добро от това, към храната си да добави правилно дозирано количество мед. Пчелите по удивителен начин проявяват грижа за това, човек да се учи да работи над своите органи с помощта на своето душевно начало. Кошерът, произвеждайки мед, отново връща на човека това, от което се нуждае за поддържането на работоспособността на своята душа в своето тяло. Когато човек се опиянява с абсент, той желае да използва душата за наслада. Ако човек добавя към храната си мед, той иска да подготви своето душевно начало правилно да работи в тялото, правилно да диша. Затова пчеларството отговаря на настоящите искания на културата, то прави човека по-силен. Докато пиянството и употребата на абсент постепенно водят човешкия род към измиране.

Виждате ли, ако човек помисли над това, че на пчелите много силно им влияе звездният свят, ще стане очевидно и това, че пчелите представляват този околел път, по който към човека идват благоприятните въздействия. Бидейки правилно комбинирано, това благоприятства нормалната съвместна дейност на всичко, което живее. Този, който гледа кошера, би трябвало да постигне почти възвишено настроение и да си каже: по околел път, водещ през кошера, цялото мироздание, целият Космос прониква в човека и създава дейни, ефективни хора. Ако се пие абсент, възникват бездейни, неефективни хора. Така стигаме до единство на учението за човека с учението за мирозданието.

ОСЕМНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 10 февруари 1923 г.

Има ли някой от вас, господа, въпрос, който би искал да обсъдим?

Автор на въпрос: Бих искал да попитам какъв е бил светът в най-древните времена. Ставали ли са отлагания на различни метални субстанции във връзка с планетите Венера, Меркурий и така нататък?

Доктор Щайнер: Ако се говори за това така, както често се пише в старинните книги – в новите книги, с изключение на нашите антропософски книги, по тази тема изобщо нищо няма, – ако се говори, че например планетата Венера има някакво отношение към медта, чиито залежи съществуват в Земята, всички такива неща ще се наложи да се приемат на вяра, доколкото никой няма да успее да получи за това никаква представа, само щом някой му каже: това е било известно на древните хора, а в настоящо време нищо достоверно за него не знаем. Следователно става дума, обсъждайки нещо подобно, действително да се разбира в какво е тук работата. И тук би ми се искало да ви обърна внимание, че и съвременната медицина не знае прекалено много за тези неща. Преди някакви си двеста години при лечението доста широко са използвали такава древна медицина, като се е знаело: ако в човека възникват едни или други нарушения, болестни симптоми, необходимо е да се приложи този или онзи метал или този или онзи компонент, извлечен от растенията.

В наше време от всичко това по същество нищо не е останало, освен сведения, че при поява на някои симптоми, които съпровождат различни прояви на сифилиса, е необходимо да се използва меркуротерапия, лечение с живачни препарати. И така, при това се прилага такъв метал като живака. Обръщам ви внимание, че в настоящето нито един медик няма

понятие за това, по какъв начин действа живакът. Въпреки това той се използва, доколкото ефективността му е очевидна. По отношение действието на живака при заболявания от сифилистичен произход трябва да се посочи, че в ново време вместо живак започнаха да се използват много други средства. Популярните нови средства, прилагани вместо него, още днес показват своята не напълно безупречна ефективност. Много скоро медицината и в тази област отново ще се върне към лечението с живачни препарати.

С един доста забележителен пример можете да се убедите в това, колко величествено действа целебният инстинкт при случай на лечение с живак – именно целебният инстинкт, а не съвременната наука. Има местности, където в случай на заболяване със сифилистичен произход – предполагам, че днес такива местности почти вече няма, но преди три-четири столетия още ги е имало – хората, без да са лекари, благодарение на своя целебен инстинкт са правели следното: вземали животно, саламандър или жаба, което, макар и отчасти, е обитавало под земята и заедно с храната си е приемало нещо от земята. Тези животни, саламандри и жаби, или други подобни на тях животни, хората ги вземали, изсушавали ги, стривали ги на прах и ги давали на този, който бил болен от сифилис. Така се появявала разновидност на лечебно средство.

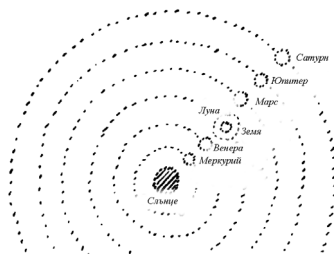
Макар отначало посоченото обстоятелство да ви се стори съвсем непонятно, то ще се разбере, ако се знае следното: в някои местности жабите не помагали на болния от сифилис, докато в други местности те помагали, и то по великолепен начин. И ако след това се изследвало, що за местности били това, оказвало се, че в такива местности били разположени предприятия за добив на живак, живачни рудници. И така, виждате в какво тук е тайната: в местности, където има живак, тези животни го поемат в себе си и тогава живакът помага, помага не самата жаба, а живакът, който жабата заедно с поетата храна е преработила в своето тяло. Ето кое помага.

Следователно оттук виждате две неща: първо, че хора,

още не съвсем натъпкани със съвременната наука, притежават забележителен целебен инстинкт. От друга страна, виждате, че ако живо същество изяде нещо – защото жабата също е живо същество, – то преминава в цялото му тяло, разпространява се по целия организъм. Същото е и при човека, и то в още по-голяма степен. По повод на това, що се отнася до лечението с живак, бих искал да ви кажа следно.

Действително в това отношение работата в медицината едва в последните десетилетия тръгна така зле, както днес. Когато още бях малко момче, работата беше доста по-добре. Тогава във Виена имаше например един отличен анатом, Хиртл⁵⁹, знаещ нещо, макар и не толкова много, но все пак знаещ нещо за древната медицина. Той демонстрирал на своите студенти кости, останали след смъртта на пациенти, преминали в клиниката му курс на лечение с живак. Той счупвал тези кости: в тях имало миниатюрни топченца живак! Така се разпространява по целия организъм това, което човек приема вътре. По същия начин стои работата и с другите живи същества. Затова е можело да се използват жаби, поели с цялото си тяло живак, да ги използват във вид на прах като лекарство средство против заболявания от сифилистичен произход.

Сега искам да ви разкажа как в древността, когато науката е имала съвсем друга форма, в медицината са стигали до това, че в случай на подобни заболявания да се използва именно живак.

Рисуника 39

Виждате ли, ако разглеждате цялата планетна система, както днес я изучаваме в училище, може да се констатира следното: тук, в средата, се намира Слънцето. Най-близо до Слънцето се върти Меркурий, малка планета. Малко по-нататък около Слънцето се върти Венера. И така, Меркурий е малка планета и се завърта около Слънцето за малко време, примерно за деветдесет дни. След това следва Венера, която се завърта около Слънцето за по-дълго време. Следващата планета, въртяща се около Слънцето, е Земята. След това зад пределите на Земята преминава Марс. След Марс се въртят цяло множество малки планети. Те са стотици и стотици, тези съвсем малки, дребнички планети, които също се въртят около Слънцето. И така, би трябвало да изобрази цяло множество планети. Но на тях не следва да се обръща голямо внимание. Те не играят голяма роля като планети. След това множество планети следва Юпитер, който се върти около Слънцето, и съвсем далеч, на периферията, се намира Сатурн.

След това идват Уран и Нептун, но тези две последни планети са били открити вече в ново време, неотдавна. Тях няма да ги рисувам. Орбитите им са разположени далеч навън, като при тях се открива такава нередовност, че в действителност в настоящо време още не можем с пълно право да ги причислим към планетите. Освен това около Земята се върти Луната. Тя се завърта около Земята така, както другите планети се въртят около Слънцето.

Днес астрономите наблюдават планетната система, но не се интересуват много от въздействията, които оказват тези планети върху съществата, живеещи на Земята. Пресмята се положението на планетите в определено време, за да могат да бъдат открити, като се погледне в телескопа. Може да се изчисли как да се настрои телескопът, за да се види планетата в определено време. Може също да се пресметне с каква скорост се движи планетата. Всичко това може да се пресметне. С такива пресмятания се занимават днес астрономите.

Обаче виждате ли, не толкова отдавна – защото за раз-

витието на мировата система няколко хилядолетия са малко време, – не толкова отдавна, преди две и половина-три хилядолетия са се стремили да създадат съвсем друга наука за планетите. Тогава правели следното. В онези времена впрочем се появявали такива заболявания, при които в човека се влошавало храносмилането вследствие на уплътняване, на сгъстяване на кръвта – после ще ви обясня защо. Сега не мога да разглеждам детайлно тези съпроводени с кризи заболявания, доколкото в древното време те не са имали формата, която имат днес; ще се въздържа от разглеждане на тези заболявания, защото в древността, когато са се провеждали такива наблюдения, те още не са протичали в днешните форми. Там, където са се правели подобни наблюдения, а именно във Вавилон, Асирия, Ниневия и така нататък, също и в Египет, една от болестите се състояла в това, че при хората възниквали нарушения на храносмилането поради уплътняване на кръвта, което било следствие от неправилната кръвотворна функция. Поради това във фекалиите, в остатъците от храната се е намирала кръв. И така, в изпражненията се появявала малко кръв; заболявания, подобни на тифа, са се срещали в древността значително по-често, отколкото днес. И така, да допуснем, че тези древни доктори, които са били в същото време и философи, е трябвало да изучат такова заболяване. Те не се приближавали и не чакали кога даденият човек ще умре, а след това да разсъждават така: щом човекът умря, значи лечението е трудно. Те не изследвали по-нататък какво е станало с умрелия, щом е имал тиф, а предприемали нещо друго. Те си казвали: виждаме, че болният от холера или тиф, дезинтерия или нещо подобно, в определен период от време оздравява; но в друг период от време оздравяването като цяло върви доста зле.

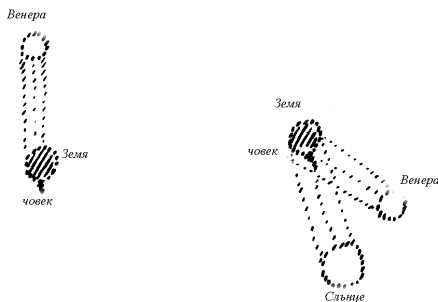
И така, те си казвали: понякога тифът протича добре, понякога протича лошо. Има например такива болни, които, бидейки болни от тиф или дезинтерия, когато болезнената диария е съпроводена от колики, понякога изпитват силен световъртеж. Съзнанието съвсем помръква. В този случай положе-

нието е много тежко. Но някои болни запазват съзнание. Главата остава в норма. С такива болни може нещо да се направи.

Те си казвали: човек живее не само на Земята, той зависи не само от Земята, но зависи също и от целия Космос. Затова те правели такива наблюдения. Представете си: тук се намира Земята. При това можем да вземем за основа тази съвременна планетарна система, както се изучава днес в училище. Сега Земята е осветена от Слънцето. Слънчевите лъчи падат в това време на Земята. Това, че при човека много неща зависят от слънчевата светлина, сами знаете, и това също вземаме за основа на нашето разглеждане. На самото Слънце тези древни лекари не обръщали прекалено много внимание, защото това, което е свързано с него, било очевидно за всички, както те казвали. Но те наблюдавали хората, които например имали много силна диария, и си казвали: в определено време при тях се появява световъртеж, настъпва помръкване в главата. Други, макар и да имали силно разстройство, главата оставала бистра, те не изпитвали световъртеж. Но тези различни симптоми се проявяват – както казвали те – в различно време. В някакви определени периоди от време с такива страдащи от разстройство хора даже и не следва да се предприема нещо; нищо не трябва да се започва; при тях безусловно се появява световъртеж, а след това настъпва смърт. В други периоди от време диарията протича особено леко.

Те започнали наблюдение на звездите и открили, че по времето, когато диарията или заболяване от типа на тифа протичало в по-лека форма, Венера, планетата Венера винаги била разположена така, че е била покрита, екранирана от Земята, Венера е била закрита от Земята⁶⁰ [тоест под хоризонта]. Вижте, ако тук стои Земята (виж рис. 40, вляво), Венера трябва да е някъде тук. Ако човек стои тук, той не получава светлина от Венера. Земята екранира Венера, светлината на Венера не може да дойде до човека през Земята. Това те научили, защото Венера не може да се види, ако я закрива Земята. Сега те си казали: ако сме наблюдавали тифозно болните,

докато Венера е закрыта от Земята, дявол да го вземе, тифът протича в по-лека форма. Но ако Венера е разположена така, че тя не е екранирана, тогава човекът, болният от тиф, получава в добавка към слънчевата светлина и светлината на Венера (виж рис. 40, вдясно). И тогава тифът протича по-зле: появява се световъртеж и тифът не може да се излекува.

Рисунка 40

Това разбрали те. Тогава започнали да казват така: Венера свети и всичките ѝ лъчи минават през Земята. В Земята трябва да има нещо, изменящо лъчите на Венера. И те започнали да експериментират. Пробите ги правели не с умрели, а с живи: ако дам на тифозно болен олово, нищо няма да стане. Ако дам на тифозно болен желязо, независимо от това, къде стои Венера, също нищо не става. Но ако му дам мед, медта оказва върху него забележително въздействие. Тогава световъртежът при него се прекратява и болният от тиф започва да се поправя. Аха, казвали си древните хора, медта се намира вътре в Земята. Медта, намирайки се в Земята, действа и влиянието ѝ в случай на тиф е противоположно на това неблагоприятно влияние, което произвеждат лъчите на Венера. Ако лъчите на Венера са насочени пряко, ако действат непосредствено, те способстват тифа. Ако се даде на болния мед, така се препятства тифът.

Те казват: Венера по някакъв начин е свързана с медта. Следователно тези хора не са устройвали спиритически сеан-

си, където медиумът им е казал: ако някой е болен от тиф, трябва да му се даде мед, не, те са провеждали такива наблюдения, които в настоящо време никой не провежда. Това те са правели точно по такъв научен начин, но изхождайки от древния инстинкт. Те си казвали: в Земята се намира мед. Тази мед в Земята е свързана със сила, изхождаща от Венера. Това е видно от особеното ѝ въздействие върху болестта.

След това те провеждали други наблюдения. Да си представим например случай, когато при болния, да кажем, са възникнали нарушения в зрението, нарушения в очите, така че той не може нормално да вижда. Знаете, че могат да се появят всякакви очни болести, може очите да се замъглят, зеницата може да стане малка, може да има всевъзможни очни болести при човека. Тук те отново прибегвали към експерименти и откривали, че когато Земята стои тук, а Юпитер например тук, така че Земята екранира, закрива Юпитер, очните болести протичат по-леко, отколкото когато Юпитер осветява Земята непосредствено. Те отново започнали да пробват: какво се намира в Земята и може да противодейства на Юпитер? И открили, че това е цинкът, и то цинк, извлечен от растенията.

Така постепенно те съпоставяли въздействията, оказвани върху човека от планетите и металите, намиращи се в Земята, и открили: Венера е свързана с медта, Юпитер с цинка, Сатурн с оловото. Така те открили, че ако при човека възникнат заболявания на костите, което се случва също и при отравяне с олово, към такива заболявания имат отношение излъчванията на Сатурн; те открили връзката на Сатурн с въздействията на оловото.

За Марс, имащ особено отношение към заболяванията на кръвта, да се установи връзката било по-лесно. Тук открили желязото. Следователно Марс = желязо. За Луната, заемаща съвсем различно положение, тъй като тя се върти около Земята, също намерили нещо подобно, а именно среброто. Луна = сребро.

По-късно подобна методика на разглеждане на нещата,

подобен подход бил напълно забравен. Но не трябва да мислите, че това е станало толкова отдавна. Само от триста-четиристотин години такива наблюдения вече не се правят. В XIII, XIV столетие такива наблюдения още са се провеждали. Как са разсъждавали при това? Разсъждавали са така: всичко, което сега е разделено на планети, е било някога смесено заедно в «първичната каша», първичната смес – историята за първичната древна смес е правилна, – в единната мирова мъглявина. Само не трябва да си представяте, че от тази мирова мъглявина е могло да възникне всичко без духовно въздействие, иначе в нашата картина би се наложило въвеждането на образ, за когото вече ви говорих: всемирният училищен даскал, който върти всичко това. Не, някога са знаели: всички е било първоначално разтворено в своего рода първична, древна каша, древна смес. Не е имало нито Слънце, нито Луна, нито Земя, а всички е било разтворено в тази първична древна каша. Отделянето на всичко това е станало по-късно.

При посредничеството на медта, която Земята съдържа в себе си [отделно взета], металната мед още се намира в настоящо време под влиянието на планетата Венера. Когато Венера още е била разтворена в първичната древна каша, е имала особено родство с медта. Тогава е възникнало това родство на медта с Венера. А когато Луната е била още разтворена във всичко, среброто се е намирало в особено отношение към Луната.

Знанието за това не е било божествено откровение, не е било и произволно наложено по авторитарен начин с декрет, не, то се е основавало на древните наблюдения. Поради особените отношения, а именно поради това, че в новото време така наречените цивилизовани народи влизали във все по-голямо съприкосновение с дивите народи, отначало поради смесването, поради половото смесване на цивилизованите и дивите народи се появили сифилистичните заболявания.

Заболяемостта от сифилис била по-малка, когато народите проявявали голяма расова обособеност. Защото пътят

на сифилистичните заболявания бил открит поради това, че те отначало били предизвикани от нещо, а след това вече започнали да се разпространяват сами по себе си. Те станали инфекциозни, заразни. Но първоначално трябвало да възникнат по някаква причина. Болестите със сифилистичен произход са се появили поради това, че хора от различни раси по полов път се смесвали помежду си. Заразяване със сифилис изобщо не може да стане, ако липсват някакви дори и скрити малки ранички или малки повреди на тъканите. Сифилисната инфекция трябва да проникне в кръвта на този човек, който не е бил заразен. Следователно, ако просто нанесете върху кожата инфектиращото със сифилис вещество, а кожата се окаже достатъчно плътна, заразяване няма да стане. Заразяване става само в случай, когато кожата някъде е толкова тънка, че инфектиращото вещество може да премине през нея. Отгук можете да видите, че инфектиращото начало би трябвало първо да възникне там, където става съприкосновението с антагонистичната, чужда кръв. А след това отровното начало се разпространява все по-нататък. Но първоначално то възниква в резултат на голямото смесване между народите. Вероятно би било интересно да се провери статистиката на заболяемостта в настоящо време, когато най-различни екзотични хора намират в известен смисъл приложение в Европа, като не винаги могат да се възпрепятстват всевъзможни сексуални излишества, нали така?

Виждате ли, внезапна поява на сифилис във вид на единични случаи е ставало и по-рано, но усиленото разпространение на сифилис се отнася само към новото време, макар и към отрязъка от новото време, когато хората още са знаели нещо за древната наука; затова били проведени наблюдения, които открили, че сифилистично болният се чувства по-леко, ако Меркурий е закрит от Земята. Благодарение на това било открито, че живакът има отношение към Меркурий. По такъв начин постепенно металите били приведени във взаимно съответствие с планетите:

Меркурий – живак
Венера – мед
Юпитер – цинк
Сатурн – олово
Марс – желязо
Луна – сребро

Разсъждавали така: когато всичко това било разтворено в първичната, древна «каша», веществото на Венера било просто това, от което после на Земята са се появили отлаганията от мед, веществото на Луната – това, от което на Земята са се появили отлаганията от сребро.

Виждате ли, тези наблюдения още могат да бъдат продължени. Забележително е, че в определено време в определени кръгове се появила тенденция към затаяване, към прикриване на тази древна наука. В настоящето има още някои книги, обаче този, който не е запознат с антропософията, няма да може да ги прочете, нищо няма да може да направи с тях. Там са описани много различни неща, но хората днес не могат вече да четат такива книги. Така например един шведски изследовател⁶¹ получил достатъчно древната книга на Василий Валентин и писал за нея от гледна точка на съвременната химия, като казал така: това, което говори авторът, е чиста безсмислица. И по същество е бил прав, казвайки: това е чиста безсмислица! Защото съвременните химици изследват свойствата на среброто, желязото и така нататък, без да ги отнасят непосредствено към човека. И така, блестящият химически гений днес проявил несъстоятелност, размишлявайки над това, което е написано в книги, подобни на книгата на Василий Валентин. При него по този повод не са възниквали различни мисли и той с известно право е заявил: това е пълна безсмислица.

Но всъщност това не е така; просто Василий Валентин е писал още в онова време, когато например са знаели, че менструацията при жените се появява с периодичност примерно от двадесет и осем дни. Древните са били достатъчно умни

и са приписвали на лунните въздействия това, че при жените тече кръв. Но тогава те казвали така: това става в този ритъм, следователно някога те някак са били свързани. Сега човек се е еманципирал, станал е свободен от такива връзки. На тях едно им е било известно: това, че жените имат такъв ритъм, както и фазите на лунната светлина във Вселената. Това е било първото, което те са знаели.

Второто, което им било известно, се състояло в следното. Те си казвали: ако жената има родилни мъки, ако родилните мъки продължат дълго, като ѝ дадем сребро, ще облекчим мъките ѝ при раждането. Това пак им е било известно. Но те са знаели също и това, че при известни обстоятелства при жените, при които видимо биха могли да бъдат дълги родилните мъки, ражданията протичали не толкова трудно, ако над Земята не се виждала Луната, ако Луната в известен смисъл била закрита [тоест се е намирала под хоризонта]. Така била открита връзката между въздействието на среброто и Луната.

При Василий Валентин често вместо думата сребро стои думата «Луна» и обратно. Следователно когато съвременният учен, без оглед на своята добра информираност относно среброто и действието му в химическите процеси, чете за среброто при Василий Валентин, където понякога вместо «сребро» пише «Луна», този съвременен учен не би могъл нищо да разбере. Това би се оказало прекалено сложно. Но виждате ли, авторът на труда Василий Валентин е бил бенедиктински монах. Именно в бенедиктинските манастири в древните времена действително на най-високо ниво се култивирала наука от такъв вид. Бенедиктинските монаси много добре се ориентирали в такива неща.

Днес някакъв патер Магер⁶², също монах-бенедиктинец, обикаля немските градове; той изнася навсякъде една и съща лекция, насочена против антропософията. Навсякъде в германските градове патер Магер се изказва срещу антропософията; съвсем неотдавна той беше в Кьолн. Изобщо противниците на антропософията се различават един от друг. Ако против

антропософията държи реч йезуит, е нещо различно, отколкото когато против антропософията държи реч бенедиктинец.

Да, днес работата стои така, че църквата преследва тази наука, която се стреми да бъде над земното. Защото какво било започнато в определено време, господат? В определено време църковното ръководство започнало малко по малко да притеснява науката, процъфтяваща навсякъде в манастирите. Защото за такава наука е необходимо време, а монасите са имали това време. Те разработвали тази древна наука и вследствие на това носили в древните времена несъмнена полза за човечеството. Но постепенно тази наука била потисната. Такова потискане на духовната наука се е осъществявало многократно.

Съвременните учени със световни имена, по същия начин излизачи с разгромни изказвания срещу духовната наука, даже не знаят, че те са последователни ученици на тези монаси. Същият този съюз на монистите, изявяващ се срещу антропософията, мятат гърмове и мълнии и срещу самата църква, без хабер да си има, че самите те са последователни ученици на същата тази църква. В този смисъл съвременните учени са всъщност ученици на бенедиктинците или йезуитите. Макар и никога да не са се обучавали в семинария заедно с тях, но днес и във външния свят може да се добие подобен начин на мислене. Това е, на което следва да се обърне внимание във връзка с такива неща.

От гореказаното бихте могли да видите, че Земята, където ние живеем, даваща ни различни метали, някога е изкристализирала от първичната древна смес, от древната каша. Обаче това, което виждаме извън Земята, навън, още се съхранява вътре в Земята в металите. Това, което някога Земята е създала съвместно с Венера, се е запазило под формата на метала мед, на металната мед. Затова това, което действа посредством Венера, се лекува посредством медта.

Лечебното действие се проявява по особен начин в случай, че в настоящето такъв метал се получи от растенията. Защото ако металът се намира в Земята като отлагане, той става

прекалено твърд. При това той губи част от своята сила, но даже въпреки това, при заболявания на главата, е още ефективен. Но е особено ефективен, ако се знае следното: ето растение, в чиито листа например е разтворена доста много мед – всъщност това може да бъде нищожно количество, но и за него може да се каже «доста много». Има такива растения, в чиито листа е разтворена мед. Ако от такова растение направите лекарство, последното може успешно да се използва при нарушения на работата на червата, предизвикани от уплътняване на кръвта: това са заболявания, приличащи на тифа, дезинтерията и така нататък.

Така лечението е свързано с познанието за растенията. Може да се види, че в настоящето цялата тази работа е поставена неправилно. Днес можете да вземете дебела книга по ботаника, за растенията, и можете да прочетете там каквото се сетите, обаче няма да намерите в тези книги това, което е най-важното: това, което би трябвало да изучават медиците, а именно какви метали са разтворени в цветовете, листата или корените. Само рядко за това се споменава мимоходом. Обаче това е необичайно важно, доколкото ви показва следното: ако растението съдържа мед в настоящо време, цялата му вегетация протича във връзка с планетата Венера, като то се защитава от силите на Венера, оказва съпротива на тези сили. То развива своите собствени венерини сили благодарение на това, че приема в себе си мед.

Така че можем да кажем: някога Земята е била свързана, съединена с всички планети, които в наше време се въртят около Слънцето, и това влияние е останало, съхранявайки се в металите. Ето какво трябва да се каже по отношение на този въпрос.

Оттук ще стане видно и колко важно би било отново да се върнем към провежданите някога наблюдения. Обаче в настоящето ние се намираме в друго положение, доколкото лечебният инстинкт, съществувал някога, днес се е запазил само при бикове, кравите и овците, но не и при хората. Тези жи-

вотни притежават все още забележителен лечебен инстинкт, те не ядат това, което би им навредило. Те минават покрай това, което им вреди. При човек това вече го няма. Той вече не притежава целебния инстинкт; и днес трябва отново да се учим на познание от такъв род по околел път, с помощта на духовната наука, да се учим на това, как всичко, намиращо се в планетарната система и изобщо в света (Космоса) като цяло, е свързано със земното. Тук трябва да се започне отначало, тук наистина трябва да се започне от самото начало.

Можем например да си кажем следното. При това следва да се изхожда от заболяванията, обхващащи долната част на тялото. При заболявания, обхващащи долната част на човешкото тяло, може да се стигне до познания, които ще ни кажат: на долната част на тялото особено помага това, което се съдържа в цветовете или в краен случай в листата на растенията. Ако извлечем определени вещества от цветовете и от листата на растенията, можем да приготвим от тях добри лекарствени средства за заболяванията, свързани с долната част на човешкото тяло.

Ако необходимото ни вещество го вземем например от корена на растението, ще получим особено добро лекарство за заболявания, свързани с главата на човека. Защото при човека и растенията всичко е разположено наопаки, намира се в обърнат вид. При растенията коренът се намира долу, а цветът горе. Човек е всъщност обърнато растение. Това, което при растенията представлява кореновата система, е главата при човека, а което при растенията представлява съцветията, цветовете, съответства в по-голямата си част на това, което се намира в долната част на тялото. За това говори даже външният вид.

При човека главата е разположена горе, а органите за оплождането, за размножение долу. Растението има корен долу, то израства и в цветовете има своя орган за размножение и оплождане. Те се намират горе. Това можем да видим например отгук: ако бихте взели някакъв човек и достатъчно голямо растение, тук би било стъблото, тук листата, а цветът би се

паднал тогава именно на органите от долната част на тялото. Тук вътре в човека е поместено цялото растение. Само че то расте от горе надолу. Човек също в известен смисъл е растение. Нима това не е очевидно? Защото, нали така, човек е в известен смисъл растение! Да, господа, това е толкова очевидно, че би трябвало на всеки да се набива в очи. Животното заема средно положение. То е хоризонтално разположено растение.

Рисунка 41

Но всъщност това е не само образно сходство: вътре в човека действително се намира растение. Разбира се, то се формира в съответствие с човешката форма. Но да допуснем, че последователно изрисувам това растение, придавам му истински коренови, клубенови израстъци, след това разни стъбла, и така, създавам обикновено дърво, което обаче расте от горе надолу, след това то постепенно се увенчава с връх; след това му давам възможност леко да изсъхне, малко да отмре – и имате пред себе си нервната система! Невната система също е обърнато растение, което е включено, поставено е в човека, което обаче през цялото време малко умира.

Виждате ли, сега, както е известно, растението израства от Земята. Отначало трябва да бъде зима, след това идват пролетта и лятото. Пролетта и лятото сякаш измъкват растенията от Земята. Тук, вътре в Земята, се намира зимната сила.

Лятна сила

Рисунок 42

Благодарение на нея при растенията става образуване на корени и клубени, то има своята коренова сила. След това идва лятната сила: растението се измъква нагоре. Да, измъкването на растението нагоре става под действието на това, което обкръжава Земята. В Земята си седят металите, да кажем, мед. Слънцето не може да направи нищо друго освен само да измъкне навън растението, засадено в Земята. Тогава растението започва да оказва съпротива на силите на Венера, ако вече е покарало навън. Под съвместното влияние на зимната сила на Земята и летните сили на целия свят растението расте.

Но човек, господата, трябва да има тази зимна сила в главата, доколкото при него постоянно в течение на годината расте корен, състоящ се от нерви – така например малкото дете би могло да се роди в течение на цялата година, през цялата година при него коренът, състоящ се от нерви, постоянно расте надолу, и човек трябва да има в главата си тази зимна сила даже през лятото.

Рисунок 43

Днес той не може през лятото да има в главата си идваща отвън зимна сила. Това означава, че човек би трябвало някога, в по-ранните епохи, когато още е бил такъв, какъвто ви разказах, да се е намирал в първичната древна каша, където Земята още е пребивавала заедно с другите планети, да възприеме тази зимна сила и да я предава по наследство чак до нашето време. Следователно той притежава тази зимна сила в своята глава от много древни времена. Главата на човека е била създадена още в древните времена и до наши дни остава такава, каквата е. Тук ние отново стигаме до това, което е възникнало на Земята в най-древните времена и в настоящето вече съвсем е втвърдено.

Ако се отправите в древните планини, в Централна Швейцария, ще намерите там в по-голямата си част гранит и гнайс. В тези гранит и гнайс най-действеното вещество е кремъчната киселина. Това е най-древното вещество на Земята. То трябва да е родствено на човешките сили в главата. Ето защо заболявания на главата най-лесно се лекуват, ако се приготви лекарство от кремък, доколкото тогава се получава достъп до главата на човека. По времето, когато кремъкът е играл особена роля на Земята, намирайки се още в първичната древна каша, той още не е бил толкова твърд – днес в гранита и гнайса той е твърд – но тогава, когато кремъкът още се е разтичал като течност, именно тогава са се образували силите, намиращи се сега в главата на човека – зимните сили, и те са се запазили.

Действително може да се обясни човекът, ако се опираме на естествената история на цялата Земя! Това е свързано и с поставения от вас въпрос. Това исках да ви кажа, господа, във връзка с този въпрос.

Довиждане!

БЕЛЕЖКИ

Източници на текста: лекциите са били синхронно стенографирани от професионалната стенографка Елена Финкх (1883-1960) и след това разшифровани. В основата на второто издание от 1976 година е била положена нова разшифровка на първоначалните стенограми. Отклоненията в текста, допуснати в предишните издания, са поправени.

Рисунките в текста са направени от Леонор Улих по рисунките на Р. Щайнер на дъските. Оригиналните дъски с рисунките на «четири-те животни» към лекцията от 29 ноември 1922 година са били повредени от водата при пожара в първия Гьотеанум. Поради това рисунката на «четири-те животни» не е можело да бъде различена. Тук тя е била възстановена в съответствие с упоменатото в лекцията заглавие във вестник «Антропософия. Австрийски вести от един човешки дух към друг».

Бележка:

1. Давид Лойд Джордж (1863-1945) – английски либерален държавен деец, от 1916 до 1922 г. – премиер-министър.
2. Хуго Щинес (1870-1924) – крупен германски предприемач.
3. Уилям Уиндъмс (1827-1891) – северноамерикански държавен деец. В 1881-1882 и 1888-1891 г. е бил министър на финансите. По даденото изложение виж В.Х. Томпсън, «Мозък и човек», превод на немски М. Кюн. Дюселдорф, Лайпциг, с. 211-212.
4. Карл Лудвиг Шлайх (1859-1922) – лекар и писател, приятел на Стриндберг. Даденият пример е описан от Шлайх в съчинението му «За контрола над мислите. Новите наблюдения над душата». Берлин, 1916, с. 251, виж също: Р. Щайнер, «Духовна наука и медицина», Дорнах, 1976, Събр. съч. 12.
5. *другите клетки, за които съм ви казвал, клетките, движещи се в кръвта – левкоцитите.*

6. *ето това отвърстие в костите води в главата* – има се предвид вътрешното ухо или лабиринтът – бел. пр.

7. *това са много мънички кости* – размерът на слуховите костици на средното ухо съставлява около 10 милиметра – бел. пр.

8. *Хормоналните жлези* – епителиалната жлеза около щитовидната (паращитовидната жлеза).

9. Томас Адисон (1793-1860) – английски лекар. В 1855 г. за пръв път описал наречена в негова чест болест на Адисон.

10. Евгений Щайнах (1861-1944) – австрийски физиолог. Приведеното съобщение било направено от Щайнах на 5 декември 1912 г. на заседание на виенската Академия на науките в доклад под названиее «Изследвания на младостта и старостта» (публикувано в «Подмладяване с помощта на експериментална трансплантация на нови полови жлези», Е. Щайнах, Берлин, 1920, с. 61-63).

11. Иля Илич Мечников (1845-1916) – руски зоолог и бактериолог. Заедно с Паул Ерлих бил удостоен с Нобелова награда за медицина в 1908 г. за изследвания на имунитета. Своите възгледи върху процесите на стареене изложил в две съчинения: «Есе за природата и човека», «Etudes gut la natur humain», 1903, на немски – 1904, и «Принос в развитието на оптимистичния светоглед», Мюнхен, 1908.

12. *лигатура* – превързване. Тези опити в течение на десет години успешно провеждал Е. Щайнах («Подмладяване ...», Берлин, 1920).

13. *лекар-материалист предлага на хората да четат предимно такива неща, като «Фауст» на Гьоте* – виж есето на Мечников «Гьоте и Фауст» в неговите съчинения, «Принос в развитието на оптимистичния светоглед», Мюнхен, 1908.

14. Към лекцията от 13 декември 1922 г. не се прилагат изображенията, направени от Р. Щайнер на дъските. Те са били унищожени при пожара в Гьотеанума.

15. *тук са очните мускули* – двигателният апарат на окото се състои от шест напречно набраздени мускула; всички тези мускули, с изключение на един, започват в дълбочината на очната кухина в окръжността

на зрителния канал и прилежащата част *fussula orbitalis superior* от намиращия се тук общ сухожилен пръстен, *anulus tendineus communis*, който е във форма на фуния и обхваща зрителния нерв с артерията, *a. ophthalmica*, а също нервите – бел. пр.

16. вътре в окото се намира очната ябълка, *bulbus oculi* – топчесто тяло, намиращо се в очната кухина; отвън очната ябълка е облечена от фиброзна обвивка, *tunica fibrosa bulbi*; в задния си отдел тя образува белтъчна обвивка или склера, а в предния отдел – прозрачна роговица. Вътрешното ядро на окото се състои от прозрачна пречупваща светлината среда: стъкловидно тяло, *corpus vitreum*, представляващо прозрачна желеобразна маса; очната леща, *lens*, която има вид на гъвкаво, прозрачно двойноизпъкнало стъкло; камера на очната ябълка, *camera anterior bulbi*, между роговицата и дъговата обвивка, и задна камера на окото, *camera posterior bulbi*; и двете камери са пълни с водниста маса, *humor aquosus* – бел. пр.

17. Съдовата обвивка на окото, *tunica vasculosa bulbi*, е разположена под склерата и се състои от три отдела: заден отдел, *chorioidea*, след това ресничесто тяло, *corpus ciliare*, и дъговата обвивка, *iris*. Ресничестото тяло, предната удебелена част на съдовата обвивка е разположена под формата на обло валяче в областта на прехода на склерата в роговица – бел. пр.

18. Дъговата обвивка, ирисът, съставлява най-предната част на съдовицата и има вид на обла пластинка, с кръгло отворстие, зеница. Предната повърхност на дъговата обвивка, видима през прозрачната роговица, има различна окраска при различните хора. Цветът на окото зависи от количеството пигмент в повърхностните слоеве на ириса; ако е много, очите са кафяви до черни; ако слой пигмент е слабо развит или изобщо отсъства, се получават зелено-сиви и сини тонове. Последните се получават от осветяването на тъмния пигмент на задната страна на дъговата обвивка. Ирисът притежава изключителна подвижност и изпълнява функцията на диафрагма – бел. пр.

19. *Зрителният нерв влиза в окото тук* – през очния канал, *canalis opticus*; зрителният нерв е продължение на главния мозък, той преминава в очната кухина; на тъмно-червеното дъно на окото е видно белезникаво петно – изходът на зрителния нерв от ретината; петно образува кратероподобният диск на зрителния нерв, *discus optici*; от този диск влакната на зрителния нерв се разпространяват по всички страни на

ретината – *бел. пр.*

20. *поне четири слоя* – мрежестата обвивка или ретината – най-вътрешната от три обвивки на очната ябълка – склера, съдова и ретина – тя приляга до сферичната съдовица чак до зеницата. В ретината се намират светлочувствителни зрителни клетки, периферните краища на които имат вид на пръчици и колбички. Пръчиците съдържат зрителен пурпур. Попадналите в ретината светлинни лъчи предизвикват съответното раздразнение на светлочувствителните елементи – *бел. пр.*

21. В настоящо време се различават: *stratum pigmenti retinae, stratum neuroepitheliale, stratum plexiforme exs. retinae, stratum ganglionare retinae, stratum plexiforme int., stratum ganglionare nervi optici, stratum fibrarum nervearum*; от стъкловидното тяло ретината се отделя с мембрана, *membrana limitans interna* – *бел. пр.*

22. Четирите гореспоменати слоя очевидно представляват – ако се върви от стъкловидното тяло към съдовата обвивка, хориоидеята – светотразяваща мембрана, *membrana limitans interna*, отделяща стъкловидното тяло от ретината; *stratum fibrarum nervearum*, околонервна фиброзна обвивка; самата ретина, носеща светлочувствителните елементи; пигментната обвивка на ретината, *stratum pigmenti retinae*, отделяща ретината от съдовицата – *бел. пр.*

23. *В моята дървена скулптурна група* – става дума за дървената скулптурна композиция «Представителят на човечеството между Луцифер и Ариман», намиращата се в съвременния Гьотеанум в помещение на северното ателие.

24. Според съвременните представи светлинните дразнения, попадащи върху рецептора в ретината, се превръщат в нервни импулси, преминаващи до зрителния анализатор, където се възприемат във вид на зрителни усещания; ядрото на зрителния анализатор се намира в кората на полукълбото на главния мозък в тилния дял. При поразяване на ядрото на зрителния анализатор настъпва слепота – *бел. пр.*

25. *Ако например сте в Милано и виждате там изображения на лъвове* – досега не е установено кои именно изображения на лъвове е имал предвид Щайнер.

26. Мориц Бенедикт (1835-1920) – австрийски медик, основател на криминалната антропология.

26а. *Имало един закоравял убиец* – виж М. Бенедикт, «Из моя живот. Спомени и разсъждения», Виена, 1906, с. 318-319.

27. Филипо Пачини (1812-1883) – италиански анатом.

28. В настоящо време се смята, че тактилните рецептори са дисковете на Меркел и телцата на Майснер и Голдони-Мацони. Освен това в корените на космените луковици съществуват нервни сплитания, възприемащи докосването. За рецептори на натиск се смятат телцата на Пачини, те възприемат и вибрацията. За температурни рецептори се смятат студовите колби на Краузе, разположени в повърхностните слоеве на кожата, и телцата на Руфини – за рецептори на топлина. Ролята на топлинни рецептори се приписва също на някои тактилни рецептори, на телцата на Голдони-Мацони. Няма единна гледна точка за механизмите на кожната рецепция; едната теория (на Мюлер) – теорията на специфичните рецептори – изхожда от предпоставките, че на всеки вид кожна чувствителност съответстват специфичен рецепторен апарат; другата теория изхожда от предположението, че чувствителността се формира в резултат на централизиран анализ на множеството сигнали от кожната рецепция – *бел. пр.*

29. *Взема се неголяма шайба от картон* – тук Р. Щайнер описва така наречения опит на Плато, описан от физика И.Л.Е. Плато (1801-1883). Сравнете го с описанието, което дава Винсент Кнауер в своите лекции на тема «Основни проблеми на философията» (Виена и Лайпциг, 1892): «Прекрасен физически експеримент е опитът на Плато. Приготвя се смес от вода със спирт, съответстваща по тегло на чист зехтин, и в тази смес се добавя голяма капка масло. Тя не плува на повърхността на течността, а се спуска до средата ѝ и приема форма на кълбо. За да се приведе в движение, в центъра се спуска картонена шайба, нанизана на дълга игла, и внимателно се потапя последната в средата на маслената капка, така че външният край на шайбата да образува екватора на кълбото. Тази шайба се завърта, отначало бавно, а след това все по-бързо и по-бързо. Постепенно в движение се привежда и капката и вследствие на центробежната сила от нея се откъсват частици, които след отделянето още извършват известно време въртене, първо като кръгове, а след това като топченца. По такъв начин възниква картина, удивително при-

личаща на нашата планетарна система: в центъра е разположена голяма капка, представляваща Слънцето, а около нея се движат малки капчици и кръгове, които могат да се сметнат за планетите и спътниците им» (лекции по време на летния семестър, лекция девета, с. 281).

30. *Именно днес ние получихме много интересно писмо, в което някой описва друго средство за сenna хрема – това писмо досега не е намерено.*

31. *Затова е добре, ако след вкарването – има се предвид инжектиране.*

32. Томас Хобс (1588-1679); Франсис Бейкън (1561-1626); Джон Лок (1623-1703); Дейвид Хюм (1711-1776); Джон Стюарт Мил (1906-1873).

33. *ще видим...* – поставеното в скобите е смислово обобщение на съществуваща в текста празнина.

34. *злобар, Bosnickel* – австрийски израз за злобен, коварен човек.

35. *След пожара в зданието на Гьотеанума* – в нощта на свети Силвестър на 31 декември 1922 г. На 1 януари 1923 г. построеният от дърво Гьотеанум бил унищожен от пожар. Рудолф Щайнер продължил своята лекционна дейност без прекъсване в помещението на дърводелската работилница.

36. *23 януари 1921* – в лекцията «Мисли за световната икономика на фона на хаоса в аспекта на тричленността на социалния организъм» – публикувани в «Импулси на духовната наука за практическия живот», Базел, 1952, Събр. съч. 203.

37. *от някаква брошура* – от ежегодника на Елизабет Ебертин «Поглед в бъдещето», Фрайбург, Бр., 1921, с. 63.

38. *духовни искри* – този приведен от Е. Ебертин цитат е взет от вестник «Фар», Лорх, Вюрт, 1920, октомври.

39. *отчетния доклад на едно обединение, наречено: «Съюз на неантропософските познавачи на антропософията»* – отчет за конференцията на неантропософските познавачи на антропософията, от неделя 29 октомври до вторник 31 октомври 1922 г., Берлин, Кроненщрасе, с. 70.

40. *бръмбарът-гробар* – виж описанието, приведено в книгата на Вилхелм фон Бътлар «Инстинкт и разум при животните», Берлин, Лайпциг, с. 50. Очевидно Р. Щайнер се е опирал на този текст (книжката се е намирала в библиотеката му).

«Бръмбарът-гробар (*Necrophorus*) отлага своите яйца в умряла къртица или друго малко животно и го заравя на плитко, като от три до шест бръмбара заедно подкопават земята от всички страни под мъртвото тяло. Вследствие на това то бавно се скрива в земята и в течение на няколко часа изчезва. Когато младите личинки се излюпят от яйцата, те веднага намират приготвения продоволствен запас. Тези бръмбари използват доста необичаен способ за намиране на мъртвите тела, благодарение на които живеят и в същото време, както можем да видим, снабдяват с храна потомството си. Щом само един от тях намери труп на птица, къртица, мишка или друго малко животно, той привиква тук пет или шест други бръмбара. Те изследват мъртвото животно грижливо, от всички страни, за да определят точно размера му, разположението и качеството на почвата. След това те извличат почвата под трупа, като едни повдигат част от малкото мъртво тяло, а другите изгребват пръстта под повдигнатата част; те правят това, използвайки само предните крака. Действайки така, те обхождат цялото тяло и постепенно изравят под него ямка, в която то потъва; всичко това става така бързо, че често за няколко часа мъртвото животно се заравя на 25-30 сантиметра дълбочина. Самците-бръмбари също помагат в тази работа и когато всичко е завършено, самките отлагат в мъртвото тяло своите яйца.

Кларвил дава забележителен пример за разумност при бръмбарите, наблюдаван от него самия. Един бръмбар-гробар искал да зарови мъртва мишка, но открил, че почвата, където лежала, е прекалено твърда и той няма да може да я разкопае. Тогава той намерил наблизо друго място, където земята била по-мека. След като изкопал тук дупка, достатъчна по размер и дълбочина, той се върнал при умрялата мишка и започнал да се опитва с помощта на краката си да я избута към дупката. Разбрал, че собствените му сили са недостатъчни и усилията му са напразни, той отлетял. След известно време се върнал, съпроводен от други бръмбари, които му помогнали да замъкне мишката във вече подготвената дупка».

41. *приятел на ботаника Гледич* – виж съответстващото описание при фон Бътлар, с. 55.

«Гледич разказа, че един негов приятел, искащ да изсуши жаба, закрепил последната на пръчка, забита в земята, за да не я заровят

бръмбарите-гробари. И все пак не можал да предотврати това. Бръмбарите се събрали около пръчката, наблюдавайки предмета на своите възжеления, изследвали почвата и след това започнали да копаят яма около пръчката, която, разбира се, паднала, когато била подкопана. Тогава бръмбарите заровили не само мъртвата жаба, но и пръчката.

Сведения от такъв род не могат да се обяснят, ако не се допусне, че бръмбарът притежава известен разсъдък и даже способност да пресмята. Случаят със заравянето на пръчката може да се обясни само с това, че те (бръмбарите) са знаели, че пръчката се поддържа във вертикално положение благодарение на съпротивлението на обкръжаващата я пръст. Те е трябвало да знаят, че пръчката с нанизаната на нея жаба ще падне, ако те подкопаят земята под пръчката. Едва след като това било постигнато, инстинктът е можел да ги предразположи да заровят жабата, но е невъзможно да си представите, че инстинктът е бил и този, който ги е подучил едновременно да заровят и самата пръчка. Единствената причина за такова рядко, необичайно поведение би могъл да бъде стремежът да се замаскира мястото, където е била закопана жабата, за да се защити от посегателствата на други бръмбари».

42. *Обаче искам да ви разкажа друга история – виж при фон Бътлар, с. 53-55.*

«Дарвин разказва, че веднъж при разходка в градината той видял оса (Sphex), която намерила муха; мухата била толкова голяма, колкото и самата оса. Доколкото осата била неспособна да замъкне цялото животно, със своите челюсти отгризала главата на мухата и коремчето, така че останала само гръдната част с крилцата. След това тя полетяла. Но вятърът духал в крилцата (на мухата) – поради това осата се въртяла и не можела да лети. Затова осата заедно с мухата се спуснала долу, отгризала първо едното, а след това и другото крило и с останалата гръдна част полетяла по-нататък.

Тук ние забелязваме недвусмислени признаци на разум, напълно отличаващ се от всеки инстинкт. Инстинктът би могъл да предразположи осата да откъсне крилцата на мухата още преди осата да се опита да отнесе мухата в гнездото си, доколкото крилцата не могат да ѝ служат за храна. Даже отгризването на главата и коремчето могат да се разглеждат като проява на инстинкт само в случай, че изобщо целият този вид оси отгризваше на всички намерени мухи главата и коремчето. Обаче в случай, когато мухата е достатъчно малка и осата може да я отнесе цялата, тя така и прави, а отгризва външните части на мухата, за да си облекчи товара само тогава, когато мухата е прекалено голяма

и тежка. Обаче отгриването на крилата е било изцяло по-късна, продиктувана от самата ситуация идея, това е било мероприятие, за което не би могло да се сетиш, без да почувстваш вредата, носена от наличието на крила. Следователно тук съществува проява на духовна дейност, която във всеки случай не можем да наречем по друг начин, освен като разум. Транспортирането на мухата по въздуха от осата е било затруднено поради съпротивлението, което са оказвали крилцата на трупа на пренасяната муха. Можем ли да си представим, че осата, забелязвайки по време на полета това обстоятелство, би се спуснала със своя товар и би поискала да отхапе пречештите ѝ крилца, ако не беше съставила съждение, че именно тези крилца, а не някаква друга част от тялото ѝ пречи? Ако не беше в състояние да съпостави причина и следствие? За силата на съждения от такъв род не може да се подбере друго название, освен едно – разум, макар да трябва да признаем, че е трудно да се разбере по какъв начин висшите духовни сили се проявяват при низшите животни».

43. *ядат само растения* – виж при фон Бътлар, с. 48-50.

«На рис. 15 е изобразено четирикрито насекомо (оса-ездач, Ichneumonidae) – живеещо само благодарение на меда. Задачата на живота за самката е да намери подходящо гнездо за своите яйца. За тази цел тя постоянно се намира в движение. Видно е как тя кръжи над растенията, на които може да се надява да намери гъсеница; тя грижливо проверява всеки лист и намирайки нещастния обект на търсенията си, забива подобното си на кинжал жило в плътта на гъсеницата и отлага яйцето си в направения отвор. Напразно се гъне жертвата, почувствала своя жребий, почувствала, че в тялото ѝ се впръсква изгарящ сок, напразно заплашва с челюстите си или използва други органи за защита, с които е снабдена. Без оглед на опасността, врагът не отстъпва дотогава, докато благодарение на мъжеството и находчивостта му потомството не бъде осигурено с всичко необходимо за живот. Обаче понякога, с помощта на чувство, чието наличие ние признаваме, макар и да не можем да разберем природата му, осата открива, че са я изпреварили, и в гъсеницата, която тя изследва, вече е снесено яйце. В този случай тя оставя гъсеницата на мира, тъй като последната не би могла да изхрани две личинки на оса-ездач. Осата търси друга гъсеница, която още не е окупирана от никой. По друг начин постъпват тези малки видове оси-ездачи, при които до 150 личинки могат да живеят в една-единствена гъсеница. Те повтарят операцията дотогава, докато жертвата не бъде запълнена с достатъчно количество яйца.

Личинките, излюпващи се от тези толкова остроумно отложени яйца, имат ценна храна в тялото на гъсеницата, изцяло обречена като жертва за изяждане. Единственият запас от храна е отмерен с такава точност, че стига дотогава, докато младите оси-ездачи не достигнат своята нормална големина. Обикновено на гъсеницата ѝ остава сила да се завие на пашкул; но такава гъсеница след това се превръща не в пеперуда, а в съвсем възрастна оса-ездач (или в голям брой оси, ако принадлежат към дребния вид).

В цялата тази причудлива и ужасна процедура заслужава особено внимание едно обстоятелство. Ларвата, личинката на осата-ездач в течение на дни и даже месеци изяжда вътрешностите на гъсеницата, дотогава, докато не изяде всичко, с изключение на кожата и вътрешностите; въпреки това тя внимава да не повреди отделни жизненоважни органи, сякаш знае, че собственото ѝ съществуване зависи от насекомото, което тя изяжда. Така че гъсеницата продължава да се храни и да се движи, на вид оставайки съвсем здрава, докато накрая намиращата се вътре паразитираща личинка не престане да се нуждае от нея.

44. *в Щутгарт проведохме експерименти, за да изясним каква е ролята на далака* – изводите са изложени в работата на Л. Колиско «Функцията на далака и въпроса за тромбоцитите», Щутгарт, 1922 г.

45. *мюнхенски професор* – професор Кемерер в изд. «Мюнхенски медицински ежеседмичник» от 15 декември 1922, с. 1734.

46. *професор Бенедикт* – виж бел. 15.

47. *както в историята за «Чудната кокошчица»*, виж Хайнрих Зайдел, «Чудната кокошчица», Клагенфурт, с. 8.

48. *Това, което искам да ви съобщя, се отнася за канадските бобр* – виж при фон Бътлар, с. 31.33.

«Сред гризачите канадският бобър е най-забележителният по своята общителност, майсторство и ум. През лятото той живее сам в дупка, която изкопава на брега на езеро или ручей, но при приближаване на зимата бобрите изоставят тези укрития и се събират заедно, за да направят общо жилище за зимата. Този строителен инстинкт се разкрива в най-отдалечените места. След като двеста или триста бобъра се съберат заедно, те търсят езеро или речичка, дълбоки толкова, че да не замръзват до дъното, за да построят жилището си там. Обикновено

предпочитат поток с течащи води, защото течението облекчава транспортирането на строителния материал до строящото се жилище. За да поддържат необходимата дълбочина на водата, те строят бент с дъгообразна форма, изпъкналата страна на който е насочена срещу течението. Бентът се гради от клони и съчки, щателно преплетени помежду си така, че се образува своего рода съоръжение от плетове, запълнено в междините с кал и глина, като външните страни биват покрити с плътна здрава замазка от различни вещества. Този бент, чийто фундамент в диаметър на ширина е обикновено 3,5-4 метра, е много здрав и надежден, така че същата тази група бобри ежегодно се връща, за да прекара зимата под неговата защита. В следващите години работата на животните се ограничава до необходимия ремонт, в хода на който те укрепват стария бент, достроявайки и укрепвайки това, което е било разрушено от хората или природата. Скоро повърхността на бента обраства, от което става още по-здрав.

Когато са били избрани спокойни води, цялата подготвителна работа се оказва излишна и животните веднага пристъпват към построяване на своето село. Обаче, както вече беше отбелязано, подготовката и доставката на строителните материали изисква по-големи усилия, така че всъщност обемът работа не намалява.

Завършвайки гореспоменатите работи, бобрите се разделят на определен брой семейства и всяко семейство си строи – ако местността е нова – своя къщичка.

Ако се връщат в свое старо селище, където предишни години вече са живели, работата им се ограничава до възстановителен ремонт и почистване на селото.

Къщичките, от които се състои такава селище на бобри, се строят срещу бента от едната страна на водата и обикновено имат овална форма. Вътрешният им напречен размер съставлява 1,75-2 метра; стените им, както и бентът, са сплетени от клони и от двете страни са измазани с дебел слой глина. Такава къщичка, чиято основа се намира под водата, се състои от едно долно и едно горно помещение, като първото служи за склад на зимните запаси, а във второто живеят самите животни.

Входът в къщичката се намира на долния етаж под повърхността на водата.

Смята се, че животните използват своята опашка като зидарска мистрия при направата на постройката. Обаче това е грешка, доколкото в посочения случай си служат, по всяка вероятност, само със зъбите и предните лапи. Своите резци те използват, за да прегризват съчки и даже, ако е необходимо, стволове на дървета, доколкото те с помощта

на муцуната и предните лапи доставят материали до мястото, където имат намерение да строят жилището си. Ако имат на разположение поток, те прегризват нужната им дървесина на брега, на място, разположено по-горе по течението от постройката им. След това те хвърлят материалите си във водата, следват ги и ги насочват, докато те плават надолу по течението, и на мястото на постройката ги изкарват на сушата. Със задните крака те изкопават пръст за жилището. Всички тези работи се провеждат с голяма скорост, предимно през нощта.

49. *...естествената история класифицира животните така* – по известните типове са: 1 – мещести, 2 – гребенести, 3 – плоски червеи, 4 – кръгли червеи, 5 – прешленести червеи, 6 – мекотели, 7 – членестоноги, 8 – иглокожи, 9 – хордови, с класове риби, земноводни, влечуги, птици, бозайници и др. Всеки клас се разделя на няколко второстепенни групи, наречени разрези. Разрезите се разделят на семейства, родове и видове – *бел. пр.*

50. Брем казва: «В анатомично отношение е нужно да се отбележи присъствието при много гризачи, от вътрешната страна на устата, на торбички от вътрешната страна на бузите, където се складира хранителни припаси; следват силно развити слюнни жлези, прост стомах и слабо развит мозък, показващ слабо развити душевни способности». Брем. Животът на животните. 1992. Т. 1. С. 340. – *бел. пр.*

51. Петер Розегер (1843-1918). Източникът на цитата досега не е намерен.

52. Нещо подобно е проектирал в следреволюционна Русия Троцки-Бронщайн: създаване на многомилионни «трудови армии» от несемейни, бездомни комунистически работници, подчинени на жестока казармена дисциплина. Наистина не са успели да създадат такава система из цялата страна; теорията на Троцки се е впълтила само в лагерната система от сталинските времена. Продължителността на трудовата дейност на съветския затворник на строителството, например на Беломорканал, е била около три-четири месеца, тоест колкото на безполовата пчела – след това хората умирали в резултат на безчовечната експлоатация и съзнателно организирания глад. Виж: А. Солженицин, «Архипелагът Гулаг» – *бел. пр.*

53. *абсент* – силна зеленикава пелинова водка. В настоящо време про-

изводството ѝ е забранено в повечето културни страни поради вредното ѝ въздействие върху здравето.

54. под зрителния нерв и по-точно, под мястото на пресичане на зрителните нерви, *chiasma opticum*, е разположен придатък на мозъка, хипофизата, *hipophysis cerebri*, *glandula pituitaria*, малка жлеза, която изработва хормони, стимулиращи развитието и функциите на другите жлези с вътрешна секреция. Затова хипофизата се смята за център на ендокринния апарат, тя играе изключителна роля в организма на човека – бел. пр.

55. *някога имах приятел* – Лудвиг Якубовски (1868-1900), виж за него: Р. Щайнер, «Моят жизнен път», Събр. съч. 28, Дорнах, 1983, гл. XXIX, виж също подробно описание на живота и характера на Л. Якубовски, които дава Р. Щайнер като въведение на написаното от него за публикувания посмъртно том стихотворения на Л. Якубовски «Отзвук»; въведението е отпечатано повторно в: Р. Щайнер, «Биографии и биографични бележки 1894-1905», Събр. съч. 33, Дорнах, 1967, с. 179-213.

56. *беше през 1906 година, когато изнасях лекции в Париж* – Париж, от 25 май до 14 юни 1906 година, «*Esquisse сTune cosmogonie psychologique*» (Реферат на Едуард Шгора). Париж, 1928. Второ издание под название «*Cesoterisme chretien, Esquisse сTune cosmogonie psychologique*» – Париж, 1957. Издадено под названието «Космогония». Събр. съч. 94.

57. *заболяване на кръвта* – срв. с изложеното от Р. Щайнер в 19 лекция на първия медицински курс (Дорнах, 8 април, 1920) – «Духовна наука и медицина». Събр. съч. 312.

58. *Животът в пчелния кошер е устроен изключително мъдро* – виж курса «За пчелите» в 5 том от лекциите за работниците «Човекът и светът. Действие на духа в природата. За пчелите». Събр. съч. 351.

59. Йозеф Хиртл (1811-1894) – професор по анатомия във Виена.

60. *Венера е била закрита от Земята* – вследствие на близостта на Слънцето такава ситуация възниква в движението на Венера през нощта или при определени констелации в течение на малко часове сутрин и вечер.

61. *шведски изследовател* – Теодор Шведберг, 1884, срв. с неговото съчинение «Материя», 1912. на нем.: 1914.

62. *патер Магер* – Алоиз Магер, член на Ордена на бенедиктинците, виж лекцията на Магер «Антропософия и наука» в неговото съчинение «Теософия и Християнство», Берлин, 1922, с. 34-58.

РУДОЛФ ЩАЙНЕР ЖИВОТ И ТВОРЧЕСТВО

- 1861 г. Роден на 27 февруари в Кралевец (тогавашна Австро-Унгария) като син на служител в австрийските железници. Родителите му произхождат от Южна Австрия.
- 1872 г. Гимназия до 1879 г. във Винер Нойшат.
- 1879 г. Обучение във Виенския технически университет: математика и естествознание, литература, философия, история. Основно запознаване с Гьоте.
- 1882 – 1897 г. Издава естествонаучните трудове на Гьоте (5 тома) в «Немска национална литература» на Кюршнер. Самостоятелно издание на уводите – през 1925 г. под заглавие «Въведение в естествонаучните съчинения на Гьоте» (Събр. съч. 1).
- 1884 – 1890 г. Частен учител във Виена.
- 1886 г. Привлечен като сътрудник при издаването на Гьотевите съчинения. «Основни насоки в теорията на познанието върху Гьотевия светоглед, съпоставен с Шилер» (Събр. съч. 2).
- 1888 г. Издава списанието «Немски седмичник». Лекции в Гьотевото общество, Виена: «Гьоте като баща на новата естетика» (Събр. съч. 30).
- 1890 – 1897 г. Ваймар. Сътрудник в Архива на Гьоте и Шилер.
- 1891 г. Докторат по философия в Университета Росток. През 1892 г. излиза разширената дисертация «Истина и наука». Увод към «Философия на свободата» (Събр. съч. 3).
- 1894 г. «Философия на свободата. Основни принципи на един модерен светоглед» (Събр. съч. 4).
- 1895 г. «Фридрих Ницше, борец срещу своето време» (Събр. съч. 5).
- «Гьотевият светоглед» (Събр. съч. 6). Преместване в Берлин.
- 1897 г. Издава «Списание за литература» и «Драматургични свитъци» с О. Хартлебен. (Избрани статии в Събр. съч. 29–32).
- 1899 – 1904 г. Преподавателска дейност в основаното от В. Либкнехт «Общобразователно училище за работници», Берлин.
- 1900 г. «Възгледите за света и живота през деветнадесети век», по-късно излиза с разширения като «Загадките на философията» (Събр. съч. 18). Начало на антропософските лекции по покана на Теософското Общество в Берлин. «Мистиката в зората на съвременния духовен живот» (Събр. съч. 7).
- 1902 – 1912 г. Изграждане на антропософията. Редовни публични лекции в Берлин и лекционни цикли в различни градове в Европа. Мария фон Сиверс (от 1914 г. Мария Щайнер) става негов близък сътрудник.
- 1902 г. «Християнството като мистичен факт и Мистерииите на древността» (Събр. съч. 8).
- 1903 г. Основана и издава списание «Луцифер», по-късно «Луцифер-Гнозис» (Статии в Събр. съч. 34).
- 1904 г. «Теософия». Въведение в свръхсетивното познание на света и човека (Събр. съч. 9).
- 1904 – 1905 г. «Как се постигат познания за висшите светове?» (Събр. съч. 10),

- «Из хрониката Акаша» (Събр. съч. 11), «Степени на висшето познание» (Събр. съч. 12).
- 1910 г. «Въведение в тайната наука» (Събр. съч. 13).
- 1910 – 1913 г. Премиера на «Четири мистериини драми» (Събр. съч. 14).
- 1911 г. «Духовното ръководство на човека и човечеството» (Събр. съч. 15).
- 1912 г. «Антропософски календар на душата», «Максими» (Събр. съч. 40), «Път към себепознание на човека» (Събр. съч. 16).
- 1913 г. Отделяне от Теософското общество и основаване на Антропософското общество. «Прагът на духовния свят» (Събр. съч. 17).
- 1913 – 1923 г. В Дорнах, Швейцария, е изградена от дърво сградата на първия Гьотеанум.
- 1914 – 1923 г. Из цяла Европа, но най-вече в Дорнах и Берлин, Рудолф Щайнер дава основополагащи познания за обновление в областта на изкуството, педагогиката, естествените науки, социалния живот, медицината, теологията. Доразвива новото изкуство «свритмия», чиито първи стъпки датират от 1912 г.
- 1914 г. «Загадките на философията» (Събр. съч. 18).
- 1916 – 1918 г. «Върху загадките на човешкото същество» (Събр. съч. 20). «Върху загадките на душата» (Събр. съч. 21). «Духовният облик на Гьоте в откровенията на неговия «Фауст» и в «Приказка за зелената змия и красивата лилия» (Събр. съч. 22). Р. Щайнер формулира идеята за «троичното устройство на социалния организъм», «Основи на социалния въпрос» (Събр. съч. 23). Статии върху троичното устройство на социалния организъм (Събр. съч. 24). В Шутгарт се открива първото Валдорфско училище, което Рудолф Щайнер ръководи до своята смърт.
- 1920 г. Лекционни цикли и художествени представления в сградата на недовършения Гьотеанум.
- 1921 г. Започва да излиза списание «Гьотеанум».
- 1922 г. «Космология, религия и философия» (Събр. съч. 25). През Новогодишната нощ (31.XII.1922 г.) изгаря първият Гьотеанум. Р. Щайнер изработва модела на втория Гьотеанум, построен по-късно от бетон.
- 1923 г. По време на Коледата на 1923 г. «Антропософското общество» прераства в «Единно антропософско общество» под председателството на Р. Щайнер.
- 1923 – 1925 г. В седмични продължения излиза (останала незавършена) автобиографията му «Моят жизнен път» (Събр. съч. 28), както и «Ръководни антропософски принципи» (Събр. съч. 26). Съвместна работа с д-р Ита Вегман върху «Предпоставки за разширяване на лечебното изкуство според духовнонаучните познания» (Събр. съч. 27).
- 1924 г. Непрекъсната лекторска дейност и последни пътувания с тази цел из Европа. На 28 септември е изнесена последната лекция пред членовете на Антропософското общество. Начало на боледуването.
- 1925 г. На 30 март Рудолф Щайнер умира в Дорнах.

Разбира се, много лесно е да се разбере защо човек е заболял, ако си е счупил крака или главата при падане. Тук именно по външен начин е видно каква е причината за болестта. Но при така наречените вътрешни болести често се мисли не за това, откъде те са се появили, а по какъв начин внезапно са се появили. И това е свързано с въпроса, който преди всичко се поставя, с въпроса, как става така, че намирайки се близо до някой болен, можеш да се заразиш от него. Външната наука отговаря на това много лесно, като казва: от болния, който има например грип, се разхвърчат бацили, след това аз вдишвам тези бацили и те предизвикват в мен болестта. Получава се нещо подобно на това, сякаш някой ме е ударил с мотика и от това съм заболял: болният е хвърлил в мен купчина бацили, бомбардирал ме е с тях, и от това се разболявам. Обаче тези неща съвсем не са така прости, работата тук стои по друг начин.

Рудолф Щайнер